

Mestno prebivalstvo Slovenije

Stanko Pelc

Založba Univerze na Primorskem

Uredniški odbor

Katarina Babnik

Štefan Bojnec

Aleksandra Brezovec

Boris Horvat

Dejan Hozjan

Alenka Janko Spreizer

Alen Ježovnik

Lenka Kavčič

Alan Orbanič

Gregor Pobežin

Andraž Teršek

Jonatan Vinkler

Mestno prebivalstvo Slovenije

Stanko Pelc

Znanstvena monografija
Mestno prebivalstvo Slovenije
dr. Stanko Pelc

Recenzenta
dr. Vladimir Drozg
dr. Anton Gosar

Lektura in prelom
Davorin Dukič

Grafična priprava
dr. Jonatan Vinkler

Glavni urednik
dr. Jonatan Vinkler

Vodja založbe
Alen Ježovnik

Izdala in založila
Založba Univerze na Primorskem
Titov trg 4, SI-6000 Koper

Koper 2015

ISBN 978-961-6963-61-9 (spletna izdaja: pdf)
<http://www.hippocampus.si/isbn/978-961-6963-61-9.pdf>
ISBN 978-961-6963-62-6 (spletna izdaja: html)
<http://www.hippocampus.si/isbn/978-961-6963-62-6/index.html>

© 2015 Založba Univerze na Primorskem

Izdaja je sofinancirana po pogodbi ARRS za sofinanciranje izdajanja znanstvenih monografij v letu 2015.

CIP - Kataložni zapis o publikaciji
Narodna in univerzitetna knjižnica, Ljubljana

911.375:314(497.4)(0.034.2)
314(497.4+21)(0.034.2)

PELC, Stanko, 1957-
Mestno prebivalstvo Slovenije [Elektronski vir] / Stanko Pelc. - El. knjiga. - Koper : Založba Univerze na Primorskem, 2015

Način dostopa (URL): <http://www.hippocampus.si/isbn/978-961-6963-61-9.pdf>
Način dostopa (URL): <http://www.hippocampus.si/isbn/978-961-6963-62-6/index.html>

ISBN 978-961-6963-61-9 (pdf)
ISBN 978-961-6963-62-6 (html)

282021632

Kazalo

Kazalo preglednic • 7

Kazalo slik • 11

Uvod • 17

(Ne)preučevanje demografskih značilnosti mestnega prebivalstva Slovenije • 17

(Ne)opredeljenost mestnega prebivalstva Slovenije • 18

Podatki o mestnem prebivalstvu Slovenije in njihova uporaba ter obdelava • 20

Mesta in »nemesta v svetu in v Sloveniji • 25

Problematičnost naselij kot teritorialnih enot pri opredeljevanju mest • 28

Problematičnost opredeljevanja mestnih naselij • 30

Čemu služi in kakšne težave povzroča opredeljevanje mestnih naselij • 31

Statistična opredelitev mestnih območij iz leta 2003 • 39

Vrišerjeva opredelitev mest in mestnih območij • 49

Opredelitev mest po »kriteriju stavb« • 50

Primerjava nekaterih demografskih kazalnikov za mesta po Vrišerjevi, statistični in opredelitvi mest in mestnih območij po »kriteriju stavb« • 51

Druge opredelitve slovenskih mest in mestnosti • 53

Značilnosti mestnega prebivalstva Slovenije • 61

Kazalniki za ugotavljanje povezanosti med pripadnostjo določenemu tipu prebivalstva in izbrano prebivalstveno značilnostjo • 62

Gostota poseljenosti kot kriterij opredeljevanja mestnega prebivalstva • 63

Število prebivalcev na hišno številko kot kriterij mestnosti • 65

Problematičnost »kriterija števila prebivalcev na hišno številko« • 67

Značilnosti prebivalstva po razredih gostote stanovanj na hišno številko in po razredih mestnih naselij • 78

- Starostna sestava • 78
- Izobrazbena sestava • 78
- Aktivnost • 83
- Ženske po številu živorojenih otrok • 83
- Tipi družin • 85
- Državljanstvo • 87
- Tipi priseljencev • 90
- Rodnost • 95
- Smrtnost • 100
- Selitve • 104

Značilnosti prebivalstva mestnih območij po statistični opredelitvi • 116

- Starost in spol • 116
- Izobrazba • 131
- Aktivnost • 135
- Tip družine • 139
- Državljanstvo in začasno bivaajoči slovenski državljani • 143
- Tip in generacija priseljenca • 146
- Rodnost • 152
- Smrtnost • 159
- Notranje selitve • 164
- Mednarodne selitve • 168

Sklepne ugotovitve in kratek pregled glavnih vsebinskih poudarkov dela • 171

O opredelitvi mest in mestnega prebivalstva • 171

O ujemanju izračunanih kazalnikov z »nekaterimi splošno sprejetimi razlikami med mestnim in podeželskim prebivalstvom« • 174

Kratek pregled interpretacij izračunanih kazalnikov • 175

- Kazalniki starostne in spolne sestave • 175
- Kazalniki izobrazbene sestave • 178
- Kazalniki zaposlitvene sestave aktivnega prebivalstva • 180
- Kazalniki sestave prebivalstva po tipu družine • 182
- Kazalniki sestave prebivalstva po tipu državljanstva • 184
- Kazalniki sestave prebivalstva po »tipu priseljenca« • 186
- Kazalniki rodnosti • 188
- Kazalniki smrtnosti • 192
- Kazalniki selitvenih tokov znotraj države • 195
- Kazalniki selitvenih tokov čez državno mejo • 196

Zaključne misli • 200

Summary • 203

Literatura • 217

Imensko kazalo • 221

Kazalo preglednic

- Preglednica 1: Seznam naselij s statusom mesta glede na datum razglasitve • 26
Table 1: List of Settlements with Urban Status According to the Date of Proclamation • 26
- Preglednica 2: Primeri držav, ki pri opredelitvi mest uporabljajo samo kriterij velikosti naselij • 27
Table 2: Some Countries that Define Urban Settlements According to the Size of Settlement • 27
- Preglednica 3: Nekatere splošno sprejete razlike med mestnim in podeželskim prebivalstvom • 32
Table 3: Some Widely Accepted Differences between Urban and Rural Populations • 32
- Preglednica 4: Izbrani demografski kazalniki za območja v Avstraliji, razvrščena glede na različno stopnjo dostopnosti, 1992–95 • 36
Table 4: Some Demographic Indicators for Australia's Localities Classified by Degree of Accessibility/Remoteness, 1992–95 • 36
- Preglednica 5: Število mest oziroma mestnih območij glede na vrsto opredelitve ter povprečne starosti prebivalcev in indeksi staranja za 1. 1. 2013 • 52
Table 5: Number of Cities (Urban Areas) According to the Definition, the Average Population Age and Index of Ageing (1. 1. 2013) • 52
- Preglednica 6: Razdelitev prebivalstva Slovenije in prostorskih okolišev glede na zastopnost stavb z določeno gostoto prebivalcev na hišno številko v posameznem prostorskem okolišu • 66
Table 6: Distribution of Population and Spatial Districts According to the Share of Buildings with Certain Population Density per House Number within a Spatial District • 66
- Preglednica 7: Mestno žensko prebivalstvo (15 let in več; 1. 1. 2011) glede na število otrok, ki jih je rodila posamezna ženska po treh različnih opredelitvah mestnih območij (mestnosti) • 68

Table 7: *Urban Women Population (Age 15 and More; 1. 1. 2011) by the Number of Born Children per Woman According to Three Different Definitions of Urban Areas* • 68

Preglednica 8: Mestno prebivalstvo (15 let in več, 1. 1. 2011) glede na stopnjo izobrazbe po treh različnih opredelitvah mestnih območij (mestnosti) • 70

Table 8: *Urban Population (Age 15 and More; 1. 1. 2011) by Education Level According to Three Different Definitions of Urban Areas* • 70

Preglednica 9: Deleži stanovanj glede na število stanovanj (stanovanjskost stavb) po razredih gostote • 74

Table 9: *Shares of Apartments in Buildings with Certain Number of Apartments by Classes of Apartmental Density* • 74

Preglednica 10: Število in delež prebivalstva 1. 1. 2013 po tipih naselij • 76

Table 10: *Number and Share of Population 1. 1. 2013 by Type of Settlements* • 76

Preglednica 11: Deleži prebivalcev glede na območje gostote stanovanj na hišno številko in tip naselja 1. 1. 2011 • 77

Table 11: *Share of Population Accordding to Apartment per House Number Density Class and Type of Settlement 1. 1. 2011* • 77

Preglednica 12: Stopnje smrtnosti za obdobje 2009 do 2012, preračunano na letno raven po tipu naselja • 104

Table 12: *Mortality Rates (Average 2009–2012) by Type of Settlement* • 104

Preglednica 13: Selitvene stopnje (na 1.000 prebivalcev) in lokacijski količniki za selivce za leto 2012 po tipih naselij • 105

Table 13: *Migration Rates (per 1000) and Locational Quotients for Migrants for 2012 by Type of Settlements* • 105

Preglednica 14: Deleži priseljenih moških in žensk po skupinah držav odselitve za obdobje od 2008 do 2012 glede na območje po tipu naselij, opredeljenih na podlagi velikosti in opredeljene mestnosti • 109

Table 14: *Shares of Immigrants by Sex, Country of Next Residence and by Type of Settlement (2008–2012)* • 109

Preglednica 15: Deleži odseljenih moških in žensk glede na skupino držav priselitve za obdobje od 2008 do 2012 po tipu naselij • 111

Table 15: *Shares of Emmigrants by Sex, Country of Origin and by Type of Settlement (2008–2012)* • 111

Preglednica 16: Deleži priseljenih moških in žensk glede na starost za obdobje od 2008 do 2012 po tipu naselij • 112

Table 16: *Shares of Immigrants by Sex and Age by Type of Settlement (2008–2012)* • 112

Preglednica 17: Deleži odseljenih moških in žensk glede na starost za obdobje od 2008 do 2012 po tipu naselij • 114

Table 17: *Shares of Emmigrants by Sex and Age by Type of Settlement (2008–2012)* • 114

Preglednica 18: Variabilnost lokacijskih količnikov velikih starostnih razredov za prebivalce mestnih območij 1. 1. 2011 • 118

Table 18: Variability of Locational Quotients of Large Age Groups for Population of Urban Areas (1. 1. 2011) • 118

Preglednica 19: Razmerje med zmogljivostmi domov starejših občanov in prebivalstvom naselij, v katerih so ti domovi • 128

Table 19: Capacity of Retirement Homes in Relation to Population of Settlements where This Homes are Located • 128

Preglednica 20: Najmanjši (MIN), povprečni (Povpr.) in najvišji (MAX) deleži prebivalcev, ki živijo v različnih tipih družin po spolu, za 104 mestna območja, ter povprečni deleži za mestna območja skupaj, druga naselja in Slovenijo 1. 1. 2011 • 140

Table 20: Minimum (MIN), Average and Maximum (MAX) Share of Population Living in Different Types of Families in Slovenian Urban Areas Compared with National Average and Average for Other Settlements (1. 1. 2011) • 140

Preglednica 21: Razredi prebivalcev glede na »generacijo« priseljencev in razred, v katerega smo jih združili za našo analizo • 147

Table 21: Classes Defined by Generation of Immigrants (as Defined by Statistical Office of Republic of Slovenia) Merged into Classes for our Analysis • 147

Kazalo slik

Slika 1: Zaselki, ki so samostojna naselja (zgoraj), in zaselki, združeni v eno naselje (spodaj), ter prazno naselje Golčaj v sredini • 30

Figure 1: Hamlets – Settlements (Upper Part) And Hamlets As Parts Of The Settlement (Lower Part)
• 30

Slika 2: Mestna naselja in naselja mestnih območij (156) v Republiki Sloveniji, 1. 1. 2003 • 40

Figure 2: Urban Settlements and Settlements in Urban Areas (156) in the Republic of Slovenia, 1. 1. 2003
• 40

Slika 3: Potek meje med naseljema Vir in Podrečje (Podrečje v spodnjem delu modrega kroga, Vir v zgornjem, meja med naselji je označena z oranžno-rumeno črto, skrajno levo so na drugi strani Kamniške Bistrice Domžale) • 43

Figure 3: Borderline between Settlements Vir and Podrečje (Podrečje in Lower Part of Blue Circle, Vir in the Upper One; Borderline between Settlements Orange-Yellow Line; Settlement on the Left, East from Kamniška Bistrica River, is Domžale) • 43

Slika 4: Meje med naselji severno od Domžal in razdalje med objekti v Srednjih in Zgornjih Jaršah • 44

Figure 4: Borderline between Settlements North from Domžale and Distances Between Border Buildings of Srednje and Zgornje Jarše • 44

Slika 5: Meja med naseljema Laznica in Limbuš (rumeno-oranžna črta) in oddaljenost med strnjenima deloma naselij • 45

Figure 5: Borderline between Settlements Laznica and Limbuš and the Distance between Compact Settled Parts of Settlements • 45

Slika 6: Razdelitev Grobelj med tri sosednja naselja – menški del Grobelj je od preostalega dela Mengša oddaljen kar kilometer in pol • 48

Figure 6: Division of (Hamlet) Grobelje between Three Neighboring Settlements – The Distance between Menges Part of Grobelje and the Rest of the Settlement Is More Than One and a Half Kilometer • 48

Slika 7: Kontinuirana povezanost celic kilometrske mreže pri opredeljevanju mestnosti • 58

Figure 7: Contiguity of 1 km² Grid Cells for Defining Urban Areas • 58

Slika 8: Stopnja urbanizacije na ravni občin na podlagi »urbano-ruralne tipologije« • 58

Figure 8: Degree of Urbanisation at Municipal Level According to »Urban-Rural Typology« • 58

Slika 9: Število stavb glede na število stanovanj (-stanovanjskost) po razredih stanovanjske gostote • 73

Figure 9: Number of Buildings According to Number of Apartments by Classes According to Average Number of Apartments per Building (House Number) • 73

Slika 10: Povprečno število prebivalcev na stanovanje in na hišno številko 1. 1. 2011 po razredih stanovanjske gostote • 75

Figure 10: Average Number of Persons per Apartment and per House Number 1. 1. 2011 by Apartment per House Number Density Classes • 75

Slika 11: Deleži moških, starih 15 let in več, glede na stopnjo izobrazbe po razredih stanovanjske gostote • 79

Figure 11: Share of Men Age 15 and More According to Level of Education by Apartment per House Number Density Classes (1. 1. 2011) • 79

Slika 12: Deleži moških, starih 15 let in več, glede na stopnjo izobrazbe po tipu naselja) • 80

Figure 12: Share of Men Age 15 and More According to Level of Education by Type of Settlement (1. 1. 2011) • 80

Slika 13: Deleži žensk, starih 15 let in več, glede na stopnjo izobrazbe po razredih stanovanjske gostote • 81

Figure 13: Share of Women Age 15 and More According to Level of Education by Apartment per House Number Density Classes (1. 1. 2011) • 81

Slika 14: Deleži žensk, starih 15 let in več, glede na stopnjo izobrazbe po tipu naselja • 82

Figure 14: Share of Women Age 15 and More According to Level of Education by Type of Settlement (1. 1. 2011) • 82

Slika 15: Deleži žensk, starih 15 let in več, glede na število rojenih otrok po razredih stanovanjske gostote • 84

Figure 15: Share of Women Age 15 and More According to Number of Born Children by Apartment per House Number Density Classes (1. 1. 2011) • 84

Slika 16: Deleži žensk, starih 15 let in več, glede na število rojenih otrok po tipu naselja • 85

Figure 16: Share of women Age 15 and More According to Number of Born Children by Type of Settlement (1. 1. 2011) • 85

Slika 17: Tipi družin po razredih stanovanjske gostote (Popis 2011, (Mikropodatki: Statistični urad Republike Slovenije, 2014) • 86

Figure 17: Types of Families by Apartment per House Number Density Classes (1. 1. 2011) • 86

Slika 18: Tipi družin po tipu naselja • 87

Figure 18: Types of Families by Type of Settlement (1. 1. 2011) • 87

- Slika 19: Državljeni in tuji državljani po razredih stanovanjske gostote • 88
Figure 19: Citizens and Foreign Citizens by Apartment per House Number Density Classes (1.1.2011) • 88
- Slika 20: Državljeni in tuji državljani po tipu naselja • 89
Figure 20: Citizens and Foreign Citizens by Type of Settlement (1.1.2011) • 89
- Slika 21: Tip priseljenca (moški) po razredih stanovanjske gostote • 90
Figure 21: Type of Immigrant (Men) by Apartment per House Number Density Classes (1.1.2011) • 90
- Slika 22: Tip priseljenca (moški) po tipu naselja • 91
Figure 22: Type of Immigrant (Men) by Type of Settlement (1.1.2011) • 91
- Slika 23: Tip priseljenca (ženske) po razredih stanovanjske gostote • 94
Figure 23: Type of Immigrant (Women) by Apartment per House Number Density Classes (1.1.2011) • 94
- Slika 24: Tip priseljenca (ženske) po tipu naselja • 94
Figure 24: Type of Immigrant (Women) by Type of Settlement (1.1.2011) • 94
- Slika 25: Starostnospecifične stopnje rodnosti v številu živorojenih otrok na 1.000 žensk po razredih stanovanjske gostote • 97
Figure 25: Age Specific Fertility Rates (Born Children per 1.000 Women) by Apartment per House Number Density Classes (Average 2009–2012) • 97
- Slika 26: Starostnospecifične stopnje rodnosti v številu živorojenih otrok na 1.000 žensk po tipu naselja • 98
Figure 26: Age Specific Fertility Rates (Born Children per 1.000 Women) by Type of Settlement (Average 2009–2012) • 98
- Slika 27: Starostnospecifične stopnje rodnosti v številu živorojenih otrok na 1.000 žensk v velikih mestih skupaj po razredih stanovanjske gostote • 99
Figure 27: Age Specific Fertility Rates (Born Children per 1000 Women) in Big Cities by Apartment Per House Number Density Classes (Average 2009–2012) • 99
- Slika 28: Starostnospecifične stopnje smrtnosti za moško prebivalstvo Slovenije za leto 2012 po tipu naselja • 101
Figure 28: Age Specific Mortality Rates for Men by Type of Settlement (2012) • 101
- Slika 29: Odstopanje starostnospecifičnih stopenj smrtnosti od državnega povprečja za moško prebivalstvo Slovenije za leto 2012 po tipu naselja • 102
Figure 29: Relative Divergence of Age Specific Mortality Rates for Men According to National Average by Type of Settlement (2012) • 102
- Slika 30: Starostnospecifične stopnje smrtnosti za starostni skupini moških, mlajših od 65 let, in starih 65 let in več ter splošna stopnja smrtnosti za moške za leto 2012 po razredih stanovanjske gostote • 103
Figure 30: Age Specific Mortality Rates for Age Groups 0–65 and 65 and More and Mortality Rate for Men by Apartment per House Number Density Classes (2012) • 103

Slika 31: Lokacijski količniki za priseljene in odseljene glede na spol za obdobje od 2008 do 2012 po tipih naselij • 108

Figure 31: Locational Quotients for Immigrants and Emigrants by Sex and Types of Settlements (2012) • 108

Slika 32: Stopnje priseljenjavanja iz tujine in odseljevanja v tujino ter selitvene rasti glede na spol na letni ravni za obdobje od 2008 do 2012 po tipu naselij • 115

Figure 32: Average Annual in and out Migration Rates (International Migration) and Net Migration by Sex and Type of Settlement (2008–2012) • 115

Slika 33: Število mestnih območij v posameznem razredu glede na zastopanost velikih starostnih skupin 1. 1. 2011 • 119

Figure 33: Number of Urban Areas in Classes According to the Shares of Large Age Groups (1.1.2011) • 119

Slika 34: Razmerje med deleži petletnih starostnih razredov mestnih območij velikih mest in povprečnim deležem teh starostnih razredov za Slovenijo za moško prebivalstvo 1. 1. 2011 • 121

Figure 34: Share of Population in Five Years Age Groups in Big Cities in Relation to the National Average (Men, 1.1.2011) • 121

Slika 35: Razmerje med deleži petletnih starostnih razredov mestnih območij velikih mest in povprečnim deležem teh starostnih razredov za Slovenijo za žensko prebivalstvo 1. 1. 2011 • 122

Figure 35: Share of Population in Five Years Age Groups in Big Cities in Relation to the National Average (Women, 1.1.2011) • 122

Slika 36: Deleža mladih (od 0 do 14 let) in starih (65 let in več) prebivalcev v mestnih območjih Slovenije 1. 1. 2011 • 123

Figure 36: Share of Young (0–14) and Share of Old (65+) Population for Urban Areas of Slovenia (1.1.2011) • 123

Slika 37: Indeks feminitete (število žensk na 100 moških) in delež starih (65 let in več) prebivalcev v mestnih območjih Slovenije 1. 1. 2011 • 125

Figure 37: Femininity Index (Number of Women per 100 men) and Share of Old Population (65 Years and More) in Slovenian Urban Areas (1.1.2011) • 125

Slika 38: Število študentov visokošolskega študija na univerzah in samostojnih visokošolskih zavodih po spolu in načinu študija od 2009 do 2013 • 130

Figure 38: Number of Students at Universities and Independent Higher Education Institutions by Sex and Mode of Study (2009–2013) • 130

Slika 39: Deleži prebivalcev z osnovnošolsko izobrazbo ali manj in deleži terciarno izobraženih v mestnih območjih Slovenije 1. 1. 2011 • 132

Figure 39: Share of Population with Elementary and no Education Compared to Share of Population with Tertiary Education in Slovenian Urban Areas (1.1.2011) • 132

Slika 40: Razmerje med deleži prebivalcev po treh stopnjah izobrazbe za izbrana mestna območja po podatkih za 1. 1. 2011 • **133**

Figure 40: Population According to Educational Attainment in Selected Urban Areas (1.1. 2011) • 133

Slika 41: Deleži terciarno izobraženih žensk in moških v mestnih območjih Slovenije 1. 1. 2011 • **134**

Figure 41: Share of Men with Tertiary Education Compared to Share of Women with Tertiary Education in Slovenian Urban Areas (1.1. 2011) • 134

Slika 42: Število mestnih območij v posameznem razredu glede na delež zaposlenih, samozaposlenih in brezposelnih 1. 1. 2011 • **136**

Figure 42: Number of Urban Areas in Classes According to the Shares of Unemployed, Self-Employed and Employed Persons (1.1. 2011) • 136

Slika 43: Deleži zaposlenih in samozaposlenih od aktivnih prebivalcev v mestnih območjih Slovenije 1. 1. 2011 • **137**

Figure 43: Share of Self-Employed Compared to Share of Unemployed in Slovenian Urban Areas (1.1. 2011) • 137

Slika 44: Deleži moških državljanov RS z običajnim prebivališčem na začasnem naslovu in deleži moških tujih državljanov v mestnih območjih Slovenije 1. 1. 2011 • **144**

Figure 44: Share of Men, Citizens of RS with Nonpermanent Address Compared with Share of Men, Foreign Citizens in Slovenian Urban Areas (1.1. 2011) • 144

Slika 45: Deleži tujih državljanek in deleži državljanek RS z običajnim prebivališčem na začasnem naslovu v mestnih območjih Slovenije 1. 1. 2011 • **145**

Figure 45: Share of Women, Foreign Citizens Compared with Share of Women, Citizens of RS with Nonpermanent Address in Slovenian Urban Areas (1.1. 2011) • 145

Slika 46: Mestna območja glede na to, ali imajo večji delež priseljencev prve generacije ali delež priseljencev druge in tretje generacije, ter odstopanje od povprečnih deležev za mestna območja skupaj • **149**

Figure 46: Urban Areas According to the Prevailing Share of First or Second and Third Generation Immigrants and Divergence of Three Basic Population Groups According to Immigrant Status from National Average (1.1. 2011) • 149

Slika 47: Deleži priseljencev glede na generacijo v mestnih območjih Slovenije 1. 1. 2011 • **150**

Figure 47: Share of First Generation Immigrants Compared to Share of Second and Third Generation Immigrants in Slovenian Urban Areas (1.1. 2011) • 150

Slika 48: Deleži »nepriseljencev« od vseh prebivalcev in deleži priseljencev z območja nekdanje Jugoslavije od vseh priseljencev prve generacije za mestna območja Slovenije 1. 1. 2011 • **151**

Figure 48: Share of Immigrants from the Region of Former Yugoslavia from all First Generation Immigrants Compared to Share of Non-Immigrants from Total Population in Slovenian Urban Areas (1.1. 2011) • 151

Slika 49: Delež žensk, starih 15 let in več, ki so rodile tri otroke in več, ter delež žensk iste starosti, ki niso rodile, v mestnih območjih Slovenije 1. 1. 2011 • 153

Figure 49: Share of Women Age 15 and More That Did Not Give Birth Compared to Share of Those That Gave Birth to Three or More Children in Slovenian Urban Areas (1. 1. 2011) • 153

Slika 50: Starostnospecifične stopnje rodnosti za štiri izbrana mestna območja, mestna območja skupaj in Slovenijo za obdobje 2009 do 2012, preračunano na letno raven • 154

Figure 50: Average Age Specific Fertility Rates (2009–2012) for Selected Urban Areas Compared to Average for Urban Areas and National Average • 154

Slika 51: Starostno specifične stopnje rodnosti za starostna razreda od 25 do 29 ter od 30 do 34 let v mestnih območjih Slovenije za obdobje 2009 do 2012, preračunane na letno raven • 156

Figure 51: Average Age Specific Mortality Rate (2009–2012) for Age Group 25 to 29 Years Compared with the Rate for Age Group 30 to 34 Years in Slovenian Urban Areas • 156

Slika 52: Povprečne stopnje smrtnosti po petletnih starostnih razredih izračunane za obdobje 2009 do 2012, preračunane na letno raven • 160

Figure 52: Average Five Years Age Specific Mortality Rates (2009–2012) • 160

Slika 53: Stopnje smrtnosti v starostnih razredih od 0 do 64 ter 65 let in več, izračunane za obdobje od 2009 do 2012, preračunane na letno raven, v mestnih območjih Slovenije • 163

Figure 53: Average Age Specific Mortality Rates (2009–2012) for Age Groups 0 to 64 and 65+ Years in Slovenian Urban Areas • 163

Slika 54: Stopnje neto notranjih selitev glede na spol v mestnih območjih Slovenije za leto 2012 • 166

Figure 54: Net Migration Rates (Men Compared to Women) for Migrations within Slovenia in 2012 in Slovenian Urban Areas • 166

Slika 55: Stopnje neto mednarodnih selitev glede na spol v mestnih območjih Slovenije za obdobje od 2009 do 2012, preračunane na letno raven • 169

Figure 55: Crossborder Average Net Migration Rates (2009–2012) for Men Compared to Women in Slovenian Urban Areas • 169

Uvod

(Ne)preučevanje demografskih značilnosti mestnega prebivalstva Slovenije

V razpravi o prebivalstvu Gorenjske (Pelc in Dolenc, 2013) je zapisana trditev, da je »*prebivalstvo nedvomno eden od ključnih dejavnikov v sodobnih procesih spreminjanja zemeljskega površja. Poleg tega pa se s preučevanjem teh sprememb ukvarjamo prav zaradi nas, prebivalcev. Kljub temu pa v zadnjem desetletju*« slovenski »*geografi tej tematiki nismo posvetili prav veliko pozornosti*«. Nanaša se na ugotovitev, da so v Sloveniji objave o preučevanju prebivalstva in njegovih značilnostih na regionalni ravni redke. Podobno velja tudi za mestno prebivalstvo oziroma za preučevanje prebivalstva posameznih mest. Med avtorji, ki so o tem pisali, velja omeniti D. Rebernika. Je eden redkih, ki prebivalstveni problematiki posveča nekaj več pozornosti. A tudi on se pri tem bodisi omejuje na Ljubljano (ljubljsko mestno regijo) (Rebernik, 2004; 2005) ali pa piše o mestih in urbanizaciji nasploh (Rebernik, 2008). Še najbolj je v preučevanje mestnega prebivalstva usmerjena njegova razprava o demografskih značilnostih in procesih v Ljubljani (Rebernik, 2010). O Mariboru oziroma tamkajšnjih prebivalstvenih spremembah je razpravljal U. Horvat (Horvat, 2009), omeniti velja tudi Drozgo študijo o demografskih razmerah na širšem območju Maribora (Drozg, 2006). Celovite študije o prebivalstvu slovenskih mest pa nimamo.

Mestnemu prebivalstvu je sicer posvečeno posebno poglavje v vsakokratnem *Statističnem letopisu*, a so objavljene zgolj preglednice brez vsakršne interpretacije. Zadnja statistična publikacija, posvečena prebivalstvu Slovenije, vsebuje tudi besedilni del (Ilić et al., 2009), a ne obravnava posebej mestnega prebivalstva.

Mestno prebivalstvo in demografski procesi v naših mestih niso pogost predmet raziskovanja, predvsem pa ne, če imamo v mislih mestno prebivalstvo nasploh in prebivalstvo vseh slovenskih mest(nih območij). Namen raziskave, katere rezultate podajamo v tem delu, je bil zapolniti to vrzel v sistematičnem preučevanju mestnega prebivalstva Slovenije. Raziskava je bila usmerjena v iskanje odgovorov na naslednja vprašanja:

- kaj je mestno prebivalstvo Slovenije,
- po katerih značilnostih se to prebivalstvo razlikuje od ostalega prebivalstva Slovenije,
- kakšne so glavne značilnosti slovenskega mestnega prebivalstva,
- kako se po prebivalstvenih značilnostih razlikujejo slovenska mesta,
- kateri procesi, povezani z gibanji prebivalstva in njegovim obnavljanjem, so razvidni iz razpoložljivih statističnih podatkov,
- kako ti procesi spreminjajo strukturo mestnega prebivalstva.

(Ne)opredeljenost mestnega prebivalstva Slovenije

Vprašanje opredelitve mest je vse prej kot dokončno razrešeno in odgovori nanj vse prej kot enostavni. Še posebej to velja za Slovenijo. Imamo sicer čisto uporabno opredelitev Statističnega urada RS, ki določa, katera naselja sodijo med mesta oziroma sestavljajo mestna območja. Vendar je ta uporabnost bolj tehnična kot vsebinska. Zaradi posebnosti pri tem, kako je v Sloveniji potekala urbanizacija in kakšen naselbinski sistem se je pri nas razvil, je v vsebinskem smislu težko jasno razmejiti mestna naselja od drugih, ki to niso. Hagget pravi, da je najpreprostejša opredelitev mesta, ki si jo lahko izmislimo, da je to veliko število prebivalcev, ki živijo skupaj zelo na gosto (Haggett, 1983). Njegov prvi poudarek je ne toliko na velikosti kot na gostoti. V Sloveniji pa ne velikih naselij ne velikih gostot poseljenosti skoraj ne poznamo. Slovenija se je v večjem obsegu začela industrializirati šele po prvi svetovni vojni, bolj pospešeno pa šele po drugi. To pa je že čas, ko se je tudi mobilnost prebivalstva začela izboljševati in so imeli zaposleni možnost na delo prihajati iz vse bolj oddaljenih krajev. Poleg tega industrijski razvoj v Sloveniji ni bil tak, da bi potrebe po delovni sili naglo rasle in povzročale močno osredotočenje prebivalstva okrog velikih industrijskih obratov. Dokler je bilo ozemlje današnje Slovenije v okviru Habsburške monarhije, so bila vsa pomembnejša hitro rastoča industrijska središča zunaj ozemlja današnje Slovenije. Najhitreje rastoče mesto v obdobju od začetka merkantilizma do prve svetovne vojne je bil prav gotovo Trst. Zaradi svoje prometno-pomorske vloge se je razvil v, kot bi danes rekli, multikul-

turno, svetovljansko središče nadregionalnega pomena. Z okrog 200.000 prebivalci na pragu 20. stoletja je postal daleč največje mesto med vsemi, v katerih smo bili Slovenci avtohtono prebivalstvo. Drugje v notranjosti Slovenije pogojev za tako rast in gospodarski razcvet ni bilo. Domačega kapitala za velike investicije ni bilo in tudi tuji investitorji niso vlagali v velika podjetja. Tudi tista, ki so nastala, niso imela ustreznih pogojev za preboj, ki bi pomenil naglo rast in bi sprožil še kakšne aglomeracijske učinke. Po nastanku prve Jugoslavije je večji del ozemlja današnje Slovenije prešel v državno skupnost, kjer so bila vsa druga območja manj industrijsko razvita, in tako je bila ob neugodnih pogojih za kmetijstvo edina možna smer razvoja industrializacija. A nekdanje obrobje znotraj Avstrije s tem ni postalo jugoslovansko Porurje, je pa jugoslovanski trg omogočal razvoj podjetij regionalnega pomena. Torej nikakor ne takih, ki bi privlačile množice delavcev, ki bi se zaradi zaposlitve selili v kraj dela. V tem pogledu je morda zanimiv primer Kamniškobistriške ravnine, kjer se je industrija razvijala ne le v mestih, temveč so tovarne nastajale v manjših, po ravnini raztresenih naseljih. Pred zgraditvijo kamniške proge so bile Domžale zgolj skupina vasi, ki so z industrializacijo in nastankom slamnikarskih in drugih tovarn kmalu prerasle v netipično mesto. Na bližnjem Viru je družina Kocjančič odprla tekstilno tovarno (današnja Tosama), malo naprej na Količevem je zrasla Bonačeva papirnica, na drugi strani Kamniške Bistrice pa je v Jaršah Majdič z družabniki odprl tovarno Induplati. Skupno tem »vaškim« tovarnam je to, da so skoraj dobesedno nastale na pogoriščih mlinov oziroma jim je skupna lega ob Mlinščici. Kar je v tem primeru zanimivo in do neke mere značilno za Slovenijo, je, da nastanek teh tovarn ni sprožil množičnega priseljevanja v naselja, kjer so bile te tovarne postavljene. Delavci so na delo prihajali iz okoliških vasi. S tem so bližnje vasi začele izgubljati izrazito kmečki značaj, s povečevanjem mobilnosti pa so te spremembe vse bolj dosegale tudi bolj oddaljena naselja.

Še predno se je torej začela skokovita rast naših mest, smo se že soočili s prvimi zametki urbanizacije, če jo pojmujeemo v smislu širjenja mestnega načina življenja na podeželje. Seveda sprva predvsem v povezavi z delom zunaj kmetijstva, danes pa ta mestni način življenja sega že na vsa področja zadovoljevanja človekovih potreb in je razlika v kraju bivanja (mesto/podeželje) pomembna predvsem v vidika dostopnosti in s tem povezano porabo časa in velikostjo posameznikovega socialnega prostora (kje vse se tekom dneva giblje zaradi zadovoljevanja svojih potreb). Mobilnost, ki jo pojmujeemo kot posameznikovo zmožnost za gibanje (potovanje), se je z vse večjo razpoložljivostjo osebnih prevoznih sredstev in z razvojem (avto)cestnega omrežja ves povojni čas povečevala. Sprva so jo povečevali mopedi in jav-

ni avtobusni promet, kasneje pa so v tem pogledu povsem prevladali osebni avtomobili. Redna dnevna potovanja na delo čez pol Slovenije so, predvsem po izgradnji avtocestnega omrežja, postala nekaj povsem običajnega. Zato ni presenetljivo, da se ljudje, če le imajo možnost, priseljujejo v naselja, iz katerih so (večja) zaposlitvena središča z osebnim prevozom dostopna v pol ure. To pomeni, da imajo lastno hišo (vrt), možnost vsakodnevne rekreacije v naravi na eni strani, na drugi pa so dejavnosti, kot so delo, izobraževanje (kultura), oskrba in do določene mere tudi interakcija (socialni stiki), vezane na uporabo osebnega avtomobila in temu ustrezno (večjo) porabo časa (in denarja), saj se večina teh dejavnosti odvija v mestu. V zvezi s tem si lahko upravičeno postavimo vprašanje, ali je nekdo, ki večji del svojih dnevni dejavnosti opravi v mestu, le manjšega pa v kraju bivanja, v določenem smislu tudi »meščan«. V mestu dela, tam nakupuje, tja gre v knjižnico, kino, gledališče, tam preživi več kot polovico dnevnega časa, ko je buden. Ker pri takih opredelitvah običajno izhajamo iz naslova stalnega prebivališča, je odgovor bržčas ne. Čeprav bi morda lahko po analogiji s polkmeti opredelili tudi kategorijo polmestnega prebivalstva, to je prebivalstva, ki sicer živi zunaj mest, a je zaradi dela, oskrbe, izobraževanja in še česa z mestom vsakodnevno tesno povezano. V mestu poteka večji del njegovih dnevni dejavnosti, in to bistveno več, kot v kraju njegovega bivanja. Vendar ta razmislek zaenkrat puščamo ob strani, saj bi zahteval posebno poglobljeno teoretično raziskavo, temelječo na podatkih, ki bi jih bilo težko pridobiti.

Na tem mestu problem mestnosti prebivalstva izpostavljamo predvsem zaradi tega, ker je to pomembno pri odločitvi, katere prebivalce vključiti v raziskavo o prebivalstvenih značilnostih slovenskega mestnega prebivalstva. Prvi od možnih odgovorov je, da tiste, ki po opredelitvi Statističnega urada RS sestavljajo mestno prebivalstvo. A zaradi odprtih vprašanj o tem, kako v današnjem času najustrezneje opredeliti mestno prebivalstvo, da bi to tudi v demografskem smislu imelo jasno izražene drugačne značilnosti, smo si za nalogo zadali preveriti še morebitne alternativne opredelitve.

Podatki o mestnem prebivalstvu Slovenije in njihova uporaba ter obdelava

Podatke o prebivalstvu zbira in objavlja Statistični urad RS. V zadnjem letopisu (*Statistični letopis Republike Slovenije 2013, 2014*) so naslednje preglednice s podatki na ravni mestnih območij:

- seznam mest in naselij mestnega območja s številom prebivalcev,
- prebivalstvo po spolu ter gospodinjstva in družine po tipu za popisno leto 2011,

- gostota prebivalstva, deleži velikih starostnih skupin, povprečna starost in indeks staranja,
- prebivalstvo, staro 15 ali več let, po izobrazbi, 1. januar 2012, in
- stanovanja glede na površino in število sob, 1. januar 2011.

Za bolj poglobljeno preučitev demografskih značilnosti slovenskega prebivalstva to seveda ne zadošča, nam pa daje vpogled v nekaj temeljnih značilnosti in omogoča predvsem medsebojno primerjavo mest ter z uporabo več letnikov letopisa tudi spremljanje dinamike sprememb.

Več podatkov je dosegljivih na portalu SI-STAT (SI-STAT, 2015), a predvsem za Ljubljano in Maribor, ki sta od slovenskih mest edina vključena v projekt »Urban Audit«. Ta je bil zasnovan kot »odgovor na rastoče povpraševanje po ocenah kakovosti življenja v evropskih mestih, kjer živi dobršen del prebivalstva. Tako je bil oblikovan kot skupni projekt Generalnega direktorata za regionalno politiko (DG Regio) in Eurostata, v okviru katerega naj bi se zagotavljalo verodostojne in primerljive podatke o izbranih mestnih območjih v državah članicah EU in kandidatkah za članstvo« (Urban Audit – Methodological Handbook, 2004, 5). Poleg demografskih podatkov se v okviru projekta po enotni metodologiji zbira še podatke o socialnih in ekonomskih razmerah, izobraževanju, okolju, prometu, kulturi in rekreaciji ter turizmu. Podatki se zbirajo za:

- administrativno določeni območji občin Ljubljane in Maribora (*»the Core City – administrative definition«*),
- za osrednjeslovensko in podravske statistično regijo kot mestni regiji Ljubljane in Maribora (*»approximation of the functional urban zone«*);
- za četrtne in krajevne skupnosti znotraj obeh mest (*»Sub-City Districts«*) – zaradi kriterija velikosti (več od 5.000 do 40.000 prebivalcev) je bilo v Mariboru potrebno združevanje (SURS – kazalniki/mesta, 2015) (*Urban Audit – Methodological Handbook, 2004*).

Podatki na ravni četrtnih in krajevnih skupnosti so objavljeni za 1991, 2001, 2002, 2003 in 2004, a nikakor ne vsi za vsa leta, pač pa večina le za leto 2004, za večino ostalih let pa ne.¹ Od demografskih podatkov so na voljo:

- število prebivalcev, ločeno po spolu,
- starostni razredi prebivalcev (0–4, 5–14, 15–19, 20–24, 25–54, 55–64, 65–74 in nad 75 let)

1 V projektu Urban Audit so se zbirali podatki za leta 1991, 1996, 2001 (ali temu bližnje leto, za katerega so bili podatki dosegljivi) in 2004 (ali temu bližnje leto, za katerega so bili podatki dosegljivi).

- število državljanov in posebej število tistih, ki so se rodili v tujini,
- število umrlih pred 65. letom in skupno število umrlih,
- število enočlanskih, upokojenskih gospodinjstev in gospodinjstev v socialnih stanovanjih,
- število aktivnega prebivalstva ter s področja izobraževanja še
- število prebivalcev, starih od 15 do 64 let, glede na raven izobrazbe in kvalifikacijo.

Vseh javno dostopnih podatkov na podatkovnem portalu SI-STAT je sicer zelo veliko. Za obravnavanje mestnega prebivalstva na ravni posameznih mest(nih območij) so, poleg že omenjenih, primerni podatki, objavljeni na ravni naselij. Teh pa je sorazmerno malo in zajemajo le nekaj temeljnih značilnosti. To, česar v podatkih v *Statističnem letopisu* na ravni mestnih območij ni, so podatki o prebivalstvu po petletnih starostnih razredih. Podatki so na tej ravni podani ločeno po spolu in vsebujejo še indeks feminitete. Za demografsko analizo mestnega prebivalstva je tudi to odločno premalo, zato smo morali za naše potrebe Statistični urad RS zaprositi za dostop do mikropodatkov.

Mikropodatke, ki so podani na ravni posamezne osebe ali posameznega demografskega dogodka, smo v tako imenovani varni sobi združevali na ravni mestnih naselij oziroma drugih poljubno zamišljenih skupkov. Pri delu z mikropodatki smo se soočili z zelo restriktivno politiko varovanja »občutljivih« podatkov. Statistični urad RS raziskovalcem omogoča delo s temi podatki bodisi s pomočjo oddaljenega dostopa bodisi z delom v že omenjeni »varni sobi« v prostorih Statističnega urada. Rezultate izračunov je mogoče dobiti (prenesti na svoj računalnik) šele potem, ko sodelavci Statističnega urada preverijo, če v preglednicah ni prenizkih vrednosti (običajno vse, manjše od 5), ki bi lahko pomenile razkritje »občutljivih podatkov«. Pogosto se štiti tudi podatke, za katere si ni mogoče zamisliti nobenega utemeljenega razloga, zakaj bi ne smeli biti javni. Včasih zaradi tega pri manjših prostorskih enotah pride do povsem nepotrebnega zakrivanja podatkov.

Pri delu v varni sobi pa smo se soočili tudi s problemom pri združevanju podatkov. Za temeljne prostorske enote smo uporabili prostorske okoliše. To so osnovne in najmanjše nedeljene prostorske enote, ki jih ne sekajo meje drugih prostorskih enot in imajo opredeljeno pripadnost višjim prostorskim enotam. Žal pa smo dobili podatke s šiframi prostorskih okolišev. Te šifre se zaradi živahnega spreminjanja območij naselij in občin neprenehoma spreminjajo. Ker nismo imeli ne časa ne sredstev za pretvarjanje šifer med posameznimi leti, smo se bili prisiljeni sprijazniti z večjim ali manjšim

deležem kategorije neznano. Ta je bila posledica neujemanja šifer prostorskih okolišev, pri katerih je prišlo do sprememb v opazovanem obdobju.

Našo raziskavo smo pri opazovanju značilnosti mestnega prebivalstva in z njim povezanih demografskih procesov časovno omejili na obdobje po letu 2007, ko je naša statistična služba uvedla novo opredelitev prebivalstva. Ta je za podatke po 1. 1. 2008 usklajena z definicijo prebivalstva in selivcev iz Uredbe Evropskega parlamenta in Sveta o statistikah Skupnosti o selitvah in mednarodni zaščiti. Nova definicija prebivalca temelji na konceptu običajnega prebivališča. V Sloveniji je to lahko stalno ali začasno prebivališče (*Prebivalstvo Slovenija – metodološka pojasnila*). Zaradi nove opredelitve je prišlo tudi do spremembe števila prebivalstva, kar pomeni, da je z uvedbo nove opredelitve prišlo do prekinitve v časovni seriji, saj podatki za obdobje pred uvedbo niso neposredno primerljivi s tistimi po uvedbi.

Za obdobje po uvedbi nove opredelitve smo izmed razpoložljivih podatkov izbrali podatke registrskega popisa s kritičnim datumom 1. 1. 2011 glede na spol, in sicer o:

- tipu družine
- ženskah po številu rojenih otrok,
- izobrazbi,
- aktivnosti
- tipu državljanstva,
- tipu priseljenca in
- starosti.

Za časovno serijo od 2008 do 2012 smo izbrali, podatke potrebne za ugotavljanje naravne in mehanične rasti števila prebivalstva, in sicer o:

- številu živorojenih,
- številu umrlih,
- številu priseljenih in
- številu odseljenih.

Razpoložljive podatke smo združevali na ravni vsega mestnega prebivalstva skupaj in po posameznih mestnih območjih, pri čemer nam je za izhodišče služila uradna opredelitev Statističnega urada RS, za primerjavo pa smo uporabili še Vrišerjevo opredelitev mest in lastno, ki temelji na gostoti stanovanj na hišno številko. Ker smo želeli preveriti tudi razlike v značilnostih prebivalstva znotraj mest, smo s pomočjo prostorskih okolišev, razdeljenih glede na gostoto, mestno prebivalstvo združevali v skupke z višjimi in nižjimi povprečnimi gostotami. Tako smo ugotavljali značilnosti prebivalcev v mestnih območjih z višjo, srednjo in nižjo gostoto.

Obdelave podatkov smo se lotili s sorazmerno preprostimi statističnimi metodami, začenši z izračuni demografskih kazalnikov, kot so starostnospecifične stopnje smrtnosti in rodnosti, celokupne rodnosti, indeksa staranja in pa seveda strukturnih deležev. Za ugotavljanje koncentracije pojavov smo računali lokacijske količnike in koeficiente lokalizacije. Pri ugotavljanju verjetnosti in stopnje povezanosti pa smo se omejili na χ^2 -test ter na njem temelječe ϕ -koeficient, Čuprovov T, Cramerjev V in Pearsonov C.

Mesta in »nemesta« v svetu in v Sloveniji

V demo(geo)grafiji prebivalstvo obravnavamo tudi z vidika kraja bivanja, in sicer glede na to, ali gre pri kraju bivanja za mesto ali ne. Prebivalstvo se na podlagi tega deli na mestno in nemestno oziroma podeželsko. Če se osredotočimo na pojem mestno prebivalstvo, potem bi morala biti opredelitev tega pojma dokaj enostavna. To je prebivalstvo, ki živi v mestih. Tudi če odmislimo težavnost opredeljevanja mest, takšna trditev še vedno ni nujno edina veljavna. Obstaja najmanj vsaj še ena možna razlaga, ki je lahko enako ustrezna. Mestno prebivalstvo je prebivalstvo, za katerega je značilen mestni slog življenja. Seveda se tudi v tem primeru znajdemo pred problemom opredeljevanja mestnega sloga življenja in ugotavljanja, za koga je in za koga ni značilen. Postavlja se tudi vprašanje, zakaj sploh iskati možnost tovrstnega opredeljevanja mestnosti prebivalstva. Z demografskega vidika je mestnost pomembna zaradi vpliva na demografsko obnašanje prebivalcev. Na to pa ima lahko življenjski slog večji vpliv kot pa zgolj lokacija stanovanja znotraj ali zunaj meja naselja, ki je opredeljeno kot mesto. Če bi se mesta jasno in močno razlikovala od naselij, ki takega statusa (upravnega, statističnega, ...) nimajo, bi bila tudi verjetnost, da se prebivalci mest razlikujejo od prebivalcev »nemest«, zelo velika. Vendar pa temu marsikje že dolgo ni več tako in v nadaljevanju se posvečamo prav problemu opredeljevanja mest oziroma razlikovanja med mestnimi in drugimi naselji (zaradi opredeljevanja mestnega prebivalstva).

Naselja, ki bi morala biti opredeljena kot mesta, morajo imeti določene značilnosti, oziroma povedano drugače, bi morala dosegati določeno stopnjo »urbanosti«. Drozg (1999a, 196) pravi, da ta pojem zajema tri vsebine:

- socialno,
- ekonomsko in
- fizično.

Pri prvi alineji omenja poseben način življenja, pri drugi poseben način preživljanja in dela ter pri tretji posebnosti grajenega okolja. Za prvi dve vsebini lahko mirno trdimo, da danes nikakor nista več značilni samo za naselja, za katera nedvomno lahko trdimo, da so mesta, ampak tudi za taka, ki v fizičnem smislu nimajo niti urbanega videza niti urbane strukture. Tudi ob upoštevanju vseh treh omenjenih vsebin urbanosti je delitev na mestna in druga naselja vse prej kot lahka naloga.

Eden od možnih načinov ločevanja oziroma razmejevanja naselij je, da jih delimo glede na njihov uradni status. V Sloveniji imamo 67 naselij, ki so bila uradno razglašena za mesta, a in sicer jih je 51 pridobilo ta status s sklepom Državnega zbora Republike Slovenije z dne 29. 2. 2000 (UL RS št. 22/2000), še nadaljnjim šestnajstim pa je status mesta podelila vlada Republike Slovenije s sklepom z dne 22. 12. 2005 (UL RS št. 121/2005). Prvi od navedenih sklepov je pravzaprav ugotovitveni sklep, saj je v njem zapisano, da »*Državni zbor RS ugotavlja, da imajo v Republiki Sloveniji status mesta, v skladu s predpisi, ki so veljali v času podelitve ...*« čemur sledi seznam naselij, na katerem sta tudi Kostanjevica na Krki in Višnja Gora, ne pa tudi npr. Lož, čeprav je tudi ta v preteklosti pridobil mestne pravice. To pomeni, da zakonodajalec v tem primeru ni dosledno upošteval izreka svojega lastnega sklepa oziroma kriterija »*enkrat mesto, vselej mesto*«.

Preglednica 1: Seznam naselij s statusom mesta glede na datum razglasitve.

Table 1: List of Settlements with Urban Status According to the Date of Proclamation.

29. 2. 2000			22. 12. 2005
Ajdovščina	Kranj	Radovljica	Čerknica
Bled	Krško	Ravne na Koroškem	Dravograd
Bovec	Laško	Sevnica	Grosuplje
Brežice	Lendava	Sežana	Logatec
Celje	Litija	Slovenska Bistrica	Medvode
Črnomelj	Ljubljana	Slovenj Gradec	Mengeš
Domžale	Ljutomer	Slovenske Konjice	Mežica
Gornja Radgona	Maribor	Škofja Loka	Prevalje
Hrastnik	Metlika	Šoštanj	Ribnica
Idrija	Murska Sobota	Tolmin	Rogaška Slatina
Ilirska Bistrica	Nova Gorica	Trbovlje	Ruše
Isola	Novo mesto	Tržič	Šempeter pri Gorici
Jesenice	Ormož	Velenje	Šentjur
Kamnik	Piran	Višnja Gora	Trebnje
Kočevje	Postojna	Vrhnika	Železniki
Koper	Ptuj	Zagorje ob Savi	Žiri
Kostanjevica ob Krki	Radeče	Zalec	

S pravnega vidika je tak kriterij morda povsem sprejemljiv in utemeljen, z geografskega (in še kakšnega drugega) pa seveda nikakor ne. Zakaj bi bila Višnja Gora z 993 prebivalci 1. 1. 2012 zgolj zaradi »zgodovinske« pravice do mestnega statusa bolj mestno naselje kot npr. Šempeter v Savinjski dolini, ki jih je imel več kot dvakrat toliko (2.051), pa ga na seznamu mest seveda ni. S tem nikakor ne želimo trditi, da je število prebivalcev edini merodajen kriterij, ki ga je treba pri opredeljevanju »mestnosti« naselja upoštevati, je pa vsekakor med pomembnejšimi in ga marsikje v svetu uporabljajo kot ključnega ali celo kot edinega.

Lukić (2012, 11) je v svoji analizi kriterijev za delitev prebivalstva na mestno in podeželsko ugotovil, da kar 59 od 93 zajetih (državnih statističnih) opredelitev mestnega prebivalstva temelji na velikosti naselja, ki je izražena bodisi s številom prebivalcev bodisi s številom stanovanj. Kar 15 držav za opredeljevanje mestnosti uporablja samo število prebivalcev.

Preglednica 2: Primeri držav, ki pri opredelitvi mest uporabljajo samo kriterij velikosti naselij.

Table 2: Some Countries that Define Urban Settlements According to the Size of Settlement.

Kriterij/ Criterion	Primeri držav s tem kriterijem/ Countries using the criterion	
100 in več stanovanj/ 100 and more apartments	Peru	
200	in več prebivalcev/ and more inhabitants	Grenlandija, Islandija
1000		Venezuela
2000		Argentina, Bolivija, Češka, Etiopija, Kuba, Liberija, Španija
2.500		Bahrein, Mehika
10.000		Senegal, Velika Britanija
20.001		Turčija

Vir: Lukić, 2012, 11.

Preglednica 2 jasno pokaže izjemno velik razpon pri številčnem kriteriju za mesto, saj sega od 200 prebivalcev pri razmeroma majhni in redko poseljeni Islandiji do kar 20.001 prebivalca pri številčno zelo veliki Turčiji. Spodnja številčna meja za opredelitev prebivalstva določenega območja za mestno je lahko postavljena še precej više, kot npr. pri Japonski. Tam je pogoj, da določeno prebivalstvo razglasijo za mestno, kar 50.000 prebivalcev, seveda ob dodatnih kriterijih, in sicer da je 60 % stavb, v katerih živi teh vsaj 50.000 prebivalcev, na območju glavnega poselitvenega območja (*built-up area*) in je 60 % teh prebivalcev tako ali drugače povezanih s proizvodnimi dejavnostmi, trgovino ali z drugimi za mesto značilnimi dejavnostmi. Kako Japonci dejansko izvedejo to opredeljevanje, si Slovenci (Evropejci) težko predstavljamo, saj naselij in mest ne pojmujejo enako kot mi. Pri tem pa se je treba zavedati, da so glede tega tudi med našimi (evropskimi, slovenskimi) strokovnjaki občutne razlike.

Problematičnost naselij kot teritorialnih enot pri opredeljevanju mest

Opredeljevanje prebivalcev bodisi za mestne bodisi za podeželske je zelo odvisno tudi od upravne delitve območja posamezne države, saj se mora izbrani kriterij nanašati na določeno prostorsko enoto. Če ta izpolnjuje postavljene kriterije za mesto (mestno naselje, mestno območje), so vsi prebivalci te enote, ne glede na vse razlike med njimi, opredeljeni za mestne prebivalce.

V Sloveniji pri tovrstnem opredeljevanju izhajamo iz upravne delitve območja države na naselja. Zakonsko je opredeljen pojem »*območja naselja*«, in sicer v Zakonu o prostorskem načrtovanju (UL RS, št. 33/2007), kjer je zapisano: »*Območje naselja je s prostorskim aktom določeno območje strnjeno grajenih stavb različnih namembnosti s pripadajočimi površinami, potrebnimi za njihovo uporabo in območje površin, predvidenih za širitev*«. Zakonsko opredeljen je tudi način določanja oziroma spreminjanja območij naselij, in sicer v Zakonu o določanju območij ter o imenovanju in označevanju naselij, ulic in stavb (ZDOIONUS) (UL RS, št. 25/2008). S tem zakonom je pristojnost za spremembe območij naselij dana občinam, pri čemer so v 6. členu postavljene naslednje zahteve:

- »(1) *Območje naselja se oblikuje tako, da obsega zaokroženo območje z vsaj desetimi stavbami.*
- (2) *Območja naselij morajo biti oblikovana tako, da pokrivajo območje celotne občine.*
- (3) *Območja naselij v Republiki Sloveniji so evidentirana v registru prostorskih enot.*«

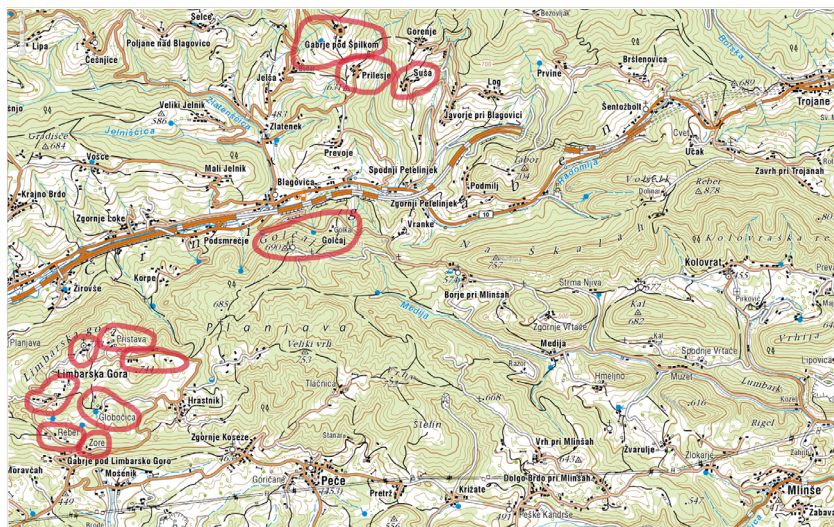
Po podatkih Statističnega urada RS (SI-Stat portal), je bilo 1. 10. 2014 v Sloveniji 211 občin, 6.035 naselij in 548.029 hišnih števil. Podatek ne zajema že ustanovljene občine Ankaran, a to na število naselij in hišnih števil ne vpliva. Občin z več kot 100 naselji je bilo 10, največ jih je imela občina Krško, in sicer 158. Občina Trzin s samo enim naseljem je imela najvišje (povprečno) število hišnih števil na naselje (1.168), občina Ljubljana, v katero je poleg mesta spadalo še 37 obmestnih naselij, pa je imela povprečno 1.055 hišnih števil na naselje. Na drugi strani lestvice sta pričakovano obkolpski občini Kostel in Osilnica s povprečno 10 oziroma 12 hišnimi številkami na naselje. To po eni strani kaže na to, da v majhnih občinah prevladujejo majhna oziroma zelo majhna naselja, na drugi pa, da so povprečja zelo varljiva, kadar imamo znotraj iste prostorske enote zelo različna naselja (Ljubljana – obmestna naselja). Naselja so v skladu z Uredbo o standardni klasifikaciji teritorialnih enot (UL RS, št. 9/2007) na predzadnji hierarhični stopnji SKTE7, nižja prostorska enota SKTE8 so le še prostorski okoliši.

Za vsako oštevilčeno stavbo in za sleherni del ozemlja Slovenije je enoznačno določeno, kateremu naselju pripadata. Pri tem je razdelitev stavb med naselja v glavnem stvar preteklih upravnih odločitev, ki niso vedno sledile isti logiki. Naj to pojasnimo s konkretnim primerom, ki sicer nima neposredne zveze z mesti, a kaže na nedoslednost že pri opredeljevanju naselij na najnižji ravni. Na območju Posavskega hribovja imamo v občini Lukovica nekaj zelo majhnih naselij. Eno od takih je Prilesje. To je zaselek s petimi hišnimi številkami. Sosednje naselje Suša ima celo samo štiri. V obeh primerih gre za samostojni naselji. Že naslednje bližnje naselje, Gabrje pod Špilkom, je sestavljeno iz zaselka s štirimi hišnimi številkami in iz ene samotne kmetije. Slednja je sicer bliže hišam iz sosednjega naselja Jelša kot tistim iz Gabrja. A dve hišni številki na območju te kmetije spadata v naselje Gabrje pod Špilkom (Slika 1). Vsa tri navedena naselja se nahajajo v hribovju približno pet kilometrov zahodno od Trojan. Od teh naselij še približno štiri do pet kilometrov proti jugozahodu leži na drugi strani doline naselje Limbarska gora, ki obsega precejšen del enako imenovanega hriba (773 metrov nadmorske višine). Naselje vključuje cel niz zaselkov, kot so npr. Reber s pet hišnimi številkami, Globočica s tremi in Pristava s štirimi. Vseh hišnih številk je v tem naselju 42, po podatkih Statističnega urada pa naj bi bilo v naselju 33 stanovanj. Vseh enot z imeni (zaselkov, samotnih kmetij) je v naselju Limbarska Gora po podatkih Krajevnega leksikona Slovenije kar 10 (Orožen Adamič, Perko in Kladnik, 1995, 216). Zaselki Reber, Globočica in Pristava se v ničemer ne razlikujejo od samostojnih naselij Prilesje in Suša na drugi strani doline (Črni graben). Še skrajnejši je primer naselja Golčaj, ki je danes brez prebivalcev, ima pa dve hišni številki, ki sta v značni črti med seboj oddaljeni več kot 500 metrov (Slika 1).

Navedeni primer nazorno kaže, da določanje meja naselij ni bilo opravljeno po enotnih kriterijih, in ko naselja primerjamo med seboj, je to treba upoštevati.

Če gre pri manjših naseljih predvsem za problem, ali imamo opravka z enovitim naseljem ali pa z upravno povezanim skupkom zaselkov in samotnih kmetij, je pri večjih naseljih, kakršna naj bi sodobna mesta bila, predvsem vprašanje, kaj vse sodi v ta naselja. Vsa večja mesta so s svojo prostorsko rastjo dosegla meje manjših sosednjih naselij in ta so bila ponekod vključena vanje. Vendar se tudi v tem primeru srečamo s problemom kriterijev, ki jih je treba upoštevati pri odločitvi, kdaj samostojno obmestno naselje lahko razglasimo za del mesta. Tudi tu lahko naletimo na administrativne odločitve, ki so z geografskega in demografskega vidika lahko neustrezne, sploh ob dejstvu, da je opredeljevanje območij naselij prepuščeno občinam. Pri tem tudi ne moremo mimo dejstva, da z vidika sodobnega

obravnavanja naselij in prebivalstva, današnja delitev na mestna in nemestna naselja še zdaleč ni optimalna, prej bi lahko rekli, da je neprimerna.

30

Slika 1: Zaselki, ki so samostojna naselja (zgoraj), in zaselki, združeni v eno naselje (spodaj), ter prazno naselje Golčaj v sredini.

Figure 1: Hamlets – Settlements (Upper Part) And Hamlets As Parts Of The Settlement (Lower Part).

Kartografska podlaga: Geopedia

Problematičnost opredeljevanja mestnih naselij

Na problematičnost delitve naselij na mestna in nemestna opozarjajo Hugo, Champion in Lattes, ki ugotavljajo, da se je v času, ko se je prvič oblikovalo kriterije za razlikovanje med mestnim in podeželskim prebivalstvom (sredi 20. stoletja), te kriterije obravnavalo dokaj kritično, češ da gre pri taki dvopolni delitvi za preveliko poenostavljanje. Sčasoma pa so kritike tega poenostavljenega mestno-podeželskega razlikovanja pri popisih in statističnih analizah kar nekako zbledele in jih danes na splošno sprejemamo, ne da bi se spraševali o njihovi smiselnosti in utemeljenosti. Navedeni avtorji pravijo, da je danes to precejšnja ironija, glede na to, da živimo v času, ko se je poselitveni sistem tako radikalno spremenil, da je strogo in enoznačno razlikovanje mesto – podeželje v veliki meri izgubilo svoj smisel. Še posebej to velja, če imamo v mislih delitev za potrebe demografskih analiz. Za prvi korak pri premagovanju tega dvopolnega razlikovanja (ali – ali) imajo uvedbo vmesnega prehodnega območja (ne mesto ne podeželje)

(Hugo, Champion in Lattes, 2003, 277). Seveda pa to samo po sebi ne rešuje problema, ki ga imamo pri kakršnem koli razmejevanju. Kar je najbližje meji na eni in drugi strani, si je pogosto podobnejše, kot si je med seboj podobno to, kar je znotraj istega območja, a ob zgornji in spodnji meji, ki ga omejuje. Konkretno v primeru naselij to pomeni, da sta si najbrž dve naselji, od katerih je eno tik pod mejo za mesto drugo pa tik nad njo, bistveno podobnejši, kot pa je večje od njiju podobno največjemu mestu. V Sloveniji bi tako lahko rekli, da je Vir, ki je po statistični opredelitvi mestno naselje s 3.402 prebivalcema (1. 7. 2012) veliko podobnejši bližnjim Radomljam, ki z zgolj 1.724 prebivalci niso mestno naselje, kot pa je podoben Ljubljani. Ob tem velja pripomniti, da imajo Radomlje skupaj s sosednjimi Preserjami pri Radomljah, od katerih jih ločuje samo vmes tekoča Kamniška Bistrica, več prebivalcev kot Vir. Prav tako ima omenjeni skupek teh dveh naselij osnovno šolo in sedež pošte, medtem ko Vir nima ne šole ne sedeža pošte (ima zgolj izpostavo). Če bi ti dve naselji v preteklosti iz čisto praktičnih razlogov administrativno združili v eno (npr. Radomlje-Preserje), potem bi to naselje izpolnjevalo pogoje za mestno naselje v skladu s slovensko statistično opredelitvijo. Administrativna razmejitev torej igra zelo pomembno vlogo, čeprav so se ji snovalci slovenske statistične opredelitve mest poskušali, vsaj v nekaterih primerih, izogniti tako, da so posameznim mestnim naseljem v njihovo mestno območje priključili še najbližja sosednja naselja.

Čemu služi in kakšne težave povzroča opredeljevanje mestnih naselij

Kakorkoli se lotimo delitve naselij na mestna in nemestna (podeželska, vaška, mešana, suburbanizirana ipd.), se vedno znova srečamo z vprašanjem, kakšen je pravzaprav temeljni namen take delitve. Z vidika prebivalstvenih analiz gre nedvomno za vpliv kraja, kjer ljudje prebivajo, na njihovo demografsko obnašanje in s tem tudi na demografske značilnosti (strukturo) prebivalstva, ki v kraju živi. V prvi polovici dvajsetega stoletja so bile razlike med mestom in podeželjem tudi v tem pogledu zelo izrazite. Z napredujočim procesom (sub)urbanizacije, povezanim s hkratnim izboljševanjem mobilnosti prebivalstva in dostopnosti storitev ter delovnih mest, pa so se stvari močno spremenile.

Preglednica 3 prikazuje razlike med značilnostmi mestnega in podeželskega prebivalstva z različnih vidikov. Iz nje lahko hitro ugotovimo, da danes v Sloveniji naselij, za katerih prebivalstvo bi veljale v glavnem ali celo izključno značilnosti iz drugega stolpca, ni ravno veliko.

Preglednica 3: Nekatere splošno sprejete razlike med mestnim in podeželskim prebivalstvom.

Table 3: Some Widely Accepted Differences between Urban and Rural Populations.

1	2	3
Vidik	Mestno prebivalstvo	Podeželsko prebivalstvo
Gospodarski/ <i>Economy</i>	Prevladuje ukvarjanje s sekundarnimi in terciarnimi dejavnostmi/ <i>Dominated by secondary and tertiary activities</i>	Pretežno se ukvarjajo s primarnimi dejavnostmi/ <i>Predominantly primary industry activities and activities supporting it</i>
Zaposlitveni/ <i>Occupational structure</i>	Proizvodnja, gradbeništvo, upravne in storitvene dejavnosti/ <i>Manufacturing, construction, administration and service activities</i>	Kmetijstvo in druge primarne dejavnosti/ <i>Agriculture and other primary industry occupations</i>
Izobrazbeni/ <i>Education levels</i>	Nad državnim povprečjem/ <i>Higher than national averages</i>	Pod državnim povprečjem/ <i>Lower than national averages</i>
Dostopnost do storitev/ <i>Accessibility to services</i>	Dobra/ <i>High</i>	Slaba/ <i>Low</i>
Dostopnost do informacij/ <i>Accessibility to information</i>	Dobra/ <i>High</i>	Slaba/ <i>Low</i>
Demografski/ <i>Demography</i>	Nizka rodnost in smrtnost/ <i>Low fertility and mortality</i>	Visoka rodnost in smrtnost / <i>High fertility and mortality</i>
Politični/ <i>Politics</i>	Večja prisotnost liberalnih in radikalnih idej/ <i>Greater representation of liberal and radical elements</i>	Konservativnost, odpor do sprememb/ <i>Conservative, resistance to change</i>
Etnični/ <i>Ethnicity</i>	Raznolika sestava/ <i>Varied</i>	Enotnejša sestava/ <i>More homogeneous</i>
Selitveni/ <i>Migration levels</i>	Veliko selitev in pozitiven selitveni saldo/ <i>High and generally net in-migration</i>	Malo selitev in negativen selitveni saldo/ <i>Low and generally net out-migration</i>

Vir: Hugo, Champion in Lattes, 2003, 279.

Z vidika gospodarskih dejavnosti, ki se odvijajo v naselju, je naselij, kjer je kmetijstvo edina ali pa vsaj prevladujoča dejavnost, še veliko. Z vidika zaposlitve in pridobivanja dohodka pa v številnih prej omenjenih naseljih živi več ljudi, ki so zaposleni zunaj naselij in pridobivajo dohodke zunaj kmetijstva, kot pa takih, ki jim je glavni vir dohodka kmetijska dejavnost..

Razlike v izobrazbeni sestavi prebivalstva različnih naselij so nedvomno ene večjih tudi v današnjem času, a tudi te najbrž ne omogočajo enostavnega razlikovanja med tem, kaj naj bi bilo v tem pogledu značilno za mestno in kaj za podeželsko prebivalstvo. Lahko trdimo, da je v povprečju višja izobrazbena raven značilna za mesta oziroma mestno prebivalstvo, vendar tudi v naseljih, ki po svoji velikosti nikakor ne izpolnjujejo kriterijev za mestno naselje, lahko najdemo prebivalstvo, ki presega povprečno raven izobrazbe v državi. Tudi v zvezi z dostopnostjo dobrin in storitev je sodobni čas prinesel velike spremembe. S premikom velikih nakupovalnih središč na obrobja velikih mest se je dostopnost zaradi izboljšane oseb-

ne mobilnosti povečala v naseljih v okolici mest, medtem ko se je v mestih v nekaterih pogledih poslabšala. Lahko bi rekli, da imamo opravka z izenačevanjem zunajmestne (okolimestne) in znotrajmestne dostopnosti. Predvsem pri upravnih, zdravstvenih, izobraževalnih ipd. storitvah do takšnih sprememb (še) ni prišlo. Dostopnost do informacij je danes lahko zelo dobra tudi zunaj mest, daleč proč od velikih središč. Znani so primeri občin, ki gradijo optična omrežja in širokopasovne povezave v oddaljenih hribovitih območjih, kar omogoča najširšo pokritost z informacijskimi storitvami tudi tam, kjer je fizična dostopnost zelo slaba oziroma draga in časovno potratna. Tipične demografske razlike med mestnim in podeželskim prebivalstvom v smislu reprodukcije so v današnjem času tudi že presežene. Visoka smrtnost je predvsem posledica starostne strukture. Velik delež starega prebivalstva tako vpliva na višjo splošno stopnjo smrtnosti, hkrati pa je v območjih s takim prebivalstvom tudi splošna stopnja rodnosti zelo nizka. Tako starostno sestavo prebivalstva pa imajo lahko tako osrednja območja naših mest kot naselja v odmaknjenih hribovitih območjih, kjer je v preteklosti prevladovalo odseljevanje, morebitni današnji priseljenci pa so predvsem upokojeanci. V določeni meri verjetno še vedno drži, da je za podeželsko prebivalstvo nekoliko značilnejša konzervativnost in predvsem bolj homogena etnična sestava, toda tudi v tem pogledu je prišlo do sprememb in so razlike danes manjše, kot pa so bile pred pol stoletja. V selitvenem pogledu tudi ni mogoče enoznačno trditi, da je odseljevanje predvsem značilno za podeželje in priseljevanje za mesto. Danes imamo cel kup teorij, ki so poskušale zajeti spreminjajoče se smeri selitvenih tokov med tako imenovanimi mesti na eni in podeželsko okolico na drugi strani. Selitve so kompleksen pojav in determinant, ki jih določajo, je precej (odvisno od teorije, ki ji sledimo). Dejstvo pa je, da imamo danes selitve v obeh smereh. Razlogi zanje so različni in so odvisni od značilnosti, kot so starost, socialni položaj itn.

Če hočemo danes ločiti naselja tako, da bomo na eni strani dobili skupino naselij, kjer bodo prevladovale predvsem značilnosti iz drugega stolpca, in na drugi strani skupino naselij s prevlado značilnosti iz tretjega stolpca (Preglednica 3), je to zelo zahtevna naloga. Toda tudi če jo uspešno rešimo, ne bomo dobili mest na eni in vasi na drugi strani, temveč zgolj naselja, ki izpolnjujejo določene kriterije in so si po velikosti lahko zelo različna. Avtorji po, katerih smo povzeli preglednico (Hugo, Champion in Lattes, 2003), so dilemo v zvezi z dvopolno delitvijo naselij osvetlili s treh vidikov.

Prvi je vidik vse večje zabrisanosti razlik med mestom in nemestnimi območji. Opazanje, da praktično nikjer in že zelo dolgo ni mogoče pote-

gniti jasne meje med mestnimi in nemestnimi območji, je povsem pričakovano. Do tega slej ko prej pride vsakdo, ki poskuša najti opredelitev za mesto oziroma za mestna območja. Da nimamo opravka z dvema jasno razločljivima tipoma naselij oziroma poselitve, so ugotavljali številni avtorji, ki so poskušali to težavo reševati v okviru pojma mestno-podeželskega kontinuuma (*urban-rural continuum*), kjer sta mestno in podeželsko zgolj dve skrajnosti ene neprekinjene celote, znotraj katere vsako naselje oziroma poseljeno območje zaseda svoj položaj nekje med eno in drugo od teh dveh skrajnosti. Tako je mogoče k problemu pristopiti z ugotavljanjem stopnje mestnosti ali pa podeželskosti z uporabo različnih kriterijev. Citirani avtorji se zavzemajo za to, da je treba ustrezno pozornost posvetiti predvsem temu, na koliko kategorij je treba razdeliti mestno-podeželski kontinuum in to ob upoštevanju tako konceptualnih kot praktičnih izhodišč. Ob tem pa bi bilo treba razmisliti tudi o tem, kolikšen naj bi bil poudarek, ki bi ga dali prebivalcem v primerjavi s krajem. Ne gre namreč pozabiti dejstva, da sodobni človek lahko velik del svojega časa preživi v različnih krajih (kraj dela, kraj bivanja, kraj oskrbe), kar je posledica bistveno povečane mobilnosti (Hugo, Champion in Lattes, 2003, 285).

Druga stvar, ki jo v zvezi s problemom neustreznosti dvopolne delitve na mesta in »nemesta« vidijo zgoraj citirani avtorji, je potreba po ustreznem prepoznavanju in vključevanju novih urbanih oblik v obravnavo te problematike. Sem najprej uvrščajo suburbanizacijo, oblikovanje zunajmestnih prehodnih območij s selitvijo posameznih funkcij, značilnih za mestna središča, na robna območja mest in nenadzorovano širjenje mestnih površin (*urban sprawl*). Po različnih avtorjih povzemajo poimenovanja za taka območja, kot so »technoburb«, »exurbia« ali »perimetropolitanska« območja. V teh imamo opravka z vdorom mestnih funkcij, nekdanje tradicionalno vezanih na mestna središča, v podeželsko okolico, ki se tako iz tradicionalno kmetijske spremeni v območje, kjer se izmenjujejo in prepletajo mestno podeželske značilnosti. Ob opremljenosti z dejavnostmi je to tudi stanovanjsko območje za ljudi, ki delajo v mestu, in za upokojece, za katero je značilna nizka stanovanjska gostota (Hugo, Champion in Lattes, 2003, 286). V Združenih državah Amerike naj bi na takih območjih živela kar četrtina vseh prebivalcev. Podatek so navajani avtorji povzeli po Nelsonu in Duekerju (Nelson in Dueker, 1990). Z uporabo funkcionalnega kriterija za določanje mestnih območij lahko z upoštevanjem različnih mejnih vrednosti mestna območja raztegnemo tudi čez večji ali manjši del obmestja, ki je z osrednjimi mestnimi območji bolj ali manj funkcionalno povezan (kar je bil tudi eden kriterijev slovenskih opredeljevalcev mestnih območij). V ZDA je to sorazmerno stara stvar, ki so jo v

praksi izpeljali z uvedbo statističnih metropolitanskih območij (*MSA metropolitan statistical area*). Seveda se ob tem postavlja vprašanje, kako pomembne so razlike med prebivalci gosto poseljenih osrednjih delov mest in prebivalci zunajmestnih, redkeje poseljenih območij z manj ali več podeželskimi značilnostmi. Da so si v številnih pogledih podobni, ni dvoma (izobrazba, dejavnostna struktura, kraj dela ipd.), toda čeprav niso tipični »podeželani«, se njihov vsakdanjik v povprečju vendarle precej razlikuje od vsakdanjika mestnih prebivalcev. Vprašanje, ki bi si ga torej na tem mestu morali postaviti navajani avtorji, je, koliko to vpliva na »demografsko vedenje« teh prebivalcev. Ti v spreminjajočem se vzorcu poselitve, z značilnim razprševanjem tako poselitve kot središčnih funkcij, vidijo izziv v opredeljevanju tega, kaj sploh so ključne sestavine »mesta« oziroma naselbinske enote (Hugo, Champion in Lattes, 2003, 288). Ali je to mogoče vse, kar sodi znotraj nekih administrativno določenih meja mesta? Je to strnjeno pozidano območje povezano z glavnim mestnim središčem? Ali je to morda pozidano območje okrog glavnega središča skupaj s središči, s katerimi je povezano s strnjeno obcestno poselitvijo? Ali pa je to kar celotno območje, s katerega neko mesto črpa delovno silo? Odgovora na ta vprašanja sicer ne dobimo, saj iz navajanega dela lahko izvemo le, da so se v ZDA lotili popravljanja pristopa pri opredeljevanju (ne)metropolitanskih območij. Glavna sprememba, s katero naj bi bolje zajeli tudi nove mešane oblike »mestnih« območij, je znižanje praga za opredeljevanje metropolitansko sti in uvedba mikropolitanskih območij.

Preden predstavimo naše razmišljanje o odgovorih na zgoraj zastavljena vprašanja, pogledjmo še tretji vidik delitve mesto-podeželje, ki ga je podal Hugo s soavtorjema. Ta delitev je po njihovem mnenju, ne glede na to, kako jo gledamo (dvopolno ali kot kontinuum z dvema nasprotnima skrajnostima), po svojem značaju enodimenzionalna. Naselja oziroma poselitveni vzorci pa so vse prej kot enodimenzionalni. Zato bi bilo treba pri njihovem razločevanju upoštevati vsaj tri dimenzije (Coombes in Raybould, 2001, citirano po (Hugo, Champion in Lattes, 2003):

- velikost naselja (od metropolitanskih do zaselkov),
- gostota (od velike gostote do redke poselitve),
- dostopnost (od središčnih območij z dobro dostopnostjo do zelo oddaljenih slabo dostopnih).

Vsako od navedenih dimenzij naj bi bilo nujno treba meriti ločeno od drugih dveh in nikakršno nadomeščanje ene z drugo naj bi ne bilo dopustno.

Za velikost, ki je običajno merjena s številom prebivalcev, vemo, da je že zelo dolgo v naboru kriterijev za razločevanje mest od drugih naselij. Strinjamo se lahko, da je zaradi ekonomije obsega v večjih naseljih večja raznovrstnost in večje število dejavnosti, večja je tudi intenzivnost procesov, hitrejša širjenje inovacij ipd. Večja naselja oziroma mesta imajo tudi tesnejše in pogostejše mednarodne stike. Že v tridesetih letih 20. stoletja sta npr. Wirth in Christaller tej dimenziji pripisovala velik pomen in nedvomno je pomembna tudi danes, a o njenem vplivu na demografske procese v takih naseljih se Hugo in soavtorja ne izrečejo.

Pač pa so se do tega opredelili pri gostoti. Ta je najpogosteje merjena z gostoto prebivalstva. Te se npr. ponekod poslužujejo za opredeljevanje obsega naselij, ravno tako je na ravni naselij lahko običajno v kombinaciji z velikostjo kriterij za opredeljevanje mest. Eno in drugo počiva na opažanju povezanosti med gostoto in mestnostjo. Za bolj mestna naj bi veljala poseljena območja z višjo prebivalstveno gostoto. Za gostoto pa naj bi veljalo, da pomembno vpliva na demografske procese. Avtorji sicer navajajo, da za to obstajajo le raziskave, ki so do take ugotovitve prišle ob raziskovanju območij z nizko gostoto poselitve, zato se postavlja vprašanje, če je na tej podlagi mogoče sklepati tudi, da ima gostota podobno pomemben vpliv tudi na območjih z visoko gostoto, torej v mestih.

Preglednica 4: Izbrani demografski kazalniki za območja v Avstraliji, razvrščena glede na različno stopnjo dostopnosti, 1992–95.

Table 4: Some Demographic Indicators for Australia's Localities Classified by Degree of Accessibility/Remoteness, 1992–95.

Dostopnost območja	Totalna rodnost/ <i>Total fertility rate</i>	Smrtnost do- jenčkov/ <i>Infant mortality rate</i>	Standardizirane stopnje umrljivosti/ <i>Standardized mortality rates</i>	
			Moški 15–64/ <i>Men 15–64</i>	Ženske 15–64/ <i>Women 15–64</i>
Zelo dobro dostopno/ <i>Highly accessible</i>	1,79	5,8	96	97
Dobro dostopno/ <i>Accessible</i>	2,15	7,1	118	102
Zmerno dostopno/ <i>Moderately accessible</i>	2,30	6,3	116	106
Odmaknjeno/ <i>Remote</i>	2,43	8,0	128	126
Zelo odmaknjeno/ <i>Very remote</i>	2,51	13,4	201	258

Vir: Glover, Harris in Tennant, 1999, citirano po (Hugo, Champion in Lattes, A., 2003).

Konkretnejši so bili Hugo in soavtorja pri dostopnosti. Da je dostopnost do dobrin in storitev ključnega pomena za kakovost življenja vsakega posameznika, ni dvoma in prav to naj bi bilo razlog za to, da ima

dostopnost pomemben vpliv na demografske procese. Zanimiva je tudi utemeljitev takšne trditve, saj avtorji navajajo avstralski primer, ki kaže, kako se s slabšanjem dostopnosti spreminjajo nekateri demografski kazalniki (Preglednica 4).

Razlike med različno dostopnimi območji so več kot očitne. Predvsem s sorazmerno višjo rodnostjo in smrtnostjo izstopajo zelo odmaknjena območja (območja z zelo slabo dostopnostjo). Seveda pa ob tem velja upoštevati, da avstralskega primera najbrž ne moremo enostavno preslikati v slovenski oziroma evropski okvir. Razlike v gostoti poselitve ob tem najbrž igrajo določeno vlogo, zaradi česar v naših okoliščinah ne moremo pričakovati povsem enakih rezultatov. Vendar pa je prikazani pristop neke vrste smerokaz za upoštevanje geografskih (prostorskih) vplivov na demografske procese. Z uporabo geografskih informacijskih sistemov in ustreznimi podatkovnimi bazami je možno ugotavljati vpliv geografskih dejavnikov na demografske značilnosti prebivalcev ne le glede na velikost, gostoto in dostopnost, temveč je mogoče vključiti še druge dejavnike. Hugo in soavtorja razmišljajo tudi o tem, da je zelo verjetno pričakovati vse pogostejše analize na prostorskih enotah, ki jih bodo raziskovalci lahko določali glede na različna teoretična izhodišča in predpostavke. To se nam zdi dobra rešitev, saj bi se s tem izognili problemu administrativno omejenih prostorskih enot (npr. naselja), ki so lahko notranje zelo heterogene. Razlike med dejavniki, ki oblikujejo demografske procese, so lahko znotraj take enote večje kot med različnimi enotami.

Ob koncu tega pregleda še naše mnenje o vprašanih, na katera Hugo in soavtorja niso odgovorili. Že z zadnjo ugotovitvijo smo nakazali potrebo po notranjem razločevanju mesta na podobmočja, zaradi razlik med dejavniki, ki vplivajo na demografske procese. V tem smislu torej mesta, pa naj bodo določena na tak ali drugačen način, ne morejo biti podlaga za ločevanje območij z različnimi vplivi na demografske procese. Torej dilema, ali prebivalstvo ločevati na mestno in nemestno na podlagi razdelitve naselij na mesta in ostala naselja, odpade. Prav tako ni smiselno oblikovati vmesne kategorije mešanega (mestno-podeželskega) prebivalstva ali celo več kategorij takega prebivalstva, ki bi ga določali na podlagi razdelitve naselij na različne tipe, od izrazito mestnih do izrazito podeželskih (vzdolž mestno-podeželskega kontinuuma). Vsaj v slovenskih razmerah si od takega pristopa ne moremo obetati zadovoljivih rezultatov. Pri postavljanju upravnih meja naselij so bili pri vključevanju obmestnih naselij v mesta uporabljeni zelo različni pristopi, poleg tega so ponekod že ob opredeljevanju območij naselij upoštevali staro teritorialno delitev in so meje med naselji z vidika sedanjih razmer neustrezno postavljene. Zato teritorialna delitev na nase-

lja ne daje ustrezne podlage za izdelavo primerne tipologije. To bi bilo treba izdelati ne oziraje se na na uradno določene meje naselij povsod, kjer te ne potekajo med dejansko različnimi naselbinskimi enotami. Če se vrnemo k že obravnavanemu primeru Domžal, potem meja med Domžalami in Rodico zanesljivo ni meja med dvema različnima tipoma poselitve, saj se isti tip iz Domžal strnjeno nadaljuje v Rodici. Zato so Pavlin in soavtorji (Pavlin et al. 2003) Rodico (tudi Spodnje in Srednje Jarše) kot primestna naselja prišteli k mestnemu območju Domžal. Toda, enako bi lahko naredili še v primeru Zgornjih Jarš itn., saj gre prav tako za enak tip poselitve in tudi večjih prekinitev v strnjnosti ni. Ob tem je popolnoma spregledano dejstvo, da ima osrednji del Domžal drug tip poselitve kot robna območja tega mesta, in nekaj podobnega velja za večino slovenskih mest.

Naš odgovor na to, ali med ključne sestavine »mesta« oziroma naselbinske enote sodi vse, kar je znotraj nekih upravno določenih meja mesta, je ne. Vsaj za slovenske razmere to nedvomno velja. To utemeljujemo s tem, da je bilo v preteklosti upravno opredeljevanje meja naselij zelo neenotno in enako velja za upravno priključevanje obmestnih naselij k mestom (podobno ugotavlja tudi Vrišer (1995, 82)). Slednje je tudi glavni razlog, da so Pavlin in sodelavci (Pavlin et al., 2003) oblikovali mestna območja, ki poleg mestnih naselij vključujejo še samostojna naselja mestnega območja. Tudi primeri »nenavadnih« upravnih omejitev (opredelitev) naselij, ki smo jih navedli, govorijo v prid naši trditvi, da upravno omejena naselja v Sloveniji niso ustrezne prostorske enote za opredeljevanje mestnosti prebivalstva za potrebe demografskih analiz. Enako upravičeno je razmišljati o mejah mesta, ki potekajo znotraj upravno določenega območja naselja, kot je upravičeno postavljanje meja mestnega območja zunaj območja naselja, saj so robni deli mesta zelo pogosto podobnejši sosednjim obmestnim naseljem kot pa osrednjim delom mesta. To je logična posledica vključevanja mestu najbližjih obmestnih naselij v upravne meje mesta.

Na vprašanje, ali je strnjeno pozidano območje, povezano z glavnim mestnim središčem, tisto, ki mogoče sodi med ključne sestavine »mesta«, je odgovor prav tako ne. Strnjeno pozidana območja so sicer že sama po sebi nejasno opredeljen pojem, a v nobenem primeru ne moremo spregledati dejstva, da imamo lahko znotraj približno enako strnjene pozidave zelo velike razlike v gostoti prebivalstva. Prav slednje pa na svoj način vpliva na način življenja in posredno na prebivalstvene značilnosti območja. Predvsem gre za ekonomske in socialne značilnosti, preko katerih se prenaša vpliv tudi na starostno sestavo ter posledično na smrtnost in rodnost. Še v večji meri vse to velja, če območje mesta raztegnemo na »pozidano območje okrog glavnega središča skupaj s središči, s katerimi je povezano s

strnjeno obcestno poselitvijo« oziroma kar na »celotno območje, s katerega neko mesto črpa delovno silo«.

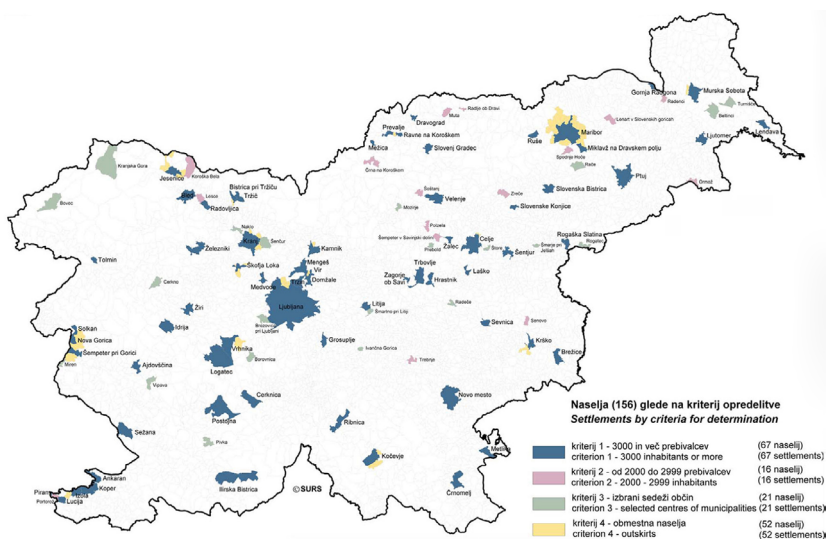
Delitev upravno opredeljenih naselij na mestna in druga je ob ustreznih kriterijih koristno in smiselno, vendar ne za vse namene. Lahko nam je v pomoč pri preučevanju naselij in tipov poselitve, pri načrtovanju omrežij in posegov v naselja ipd. O uporabnosti za raziskovanje demografskih značilnosti mestnega prebivalstva pa smo dvomili, zato smo se odločili preizkusiti še alternativni pristop.

Ne glede na namen uporabe delitve naselij na mestna in druga se je treba zavedati pomanjkljivosti, ki jih vse take delitve imajo in v pregledu, ki sledi, številne od teh tudi navajamo.

Statistična opredelitev mestnih območij iz leta 2003

Težave razmejevanja med tem, katere prebivalce razvrstiti med mestne in katere med ostale, bomo nekoliko podrobneje ponazorili s slovenskim primerom, ki se nam zdi za obravnavo slovenskega mestnega prebivalstva najustreznejši. Na Statističnem uradu Republike Slovenije so zadnje opredelitev mestnih naselij izdelali leta 2003. Iz dela, v katerem je objavljena (Pavlin et al. 2003), lahko povzamemo, da so v petdesetih letih prejšnjega stoletja z zakoni določali status mesta, z uvedbo komunalnega sistema pa je prišlo do izenačitve naselij in so bile statusne razlike med njimi odpravljene. Temeljne upravnoppravne enote so postale zgolj občine, ki so na svojem ozemlju imele določeno število naselij, od katerih so bila nekatera tudi mesta, vendar brez posebnega statusa in iz tega izhajajočih pravic. Ker so se v seznamih iz raznih predpisov kot mesta pojavljala ena naselja, spet druga pa je bilo najti v seznamih različnih komisij, inštitutov in celo občin (prav tam, 10), je nekaj reda na tem področju, vsaj za statistične potrebe, poskušal vnesti tedanji slovenski Zavod za statistiko, ki je leta 1959 določil 48 mest in 57 dodatnih naselij, ki so sestavljala statistično območje mesta, in uporaba tega seznama je bila obvezna za vsa statistična raziskovanja. Avtorji zadnje slovenske opredelitve mest opisujejo tudi dokaj napredno razdelitev naselij v tri kategorije, ki jo je na tedanjem zveznem Zavodu za statistiko izdelal Miloš Macura. Dvopolnosti se je izognil tako, da je opredelil vmesno kategorijo mešanih naselij, ki je bila med mestnimi in vaškimi naselji. V nekem smislu je tako že leta 1954 iskal rešitev v smeri, ki jo nakazuje zgoraj omenjeni Hugo s soavtorjema. Macura je kriterij števila prebivalcev kombiniral s socialnoekonomskim kriterijem, in sicer z deležem kmečkega prebivalstva. Delitev je bila uporabljena pri popisih 1961 in 1971, mešana naselja so bila ob izpolnjevanju drugega kriterija lahko že naselja s 300 in več prebivalci, mestna pa so morala imeti najmanj 2.000 prebivalcev. Nekatere popisne podatke se je v času socialistične Jugoslavije prikazovalo tudi po ur-

banih območjih mest, pri čemer so bila to območja, ki so poleg osrednjega mestnega naselja vključevala še sosednja naselja, ki so bila z grajenimi površinami z njimi fizično povezana (nepretrgana vrsta izgrajenih površin pod stavbami, ulicami, trgi, javnimi parki in drugimi izgrajenimi površinami) (Pavlin et al., 11).

Slika 2: Mestna naselja in naselja mestnih območij (156) v Republiki Sloveniji, 1. 1. 2003.

Figure 2: Urban Settlements and Settlements in Urban Areas (156) in the Republic of Slovenia, 1. 1. 2003.

Vir: Pavlin et al., 2003.

Sedanjo slovensko statistično opredelitev mest in mestnih območij bi lahko razvrstili med take, ki temeljijo na velikostnem kriteriju (število prebivalcev), ki je dopolnjen z dodatnimi kriteriji. Ti seznam mestnih naselij in naselij mestnih območij širijo tudi z naselji, ki ne izpolnjujejo velikostnega kriterija. Statistični kriteriji za mestna naselja in naselja mestnega območja, kot so jih opredelili Pavlin in sodelavci (2003, 19), so tako naslednji:

- 1) mestna naselja so vsa naselja v Sloveniji, ki imajo več kot 3.000 prebivalcev;¹
- 2) mestna naselja so tudi naselja, ki imajo od 2.000 do 2.999 prebivalcev,

1 Dejansko je bil uporabljen podatek o številu državljanov po Centralnem registru prebivalstva na presečni dan 31. 12. 2000.

- a) če imajo presežek delovnih mest nad številom delovno aktivnega prebivalstva;
- 3) mestna naselja so tudi občinska središča (naselja sedeži občin)
 - b) z najmanj 1400 prebivalci in
 - c) s presežkom delovnih mest nad številom delovno aktivnega prebivalstva;
- 4) naselja mestnega območja, pri čemer je mestno območje opredeljeno na podlagi kombiniranja več kriterijev.

Pri naseljih z 2.000 do 2.999 prebivalci je uporabljen socioekonomski kriterij, katerega namen je očitno znotraj te velikostne kategorije naselij kot mestna izločiti tista naselja, ki imajo izrazitejšo vlogo zaposlitvenega središča. Isti kriterij je uporabljen tudi še pri manjših naseljih, če izpolnjujejo dodatni pogoj, da so sedež občine (upravno središče najnižje ravni). Na ta način je bil nabor mestnih naselij razširjen tudi z občinskimi središči z manj kot 2.000, a več kot 1.400 prebivalci, ki imajo tudi ustrezno izraženo zaposlitveno vlogo.

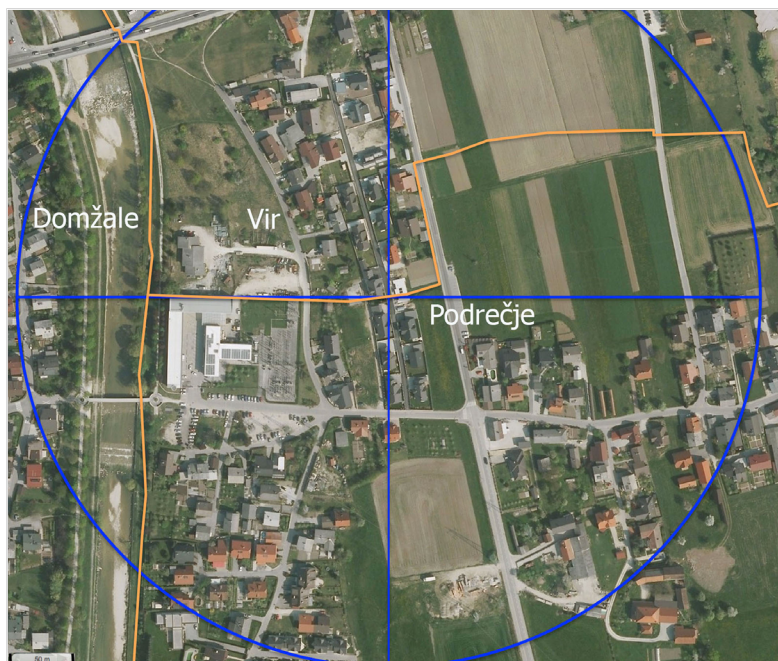
Po velikostnem kriteriju, ki je bil izbran na podlagi Zakona o lokalni samoupravi (ZLS-UPB₂, UL RS 94/2007), ki v 15.a členu določa, da je mesto naselje, ki ima 3.000 prebivalcev, je bilo za mesta opredeljenih 66 naselij. Tem so mimo postavljenega kriterija priključili še Ankaran, z 2.929 državljanji RS, kar je nedoslednost, ki pa bi bila, če bi seznam sproti obnavljali, glede na spremembe števila prebivalcev (in razmerja med številom delovnih mest in delovno aktivega prebivalstva), do danes že odpravljena. Po podatkih o številu prebivalcev (1. 1. 2013) je bilo v Sloveniji 70 naselij z več kot 3.000 prebivalci; med njimi je bil seveda tudi Ankaran, ki je prag presegal za 276 prebivalcev. Velikostni prag sta presegli še dve naselji, in sicer Šenčur za 150 in Lenart v Slovenskih Goricah za 78 prebivalcev. Ni pa več velikostnega kriterija izpolnjevala Bistrica pri Trziču, ki je v letu 2012 zdrsnila že na 2959 prebivalcev. V Statističnem letopisu 2013 (SUR5) je kljub temu še vedno na seznamu mestnih naselij, ki se v to kategorijo uvrščajo po prvem kriteriju, torej po številu prebivalcev 3.000 ali več.

Ne glede na to, kje postavimo številčno mejo, je ta vedno znova problematična, kar kažejo tudi navedeni primeri. Ker so naselja (in njihovo prebivalstvo) podvržena nenehnim spremembam, se postavlja vprašanje, kako pogosto bi bilo treba obnavljati seznam mestnih naselij, da bi bile ustrezno upoštewane dejanske spremembe. Lenart in Šenčur sta bila po statistični opredelitvi Pavlina in soavtorjev mestni naselji, in sicer Lenart po drugem, Šenčur pa po tretjem kriteriju (občinsko središče z več kot 2.000 prebivalci). Pri slednjem so avtorji opredelitve med mestna naselja uvrstili vsa občinska središča, ki so imela več kot 2.000 prebivalcev, ne glede na razmerje

med številom delovnih mest in številom delovno aktivnih prebivalcev. To-rej so en funkcionalni kriterij zamenjali z drugim (zaposlitveni z upravno-političnim), seveda ob upoštevanju velikostnega praga.

Pri četrtem, fiziognomsko-morfološkem kriteriju so avtorji analizirali sklenjenost pozidave med 104 mestnimi naselji, ki so jih določili po prvih treh kriterijih, in potencialnimi naselji, ki bi skupaj s temi lahko tvorila mestno območje. V določenem smislu so se tako oprijeli zgoraj omenjenega jugoslovanskega pristopa pri oblikovanju urbanih območij mest. Mestna območja iz leta 2003 tako poleg osrednjega mesta sestavljajo tudi »sosednja naselja, ki mejijo na centralno naselje in se vanj postopno prostorsko vraščajo«. Pri tem je seveda težko enoznačno opredeliti, kaj dejansko pomeni »postopno prostorsko vraščanje«. Enotne in nedvoumne kriterije, s katerimi bi lahko določili, katera sosodnja naselja so taka in katera ne, je težko, če ne celo nemogoče, najti. Vprašati pa se je treba tudi, kakšen je z demografskega vidika smisel »raztegovanja mest« na njihovo obmestno sosodstvo in to samo na naselja, ki se v mesto »prostorsko vraščajo«, ne pa tudi na tista, ki so še vedno blizu in niso prav nič drugačna od prej navedenih, le fizično so za spoznanje bolj oddaljena.

Prav pri opredeljevanju naselij mestnega območja imamo zato največ pomislekov, saj je šlo nedvomno, vsaj v nekaterih primerih, za subjektivno presojo, ki ni bila enoznačno utemeljena s postavljenimi pogoji, ali pa je bilo treba prvotno postavljene pogoje prilagajati in dopolnjevati. Največja razdalja med sklenjeno pozidanimi površinami mestnega naselja na eni strani in obmestnega naselja na drugi strani naj ne bi presegala 300 metrov. Po tem kriteriju bi k naselju Vir nedvomno sodilo naselje Podrečje, saj med njima ni nikakršne vidne meje, ovire ali česarkoli, kar bi nakazovalo, da gre za dve prostorsko ločeni naselji. Avtorji so se pri pridruževanju sosodnjih naselij sicer omejili s podpogojem, da »naselje, ki bi lahko postalo del mestnega območja, ne ustreza pogoju, če znaša razdalja med skrajnima lokacijama stavb sicer manj kot 300 metrov, vendar ne gre za sklenjeno pozidavo, pač pa le za posamezne hiše«. Ta pogoj pa je mogoče tolmačiti le subjektivno, saj ni opredeljeno, kje je meja med posameznimi hišami in sklenjeno pozidavo. Slika 3 prikazuje fiziognomsko zraščeno jugozahodnega dela Vira s Podrečjem. V modrem krogu z radijem približno 300 metrov je večji del Vira južno od regionalne ceste in večji del naselja Podrečje. Vir pa skoraj zanesljivo ni najpomembnejše zaposlitveno središče za prebivalce Podrečja, kar je podkriterij četrtega kriterija, ki v danem primeru razdružuje nekaj, kar v številnih pogledih očitno spada skupaj.

Slika 3: Potek meje med naseljema Vir in Podrečje (Podrečje v spodnjem delu modrega kroga, Vir v zgornjem, meja med naselji je označena z oranžno-rumeno črto, skrajno levo so na drugi strani Kamniška Bistrica Domžale).

Figure 3: Borderline between Settlements Vir and Podrečje (Podrečje in Lower Part of Blue Circle, Vir in the Upper One; Borderline between Settlements Orange-Yellow Line; Settlement on the Left, East from Kamniška Bistrica River, is Domžale).

Vir: Geopedia.

Na tem mestu navajamo še en vprašljiv primer delitve, in sicer za sosednje mestno območje Domžal. To po opredelitvi iz leta 2003 poleg mestnega naselja Domžale obsega še naselja Rodica, Spodnje in Srednje Jarše, ne pa tudi naselja Zgornje Jarše. Med Srednjimi in Zgornjimi Jaršami je ob kanalu Pšate strnjena poselitev res nekoliko prekinjena. Vendar je vprašanje, če je to zadosten razlog, da Zgornjih Jarš ne bi uvrstili med naselja mestnega območja. Najsevernejši stavbi Srednjih Jarš sta od najjužnejših v Zgornjih Jaršah oddaljeni zgolj 140 do 150 metrov. Res se ta razdalja nanaša na objekt, ki je nekoliko odmaknjen od strnjenega dela naselja, a tudi če izmerimo razdaljo med strnjenima deloma Srednjih in Zgornjih Jarš, ta razdalja ne doseže 300 metrov (Slika 4). Tolikšna razdalja naj bi bila pogoj za neuvrstitev določenega naselja k mestnemu območju. Ali pa je razlog spet v tem, da Zgornje Jarše ne izpolnjujejo funkcionalnega kriterija – delež zaposlenih v centralnem naselju (Domžalah). Tega nismo preverjali, saj ne opo-

rekamo, da tak kriterij ne kaže neke funkcionalne povezanosti osrednjega mestnega naselja z naselji njegovega obmestja. Toda na Bistriški ravnini so zaposlitvena središča tako na gosto posejana, da so zaposlitveni tokovi izjemno prepleteni, ob vsem tem pa je največje zaposlitveno središče celotnega območja Ljubljana. Podatki o občini bivališča in občini dela za delovno aktivno prebivalstvo (brez kmetov) kažejo, da bistveno več prebivalcev domažlske občine dela na območju občine Ljubljana kot pa v domači občini. Po podatkih portala SI-Stat (SURS, 2013) jih je bilo leta 2012 v občini Ljubljana zaposlenih skoraj polovica (46,6 %), v občini Domžale pa le tretjina (32,3 %). Torej ta funkcionalni kriterij v tem primeru najbrž nima ustrezne vloge pri razmejevanju med naselji mestnega območja in drugimi. Ob predpostavki, da je namen statistične delitve naselij na mestna in nemestna ta, da ločimo naselja v dva temeljna tipa predvsem glede na prebivalstvene značilnosti (mestno in nemestno prebivalstvo), je vprašljiva primernost uporabljenih kriterijev in s tem tudi uporabnost dobljene delitve za demografske analize mestnega prebivalstva.

44

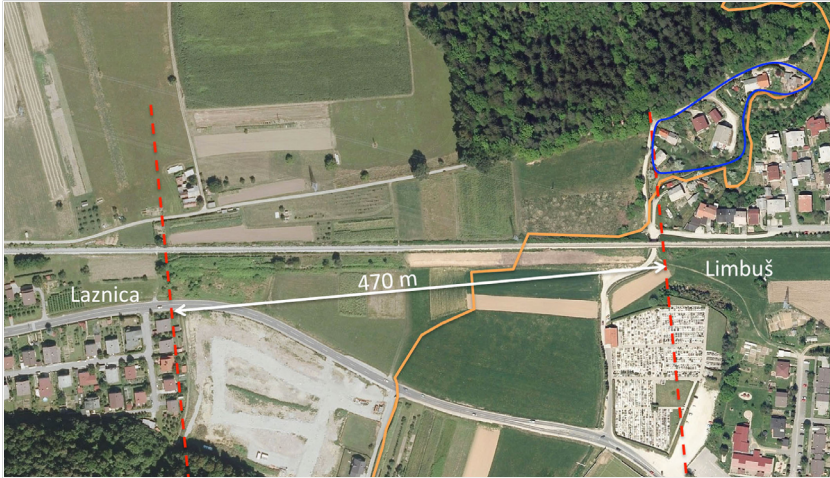

Slika 4: Meje med naselji severno od Domžal in razdalje med objekti v Srednjih in Zgornjih Jaršah

Figure 4: Borderline between Settlements North from Domžale and Distances Between Border Buildings of Srednje and Zgornje Jarše.

Vir: Geopedia.

Problem opredeljevanja mestnih naselij z opisanimi kriteriji v primeru domžalskega skupka naselij tiči v tem, da po tlorisu sodeč vidimo eno samo sklenjeno pozidano območje, ki ga sestavljajo Domžale, Rodica, Spodnje, Srednje ter Zgornje Jarše in Preserje pri Radomljah na eni strani Kamniške bistrice, na drugi pa Radomlje, Škrjančevo, Količevo, Vir, Podrečje in Zaboršt. Če gre za opredeljevanje prebivalcev kot mestnih ali ne, potem najbrž ni razloga, zaradi katerega bi bili prebivalci nekaterih od teh naselij opredeljeni kot mestni, prebivalci drugih pa ne.

Slika 5: Meja med naseljema Laznica in Limbuš (rumeno-oranžna črta) in oddaljenost med strnjjenima deloma naselij.

Figure 5: Borderline between Settlements Laznica and Limbuš and the Distance between Compact Settled Parts of Settlements.

Vir: Geopedia.

Zahtevnost razmejevanja je razvidna tudi iz tega, da so bili avtorji statistične delitve naselij prisiljeni svoje kriterije dopolnjevati z vedno novimi, saj so se kar naprej srečevali z dilemo, kako ravnati v določenem konkretnem primeru. Tako so npr. za Maribor ugotovili, da »v preteklih desetletjih ni bilo formalno priključeno k Mariboru nobeno obmestno naselje, kar se je npr. zgodilo pri Ljubljani (47 priključenih naselij), Novem mestu (21 priključenih naselij) in Celju (9 priključenih naselij). Glede na to« so »Maribor z okolico obravnavali drugače, in sicer« so »uporabili enake kriterije kot za druga mesta, ob tem pa« so »upoštevali tudi prakso uradnega priključevanja obmestnih naselij centralnemu naselju iz drugih primerov. Po tem vzoru« so »v mestno območje Maribor vključili 21 okoliških naselij« (Pavlin et al., 28). Kako je potekalo to priključevanje podrobne-

je, ne pojasnijo, je pa zanimiva primerjava med zgoraj opisanim primerom Zgornjih Jarš in primerom naselja Laznica. To je eno od 21 naselij mestnega območja Maribora. Zelo verjetno je, da Laznica izpolnjuje funkcionalni kriterij, saj je Maribor kot daleč največje zaposlitveno središče v njeni neposredni bližini verjetno glavni cilj dnevnih potovanj na delo. Pri kriteriju »prostorske zraščeniosti« pa se zagotovo lahko vprašamo, če je to naselje upravičeno del mestnega območja Maribora. Šest domov (hišnih števil) naselja Laznica je prostorsko tako rekoč zraščeni zdelom naselja Limbuš med železniško progo in Dravo, a razdalja med strnjenima deloma naselij Laznica in Limbuš znaša skoraj pol kilometra (Slika 5). Poleg tega se deli naselja Laznica precej nestrnjeno nadaljujejo po dolini Lazniškega potoka, nekaj domačij pa je že na pobočjih severovzhodnih obronkov Pohorja (najvišja na približno 400 metrih nadmorske višine). Ob tem se postavlja vprašanje, zakaj bi bili kar po vrsti vsi prebivalci Laznice mestni prebivalci, prebivalci Zgornjih Jarš pa, vsi brez izjeme, ne.

Tudi pri nekaterih drugih večjih mestih se je mogoče vprašati, ali je bilo vključevanje obmestnih naselij v mestno območje ustrezno. Pri Kranju so avtorji mestnemu območju priključili naselje Britof, ne pa tudi naselij Predoslje in Orehovlje, čeprav vsa tri tvorijo povezano naselbinsko enoto ob reki Kokri. Druga vprašljiva razmejitev je pri Stražišču, ki je del Kranja. Vendar je na tem območju ena prostorsko ločena naselbinska enota z okoli 100 hišnimi številkami, ki je razdeljena med Kranj in Zgornje Bitnje. Če bi to upoštevali kot strnjenost poselitve na meji med tema dvema naseljem, bi morale biti Zgornje Bitnje del mestnega območja. S tem pa bi se to mestno območje lahko raztegnilo vse do Škofje Loke, saj občestna naselja tu prehajajo ena v drugo brez (večjih) nepozidanih površin.

Pri Škofji Loki je vprašljiva ne vključitev naselij Grenc, Virmaše in Sveti Duh severno od vzhodnega dela Škofje Loke ter naselij Virlog, Trnje in Vešter severno od zahodnega dela mesta, naselja Vincarje na zahodu in Suha na vzhodu. Vsa ta naselja so z mestom bolj fizično zraščena kot pa najbolj oddaljeni objekti naselja Puštal, ki so ga avtorji vključili v mestno območje. Naselje vključuje samotne kmetije in »zaselka« Na Dobravi in Hrastnica v dolini Hrastnice. Ta del Puštala bi lahko opredelili kot urbanizirano podeželje, nikakor pa ne kot mestno območje Škofje Loke.

Na Gorenjskem je poleg tega vprašljiva tudi delitev Tržiča in Bistrice pri Tržiču ter Jesenic in Koroške Bele na po dve mestni območji, saj bi v obeh primerih lahko imeli zgolj eno; po naši presoji gre namreč za strnjenost in zadostno povezanost pozidanih območij naselij, ki so vključena v ta mestna območja.

Novo mesto je imelo že formalno priključenih toliko nekdanjih samostojnih naselij, ki imajo bolj značaj urbaniziranega podeželja kot mesta,

da bi k temu mestnemu območju lahko priključili tudi naselja med Krko in Malo Cikavo vzhodno od Novega mesta.

Podobno kot za Novo mesto velja tudi za Ptuj in tudi tu bi bilo mestno območje mogoče zaokrožiti vsaj še z vključitvijo Spodnje in Zgornje Hajdine.

Pri Velenju je vprašanje, ali ne gre za somestje s Šoštanjem, saj obe naselji povezujejo objekti rudnika in termoelektrarne.

Avtorjem statistične opredelitve mestnih naselij je treba priznati, da so svoje delo opravili, kolikor je mogoče, korektno. Seveda pa glede na izhodiščne pogoje, kot so

- način poselitve,
- upravna delitev ozemlja na območja naselij,
- zgodovinski dejavniki,
- proces (sub)urbanizacije z oblikovanjem ruralno-urbanega kontinuumu
- in podobno,

niso mogli priti do bistveno boljšega rezultata. Naše kritične pripombe se tako ne nanašajo na njihovo delo, temveč smo želeli izpostaviti slabosti navedene razdelitve naselij na mestna in druga za potrebe demografskih analiz.

Naj k že zapisanemu dodamo še nekaj dejstev, ki govorijo o neprimerosti naših naselij kot prostorskih enot za prebivalstvene analize. Primer ločene skupinice hiš, ki bi bolj sodila v Limbuš kot v Laznico (Slika 5: omejen z modro črto), kaže, kako nelogične so ponekod upravno določene meje naselij. Še nenavadnejši primer najdemo na že omenjenem obmestnem območju Domžal. Gre za Groblje (nekdanji dvorec Ebensfeldt – Groble). Skupina stavb okrog baročne cerkve svetega Mohorja in Fortunata je razdeljena kar med tri naselja (Slika 6). Najbolj bode v oči, da nekaj stavb z dvema hišnima številka spada v naselje Mengeš, ostale stavbe iste ulice (Grobelska cesta) pa so oddaljene več kot kilometer in pol in z njimi grobeljske stavbe sploh nimajo neposredne cestne povezave. Cerkev in stavbe na območju nekdanjega dvorca, v katerih je Oddelek za zootehniko ljubljanske Biotehniške fakultete, spadajo v naselje Rodica, stavbe ob Jelovškovi cesti od cerkve proti severu pa v naselje Spodnje Jarše. Groblje so prostorsko nekoliko odmaknjene tudi od strnjeno pozidanih območij bližnjih dveh naselij, ki jim pripadajo. Zgodovinsko gledano gre nedvomno za osamljene uspele poskuse širjenja pozidave na Mengeško polje, v bližino že obstoječih objektov (cerkev, dvorec). Upravna delitev med 3 naselja je seveda tudi povezana s preteklimi odločitvami, je pa danes povsem nepotreben anahronizem, žal ne edini, ki

našo upravno opredeljeno naselbinsko mrežo dela manj uporabno tako z vidika vsakdanjega življenja kot za raziskovalne namene.

Slika 6: Razdelitev Grobelj med tri sosednja naselja – mengerski del Grobelj je od preostalega dela Mengeša oddaljen kar kilometer in pol.

Figure 6: Division of (Hamlet) Groblje between Three Neighboring Settlements – The Distance between Mengeš Part of Groblje and the Rest of the Settlement Is More Than One and a Half Kilometer.

Vir: Geopedia.

Ne glede na to, s kakšnimi kriteriji v opisanem primeru domžalskega mestnega območja utemeljimo mejo med Srednjimi in Zgornjimi Jaršami, kot mejo med naselji mestnega območja in drugimi naselji (kakšnimi?), ne moremo mimo dejstva, da se od Srednjih do Zgornjih Jarš in naprej vse do Kamnika prav nič bistvenega ne spremeni. Ves čas imamo opravka z istim tipom poselitve in s prebivalci, ki živijo na zelo podoben način. Prav gotovo je to dovolj tehten razlog za to, da celotno območje obravnavamo kot eno (ob)mestno območje oziroma kot en tako ali drugače poimenovan skupek naselij s pretežno obmestnimi značilnostmi. Če se še malo pomudimo pri območju med Domžalami in Kamnikom, potem ne moremo mimo ugotovitve, da se grajene površine bolj ali manj nepretrgano raztezajo ob cestah, ki povezujejo nekdanja vaška jedra. Z izjemo vmesnih industrijskih površin in starih mestnih jeder (Mengeš, Kamnik) ter novih blokovskih sosesk (Domžale, Kamnik, deloma Mengeš) gre pretežno za poselitev z družinskimi hišami obmestnega tipa. Z geografskega vidika se nam zdi pomembnejše razlikovanje med fiziognomsko in prebivalstveno drugačnimi osrednjimi deli mest in blokovskimi soseskami na eni strani ter obmestnimi deli mesta in zelo podobnimi obmestnimi naselji s prevladujočimi enosta-

novanjškimi zgradbami na drugi. Seveda pa tak način delitve zahteva delitev znotraj naselij, ki pa nima podlage v upravni delitvi.

Vrišerjeva opredelitev mest in mestnih območij

Manj kot desetletje pred zadnjo, zgoraj obravnavano statistično opredelitvijo mest (Pavlin et al., 2003) je svojo opredelitev mest in mestnih območij objavil Vrišer (1995). Njegovo delo se je navezovalo na oblikovanje novih občin oziroma tako imenovano uvajanje lokalne samouprave. Ob tem je bilo treba razrešiti tudi vprašanje, katere občine naj bi izpolnjevale kriterije za uvrstitev v kategorijo mestnih občin. Ekspertizo na to temo je izdelal tudi Drozg (Drozg, 1999b). Vrišer je svoj predlog mest in mestnih območij izdelal v treh različicah, upošteval pa je naslednje kriterije:

- velikost (število prebivalcev)
- rast (indeksa rasti 1991/1953 in 1991/1981)
- velikost zaposlitvene funkcije (število zaposlenih)
- pomen zaposlitvene funkcije (razmerje bivajoči/zaposleni)
- delež kmečkega prebivalstva
- stopnja centralnosti
- število mestnih funkcij
- pomen središčne vloge (število prebivalcev v gravitacijskem območju na vicinalni in mikroregionalni ravni)
- gostota prebivalstva (prebivalci na km²)
- gospodarski pomen (družbeni proizvod v milijonih dinarjev leta 1990)

Za navedene kriterije je glede na dobljena povprečja postavil mejne vrednosti in na podlagi doseganja oziroma preseganja mejne vrednosti vsakemu naselju z 2.000 in več prebivalci pripisal eno točko (v nekaterih primerih ob preseganju višjega praga dve) za vsak kriterij. Ovrednotena naselja so dobila od najmanj 2 točk do največ 18. Različice A, B in C se med seboj ne razlikujejo bistveno, gre pa za različen pristop pri tem, kaj je avtor upošteval kot mesto. V prvem primeru zgolj in samo to, kar je upravno opredeljeno kot naselje. Pri različici B so posameznim naseljem dodana še »tista naselja, ki so po mnenju republiškega zavoda za statistiko 'mestna naselja' in so hkrati bolj ali manj zraščena z mestom« (Vrišer, 1995, 87). Ker je bilo dodajanje zavoda za statistiko nedosledno, je avtor v različici C dodal svoj, po enotnih kriterijih določen, nabor okoliških naselij, ki naj bi spadala k mestom. Pri izboru je upošteval naslednja »merila:

- rast (indeksa rasti 1991/1953 (> 130) in 1991/1981 (> 104));
- delež kmečkega prebivalstva (< 7);

- delež aktivnih bivačih, ki delajo v drugem kraju v občini ($> 62,5$);
- koeficient med številom prebivalcev in zaposlenimi v naselju ($> 2,2$);
- gostota prebivalstva (> 1 prebivalec na ha)« (Vrišer, 1995, 89).

Na ta način je točkoval vsa naselja, ki bi lahko bila mesta, in presodil, da »večina naselij, ki je dosegla šest ali več točk izkazuje mestni značaj«. Nekoliko je bil v dvomih pri industrijskih naseljih Medvode in Ruše, turističnih naseljih Bled in Rogaška Slatina, manjših središčih, kot so Radlje, Ribnica in Trebnje, ter satelitskih naseljih Lucija in Prevalje. Glede na to, da večina naselij z doseženimi 5 točkami predhodno ni imela mestnega statusa, je prišel do sklepa, da je razmejitev pri vrednostih med 5 in 6 ustrezna oziroma, kot zapiše, »prepričljiva«. Vzroke za slabši rezultat naselij »s pretežno urbanim značajem in urbano tradicijo (Gornja Radgona, Ilirska Bistrica, Ljutomer, Lendava, Ormož)« pripisuje dejstvu, da imajo šibko populacijsko zaledje, da se je njihova prebivalstvena rast ustavila, da imajo prevelik delež kmečkega prebivalstva ali pa prenizko gostoto prebivalstva (Vrišer, 1995, 106).

Poleg pridruženja obmestnih naselij mestom Vrišer predlaga še oblikovanje somestij, in sicer zanesljivo vsaj dveh:

- Ravne-Prevalje-Dobja vas in
- Piran-Portorož-Lucija,

nakaže pa še možnost, da bi somestje sestavljali tudi naselji Velenje in Šoštanj. Pri navedenem koroškem somestju so Ravne na Koroškem (s priloženo Dobjo vasjo in Dobrijami v varianti C) dosegle 11 točk, Prevalje pa 6, ob združitvi v somestje pa se je rezultat zvišal na 15 točk. V primeru primorskega somestja je Piran sam zase dosegel 7 točk, Lucija 6 in Portorož 5, združeni v somestje pa 11. Število mest, skupaj z navedenima somestjema, je tako po Vrišerjevi opredelitvi 54, medtem ko ima opredelitev Pavlina in sodelavcev, ki jo bomo v nadaljevanju imenovali kar statistična, opredeljena 104 mestna območja. Za obe razdelitvi v nadaljevanju podajamo nekaj temeljnih demografskih podatkov, ki jih Statistični urad na svojem SI-stat portalu objavlja na ravni naselij.

Opredelitev mest po »kriteriju stavb«

Zgolj za primerjavo z zgoraj opisanimi opredelitvama mest oziroma mestnih območij smo na ravni naselij opredelili mestna območja z velikostnim kriterijem, ki ga lahko imenujemo »kriterij stavb«. Po tem kriteriju smo med mesta razvrstili tista naselja, ki so imela ob popisu leta 2002:

- vsaj 2.000 stavb ali

- vsaj 1.000 stavb in povprečno vsaj 190 stanovanj na 100 stavb ali
- vsaj 290 stanovanj na 100 stavb.

Dejansko ne gre zgolj za velikostni kriterij, ampak je le-ta kombiniran tudi z gostoto, ki pa ni izražena na površino, temveč na stavbo, in ne s številom prebivalcev, temveč s številom stanovanj. Gostote, izražene na površino, so po našem mnenju problematične zaradi tega, ker so odvisne od praznega (neposeljenega) prostora, ki ga obsega območje naselja. Tega je pri enih naseljih več, pri drugih manj, kar lahko bistveno vpliva na gostoto. Pri gostoti stanovanj na hišno številko pa gre tudi za fiziognomski vidik, saj večstanovanjske stavbe dajejo naselju drugačen videz, poleg tega pa stanovalec narekujejo tudi drugačen način življenja.

Primerjava nekaterih demografskih kazalnikov za mesta po Vrišerjevi, statistični in opredelitvi mest in mestnih območij po »kriteriju stavb«

51

Zanimalo nas je, kako se mestno prebivalstvo razlikuje po demografskih kazalnikih, če ga opredelimo na različne načine. Za ponazoritev smo izbrali samo starostno sestavo, izraženo s povprečno starostjo in indeksom staranja. V spodnji preglednici (Preglednica 5) prikazujemo izračunane povprečne vrednosti za mestno prebivalstvo Slovenije za vsako od treh opredelitev mest. Statistična opredelitev ima daleč največ mestnih območij in s tem tudi največ mestnega prebivalstva, tako da po tej opredelitvi stopnja urbanizacije skoraj dosega polovico prebivalstva Slovenije. Po kriteriju stavb je število mest sicer večje kot je število Vrišerjevih mestnih območij, a ker gre v prvem primeru samo za naselja, ki jim ni priključeno nobeno obmestno naselje, je skupno število mestnih prebivalcev pri tej opredelitvi najmanjše in stopnja urbanizacije v tem primeru znaša komaj nekaj čez dve petini. Ker je Vrišer k mestom priključeval bistveno več obmestnih naselij, kot so jih snovalci statistične opredelitve, se stopnji urbanizacije, računani po teh dveh opredelitvah, razlikujeta zgolj za 2,8 odstotne točke.

Razlike v povprečni starosti prebivalcev med tremi različicami lahko zaznamo šele na drugi decimalki, zaokroženo na eno decimalno mesto so vrednosti v vseh treh primerih enake. Mestno prebivalstvo je bilo tako na začetku leta 2013 v povprečju dobrega pol leta starejše kot celotno slovensko prebivalstvo (42,10 let). Razlike med skrajnimi vrednostmi so najmanjše v primeru Vrišerjevih mest (6,5 let), največje pa v primeru statistične opredelitve (8,9 let).

Tudi pri indeksu staranja so razlike med različnimi opredelitvami mestnega prebivalstva zanemarljive. Zaokrožen na celo vrednost znaša in-

deks staranja v vseh treh primerih 132. To je za 14 več, kot je znašal indeks staranja za Slovenijo. Tudi v tem primeru pa so notranje razlike med posameznimi mestnimi območji precejšnje in spet največje v primeru statistične opredelitve ter najmanjše v primeru Vrišerjeve. To je posledica dejstva, da je Vrišer mestom priključeval največ obmestnih naselij. V konkretnem primeru je pri vseh treh različicah mesto oziroma mestno območje z najvišjim indeksom staranja Lendava. Tej sta v Vrišerjevi opredelitvi priključeni še naselji Dolga vas in Lendavske Gorice, kar vpliva na znižanje indeksa staranja, ki pa je ne glede na to še vedno zelo visok.

Preglednica 5: Število mest oziroma mestnih območij glede na vrsto opredelitve ter povprečne starosti prebivalcev in indeksi staranja za 1. 1. 2013.

Table 5: Number of Cities (Urban Areas) According to the Definition, the Average Population Age and Index of Ageing (1. 1. 2013).

52

Vrsta opredelitve/ <i>The definition of urban areas</i>	Statistična/ <i>Statistical</i>	Vrišerjeva/ <i>Vrišer</i>	Po kriteriju stavb/ <i>Number of dwellings criteria</i>
Število mest (mestnih območij)/ <i>Number of cities (urban areas)</i>	104	54	63
Število mestnih prebivalcev/ <i>Number of urban residents</i>	1.025.579	969.022	871.186
Delež mestnih prebivalcev/ <i>Share of urban population</i>	49,8%	47,1%	42,3%
Povprečna velikost mestnega območja/ <i>The average size of urban area</i>	9.861	17.945	13.828
Povprečna starost/ <i>Average age</i>	42,68	42,69	42,66
Najnižja povprečna starost/ <i>The lowest average age</i>	38,80	40,49	39,40
	Ivančna Gorica	Kamnik	Zreče
Najvišja povprečna starost/ <i>The highest average age</i>	47,70	46,95	47,70
	Lendava/ <i>Lendva</i>	Lendava/ <i>Lendva</i>	Lendava/ <i>Lendva</i>
Indeks staranja/ <i>Index of ageing</i>	131,50	132,02	131,93
Najmanjši indeks staranja/ <i>The lowest index of ageing</i>	70,30	93,51	79,75
	Ivančna Gorica	Kamnik	Zreče
Največji indeks staranja/ <i>The highest index of ageing</i>	242,86	224,54	242,86
	Lendava/ <i>Lendva</i>	Lendava/ <i>Lendva</i>	Lendava/ <i>Lendva</i>

Vir podatkov: portal SI-Stat.

Že na podlagi te preproste primerjave lahko sklepamo, da na ravni celotnega mestnega prebivalstva način opredelitve mest nima prav velike vloge. V vseh različicah je zajeto isto prebivalstvo predvsem večjih mest, ki ima pri izračunavanju kazalnikov tudi največjo težo. Manjša mestna in obmestna naselja, kljub morebitnim odstopajočim značilnostim, zaradi

majhnosti nimajo odločilnega vpliva na izračunane vrednosti kazalnikov za celotno mestno prebivalstvo Slovenije. Je pa na ravni posameznega naselja, predvsem pri manjših mestih, zelo pomembno, kaj jim še priključimo in česa ne, saj to lahko močno vpliva na izračunane vrednosti.

Druge opredelitve slovenskih mest in mestnosti

S problemom opredeljevanja mest se slejkoprej srečajo vsi raziskovalci, ki tako ali drugače obravnavajo mestno problematiko. Bole (2008) se je s tem srečal pri obravnavanju ekonomske preobrazbe slovenskih mest. Po Pacio-neju (2001, citirano v Bole, 2008, 48) je povzel izhodišče, da mesto ni zgolj fizična struktura, temveč da je predvsem *»mestni način življenja tisti, ki daje novo dimenzijo in določa, kaj je mestno in kaj ni. Značilnost urbane- ga načina življenja je družbena, razredna, kulturna, etnična, gospodarska in druga raznolikost.«* Namen Boletove lastne opredelitve mest pa je bil, *»da mesta obravnava kot naselja, ki so središča materialne in nematerialne proizvodnje oziroma vozlišča družbenega, gospodarskega in kulturnega življenja.«* Pri tem pa njegova ambicija ni bila *»ustvariti nove definicije mest v Sloveniji, temveč ... na novo določiti naselja, ki so središča materialne in nematerialne proizvodnje.«* (Bole, 2008, 50) Pri določanju kriterijev se je odločil upoštevati prednosti in slabosti predhodnih klasifikacij, pri čemer je bil njegov cilj merila predstaviti čim jasneje in neposredneje. Izhajal je iz treh temeljnih meril za opredeljevanje mest (50–51):

- *»formalno merilo, ki navadno vključuje velikost naselja glede na število prebivalcev, redkeje tudi gostoto poselitve ali zazidave;*
- *funkcijsko merilo, ki vključuje funkcije, namenjene tudi nemestnemu prebivalstvu; preprosto funkcijsko merilo je na primer lokacijska divergenca (razmerje med zaposlenimi in delovnimi mesti) ali delež dnevne mobilnosti v mesto, bolj zapleteno funkcijsko merilo pa je na primer središčnost mesta in stopnja v hierarhiji urbanega omrežja;*
- *fiziognomsko, oziroma morfološko merilo, ki upošteva sklenjenost pozidave (Ravbar in ostali 2001) in je med vsemi merili najbolj subjektivno, saj se ga določa na podlagi opazovanja mej naselij, sistema ulic in razporejenosti hiš.«*

Najbolj upoštevanja vredna so se mu zdela funkcijska merila ter stopnja središčnosti naselij v hierarhičnem sistemu omrežja naselij. Ravno ta naj bi bila po njegovem *»najboljši pokazatelj središčnosti družbenogospodarskega življenja«*. Poleg tega je upošteval še Vrišerjev (1995) prag *»najmanj 2000 prebivalcev«* iz statistične opredelitve, Pavlin et al. (2003) pa je prevzel fiziognomsko merilo, *»po katerem se bližnja naselja zraščajo z mestnim v enovito funkcionalno enoto.«*

Na ta način so mesta in mestna naselja v Sloveniji tista naselja, ki:

- imajo 2.000 ali več prebivalcev,
- so mikro-, mezo- ali makrosredišča po metodologiji, ki so jo v svoji raziskovalni nalogi razvili Ravbar in sodelavci, in
- so naselja znotraj mestnega območja po metodologiji Statističnega urada RS.

Dejansko gre torej za izločitev posameznih statistično opredeljenih mestnih območij (Pavlin et al., 2003), z velikostnim in funkcionalnim kriterijem. Na ta način je seznam 104 mestnih območij in 156 mestnih naselij skrčil na 64 območij s skupno 123 naselji (v času, ko je bila delitev narejena). Naj dodamo še, da je nekatera naselja, ki niso izpolnjevala kriterijev, priključil bližnjim mestnim območjem, a je vprašanje, če se je pri tem res v celoti držal »fiziognomskega kriterija« Pavlina in sodelavcev (2003). Tako je namreč Kopru pridružil Ankaran, kar je po svoje nelogično in nikakor ni posledica fiziognomske zlitosti obeh naselij, pač pa zgodovinsko pogojenih katastrskih meja, zaradi katerih območje naselja Ankaran obsega drugi pomol koprškega pristanišča. Ta je od prvega na območju naselja Koper oddaljen približno 170 metrov. Bližina teh dveh pomolov je lahko edini razlog za fiziognomsko zraščenoost obeh naselij, a je treba vedeti, da je od pomola do strnjeno pozidanih delov Ankarana še precej prostora, ki ga v glavnem pokrivajo funkcionalne površine pristanišča (parkirišča za avtomobile). Tudi če upoštevamo te površine, je težko razumeti, zakaj ne bi potem po enaki logiki Kopru pridružili še Bertokov, ki s svojo mejo tudi segajo do drugega pomola. Najbližje stavbe v Serminu, ki spadajo pod Bertoke, so od funkcionalnih površin pristanišča tudi oddaljene zgolj 50 metrov.

Logičnejša se nam zdi priključitev Bistrice pri Trziču mestnemu območju Trziča, Lesc mestnemu območju Radovljice, Koroške Bele Jesenicam, Portoroža in Lucije Piranu in Solkana mestnemu območju Nove Gorice. Vprašljiva pa je pridružitve Šempetra v Savinjski dolini mestnemu območju Žalca, saj je med strnjenima deloma teh dveh naselij več kot 2 kilometra redko poseljenega prostora z nekaj več kot 20 hišnimi številkami, rezdalja od strnjene delo Šempetra do ločene skupine posameznih objektov v smeri Žalca pa je večja od pol kilometra. O kakšni fiziognomski zraščenoosti teh dveh naselij torej ne more biti govora. Bistveno bolj bi bila upravičena vključitev Vira v mestno območje Domžal, česar pa avtor ni naredil. Tudi v tem primeru se torej pokaže, kako zahtevna naloga je opredeljevanje mestnih naselij, še posebno če vključimo kriterij, ki ni preprosto merljiv in pušča odprt prostor za subjektivno presojo.

Še eno opredelitev mestnih naselij iz zadnjega časa velja omeniti. Drobne in sodelavci (2014) so se opredeljevanja lotili na podlagi morfološkega

kriterija in kriterija gostote ter s pomočjo GIS-orodij. Izhajali so iz predpostavke, da je strnjenost pozidanih površin lahko merilo za določitev območij mestnih naselij. Njihov pristop je bil sicer usmerjen v rabo zemljišč, pri čemer se zavzemajo za spremljanje dejanske rabe in uvedbo pojma urbana raba. Pri tem so izhajali iz hipoteze da je »strnjenost pozidanih površin potreben, vendar še ne zadosten pogoj za razmejitev mestnih naselij od drugih vrst osnovne rabe prostora« (prav tam, 91). V sklepnih mislih so dodatno osvetlili še druge pogoje, saj so zapisali: »Pokazali smo, da morfološko merilo strnjenosti pozidave, ki ga opisujemo s tremi kazalniki, ne more biti edino za določanje meje mestnih naselij. V prihodnjih raziskavah bo treba upoštevati še formalna, predvsem pa funkcionalna merila, kot so različne dejavnosti v mestih (stanovanjska gradnja, predvsem večstanovanjskih stavb, centralne dejavnosti, industrijska, obrtna in poslovna območja, večje prometne stavbe, kot je železniška postaja ...), prisotnost urbanih zelenih površin (parki, rekreacijske in športne površine, urbani gozd kot del mestnih rekreacijskih površin, območja vrtičkov, urbane zelenice, pokopališča, vodne površine, manjše enklave kmetijskih površin, ki pomenijo potencialna nezazidana stavba zemljišča ...), cestno in železniško omrežje ter navzočnost druge javne gospodarske infrastrukture« (prav tam, 102). Vendar pa se vsi dodatni kriteriji, ki jih omenjajo, nanašajo predvsem na rabo zemljišč, prav nič pa se ne dotikajo »urbanega« načina življenja, ki ni nujno vezan samo na območja s prevladujočo mestno rabo zemljišč. Tovrstna opredelitev mestnih naselij je sicer lahko uporabna z vidika urbanističnega urejanja, nikakor pa ne zajame prebivalstva, ki »živi mestno življenje« in bi ga morali zaradi tega vključevati v podpopulacijo mestnega prebivalstva.

Zanimiv pristop je pri razmejevanju uporabila Guštinova (2014), saj je Izolo od podeželskega zaledja ločila na podlagi zaznavnega kriterija oziroma na podlagi upoštevanja miselnih zemljevidov izpraševancev z območja občine Izola. Petindvajset črt, ki so jih ti vrisali na zemljevid kot mejo med mestom (Izolo) in podeželjem, ji je služilo za opredelitev meje med mestom in podeželjem. Iz povsem praktičnih razlogov je uporabnost tovrstnega pristopa že na ravni majhne države, kot je Slovenija, omejeno primerna, poleg tega pa je pristop vprašljiv tudi zato, ker je nejasno, kako povprečen prebivalec določenega območja sploh razume pojem mesta in podeželja ter katere značilnosti pripisuje enemu in drugemu. To je odvisno od njegove izobrazbe in zanimanja za teme, povezane z obema pojmom. Če izhajamo iz predpostavke, da naj bi bilo najustreznejše razmejevanje s pomočjo natančno določenih kriterijev, kjer naj bi bilo subjektivno presojenje v največji možni meri izločeno, potem moramo tak način razmejevanja zavrni- ti. A glede na to, da ugotavljamo, da je objektivno opredeljevanje na podlagi

enostavno merljivih kazalnikov skoraj nemogoče, je zaznavanje mestnosti, po našem mnenju, lahko dopolnilni, nikakor pa ne more biti edini kriterij pri določanju (meja) mest.

Še eni delitvi naselij na mestna in podeželska je treba posvetiti nekaj več pozornosti. Formalno je namreč v Sloveniji v uporabi tudi delitev, ki jo, na podlagi sodelovanja v skupnih evropskih projektih Eurostata, uporablja Statistični urad Republike Slovenije. Gre za opredelitev, ki izhaja iz opredelitve OECD in je bila prilagojena upravni delitvi članic Evropske unije. Ta tako imenovana »nova, popravljena mestno-podeželska tipologija« je bila objavljena v *Eurostatovem regionalnem letopisu* iz leta 2010 (Eurostat, 2010). Tipologija je bila oblikovana z namenom vsesplošne uporabe na ravni ustanov EU. Pri (pre)oblikovanju sta poleg Eurostata in »Skupnega raziskovalnega središča« sodelovala še Generalni direktorat za kmetijstvo in razvoj podeželja ter Generalni direktorat za regionalno politiko. Razlog za popravljanje OECD-jeve tipologije so bila popačenja in posledično nepriemerljivost podatkov med državami članicami. Ker razvrščanje poteka na ravni tretje ravni upravne delitve (NUTS3), je prihajalo do dveh vrst popačenj, in sicer zaradi:

- velikih razlik v obsegu lokalnih upravnih enot druge ravni in
- velikih razlik v površini enot tretje regionalne ravni (NUTS3) in prakse, da ponekod mestno središče izločijo iz regije, ki ga obdaja.

OECD-jeva metodologija opredeljevanja poteka v dveh korakih. V prvem se opredeli lokalne upravne enote druge ravni. V drugem koraku pa se na podlagi deleža prebivalstva v teh enotah opredeli tip območja. Če je gostota prebivalstva v lokalni upravni enoti druge ravni (LAU2) manjša od 150 prebivalcev na kvadratni kilometer, potem je taka enota opredeljena kot podeželska. Zaradi razlik v velikosti med enotami lahko pride do tega, da:

- majhne vasi z gosto pozidavo in zelo majhnim ozemljem niso opredeljene kot podeželsko območje,
- mesta v prostorsko zelo obsežnih enotah (LAU2) pa so lahko opredeljena kot podeželsko območje.

Na regionalni ravni so lokalne enote podlaga za opredeljevanje:

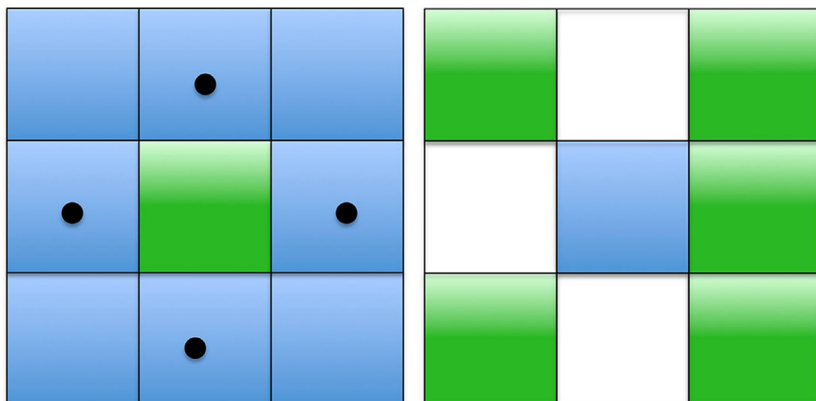
- pretežno mestnih (*urban*) regij (manj kot 15 % prebivalstva živi v podeželskih enotah (LAU2),
- vmesnih (*intermediate*) (med 15 in 50 % prebivalstva živi v podeželskih LAU2) in
- pretežno podeželskih (*rural*), kjer več kot 50 % prebivalstva živi v enotah LAU2.

V tretjem koraku so možni popravki, če je v regiji, ki je po prejšnjih kriterijih opredeljena kot pretežno podeželska ali vmesna, večje mestno središče. Podeželsko območje preide v vmesno, če ima središče z vsaj 200.000 prebivalci in če prebivalstvo tega mesta obsega vsaj četrtno prebivalstva celotne regije. Vmesno območje pa preide v pretežno mestno, če ima mestno središče z vsaj pol milijona prebivalci, ki predstavljajo četrtni delež prebivalstva regije. Na podlagi takega opredeljevanja v Sloveniji ni bilo nobene pretežno mestne regije, so pa bile štiri statistične regije opredeljene kot vmesne, in sicer osrednjeslovenska, gorenjska, obalno-kraška in zasavska.

Z novo (popravljen) tipologijo so se izognili problemu neustrezne (nepriemerljive) upravne omejitve območij, in sicer tako, da so uporabili kilometrsko mrežo. Gostoto prebivalstva se ugotavlja v kvadratnih celicah s kilometrsko osnovnico. Prag za opredelitev območja za mestno je gostota 300 prebivalcev na kvadratni kilometer in najmanj 5.000 prebivalcev v med seboj kontinuirano povezanih celicah (šteje se, da so kontinuirano povezane tudi, če se stikajo samo diagonalno). Na regionalni ravni je prag za pretežno podeželska območja ostal enak (50 % podeželskega prebivalstva), prag za pretežno mestna območja pa je bil z do 15 dvignjen na do 20 % podeželskega prebivalstva v regiji. Po tej novi tipologiji je zasavska statistična regija prešla med podeželske, podravska pa med vmesne. V Sloveniji je po OECD-jevi opredelitvi v podeželskih enotah (občinah) LAU₂ živelo 55,5 % prebivalstva. Občine, v katerih je več kot pol prebivalcev živelo v podeželskih območjih, so imele po novi tipologiji skupno 44,8 % vsega slovenskega prebivalstva, v kilometrskih celicah, ki po novi opredelitvi niso izpolnjevale kriterijev za mestna območja, je živelo 51,6 % prebivalstva Slovenije (Eurostat, 2010, 240–44).

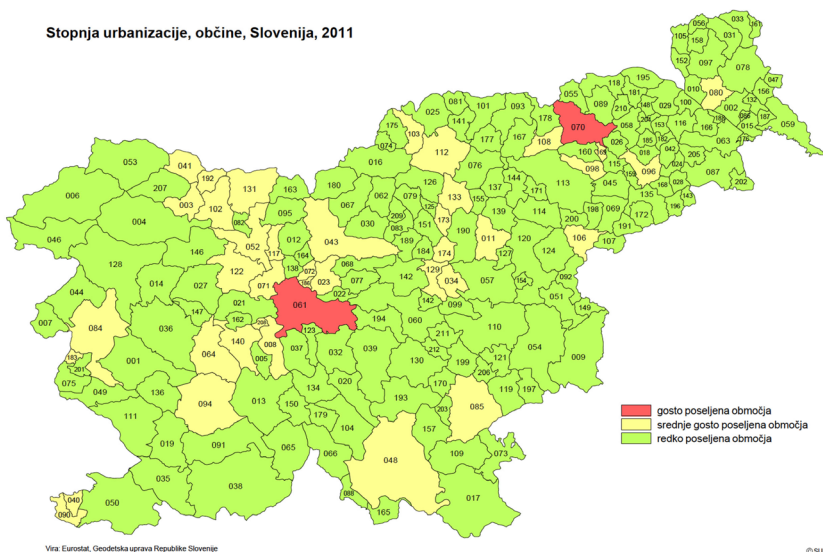
Stopnja urbanizacije na ravni lokalnih upravnih enot (LAU₂), kot jo pojmuje evropska statistika, je opisana v Eurostatovem regionalnem letopisu za leto 2012 (Eurostat, 2014, 194). Celice kilometrske kvadratne mreže se v tem primeru enoznačno razvršča v skupke treh različnih tipov ob izpolnjevanju ustreznih kriterijev:

- skupki z visoko gostoto (mestna središča/središča mest) – posamezna celica mora imeti najmanj 1.500 prebivalcev, celoten skupek pa mora imeti po popolnitvi vrzeli najmanj 50.000 prebivalcev,
- mestni skupki so skupki kontinuirano povezanih celic s po 300 prebivalci ob pogoju, da imajo skupaj vsaj 5.000 prebivalcev,
- podeželske celice so vse preostale, ki ne izpolnjujejo pogojev za uvrstitev v enega od zgornjih dveh.

Slika 7: Kontinuirana povezanost celic kilometrske mreže pri opredeljevanju mestnosti.

Figure 7: Contiguity of 1 km² Grid Cells for Defining Urban Areas.

Slika 8: Stopnja urbanizacije na ravni občin na podlagi »urbano-ruralne tipologije«.

Figure 8: Degree of Urbanisation at Municipal Level According to »Urban-Rural Typology«.

Vir: Kartografski prikaz občin po stopnji urbanizacije 2011.pdf, SURS, 2011.

Kontinuirano povezanost celic se ugotavlja na dva načina. Za oblikovanje mestnih skupkov je povezovanje v vseh primerih možno tudi diagonalno. Na shematskem prikazu (Slika 7) v primeru A zelena celica izpolnjuje

kriterij in lahko s katero koli od modrih celic tvori kontinuirani skupek, četa prav tako izpolnjuje kriterij. Pri skupkih z visoko gostoto pa se ti najprej oblikujejo s povezovanjem v vodoravni in navpični smeri (primer A – modre celice s črno piko). Temu sledi zapolnjevanje vrzeli v primerih, ko imamo opravka s celico, ki ne izpolnjuje kriterija gostote, a ima vsaj 5 od 8 sosednjih celic, ki kriterij izpolnjujejo (primer B – če modra celica ne izpolnjuje kriterija, sosednjih 5 zelenih pa ga, potem modra celica z zelenimi tvori skupek). Zapolnjevanje se korakoma nadaljuje, vse dokler ni več nobene celice, ki bi jo lahko po tem postopku še vključili v skupek z visoko gostoto.

Na ta način dobljeni skupki so podlaga za delitev lokalnih upravnih enot (občin) v tri stopnje glede na stopnjo urbaniziranosti:

- gosto poseljena območja (mesta/obsežna mestna območja) – najmanj 50 % prebivalcev živi v skupkih celic z visoko gostoto,
- srednje gosto poseljena območja (manjša mesta/obmestja/manjša mestna območja) – manj kot 50 % prebivalcev živi v podeželskih celicah in manj kot 50 % v skupkih celic z visoko gostoto,
- redko poseljena območja (podeželska območja) – več kot 50 % prebivalcev živi v podeželskih celicah kilometrske mreže.

Od 193 občin jih je po podatkih za leto 2011 kar 171 sodilo v redko poseljena območja. Gosto poseljeni občini sta bili Ljubljana in Maribor, ostalih 38 pa je bilo vmesnih, torej srednje gosto poseljenih. Ob tem si seveda velja postaviti vprašanje smiselnosti ugotavljanja stopnje mestnosti na ravni tako raznolikih temeljnih krajevnih upravnih enot, kot so slovenske občine. Uporaba kilometrske mreže naj bi bila namenjena ravno temu, da se izognemo popolni neprimerljivosti občin, kot so npr. najmanjše z nekaj nad 300 in največje z nad 300.000 prebivalci. Vse kar torej pridobimo z ugotavljanjem gostot na kvadratni mreži in tvorjenjem skupkov, se poruši z izračunavanjem deležev na tako neprimernih prostorskih enotah, kot so občine. Dejansko rezultati kažejo predvsem, kako neenotno so sestavljene naše občine. Če imajo dovolj veliko ozemlje z nižjo gostoto poselitve, ne glede na to, kako veliko je mesto, ki je središče te občine, potem so razvrščene med redko poseljena (podeželska) območja. Najznačilnejši tak primer je občina Koper, katere središče je šesto največje slovensko mesto, a je zaradi obsežnega podeželskega zaledja uvrščena v redko poseljena območja. Podobno velja še za vrsto drugih, predvsem manjših, mest: Ajdovščina, Brežice, Cerknica, Dravograd, Gornja Radgona, Grosuplje, Krško, Litija, Ljutomer, Metlika, Ormož, Ribnica, Slovenska Bistrica, Slovenske Konjice, Tolmin, Zagorje ob Savi. Na drugi strani pa je kar nekaj manjših občin, ki bodisi zaradi bližine večjih mestnih območij ali območij z večjo gосто-

to poselitve sodijo med območja s srednjo gostoto poselitve, čeprav bi težko rekli, da so sedeži teh občin tipična mesta: Brezovica, Log – Dragomer, Miklavž na Dravskem polju, Polzela, Prebold, Rače – Fram, Ruše, Šenčur in Žirovnica (SURSA, 2011). Z vidika preučevanja mestnega prebivalstva nam torej navedena tipologija ni v veliko pomoč, saj bi z analizo na ravni občin prišlo do prevelikega mešanja prebivalstva gosto poseljenih mestnih območij s prebivalstvom redkeje poseljenih podeželskih območij znotraj istih prostorskih enot. Bi pa bilo mogoče isto metodologijo uporabiti na ravni naselij. Lahko pa bi skupke celic z visoko gostoto in mestne skupke opredelili kot gosto poseljena in kot srednje gosto poseljena mestna območja.

Značilnosti mestnega prebivalstva Slovenije

Ugotavljanja in predstavljanja značilnosti mestnega prebivalstva smo se lotili na podlagi delitve celotnega prebivalstva Slovenije na mestno in ostalo v skladu s statistično opredelitvijo mest. Tako dobljeno subpopulacijo smo primerjali še s subpopulacijo, ki smo jo dobili na podlagi naše delitve naselij na mestna in ostala po kriteriju gostote stanovanj na hišno številko. Odločili pa smo se še za dodatno delitev subpopulacij, in sicer glede na gostoto poselitve. Pri tem smo te gostote najprej računali s številom prebivalcev na hišno številko, nato pa s številom stanovanj na hišno številko. V obeh primerih smo želeli mestna območja razdeliti na tista, v katerih ljudje živijo v glavnem v večstanovanjskih stavbah (blokkih, stolpnica), in območja redkejšje poselitve s pretežno eno- in dvostanovanjskimi hišami. Pri tem smo izhajali iz predpostavke, da je življenjski slog prebivalcev enih in drugih območij v povprečju dovolj različen, da bi se moralo to poznati tudi na prebivalstvenih značilnostih in s tem povezanih demografskih procesih.

O povezanosti med bivanjem in življenjskim slogom je pri nas pisal Drogz (2006, 124), ki je, sklicujoč se na Bourdieuja, med drugim zapisal, »da je življenjski stil znotraj določene socialne pozicije stvar osebne izbire, zato ga je možno spreminjati in prilagajati. Izbira sicer ni povsem prosta, ker je odvisna od objektivnih (npr. materialnih možnosti, ponudbe dobrin), pa tudi subjektivnih okoliščin (npr. osveščenosti, sistema vrednot, okusa in najbrž še kakšne osebne lastnosti). Razmerje med življenjskim stilom in bivanjem se nanaša na izbiro vrste stanovanja (v bloku, v enodružinski hiši), na lokacijo stanovanja (v središču mesta, v obmestju, na podeželju), na tip stanovanjskega objekta ter na opremljenost in urejenost bivalnega prostora.« V skladu s tem bi pričakovali, da bodo v podobnih stanovanjskih obmo-

čjih stanovali ljudje s podobnimi življenjskimi slogi, medtem ko naj bi bile razlike v življenjskih slogih med prebivalci različno gosto poseljenih območij večje. Menimo, da ima življenjski slog oziroma stil, kot ga imenuje navedeni avtor, zelo verjetno pomembno vlogo tudi pri demografskem obnašanju posameznika. Prav tako se nam zdi verjetna povezanost med demografskimi značilnostmi posameznika in njegovim življenjskim slogom. Zaradi tega nas je tudi zanimalo, kakšne so razlike v demografskih značilnostih med območji z različno gostoto v primerjavi z razlikami med prebivalstvom tako ali drugače opredeljenih mest in drugih naselij.

V nadaljevanju najprej navajamo, kako smo preverjali povezanost med pripadnostjo določenemu območju in izbrano prebivalstveno značilnostjo, nato opisujemo, kako smo opredelili območja glede na gostoto, potem pa po posameznih značilnostih predstavljamo vrednosti izračunanih kazalnikov (strukturnih deležev) za mestno prebivalstvo in njegove podskupine.

62

Kazalniki za ugotavljanje povezanosti med pripadnostjo določenemu tipu prebivalstva in izbrano prebivalstveno značilnostjo

Za različne opredelitve mestnih območij (mestnega prebivalstva) smo postavili ničelno hipotezo, da med mestnim in nemestnim prebivalstvom ni razlike. Nato smo za posamezno značilnost prebivalstva oblikovali ustrezne preglednice tako, da smo celotno (ali ločeno moško in žensko) prebivalstvo razdelili na:

- mestno in nemestno prebivalstvo (2 stolpca) in
- na ustrezno število razredov glede na opazovano značilnost (vrstice).

Verjetnost povezanosti smo ugotavljali s pomočjo χ^2 -testa, stopnjo povezanosti pa z izračunavanjem ϕ -koefficienta, Čuprovovega T, Cramerjevega V in Pearsonovega C. Pri izračunavanju teh kazalnikov smo uporabili naslednje formule (Burt in Barber, 1996):

$$\Phi = \sqrt{\frac{\chi^2}{n}},$$

pri čemer je n število enot populacije, in

$$\chi^2 = \sum_{i=1}^r \sum_{j=1}^c \frac{(f_{ij} - F_{ij})^2}{F_{ij}},$$

f_{ij} je dejanska frekvenca, F_{ij} je teoretična frekvenca, r število vrstic, c pa število stolpcev;

$$\text{Čuprovov } T = \sqrt{\frac{\chi^2}{n\sqrt{(r-1)(c-1)}}};$$

$$\text{Cramerjev } V = \sqrt{\frac{\chi^2}{n \min(r-1, c-1)}};$$

$$\text{Pearsonov } C = \sqrt{\frac{\chi^2}{\chi^2 + n}};$$

$$\text{Največja vrednost Pearsonovega } C = \min\left(\sqrt{\frac{r-1}{r}}, \sqrt{\frac{c-1}{c}}\right).$$

Pri Pearsonovem C-koeficientu je treba dobljeno vrednost primerjati z največjo možno, ker je ta odvisna od števila stolpcev in vrstic, pri ostalih kazalnikih povezanosti so vrednosti v razponu od nič do ena.

Gostota poseljenosti kot kriterij opredeljevanja mestnega prebivalstva

Gostota, kot po tujih avtorjih povzema Tiran (2013, 77), ni enoznačno obravnavana. Nekateri izpostavljajo predvsem negativne vidike, drugi spet pozitivne. Večstanovanjske stolpnice so res lahko problematične, saj v njih živi ogromno ljudi in pride do prezasičenosti s stiki s sostanovalci, pojavi se občutek gneče, odnosi so zaradi vsega tega lahko slabi, ljudje imajo lahko občutek izgubljanja zasebnosti in podobno. Vse to vodi v poslabševanje kakovosti bivanja. Vendar pa to ni nujno in je odvisno od različnih dejavnikov. Enake stanovanjske gostote namreč prebivalci ne zaznavajo enako. Na občutek utesnjenosti in nagnetenosti vplivata lahko višina in bližina sosednjih stavb, razpoložljive javne površine, prav tako ima zelo pomembno vlogo, kdo in kako upravlja z večstanovanjskimi stavbami. Zato ni nujno, da so ljudje, ki živijo v stavbah z zelo velikim številom stanovalcev, nezadovoljni s svojimi bivanjskimi razmerami. Večja gostota ima lahko za življenje ljudi tudi pozitivne posledice. Po našem mnenju učinki zgostitve, ki ne preseže kritičnih vrednosti, povečajo število priložnosti, ki jih imajo ljudje na voljo za zadovoljevanje različnih potreb, poleg tega je dostopnost do dobrin in storitev v takih primerih bistveno boljša tako v smislu fizične kot tudi v smislu cenovne dostopnosti. Zgoščenost prebivalstva in dejavnosti je zato ena od bistvenih sestavin »urbanosti«, z njo povezani aglomeracij-

ski učinki pa največja primerjalna prednost, ki jo imajo taka območja pred »neurbanimi«. Območja višjih gostot so zato privlačnejša za ljudi, ki cenijo navedene prednosti, medtem ko so območja nižjih gostot privlačna za prebivalce, ki cenijo višjo stopnjo zasebnosti, ki jo omogoča bivanje v individualnih hišah v obmestjih ter obmestnih naseljih ali pa celo v širši okolici mest.

Gostoto poseljenosti običajno računamo glede na površino. Kadar imamo opravka z večjimi gostotami, kakršne so na primer v mestih, gostote izražamo v številu prebivalcev na hektar površine. Pri tem lahko za računanje uporabimo temeljne prostorske enote, kot so občine, katastrske občine, naselja ali pa prostorski okoliši. Druga možnost je uporaba pravokotne mreže s stranicami kvadratov 100, 50, ali 25 metrov. V prvem primeru je težava v tem, da imajo lahko naselja, ki so približno enako na gosto poseljena, večji ali manjši del neposeljenega območja, ki sodi k območju naselja. To rezultate popači in primerjave postanejo nezanesljive. Pri mreži se soočamo s podobnim problemom, vendar je ta toliko manjši, kolikor manjša je stranica posameznega kvadrata te mreže. Tiran (2013) je izračunal bruto gostote (na površino naselij) in neto gostote za zgoraj navedene tri različno goste pravokotne mreže, poleg tega pa še obteženo gostoto. Razlike so bile seveda velike. Za Ljubljano je tako bruto gostota znašala 17,6 prebivalcev na hektar, neto gostote pa od 58,5 pri mreži s 25-metrsko stranico kvadrata do kar 190,4 prebivalca na hektar pri mreži s 2-metrsko osnovnico. Citirani avtor navaja izračune za deset slovenskih mest, pri čemer ima najvišjo bruto gostoto Maribor, ker območje tega naselja obsega najmanj neposeljenih in redko poseljenih površin. Pri neto gostotah kvadratne mreže 100 krat 100 in 50 krat 50 metrov je na prvem mestu Koper, pri mreži 25 krat 25 metrov in po obteženi gostoti pa Velenje. Obtežena gostota je dejansko obteženo povprečje gostote znotraj naselja. Če večji delež prebivalcev živi v gostejše poseljenih delih mesta, je obtežena gostota temu primerno večja. Na podlagi objavljenih rezultatov smo izračunali, da se razlike med skrajnimi vrednostmi za deset mest zmanjšujejo od bruto gostote preko neto gostot z redkejšo mrežo proti gostejši. Pri obteženi gostoti pa se razlike sorazmerno povečajo in so celo večje kot pri bruto gostotah. To kaže na precejšnje razlike v naših mestih, saj je za ena bolj kot za druga značilno, da poleg gosto poseljenih (urbanih) območij vključujejo tudi bolj ali manj obsežna območja z nizko gostoto poselitve (suburbana območja). Za deset mest (Ljubljana, Maribor, Celje, Kranj, Velenje, Koper, Novo mesto, Ptuj, Trbovlje in Kamnik) je iz grafikona (prav tam, 81) mogoče razbrati, da je na Ptujju več kot pol prebivalcev živelo na območjih z gostoto 50 prebivalcev na hektar in manj. Velenje in tudi Ljubljana imata na takih območjih komaj okrog (manj kot) petinski delež. Na najgostejše poseljenih območjih z gostoto

preko 300 prebivalcev na hektar ima Velenje več kot tretjino svojega prebivalstva, v Novem mestu in še posebno pri Ptuju pa delež tega razreda gostote ne dosega niti dvajsetine prebivalstva.

Druga vrsta gostote, ki pride v poštev pri opredeljevanju »urbanega« statusa naselij, je stavbna gostota. Drobne s sodelavci (2014) je s pomočjo hektarske mreže poleg gostote prebivalstva ugotavljal tudi gostoto stavb s hišnimi številkami. V tem primeru so računali gostoto hišnih številk na hektar. Tak kazalnik se zdi vprašljiv tako z vidika njihove raziskave (opredeljevanje mestnosti) kot tudi z vidika naših potreb. Ni namreč upoštevan tip stavbe glede na število stanovanj (eno-, dvo-, tri-, večstanovanjske). V ljubljanskih Dravljah v hektarsko celico pade le 6 do 8 hišnih številk pri blokkih s sto in več stanovanji. V neposredni bližini pa je v soseski vrstnih hiš gostota hišnih številk na hektar vsaj dva- do trikrat višja. Z vidika načina bivanja taka gostota nikakor ne kaže ustrezne slike.

Število prebivalcev na hišno številko kot kriterij mestnosti

V naši raziskavi smo želeli računati gostote, kolikor je mogoče preprosto (tako kot npr. bruto gostote), in se hkrati izogniti težavam z neposeljenimi površinami. To smo poskušali narediti tako, da smo ob uporabi prostorskih okolišev kot najmanjših prostorskih enot v Sloveniji gostoto ugotavljali ne na površino prostorskega okoliša, ampak smo ugotavljali število prebivalcev na stavbo oziroma na hišno številko. V veliki večini primerov se stanovanjska stavba ujema s hišno številko, ne pa vedno, saj obstajajo posamezne stanovanjske zgradbe, ki so po videzu ena stavba z več hišnimi številkami. Gre pa za primere, ki so na območju najvišjih stanovanjskih gostot in zato to nima bistvenega vpliva na delitev območij na razrede glede na gostoto.

Naš prvi poskus opredeliti gostoto poseljenosti v posameznem prostorskem okolišu je temeljil na predpostavki, da bi ob postavljenem pragu med devet in deset prebivalci na hišno številko morali v glavnem izluščiti eno in dvostanovanjske hiše in kjer te prevladujejo, gre za območja z nizko gostoto poselitve. Ob predpostavki, da imamo lahko ob dveh nadpovprečno velikih družinah na isti hišni številki tudi deset oseb in več, smo oblikovali naslednji razred z 10 do 19 prebivalci na hišno številko. V ta razred padejo tudi že nekatere manjše večstanovanjske stavbe, a gostota v celoti gledano zaradi tega še vedno ni prav visoka. Da bi razločili manjše večstanovanjske hiše od večjih, smo oblikovali še razred od 20 do 35 prebivalcev na hišno številko, od 35 naprej pa bi po tej subjektivno opredeljeni delitvi že večino ma šlo za stanovanjske stavbe z 10 in več stanovanji.

Po tej temeljni delitvi vseh hišnih številk v štiri razrede smo za vse prostorske okoliše izračunali deleže stavb po posameznih razredih in v nas-

lednjem koraku še prostorske okoliše razdelili v štiri skupine, glede na zastopanost hišnih številke iz zgoraj opisanih razredov. Glede na to, da je (Preglednica 6):

- več kot polovica prostorskih okolišev imela samo hišne številke z gostotami manj od 10 prebivalcev na hišno številko, v njih pa je živel dobra tretjina prebivalstva, in
- da je še druga tretjina prebivalcev živel v prostorskih okoliših, v katerih je bil delež hišnih številke z gostotami manj od deset kar dve tretjini,

smo se odločili, da bomo prostorske okoliše razdelili zgolj z uporabo deleža najnižjega razreda (manj od deset prebivalcev na hišno številko).

Preglednica 6: Razdelitev prebivalstva Slovenije in prostorskih okolišev glede na zastopanost stavb z določeno gostoto prebivalcev na hišno številko v posameznem prostorskem okolišu.

Table 6: Distribution of Population and Spatial Districts According to the Share of Buildings with Certain Population Density per House Number within a Spatial District.

Razred/Class ¹	Število/Number		Delež/Share	
	Prebivalci/ Population	Prostorski okoliši/ Spatial districts	Prebivalci/ Population	Prostorski okoliši/ Spatial districts
100 % 1–9	713.400	9.149	34,8 %	54,6 %
100 % 10–19	993	39	0,0 %	0,2 %
100,0 % 20–35	8.352	89	0,4 %	0,5 %
100,0 % > 35	156.067	857	7,6 %	5,1 %
0,1 %–28,5 % > 9	220.184	1.179	10,7 %	7,0 %
28,6 %–49,6 % > 9	96.815	576	4,7 %	3,4 %
49,7 %–56,3 % > 9	32.401	214	1,6 %	1,3 %
56,4 %–67,5 % > 9	61.894	392	3,0 %	2,3 %
67,6 %–99,9 % > 9	657.740	3.684	32,1 %	22,0 %
0,0 % 1–9	102.343	588	5,0 %	3,5 %
Skupaj/Total	2.050.189	16.767	100,0 %	100,0 %

Vir podatkov: Mikropodatki, SURS, 2014.

Razdelitev smo naredili tako, da smo prostorske okoliše razdelili v naslednje skupine glede na gostoto poselitve:

¹ *Classes according to the number of persons per house number (building). First four classes include spatial districts where all the buildings fall in the same density class. The last class includes spatial districts that have no buildings with 1 to 9 persons per house number and the rest of the classes are divided according to the share of buildings with the density more than 9 persons per house number.*

- izključno nizka gostota: 100 % hišnih števil z gostoto 9 in manj oseb na hišno številko
- pretežno nizka gostota: nad 50 % hišnih števil z gostoto 9 in manj oseb na hišno številko
- pretežno visoka gostota: 50 % in več hišnih števil z gostoto 10 oseb in več na hišno številko
- izključno visoka gostota: 100 % hišnih števil z gostoto 10 in več oseb na hišno številko

Posamezne analize smo naredili tudi z združitvijo skupin iz zadnjih treh alinej v kategorijo gosteje naseljenega (domnevno mestnega) prebivalstva. Vseh prebivalcev, ki so 1. 1. 2011 živeli v stavbah z manj kot 10 prebivalci, je bilo 1.405.752 ali 68,6 %. Preostalih 31,4 % so bili prebivalci, ki se uvrščajo v kategorijo gosteje naseljenega prebivalstva.

67

Problematicnost »kriterija števila prebivalcev na hišno številko«

Postavljena meja se je pri kriteriju števila prebivalcev na hišno številko tokom analiz pokazala kot problematična. Čeprav je bilo 1. 1. 2011 eno- do štiričlanskih gospodinjstev v Sloveniji kar 91,3 %, je meja med devet in deset prebivalci na hišno številko vsaj v nekaterih primerih neustrezna, kar ponazarjamo z naslednjima primeroma.

Ena od predpostavk o razlikah med mestnim in podeželskim prebivalstvom je, da ima podeželsko prebivalstvo višjo rodnost, in tako lahko pričakujemo, da se ženske v mestih od žensk na podeželju razlikujejo po številu otrok, ki so jih rodile. V kritičnem trenutku popisa 2011 je v Sloveniji živelo skoraj 900.000 žensk, ki so bile stare 15 let ali več. Med temi smo podpopulacije meščank opredelili po:

- statistični opredelitvi (Pavlin in sodelavci) – statistična delitev
- kriteriju stavb (naša 1. opredelitev) – velikostna delitev
- kriteriju gostote deset in več prebivalcev na hišno številko – opredelitev po gostoti

Prvi dve opredelitvi temeljita na območjih naselij, tretja pa ne in bi tako opredeljeno »mestno« prebivalstvo lahko bilo kjerkoli. Pri tej opredelitvi nas je predvsem zanimalo, kako se tako neprostorsko opredeljena subpopulacija razlikuje od prvih dveh.

Po prvih rezultatih se je pokazalo, da je postavljena meja med 9 in 10 prebivalci na hišno številko verjetno neustrezna. V naslednjih odstavkih sta prikazana primera, ki to potrjujeta. Zanesljivo postavljena meja ni ustrezna, ko obravnavamo ženske po številu rojenih otrok. Družine z 9,

10 ali več otroki so sicer redke, a tiste, ki take so, po naši opredelitvi glede na kriterij števila oseb na hišno številko spadajo v »mestno« prebivalstvo, čeprav zelo verjetno živijo v družinski hiši (nekje na podeželju).

Preglednica 7: Mestno žensko prebivalstvo (15 let in več; 1. 1. 2011) glede na število otrok, ki jih je rodila posamezna ženska po treh različnih opredelitvah mestnih območij (mestnosti).

Table 7: Urban Women Population (Age 15 and More; 1. 1. 2011) by the Number of Born Children per Woman According to Three Different Definitions of Urban Areas.

Število rojenih otrok/ <i>Number of born children</i>	Delež mestnega ženskega prebivalstva od 15 let in več starih žensk/ <i>Share of female urban population of all women age 15 and more</i>			Število 15 in več let starih žensk/ <i>Number of women age 15 and more</i>
	Opredelitev mestnih območij/ <i>Definition of urban areas</i>			
	»statistična«/ <i>»statistical«</i>	»velikostna«/ <i>according to size</i>	»po gostoti«/ <i>according to density</i>	
0	54,4 %	47,2 %	36,3 %	231.348
1	58,9 %	51,1 %	38,4 %	179.550
2	50,8 %	42,8 %	28,8 %	344.409
3	40,1 %	33,1 %	23,8 %	99.552
4	33,1 %	26,9 %	23,6 %	25.795
5	30,1 %	24,2 %	24,5 %	8.368
6	28,4 %	23,3 %	27,0 %	3.108
7	27,8 %	22,8 %	28,1 %	1.322
8	24,3 %	18,2 %	29,1 %	556
9	23,9 %	19,3 %	32,4 %	259
10 in več/ <i>and more</i>	25,0 %	9,6 %	44,7 %	208
Skupaj/ <i>Total</i>	51,2 %	43,8 %	32,0 %	894.475
ϕ -koeficient/ <i>ϕ coefficient</i>	0,13	0,13	0,11	
Čuprovov T/ <i>Tschuprow's T</i>	0,08	0,07	0,05	
Cramerjev V/ <i>Cramer's V</i>	0,13	0,13	0,05	
Pearsonov C/ <i>Pearson's C</i>	0,13	0,13	0,05	
Največja vrednost Pearsonovega C/ <i>Pearson's C maximum value</i>	0,71	0,71	0,71	

Vir: Mikropodatki, SURS, 2014.

V primeru števila otrok, ki so jih rodile ženske stare 15 let in več, smo računali s preglednicami, ki so imele 11 razredov (vrstic) glede na število rojenih otrok (od 0 do deset in več). Izračunani χ^2 -testi kažejo statistično odvisnost s praktično ničelnim tveganjem za vse tri opredelitve. Vendar pa je stopnja povezanosti med številom rojenih otrok na žensko in (ne) mestnostjo teh žensk zelo šibka, kot je razvidno iz izračunanih ϕ -koefici-

enta, Čuprovovega T, Cramerjevega V in Pearsonovega C. Po vseh izračunanih koeficientih je najnižja stopnja povezanosti pri opredelitvi mestnega prebivalstva »po gostoti« (število prebivalcev na hišno številko). V Preglednici 7 so za vsak razred števila rojenih otrok prikazani samo deleži »meščank«, glede na posamezno opredelitev. Po »statistični« opredelitvi je bil delež vseh 15 let in več starih žensk, živelih v mestnih območjih, nekaj nad polovičen. Pri »velikostni« opredelitvi je bil delež »meščank« približno 44-, pri opredelitvi po gostoti pa zgolj 32-odstoten. Rumena polja v preglednici prikazujejo nadpovprečne vrednosti za posamezen stolpec, to je tiste, ki so večje od vrednosti v vrstici Skupaj. Modro so označene celice s podpovprečnimi vrednostmi. Najvišji deleži v posameznem stolpcu so zapisani s krepko pisavo.

Odstopanja deležev v posameznih razredih po številu rojenih otrok od vrednosti iz vrstice *Skupaj* so sorazmerno velika. Če ne bi bila, bi to pomenilo, da razlik med »meščankami« in »nemeščankami« ni. χ^2 bi bil v tem primeru o ziroma zelo blizu 0. Enako seveda velja za kazalnike povezanosti, ki so izračunani iz njega.

Pri »statistični« in »velikostni« opredelitvi so odstopanja drugačna kot pri »opredelitvi po gostoti«. Nadpovprečni vrednosti sta v razredih 0 in 1 otrok. Najbolj nadpovprečen je delež žensk, ki so rodile enega otroka. Od tega razreda navzdol so vsi deleži podpovprečni in se z nekaj izjemami zmanjšujejo z večanjem števila rojenih otrok na žensko. Za mesta je po teh dveh opredelitvah značilna nadpovprečna zastopanost žensk z enim otrokom in žensk brez otrok, za nemestna naselja pa nadpovprečna zastopanost žensk z dvema ali več otroki, pri čemer se ta nadpovprečnost stopnjuje z naraščanjem števila otrok na žensko. Od 208 žensk, ki so rodile 10 in več otrok, jih je po »statistični« opredelitvi med »meščanke« sodila le četrtnina, čeprav so po tej opredelitvi »meščanke« sestavljale več kot pol ženskega prebivalstva Slovenije. Pri »velikostni« opredelitvi je to razmerje še ekstremnejše (10 % : 44 %). ϕ -koeficient in drugi kazalniki kljub temu niso kdo ve kako visoki in za obe opredelitvi skoraj enaki.

Pri »opredelitvi po gostoti« pa so, kot smo že omenili, vrednosti vseh štirih kazalnikov povezanosti občutno nižje. To gre pripisati neustrezni meji postavljenega kriterija »mestnosti«. Če za prvi dve opredelitvi velja, da sta skladni s predpostavko, da imajo ženske v mestih manj otrok kot ženske na podeželju, to za »opredelitev po gostoti« očitno ne velja. Izstopata namreč deleža v razredih z devet ter deset in več otroki. To je logična posledica neustreznega kriterija, saj v primeru, da vsi otroci še živijo pri starših, stanovanja teh družin dosežejo kriterij mestnosti. Tudi če pogledamo, kako se od razreda do razreda spreminjajo deleži, vidimo, da je giba-

nje sprememb enako kot pri prvih dveh opredelitvah vse do 5. razreda. Od razreda 5 otrok na žensko naprej pa se smer sprememb obrne v nasprotno smer in deleži začno naraščati.

Kriterij opredeljevanja mestnosti »po gostoti« z uporabo števila prebivalcev na hišno številko se je izkazal za neustreznega tudi pri doseženi stopnji izobrazbe. To neustreznost utemeljujemo na primeru (Preglednica 8) razdelitve prebivalcev, starih 15 let in več, v tri temeljne izobrazbene razrede. Tudi tokrat smo kazalnike računali na podlagi delitve na mestno in nemestno prebivalstvo (tri preglednice s tremi vrsticami in dvema stolpcema). V preglednici so tudi v tem primeru prikazani le deleži po razredih in skupaj za mestno prebivalstvo, staro 15 let in več, od vsega toliko starega prebivalstva in seveda za vsako od opredelitev mestnosti.

Preglednica 8: Mestno prebivalstvo (15 let in več, 1. 1. 2011) glede na stopnjo izobrazbe po treh različnih opredelitvah mestnih območij (mestnosti).

Table 8: Urban Population (Age 15 and More; 1. 1. 2011) by Education Level According to Three Different Definitions of Urban Areas.

Izobrazba/ <i>Education</i>	Delež mestnega ženskega prebivalstva od 15 let in več starih žensk/ <i>Share of female urban population of all women age 15 and more</i>			Skupaj/ <i>Total</i>
	Opredelitev mestnih območij/ <i>Definition of urban areas</i>			
	»statistična«/ <i>»statistical«</i>	»velikostna«/ <i>»according to size«</i>	»po gostoti«/ <i>»according to density«</i>	
Brez izobrazbe in osnovnošolska/ <i>No education and elementary</i>	43,2 %	36,7 %	32,1 %	513.079
Srednja izobrazba/ <i>Secondary level</i>	50,7 %	43,0 %	31,0 %	938.588
Terciarna izobrazba/ <i>Tertiary level</i>	61,9 %	53,5 %	32,4 %	307.669
Skupaj/ <i>Total</i>	50,5 %	43,0 %	31,5 %	1.759.336
ϕ -koeficient/ <i>ϕ coefficient</i>	0,12	0,11	0,01	
Čuprovov T/ <i>Tschuprow's T</i>	0,10	0,09	0,01	
Cramerjev V/ <i>Cramer's V</i>	0,12	0,11	0,01	
Pearsonov C/ <i>Pearson's C</i>	0,09	0,08	0,01	
Največja vrednost Pearsonovega C/ <i>Pearson's C maximum value</i>	0,71	0,71	0,71	

Vir: Mikropodatki, SURS, 2014.

Tudi v tem primeru pri prvih dveh opredelitvah vidimo, da v smeri od nižje k višji stopnji izobrazbe delež mestnih prebivalcev s takšno stopnjo izobrazbe raste. Podpovprečen je samo v razredu najnižje izobrazbene ravni, zelo blizu povprečju pri srednji in daleč nad povprečjem pri najvišji (terciarni) stopnji izobrazbe.

Tako pri »statistični« kot pri »velikostni« opredelitvi je delež mestnega prebivalstva s terciarno izobrazbo za več kot 10 odstotnih točk presegal povprečni delež meščanov po teh dveh opredelitvah. Pri »opredelitvi po gostoti« pa razlik v izobrazbi med mestnim in nemestnim prebivalstvom skoraj ni opaziti. Po tej opredelitvi je bilo mestnega prebivalstva 31,5 % in od te vrednosti so deleži v posameznih izobrazbenih razredih odstopali manj kot eno odstotno točko. Koeficienti povezanosti so vsi po vrsti 0,01, kar lahko interpretiramo kot nikakršno povezanost.

Delitev prebivalcev na »verjetno mestne«, če živijo v stavbi s še vsaj desetimi drugimi, in »verjetno nemestne«, če živijo v stavbi z manj kot desetimi prebivalci, očitno ni ustrezna. Navedena primera sta v tem pogledu dovolj nazorna. Namesto da bi se ukvarjali z iskanjem morebitne ustrežnejše razmejitev pri gostoti prebivalcev na hišno številko, smo se raje odločili, da za določanje mestnosti prebivalstva oziroma mestnih območij uporabimo število stanovanj na hišno številko.

Kot primernejši kriterij »gostote« smo izbrali kriterij »stanovajske gostote« (število stanovanj na hišno številko). Na ta način smo preverjali, ali z delitvijo prebivalstva na podlagi »bivanjske gostote« dobimo dve podskupini, ki se po značilnostih razlikujeta bolj kot ob »klasični« delitvi na mestno in nemestno prebivalstvo (»statistična« in »velikostna« opredelitev). Iz praktičnih razlogov smo uporabili hišne številke, ki se praviloma ujemajo s stavbo, tako da bi bilo ustrezno govoriti tudi o gostoti stanovanj na stavbo. Zaradi doslednosti pa uporabljamo poimenovanje »število stanovanj na hišno številko«.

Kot temeljno enoto za sestavljanje podpopulacij glede na različno gostoto smo uporabili prostorski okoliš. Ta je v Sloveniji osnovna in najmanjša, nedeljena prostorska enota, ki je ne sekajo meje preostalih prostorskih enot. Leta 2011 je bilo v Sloveniji 17.589 prostorskih okolišev. Pri manjših naseljih se praviloma ujemajo z mejami naselij, nekoliko večja naselja so razdeljena na dva prostorska okoliša, še večja pa na več. Ljubljana je razdeljena na precej več kot tisoč prostorskih okolišev in med njimi so tudi taki, ki zajemajo zgolj eno stavbo, kot na primer v Kosezah (stavba ima sicer dve hišni številki: Ulica bratov Učakar 128 in 130).

Za vsak prostorski okoliš smo iz podatkov o številu stanovanj in številu hišnih številk najprej izračunali povprečno število stanovanj na hišno številko. Nato smo oblikovali razrede, v katere smo uvrstili popisne okoliše glede na izračunano gostoto:

- zelo nizka gostota: 1,00 do 1,02 stanovanj na hišno številko
- nizka gostota: 1,03 do 1,99 stanovanj na hišno številko

- nizka srednja gostota: 2,00 do 9,99 stanovanj na hišno številko
- visoka srednja gostota: 10,00 do 24,99 stanovanj na hišno številko
- visoka gostota: 25,00 do 49,99 stanovanj na hišno številko
- zelo visoka gostota: 50,00 do 169,00 stanovanj na hišno številko

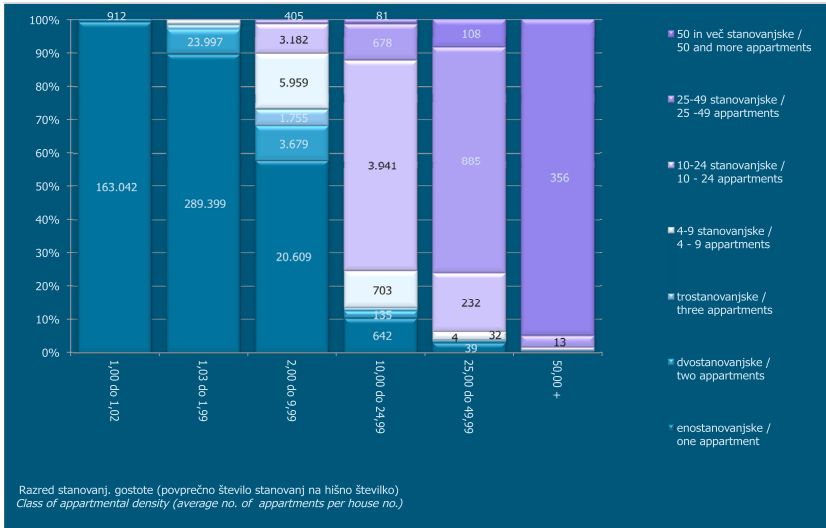
V prvi razred smo uvrstili prostorske okoliše, v katerih so povsem prevladovali enostanovanjske stavbe, in so obsegali stanovanjska območja z nizko gostoto stanovanj na hišno številko. Vanj je bilo ob več kot 160.000 enostanovanjskih stavbah vključenih manj kot 1.000 dvostanovanjskih in zgolj 10 tristanovanjskih. V ta razred je tako vključena dobra tretjina vseh stanovanjskih stavb v Sloveniji oziroma približno petina vseh stanovanj in skoraj enak, petinski, je bil tudi delež prebivalstva leta 2011.

72

V drugi razred se že uvrščajo območja, kjer je nekaj več večstanovanjskih stavb, a gre še vedno za območja nizke gostote stanovanj na hišno številko. Kar devet desetih vseh stavb v njem je enostanovanjskih, tudi stanovanj v enostanovanjskih stavbah je med vsemi stanovanji v tem razredu še rahlo več kot tri četrtine. Glede na to, da je v ta razred uvrščenih skoraj 290.000 stanovanjskih stavb, kar je več kot pol od vseh v Sloveniji, zajema tudi večino prebivalcev Slovenije, ki bivajo v enostanovanjskih hišah. Tudi po deležu stanovanj od vseh v Sloveniji je ta razred krepko na prvem mestu z dobro tretjino vseh stanovanj. Skupno je tako v prva dva razreda gostote vključenih več kot pol slovenskih stanovanj, ki so v enostanovanjskih hišah (53,5 %), delež vseh stanovanj teh dveh razredov pa se že krepko približa dvema tretjinama (64,6 %). Delež prebivalcev, zajetih v prvi razred gostote, je za manj kot odstotno točko večji od deleža stanovanj, kar pomeni, da je bil petinski. Drugi razred gostote pa je vključeval skoraj polovico vsega slovenskega prebivalstva. Skupaj smo tako v prva dva razreda po podatkih popisa 2011 zajeli kar 70,2 % prebivalcev Slovenije.

Tretji razred je prehodni, od sorazmerno nizkih k nekoliko višjim gostotam, sem sodijo predvsem manjši stanovanjski bloki, a je tudi enostanovanjskih stavb še toliko, da je povprečna gostota še vedno pod deset stanovanj na hišno številko. Kot je razvidno iz grafikona (Slika 9), po deležu še vedno prevladujejo enostanovanjske stavbe, a je štiri- do devetstanovanjskih več kot dvostanovanjskih. Več kot tretjina stanovanj v tem razredu je bila v blokih z 10 do 24 stanovanji, nadaljnja, prav tako krepka, četrtnina pa v manjših blokih oziroma stanovanjskih hišah s 4 do 9 stanovanji. Skupni delež je tako znašal kar 62,5 %, kar pomeni, da je bila krepka večina stanovanj v tem razredu v manjših in srednje velikih večstanovanjskih stavbah.

V tem razredu je bilo največ stanovanj, ki so bila v manjših štiri- do desetstanovanjskih stavbah. Bilo jih je nekaj več kot 63.000 v nekaj manj kot 11.000 stavbah, kar je pomenilo 57,7-odstotni delež stanovanj in za dve odstotni točki manjši delež stavb. V vseh naslednjih razredih gostote ni bilo več niti sedem odstotkov stanovanj iz tega velikostnega razreda stavb. Zato bi ta razred lahko imenovali razred majhnih in srednje velikih stanovanjskih stavb.

Slika 9: Število stavb glede na število stanovanj (-stanovanjskost) po razredih stanovanjske gostote.

Figure 9: Number of Buildings According to Number of Apartments by Classes According to Average Number of Apartments per Building (House Number).

Vir: Popis 2011, mikropodatki: SURS, 2014.

Po številu prebivalcev je ta nižji srednji razred gostote s krepko četrtno milijona prebivalcev sicer skoraj štirikrat manjši od prejšnjega in je imel ob popisnem stanju za leto 2011 le 13,4-odstotni delež prebivalstva Slovenije.

V razredu višje srednje gostote po številu najbolj izstopajo stavbe z 10 do 24 stanovanji. Če sta bili v prejšnji razred vključeni dve petini vseh takih stavb, jih je v tem razredu ravno pol in delež stanovanj v teh stavbah je večji za tri odstotne točke. Torej od vseh srednje velikih stanovanjskih stavb z 10 do 24 stanovanji in od vseh stanovanj v teh stavbah jih je pol zajetih v razred gostote od 10,00 do 24,99 stanovanj na hišno številko. Posledično bi ga lahko imenovali razred »manjših blokov«. To lahko še dodatno utemeljimo z deležem stanovanj iz stavb te velikosti, saj znotraj tega razreda gostote

znaša dve tretjini (Preglednica 9). Delež prebivalcev, ki so bili po popisnih podatkih za leto 2011 zajeti v ta razred, pa je že manjši od desetine (9,4 %).

Preglednica 9: Deleži stanovanj glede na število stanovanj (stanovanjskost stavb) po razredih gostote.

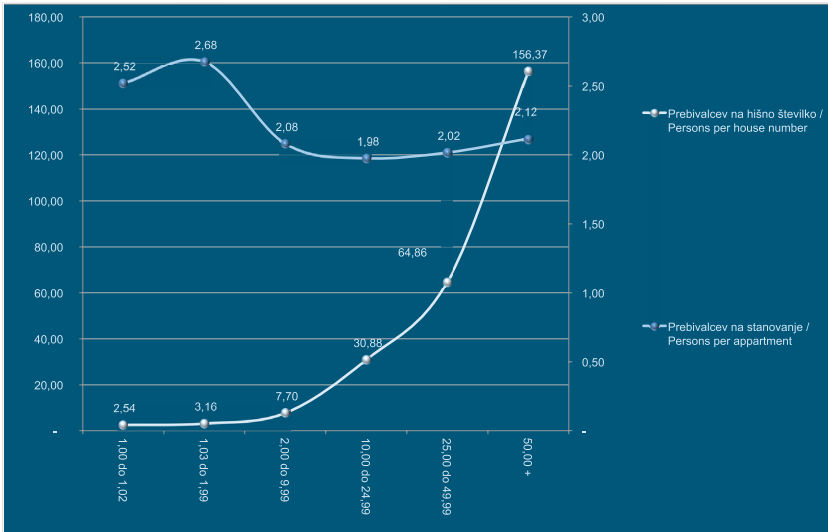
Table 9: Shares of Apartments in Buildings with Certain Number of Apartments by Classes of Apartmental Density.

Razredi stanovanjske gostote/ Classes of apartmental density	»Stanovanjskost« stavb (število stanovanj na hišno številko)/ Houses according to number of apartments							Skupaj/ Total
	1	2	3	4-9	10-24	25-49	50+	
1,00-1,02	98,88	1,11	0,02	0,00	0,00	0,00	0,00	19,51
1,03-1,99	75,94	12,59	3,58	5,63	2,03	0,20	0,03	45,10
2,00-9,99	15,62	5,58	3,99	27,58	34,90	9,72	2,60	15,61
10,00-24,99	0,66	0,28	0,17	5,14	66,78	21,71	5,26	11,53
25,00-49,99	0,09	0,02	0,04	0,52	10,65	72,58	16,09	4,97
50,00 +	0,01	0,00	0,00	0,00	0,21	2,04	97,74	3,28
Skupaj/ Total	56,06	6,80	2,26	7,47	14,60	7,79	5,03	100,0
Stanovanj/HŠ/ Apartments/HIN	1,00	2,00	3,00	5,88	15,56	32,76	70,78	

Vir: Popis 2011, mikropodatki: SURS, 2014.

Kako malo ljudi v Sloveniji živi v zares zelo zgoščenih območjih poselitve, kaže podatek, da v razreda visoke in zelo visoke gostote pade le 7 odstotkov slovenskega prebivalstva, dobre 4 odstotke v območje gostote od 25,00 do 49,99 stanovanj na hišno številko in nekaj manj kot 3 v razred gostote s 50 in več stanovanji na stavbo. V prvih treh razredih gostote so najštevilnejše enostanovanjske stavbe. V vsakem naslednjem razredu je potem več večstanovanjskih, a te prevladajo šele v četrtem razredu gostote. V tem in preostalih dveh so najštevilnejše stavbe s številom stanovanj, ki je tudi število, ki omejuje razred gostote. V razredu gostote 10,00 do 24,99 stanovanj na stavbo sta dve tretjini stanovanj v stavbah z 10 do 24 stanovanji. V razredu visoke gostote (25,00 do 49,99) je skoraj tri četrtine stanovanj v stavbah s 24 do 49 stanovanji, v razredu zelo visoke gostote (50,00 in več) pa je delež stanovanj v 50- in večstanovanjskih stavbah zgolj za 2,3 odstotne točke manjši od 100. V Sloveniji je bila leta 2011 približno dvajsetina vseh stanovanj v stavbah s 50 in več stanovanji, kar je 42.368. Dobre tri petine (63,7 %) teh je bilo zajetih v razred zelo visoke gostote, še približno 16 % pa v razred visoke gostote. Ostala petina jih je sodila v srednja dva razreda, ena stavba s 96 stanovanji pa celo v razred nizke gostote. To pomeni, da je bilo v tem primeru v enem prostorskem okolišu poleg omenjene stav-

be zajeto še večje število enostanovanjskih stavb (vsaj 97, saj sicer povprečje ne bi moglo biti manjše od dve).

Slika 10: Povprečno število prebivalcev na stanovanje in na hišno številko 1. 1. 2011 po razredih stanovanjske gostote.

Figure 10: Average Number of Persons per Apartment and per House Number 1. 1. 2011 by Apartment per House Number Density Classes.

Vir: Popis 2011, mikropodatki; SURS, 2014.

Tako oblikovani razredi gostote stanovanj na hišno številko (stavbo) imajo zelo izrazito različna skrajna razreda, vsi ostali pa so bolj ali manj prehodni, čeprav v vsakem precej močno prevladujejo stanovanja iz stavb določenega velikostnega reda. S stopnjevanjem stanovanjske gostote na stavbo od razreda do razreda se zmanjšuje delež stanovanj in prebivalcev, ki spadajo v ta razred. Edina izjema je razred najnižje gostote, pri katerem sta delež stanovanj in delež prebivalstva več kot dvakrat manjša kot pri naslednjem razredu. Tudi povprečno število prebivalcev na stanovanje je pri razredu najnižje gostote nekoliko manjše (2,52) kot pri naslednjem (2,68). Nato se pri naslednjih razredih giblje okrog dve, pri razredu najvišje gostote pa se povzpne na 2,12. Razlike v tem pogledu niso velike. Še najbolj izstopa nekaj večja razlika med najnižjima razredoma gostote in vsemi ostalimi. Manjša gostota prebivalcev na stanovanje je torej značilna za stavbe z več stanovanji (za prostorske okoliše, ki imajo srednje in visoke gostote)

Opisano razdelitev prostorskih okolišev in v njih živečega prebivalstva smo naredili zaradi naše predpostavke, da naj bi na ta način dobili po pre-

bivalstvenih značilnostih notranje homogenejše in med seboj različnejše subpopulacije celotnega prebivalstva, pri čemer bi stopnjevanje gostote pomenilo tudi stopnjevanje »mestnosti« prebivalstva. Pričakovali smo povezanost med razredom stanovanjske gostote, v katerega spada prebivalstvo, in izbrano prebivalstveno značilnostjo. Naša predpostavka je bila tudi, da bo ta povezanost večja, kot pa je povezanost v primeru delitve prebivalstva na mestno in nemestno.

Da bi preverili, ali slednje drži, smo naredili še drugo razdelitev prebivalstva. Za izhodišče smo vzeli temeljno delitev na nemestno in mestno prebivalstvo po statistični opredelitvi. Ker smo pri zgornji opredelitvi prebivalstvo razdelili kar na šest razredov gostote, smo tudi statistično opredeljena mestna naselja dodatno razdelili² na:

- naselja mestnega območja (v skladu s statistično opredelitvijo),
- majhna mesta (mestna naselja z do 10.000 prebivalci),
- srednja mesta (mestna naselja z do 20.000 prebivalci),
- velika mesta (mestna naselja z več kot 20.000 prebivalci).

Na začetku leta 2013 (Preglednica 10) je v »statistično« opredeljenih mestnih naseljih živel nekaj več kot milijon prebivalcev Slovenije, skoraj natanko pol od teh v sedmih največjih mestih. Delež prebivalcev naselij mestnega območja je bil zanemarljivo majhen, vendar smo se odločili, da jih razvrstimo posebej, da vidimo, ali so po značilnostih podobnejša majhnim mestom ali pa ostalim (podeželskim) naseljem.

Preglednica 10: Število in delež prebivalstva 1. 1. 2013 po tipih naselij.

Table 10: Number and Share of Population 1. 1. 2013 by Type of Settlements.

Tip naselja/Type of settlement	Število naselij/ Number of settlements	Prebivalci/Population	
		Število/Number	Delež/Share
Velika mesta/Big cities	7	517.685	25,1 %
Srednja mesta/Middle sized cities	9	119.936	5,8 %
Majhna mesta/Small cities	88	342.274	16,6 %
Naselja mestnega območja/Settlements of urban areas	51	45.684	2,2 %
Ostala naselja/Other settlements	5.878	1.033.242	50,2 %
Skupaj/Total	6.033	2.058.821	100,0 %

Vir: Statistični letopis Republike Slovenije 2013, SURS, 2014.

Od vsega slovenskega prebivalstva je ob popisu 2011 približno petina živila v prostorskih okoliših s skoraj izključno enostanovanjskimi stavbami

2 Razdelitev delovno imenujemo tudi razdelitev glede na »tip naselja«, saj gre za tip naselja, določen glede na velikost in glede na opredelitev za mesto, naselje mestnega območja ali pa drugo naselje.

(Preglednica 11). Velika večina teh je živila v naseljih, ki po statistični opredelitvi ne sodijo med mesta. Nad odstotek jih je živelo še v majhnih mestih.

Na območjih z najvišjo gostoto (prostorski okoliši s povprečno gostoto 50,00 in več stanovanj na hišno številko) je živelo nekaj manj kot tri odstotke celotnega prebivalstva Slovenije. Kar šest sedmin od teh je živelo v velikih mestih. Vendar pa na območju zelo velike gostote v velikih mestih še zdaleč ni živel največji delež prebivalstva teh mest. Tako kot v vseh drugih tipih naselij je bil tudi v velikih mestih največji delež prebivalcev, ki so živeli v prostorskih okoliših s povprečno gostoto 2,03 do 9,99 stanovanj na hišno številko (nizka gostota). Edino prostorski okoliši z zelo nizkimi stanovanjskimi gostotami so imeli v velikih mestih manj kot odstotek slovenskega prebivalstva, kar je nekajkrat manj od deleža prebivalcev v prostorskih okoliših z najvišjimi gostotami. Pa vendar, če v velikih mestih v najgosteje poseljenih območjih živi malo manj kot desetina vsega prebivalstva teh mest, jih v celotni Sloveniji na teh območjih živi zgolj ena petintridesetina, v majhnih in srednje velikih mestih pa je delež prebivalcev najgosteje poseljenih območij kar petkrat manjši kot v velikih. Tudi to lahko razumemo kot večjo stopnjo mestnosti velikih mest v primerjavi z drugimi naselji.

Preglednica 11: Deleži prebivalcev glede na območje gostote stanovanj na hišno številko in tip naselja 1. 1. 2011.

Table 11: Share of Population According to Apartment per House Number Density Class and Type of Settlement 1. 1. 2011.

Razredi gostote stanovanj na hišno številko/ <i>Apartment per house number density classes</i>	Ostala naselja/ <i>Other settlements</i>	Naselja mestnega območja/ <i>Settlements of urban areas</i>	Majhna mesta/ <i>Small cities</i>	Srednja mesta/ <i>Middle sized cities</i>	Velika mesta/ <i>Big cities</i>	Skupaj/ <i>Total</i>
1,00–1,02	17,96 %	0,19 %	1,05 %	0,29 %	0,84 %	20,33 %
1,03–1,99	30,35 %	1,84 %	7,96 %	1,75 %	7,93 %	49,84 %
2,00–9,99	1,64 %	0,16 %	4,38 %	1,44 %	5,80 %	13,42 %
10,00–24,99	0,16 %	0,03 %	2,39 %	1,31 %	5,51 %	9,41 %
25,00–49,99	0,03 %	0,00 %	0,90 %	0,68 %	2,53 %	4,14 %
50,00–169,00	0,00 %	0,00 %	0,04 %	0,40 %	2,43 %	2,87 %
Skupaj/ <i>Total</i>	50,15 %	2,23 %	16,71 %	5,87 %	25,04 %	100,00 %

Vir: Popis 2011, mikropodatki: SURS, 2014.

Glede na to, da je v območju nizke gostote od 1,03 do 1,99 stanovanj na hišno številko živela skoraj natanko polovica slovenskega prebivalstva, ne

preseneča, da je v vseh tipih naselij največji delež živel prav na območjih s to stanovanjsko gostoto. To je tipična gostota naselij mestnega območja, saj je v njih v prostorskih okoliših s to povprečno gostoto živelo kar štiri petine prebivalcev. V nemestnih naseljih je bil delež tripetinski, v majhnih mestih že rahlo pod polovico, v srednjih in velikih pa se je gibal okoli treh desetin, pri čemer je bil pri velikih mestih za spoznanje večji kot pri srednje velikih.

Značilnosti prebivalstva po razredih gostote stanovanj na hišno številko in po razredih mestnih naselij

Starostna sestava

Pregled značilnosti prebivalstva po razredih gostote in po razredih mestnih naselij ter razlik v povezanosti med pripadnostjo posameznemu razredu in izbrano značilnostjo glede na to, za katero razdelitev prebivalstva gre, začnemo s starostno strukturo. Za računanje kazalnikov povezanosti smo uporabili tri starostne razrede. V prvi razred smo uvrstili mlajše od 65 let, razred starega prebivalstva pa smo razdelili na razred od 65 do 84 let in razred 85 in več let starih. Ugotovili smo, da je povezanost tako po eni kot po drugi razdelitvi prebivalstva zelo šibka (vsi kazalniki pod 0,05) in to ne glede na spol.

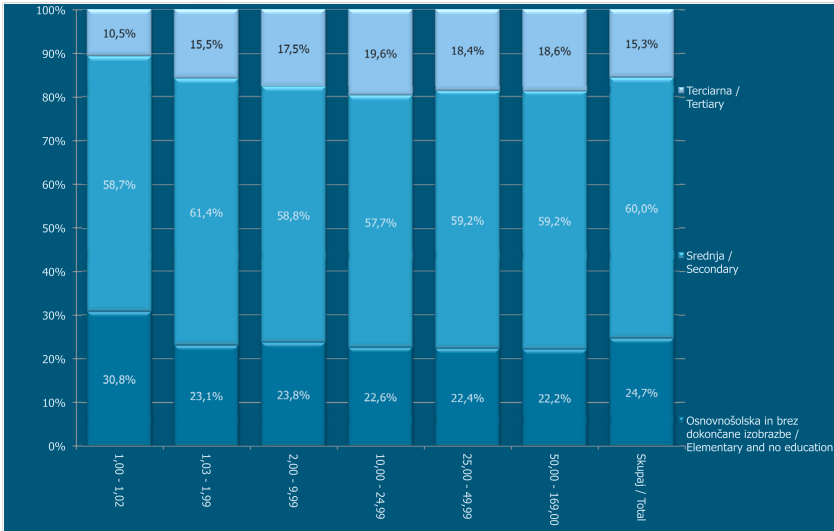
Sicer je bilo mogoče pri starostni sestavi opaziti, da je bil nekaj večji delež mladih (0 do 14 let) v nemestnih naseljih in v razredu najnižje stanovanjske gostote, delež starih pa v velikih mestih. Pa še to je veljalo samo za moške. Pri ženskah je bila nadpovprečna zastopanost najstarejših v razredu nizke srednje stanovanjske gostote (2,00 do 9,99) in pa v malih mestih in naseljih mestnega območja. Delež deklic pa je bil enako kot pri dečkih nadpovprečen v nemestnih naseljih in v razredu nizke stanovanjske gostote.

Izobrazbena sestava

Kazalnike povezanosti med izobrazbeno sestavo prebivalstva in vsako od obeh razdelitev smo računali tako, da smo moške in ženske glede na izobrazbo razdelili v tri velike razrede (temeljne stopnje izobrazbe):

- osnovnošolska izobrazba in brez izobrazbe,
- srednja izobrazba (vse stopnje srednje izobrazbe),
- terciarna izobrazba (vse stopnje izobrazbe, višje od srednje).

Tako pri prvi kot pri drugi razdelitvi prebivalstva je bila povezanost med pripadnostjo različnim razredom in stopnjo izobrazbe moških sorazmerno majhna. Izračunani kazalniki so imeli zelo podobne in nizke vrednosti (ϕ -koefficient npr. 0,15 za eno in 0,14 za drugo razdelitev).

Slika 11: Deleži moških, starih 15 let in več, glede na stopnjo izobrazbe po razredih stanovanjske gostote.

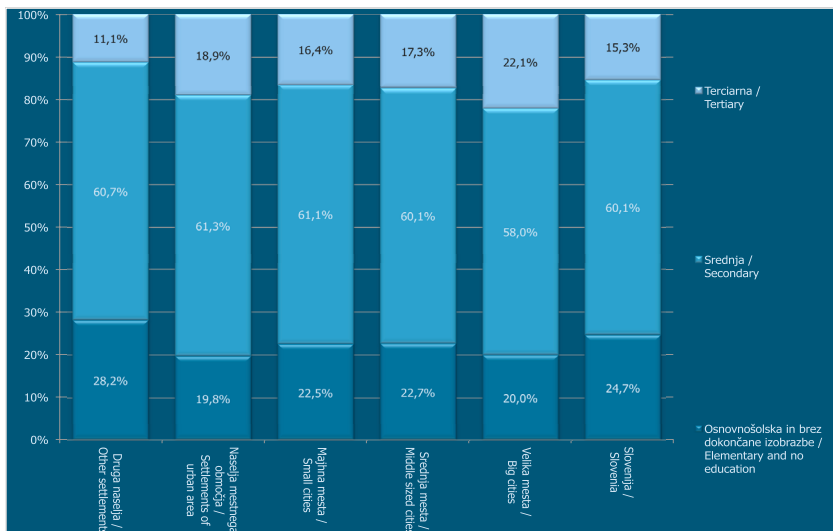
Figure 11: Share of Men Age 15 and More According to Level of Education by Apartment per House Number Density Classes (1. 1. 2011).

Vir: Popis 2011, mikropodatki: SURS, 2014.

Deleži moških, ki spadajo v razred z najnižjo stopnjo izobrazbe, so se precej enakomerno zniževali od območij nižje gostote proti območjem z višjo gostoto. Razlike pri višjih razredih gostote so bile zanemarljivo majhne. Največja je bila razlika med najnižjima razredoma gostote (od 1,00 do 1,02 in od 1,03 do 1,99). V razredu zelo nizke gostote je bil delež večji od četrtnine, v razredu nizke gostote pa je bil kar za 7,7 odstotnih točk nižji. V vseh ostalih razredih gostote so bili deleži v razponu 1,6 odstotne točke. Najvišji delež med temi je bil v razredu nižje srednje gostote (od 2,00 do 9,99), najnižji pa v razredu zelo visoke gostote (od 50,00 do 169,00). Torej so bili v tem pogledu edina skupina prostorskih okolišev, ki so imeli po izobrazbi bistveno drugačno prebivalstvo, prostorski okoliši iz razreda zelo nizke gostote stanovanj na hišno številko. Sklepamo, da prav ti prostorski okoliši, ki zajemajo najmanj mestnega prebivalstva, kažejo precejšnjo razliko v zastopanosti bolj izobraženega prebivalstva med mesti in podeželjem.

Razlike med deleži za razred moških z najnižjo stopnjo izobrazbe pri drugi razdelitvi na prebivalstva (na mestno in drugo z dodatno delitvijo glede na velikost mest) se niso zmanjševale od najmanjših (podeželskih) naselij proti velikim mestom. Največji delež je sicer bil pri najmanjših, to-

rej nemestnih naselijh, najmanjši pa ni bil pri velikih mestih, temveč pri naseljih mestnega območja (torej v obmestjih), a je bila razlika med enimi in drugimi zanemarljivo majhna. Deleža v srednjih in majhnih mestih sta bila za spoznanje večja in skoraj enaka ter hkrati za skoraj šest odstotnih točk manjša kot pri nemestnih (drugih) naseljih. Tudi pri tej razdelitvi pride do izraza vpliv številnih majhnih podeželskih naselij, kjer živi največ prebivalcev z zgolj osnovnošolsko izobrazbo ali brez dokončane osnovne šole.

Slika 12: Deleži moških, starih 15 let in več, glede na stopnjo izobrazbe po tipu naselja).

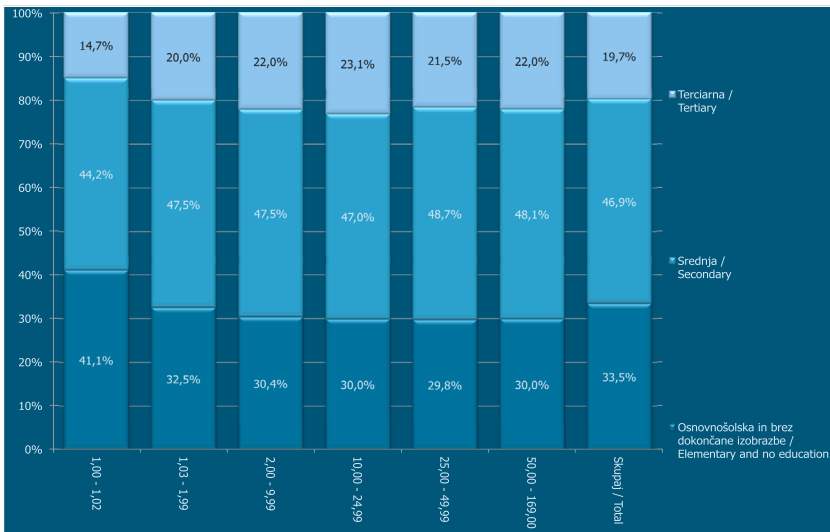
Figure 12: Share of Men Age 15 and More According to Level of Education by Type of Settlement (1. 1. 2011).

Vir: *Popis 2011*, mikropodatki: SURS, 2014.

Delež srednje izobraženih moških je bil v Sloveniji tripetinski. Odstopanja od tega povprečja so bila zelo majhna. Največ je navzdol odstopal delež pri velikih mestih, in sicer za 2,1 odstotne točke.

Deleži moških s terciarno izobrazbo so bili glede na gostoto stanovanj na hišno številko največji v razredu višje srednje gostote, nekoliko nižja, a zelo podobna deleža pa sta bila v razredih visoke gostote. Daleč najnižji je bil ta delež v razredu najnižje gostote, in sicer skoraj za tretjino nižji od povprečja. Podobno nizek in seveda najnižji je bil pri drugi delitvi delež terciarno izobraženih moških v nemestnih (drugih) naseljih. Skoraj še enkrat večji in daleč največji pa je bil ta delež v velikih mestih. Zanimivo

je, da so imela drugi najvišji delež naselja mestnega območja. Ni zanemarljivo, da je teh največ v okolici Maribora, ki je univerzitetno mesto in sodi v kategorijo velikih mest. Mariborska obmestna naselja, ki jih »statistična« opredelitev vključuje v mestno območje Maribora, imajo tri desetine vseh prebivalcev znotraj skupine naselij mestnega območja, če pa jim priključimo še naselja, ki so na enak način vključena v mestna območja drugih velikih mest (Ljubljana, Kranj, Celje), delež naraste na kar 45 %. Torej lahko govorimo o tem, da so velika mesta skupaj z obmestji zanimiva za bivanje prebivalcev (moških) z doseženo terciarno stopnjo izobrazbe. Glede na gostoto poselitve (stanovanj na hišno številko) pa to očitno niso prostorski okolišči, ki sodijo v razred največjih, temveč prej v razred visokih in srednjih gostot.

Slika 13: Delež žensk, starih 15 let in več, glede na stopnjo izobrazbe po razredih stanovanjske gostote.

Figure 13: Share of Women Age 15 and More According to Level of Education by Apartment per House Number Density Classes (i. i. 2011).

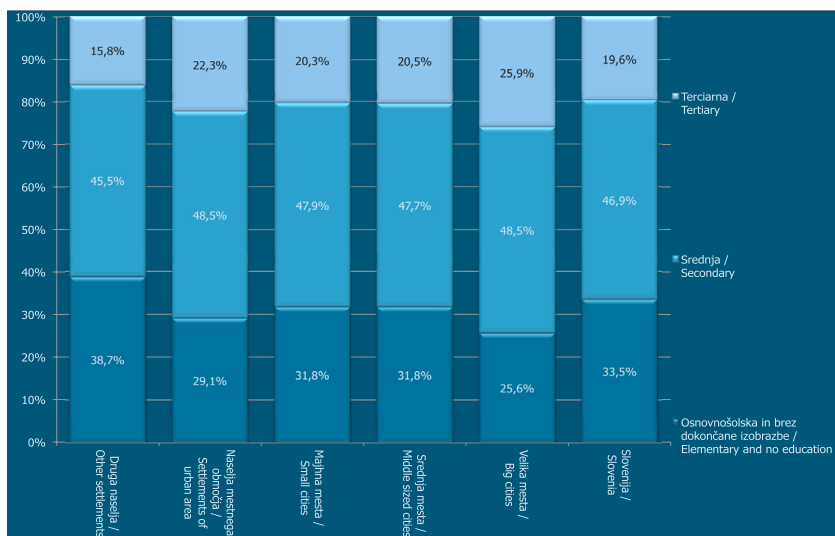
Vir: Popis 2011, mikropodatki: SURS, 2014.

Pri izobrazbeni sestavi ženskega prebivalstva je bil ϕ -koeficient 0,14 pri razdelitvi v razrede mestnih naselij in le 0,09 pri razdelitvi v razrede glede na gostoto stanovanj na hišno številko. Torej se je v tem primeru naša predpostavka izkazala za neustrezno, saj je bila stopnja povezanosti med stopnjo izobrazbe in krajem bivanja (mesta glede na velikost) večja kot pa med

stopnjo izobrazbe in povprečno gostoto v prostorskem okolišu, kjer prebivalstvo živi.

Deleži treh razredov glede na stopnjo izobrazbe so bili pri ženskah precej drugačni kot pri moških. Delež srednje izobraženih žensk je bil manjši od polovice, temu ustrezno višji je bil delež žensk z najnižjo stopnjo izobrazbe. To je predvsem posledica starostne sestave. Starejših žensk je precej več kot enako starih moških. Med njimi pa je velik delež takih, ki niso končale nobene šole ali pa samo osnovno. V času njihove mladosti je bilo vključevanje žensk v izobraževanje po osnovni šoli prej izjema kot pravilo. V zadnjem obdobju se je to močno spremenilo. Zaradi bistveno večjega vključevanja v terciarno izobraževanje je delež terciarno izobraženih žensk leta 2011 že krepko presegal delež terciarno izobraženih moških in se je približal eni petini. V velikih mestih je presegel četrtnino in bil celo za spoznanje večji od deleža žensk z najnižjo stopnjo izobrazbe.

82

Slika 14: Deleži žensk, starih 15 let in več, glede na stopnjo izobrazbe po tipu naselja.

Figure 14: Share of Women Age 15 and More According to Level of Education by Type of Settlement (1. 2011).

Vir: Popis 2011, mikropodatki: SURS, 2014.

Pri razdelitvi prebivalstva glede na gostoto je, podobno kot pri moških, od povprečja bolj odstopal samo razred z najnižjo stanovanjsko gostoto (enostanovanjske hiše). Delež žensk brez izobrazbe ali zgolj z osnovno šolo je presegal dve petini, pri zgornjem izobraženem razredu pa je bil malo

manj kot 15-odstoten. To je blizu povprečni vrednosti za moške, a za pet odstotnih točk pod povprečjem za ženske.

Tudi pri delitvi prebivalstva po tipih naselij so bili deleži med razredi razporejeni podobno kot pri moških. Tudi tu se je pokazalo, da imajo druga naselja izstopajoče visok delež nizko izobraženih, velika mesta pa visoko (terciarno) izobraženih. Tudi pri ženskah je bil delež terciarno izobraženih pri naseljih mestnega območja večji od deleža pri majhnih in srednjih mestih, a je bil za 3,6 odstotne točke nižji kot pri velikih mestih.

Aktivnost

Zelo podobno kot za starostno sestavo velja tudi za sestavo po aktivnosti. Pri računanju meril povezanosti smo uporabili naslednjih pet razredov:

- zaposlen in samozaposlen,
- brezposeln,
- učenec, dijak ali študent,
- upokojenec,
- prejemnik socialne pomoči ali druga neaktivna oseba.

Povezanost je bila pri obeh razdelitvah zelo šibka. Izpostaviti velja nekoliko izrazitejše odstopanje deleža učencev, dijakov in študentov od povprečja navzgor pri velikih mestih, brezposelnih v območjih višje stanovanjske gostote, najbolj pa je od povprečja navzgor odstopal delež prejemnikov socialnih pomoči in drugih neaktivnih oseb v območjih najnižje stanovanjske gostote.

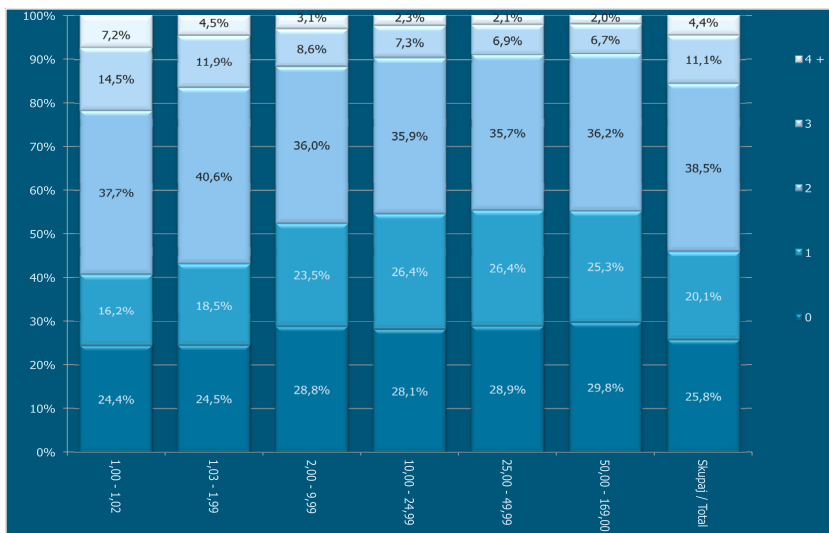
Ker so bili izračunani kazalniki povezanosti tako nizki, podrobnejšega prikaza na tem mestu ne podajamo in je sestava prebivalstva glede na aktivnost podrobneje opisana zgolj pri pregledu značilnosti prebivalstva po mestnih območjih.

Ženske po številu živorojenih otrok

Kazalniki povezanosti za prebivalstvo, razdeljeno po enem in drugem kriteriju, imajo skoraj enake vrednosti. Poskušali smo tudi z združevanjem razredov, a bistvenih rezultatskih sprememb ni bilo.

Na slikah lahko vidimo, da se deleži žensk brez otrok in žensk, ki so rodile enega otroka, povečujejo od leve proti desni oziroma od območij z manjšimi gostotami poselitve (bolj podeželskimi) k tistim z višjimi gostotami (večjim mestom). Obratno pa velja za ženske, ki so rodile 3 oziroma 4 otroke in več. Tu so deleži bistveno manjši, so pa zato razlike sorazmerno večje in deleži padajo v smeri večje gostote oziroma mestnosti. Še najbolj so ok-

rog povprečja za Slovenijo osredotočeni deleži žensk, ki so rodile 2 otroke. Pri tej skupini žensk povprečje najbolj presegajo naselja mestnega območja, in sicer za skoraj štiri odstotne točke. V vseh drugih primerih so odstopanja tako navzgor kot navzdol manjša od treh odstotnih točk. Največja relativna odstopanja od povprečja so pri razredu žensk, ki so rodile 4 otroke ali več. Zgornji trije razredi gostote in velika mesta imajo okrog pol nižje deleže od slovenskega povprečja, ki znaša 4,4 %. V najnižjem razredu gostote pa je bil delež žensk s štirimi rojenimi otroki in več za več kot tri petine večji od povprečja. Pri podeželskih naseljih je bil ta presežek dvepetinski.

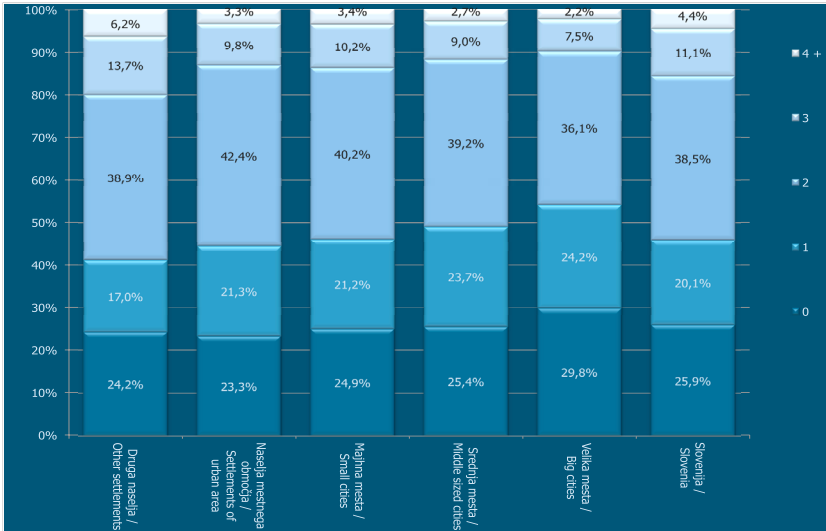
Slika 15: Deleži žensk, starih 15 let in več, glede na število rojenih otrok po razredih stanovanjske gostote.

Figure 15: Share of Women Age 15 and More According to Number of Born Children by Apartment per House Number Density Classes (i. t. 2011).

Vir: *Popis 2011*, mikropodatki: SURS, 2014.³

Lahko zaključimo, da večja kot so mesta in večja kot je gostota stanovanj na hišno številko, večji je delež žensk z manj otroki oziroma brez otrok.

3 Zaradi neujemanja šifer prostorskih okolišev je izločena kategorija neznano z 2.642 ženskami, za katere nismo mogli določiti, v kateri razred gostote spada prostorski okoliš, v katerem so živle.

Slika 16: Deleži žensk, starih 15 let in več, glede na število rojenih otrok po tipu naselja.

Figure 16: Share of women Age 15 and More According to Number of Born Children by Type of Settlement (1.1.2011).

Vir: Popis 2011, mikropodatki: SURS, 2014.

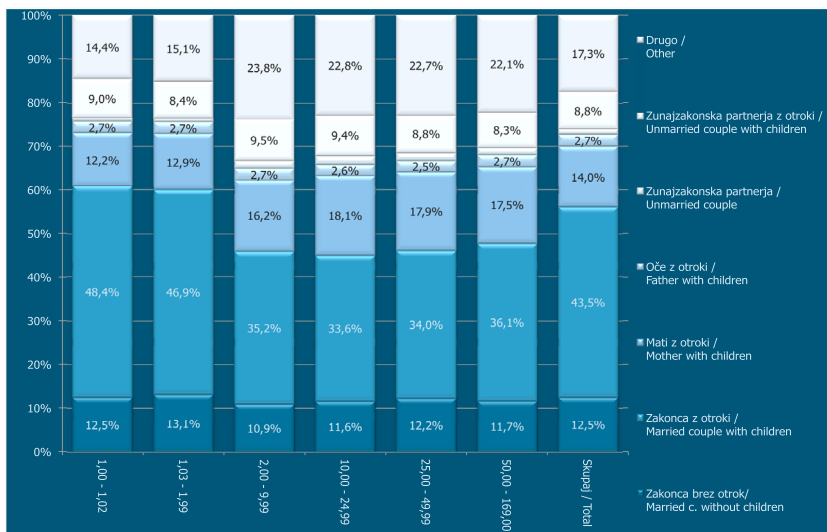
Tipi družin

Pri tipih družin so vrednosti izračunanih kazalnikov povezanosti med tipom družine in območjem oziroma krajem bivanja med višjimi, a seveda še vedno zelo nizki. So pa višji pri razdelitvi prebivalstva glede na gostoto stanovanj na hišno številko (ϕ -koeficient = 0,15; Pearsonov C = 0,14 ob $C_{\max} = 0,91$), a razlika tudi ni bila kdo ve kako velika (povezanost med tipom družine in tipom naselja je v tem primeru na primer: (ϕ -koeficient = 0,13; Pearsonov C = 0,13 ob $C_{\max} = 0,89$)).

Odstopanja od slovenskega povprečja so bila razmeroma majhna in seveda večja pri razredih, opredeljenih glede na gostoto. Za nekaj več kot polovico oziroma za okoli pol so državno povprečje presegali samo deleži zunajzakonskih partnerjev v razredih prostorskih okolišev s srednjo do nižjo visoko gostoto (2,00 do 49,99), a so bili njihovi deleži zanemarljivo majhni (Slovenija: 1,2 %).

Pri istih razredih je opaziti tudi največja odstopanja od povprečja navzdol, in sicer pri zakoncih z otroki. Vendar pa odstopanje ni bilo tako veliko, saj se je pri teh višina deleža gibala okoli štirih petin državnega povprečja, kar pomeni, da je v takih družinah živela rahlo več kot tretjina pre-

bivalcev. V razredih prostorskih okolišev s povprečnimi gostotami pod dve stanovanji na stavbo, kjer so bili deleži živečih v družinah zakoncev z otroki največji, je v njih živel skoraj pol prebivalcev. Razlika med najvišjim in najnižjim deležem je znašala 14,4 odstotne točke oziroma, drugače povedano, najvišji delež pri razredu z najnižjo gostoto (1,00 do 1,02) presega najnižji delež (razred 25,00 do 49,99) za 42,2 %.

Slika 17: Tipi družin po razredih stanovanjske gostote.

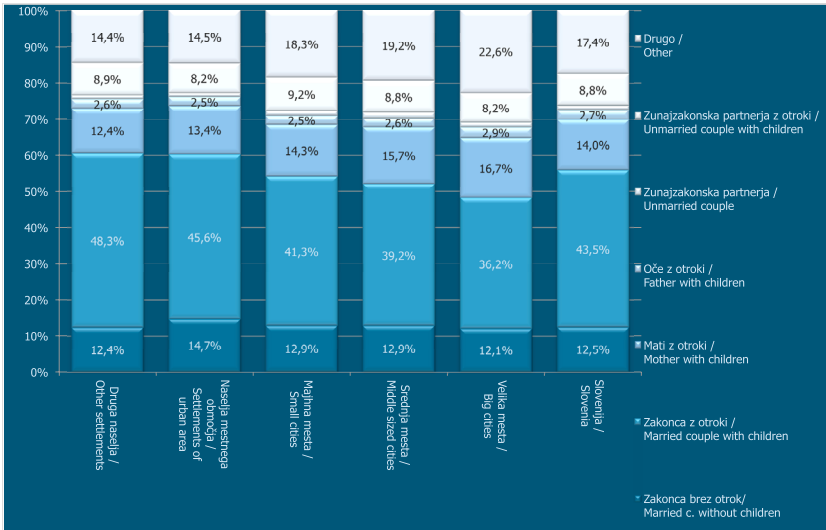
Figure 17: Types of Families by Apartment per House Number Density Classes (1. 1. 2011).

Vir: *Popis 2011*, mikropodatki: SURS, 2014.

Padajoče ali rastoče razporeditve deležev od razredov z najmanjšimi proti razredom z najvišjimi gostotami ni. Če je najvišji delež pri razredu z najnižjo gostoto, potem najmanjši ni pri razredu z najvišjo in obratno, še najpogosteje so predvsem najvišje vrednosti nekje vmes. Razred prostorskih okolišev z najnižjo gostoto ima najnižje deleže pri »materah z otroki«, »zunajzakonskih partnerjih« in pri »drugih tipih družin« (»ni član družine«, »stari starši z vnuki«, »bratje/sestre«).

Odstopanja deležev od slovenskega povprečja so še manjša pri razdelitvi prebivalstva glede na tip naselja. Največje odstopanje navzgor znaša tri desetine, in sicer za toliko presega povprečje delež kategorije »drugo« pri velikih mestih. Pri tej kategoriji se delež povečuje od nemestnih naselij proti velikim mestom, medtem ko je bilo obratno pri kategoriji »zakonca z otroki«. Delež živečih v takih družinah je bil najmanjši v velikih mestih in

je od teh rasel v smeri manjšanja naselij ter bil največji pri nemestnih naseljih. V velikih mestih je bil tudi največji delež mater z otroki. Ta je tudi padel v smeri proti manjšim mestom in naprej proti nemestnim naseljem, podobno kot pri kategoriji »drugo«.

Slika 18: Tipi družin po tipu naselja.

Figure 18: Types of Families by Type of Settlement (1. 1. 2011).

Vir: Popis 2011, mikropodatki: SURS, 2014.

Tradicionalne družine zakoncev z otroki so najpogostejše v nemestnih naseljih in območjih z nizkimi stanovanjskimi gostotami, medtem ko so druge oblike družinskih skupnosti značilnejše predvsem za velika mesta, a ne nujno v najgostejše poseljenih območjih. Verjetno je vsaj do neke mere omenjeni tradicionalizem mogoče pripisati višji stopnji družbenega nadzora na podeželju.

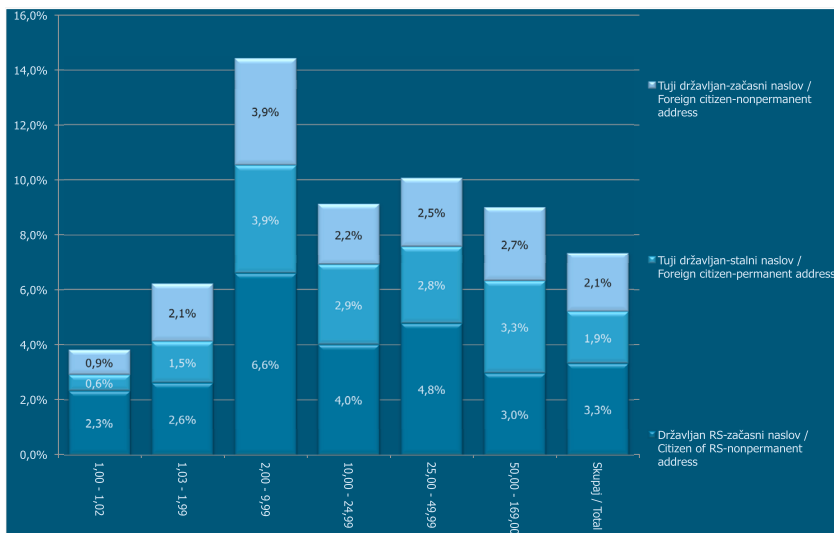
Državljanstvo

V skladu s sedanjo opredelitvijo prebivalstva so prebivalci Slovenije tudi tuji državljani, ki imajo stalno ali začasno prebivališče v Sloveniji, če tu živijo več kot leto dni.⁴ Kazalniki povezanosti so bili pri državljanstvu za obe razdelitvi enaki, in sicer tolikšni, kot so bili pri tipih družin pri razdelitvi

4 Prebivalci Republike Slovenije so osebe s prijavljenim prebivališčem v Sloveniji, ki v Sloveniji prebivajo ali imajo namen prebivati eno leto ali več in niso začasno odsotne v tujini eno leto ali več. Državljanstvo osebe pri tem ni pomembno (SURS, *Prebivalstvo Slovenija – metodološka pojasnila*).

prebivalcev glede na tip naselja (ϕ -koeficient = 0,13; Pearsonov C = 0,13 ob $C_{\max} = 0,87$).

Leta 2011 je prebivalstvo Slovenije sestavljalo 92,5 % državljanov Republike Slovenije z običajnim prebivališčem na stalnem naslovu. Te kategorije prebivalstva v grafikonih (Slika 19, Slika 20) nismo prikazali, zato da pridejo bolj do izraza razlike v deležih ostalih treh kategorij prebivalstva glede na državljanstvo in stalnost bivališča.

Slika 19: Državljanji in tuji državljani po razredih stanovanjske gostote.⁵

Figure 19: Citizens and Foreign Citizens by Apartment per House Number Density Classes (1. 1. 2011).

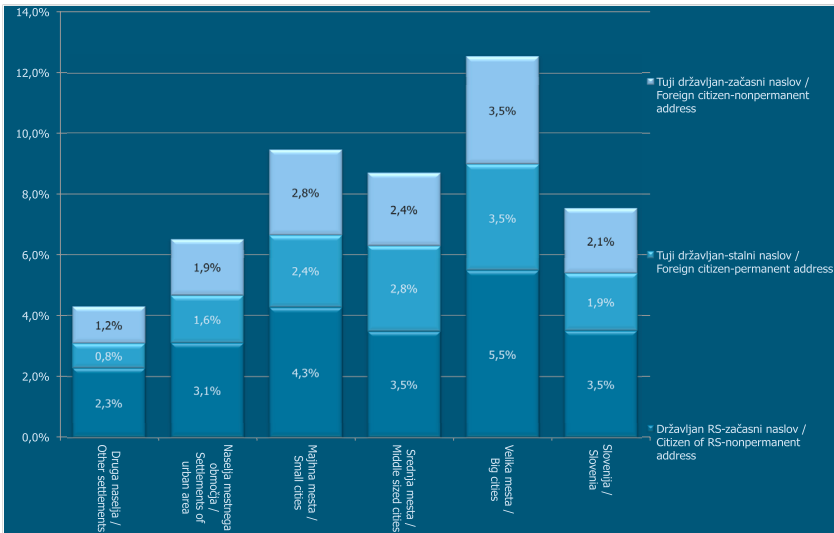
Vir: Popis 2011, mikropodatki: SURS, 2014.

Tuji državljani so imeli v slovenskem prebivalstvu štiriodstotni delež. Nekaj več jih je živel na začasnih kot na stalnih naslovih. Skupaj jih je bilo skoraj 83 tisoč oziroma več, kot sta imela prebivalcev Celje in Kranj skupaj. Če bi vsi tuji državljani živeli v enem namišljenem mestu, bi bilo to tretje največje slovensko mesto in po velikosti zelo blizu Mariboru. Seveda pa vsi tuji državljani sploh ne živijo samo v mestih, ampak tudi zunaj mest. Presemetljiva pa je njihova razporeditev, saj se deleži med posameznimi območji, ki jih tu obravnavamo, zelo razlikujejo. Najbolj preseeneča, da sta bila deleža tujih državljanov skoraj dvakrat večja od povprečja v območju nižje srednje gostote (2,00 do 9,99 stanovanj na hišno številko). Ravno dvakrat večji je bil v tej skupini prostorskih okolišev tudi delež slovenskih državljanov

5 Kategorija »Državljan RS/stalni naslov« na grafikonu zaradi večje preglednosti ni prikazana.

z začasnimi prebivališčem. Očitno je v teh prostorskih okoliših največ najemniških in podnajemniških stanovanj, skratka bivališč za začasno bivanje, nismo pa uspeli ugotoviti razloga, ki bi temu botroval.

Najbolj po deležu državljanov s prebivališčem na stalnem naslovu navzgor odstopa območje najnižjih gostot s kar 96,2 %, kar pomeni temu primerno manjše deleže vseh ostalih kategorij prebivalcev, predvsem seveda tujih državljanov. Naslednji razred gostote je že bližji povprečnim vrednostim, tretji, kot smo zapisali zgoraj, pa jih že najbolj presega. Najvišji razred gostote ima sorazmerno visoko nadpovprečen delež tujih državljanov s stalnim bivališčem, nekoliko manj povprečje presega delež tujcev z začasnimi prebivališčem. Slovenskih državljanov z začasnimi prebivališčem je na območju najvišjih gostot manj od slovenskega povprečja.

Slika 20: Državljeni in tuji državljeni po tipu naselja.⁶

Figure 20: Citizens and Foreign Citizens by Type of Settlement (1. 1. 2011).

Vir: Popis 2011, mikropodatki: SURS, 2014.

Deleži pri razdelitvi prebivalstva po tipih naselij so razporejeni v glavnem rastoče po velikosti od nemestnih naselij proti velikim mestom. Edini odklon od tega je pri srednje velikih mestih. Deleža slovenskih državljanov z začasnimi prebivališčem in tujcev s stalnim prebivališčem sta bila pri srednje velikih mestih manjša kot pri majhnih. Delež vseh tujih državljanov je bil tako pri majhnih kot pri srednjih mestih pet odstoten, kar je dve odsto-

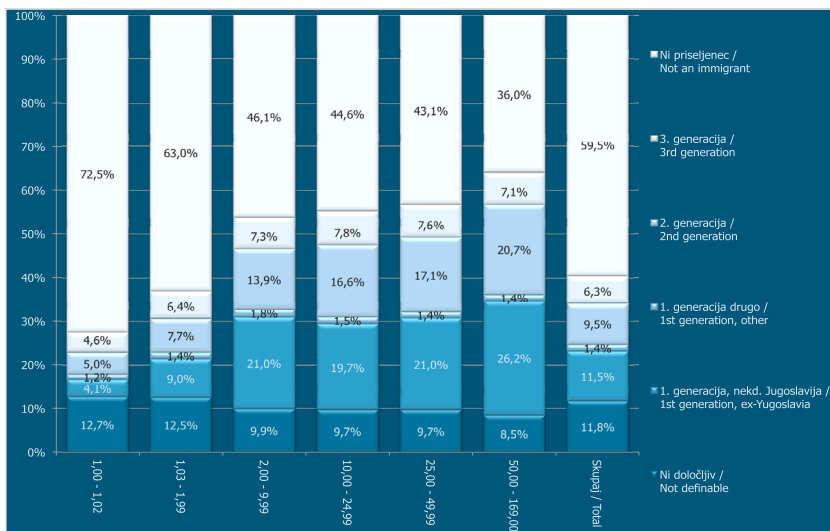
⁶ Kategorija »Državljan RS/stalni naslov« na grafikonu zaradi večje preglednosti ni prikazana.

tni točki manj kot v velikih mestih. V teh je skoraj desetina (9,0 %) prebivalcev živila na začasnih naslovih, kar gre v veliki meri na račun študentov, ki začasno bivajo v univerzitetnih mestih in drugih velikih mestih z visokošolskimi ustanovami. Pri tujih državljanih pa ne gre spregledati tudi tujih predstavništev, od konzularnih do trgovinskih, vodstev podjetij v tuji lasti ipd., ki jih je predvsem v Ljubljani več kot drugod. V Ljubljani je slovenskih državljanov z začasnim naslovom 5,9 %, tujih državljanov skupaj pa 7,1 %, kar je le za spoznanje (0,4 oziroma 0,1 odstotne točke) nad povprečjem za velika mesta.

Tipi priseljencev

Nekoliko višjo stopnjo povezanosti kot pri drugih značilnostih smo ugotovili med območjem (krajem) bivanja in tipom priseljenca in tudi v tem primeru približno enako za obe razdelitvi (ϕ -koefficienta 0,18 za moške in 0,16 oziroma 0,15 za ženske).

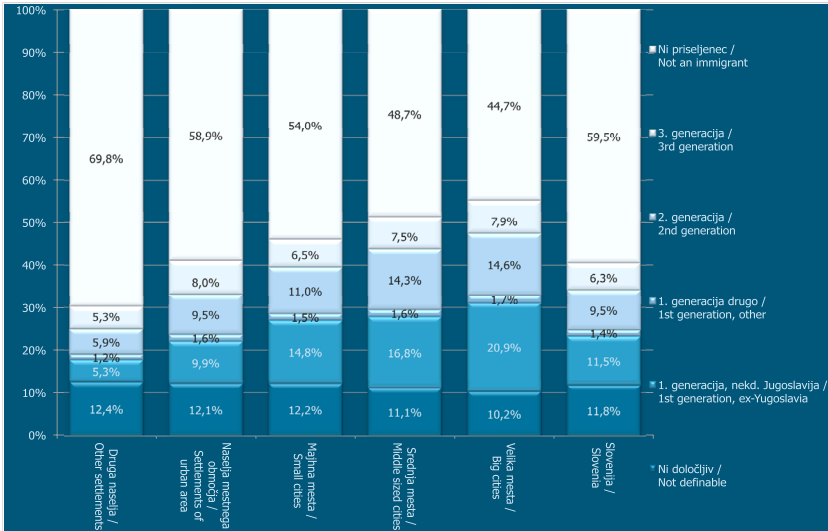
Tudi razporeditev deležev posameznega tipa priseljencev kaže vzorec rasti oziroma padanja deležev različnih tipov priseljencev od območij z manjšo gostoto proti območjem z veliko oziroma od nemestnih naselij proti velikim mestom.

Slika 21: Tip priseljenca (moški) po razredih stanovajske gostote.

Figure 21: Type of Immigrant (Men) by Apartment per House Number Density Classes (i. i. 2011).

Vir: Popis 2011, mikropodatki: SURS, 2014.

Slika 22: Tip priseljencev (moški) po tipu naselja.

Figure 22: Type of Immigrant (Men) by Type of Settlement (1. 1. 2011).

Vir: Popis 2011, mikropodatki: SURS, 2014.

Nadpovprečen delež moških, ki niso priseljenci, je bil značilen za skupini prostorskih okolišev z najnižjimi povprečnimi gostotami (pod 2 stanovanji na stavbo). Z večanjem gostote se je stalno zmanjševal. Podobno je tudi pri porazdelitvi deležev po tipih naselij. Naselja, ki niso opredeljena kot mestna, so imela nadpovprečen delež »nepriseljencev«. Naselja mestnega območja so imela ta delež že rahlo pod slovenskim povprečjem, nato pa se je vztrajno manjšal od majhnih mest proti velikim.

Preden predstavimo še glavne značilnosti porazdelitve priseljencev, še nekaj besed o tem, kako so sploh razdeljeni po tipih. Statistični urad Republike Slovenije jih je v tem pogledu pri »popisu 2011« delil glede na generacijo (ustreznejše poimenovanje bi bilo sicer »rod«). Poleg kategorij »ni priseljenc« in »tip priseljencev ni določljiv« so priseljence razdelili v osem tipov:

1. priseljenc prve generacije z območja nekdanje Jugoslavije (1. generacija, nekdanja Jugoslavija),
2. priseljenc prve generacije iz drugih držav (1. generacija, drugo),
3. priseljenc druge generacije (2. generacija):
 - 3.1 oba starša z območja nekdanje Jugoslavije,
 - 3.2 oba starša iz drugih držav,

- 3.3 eden od staršev z območja nekdanje Jugoslavije, drugi iz druge države,
- 3.4 samo eden od staršev priseljenec,
 - 3.4.1 z območja nekdanje Jugoslavije,
 - 3.4.2 iz drugih držav,
4. priseljenec tretje generacije (3. generacija).

Zaradi majhnega deleža priseljencev druge generacije po posameznih tipih smo vse združili v kategorijo »2. generacija«.

Moški priseljenci prve generacije iz nekdanje Jugoslavije imajo v Sloveniji nekaj več kot desetinski delež in so najbolj zastopan tip priseljencev. To je povsem razumljivo, saj gre tako za priseljene prebivalce, ki so v Slovenijo prišli že pred desetletji, kot za tiste, ki so prišli v Slovenijo v zadnjem času in praviloma živijo tu sami, brez družinskih članov. Njihov delež je v velikih mestih skoraj dvakrat večji od slovenskega povprečja, še večje odstopanje navzgor je pri razredu prostorskih okolišev z najvišjo gostoto stanovanj na hišno številko. Do neke mere to vsekakor lahko pripišemo tudi dejstvu, da kar nekaj delavcev z območja nekdanje Jugoslavije živi v samskih domovih. Razen pri omenjenem razredu najvišje gostote in pri razredih prostorskih okolišev z gostoto, manjšo od dveh stanovanj na hišno številko, se je pri preostalih treh delež priseljencev 1. generacije z območja nekdanje Jugoslavije gibal okoli ene petine.

Priseljencev prve generacije, ki niso bili z območja bivše Jugoslavije, je bilo v Sloveniji sorazmerno malo. Največji je bil njihov delež (1,7 %) v velikih mestih, glede na gostoto pa ne v razredu z največjo gostoto, temveč v razredu gostote od 2,00 do 9,99 stanovanj na hišno številko. Najnižja deleža (1,2 %) so imela nemestna naselja in razred prostorskih okolišev z najnižjo gostoto. Ta skromno zastopan tip priseljencev bi tako lahko opredelili kot najenakomernejše zastopanega. Predvidevamo lahko, da temu botruje pestrejša sestava te skupine. Med priseljenci z območja nekdanje Jugoslavije je večja zastopanost nižje kvalificiranih in nekvalificiranih delavcev, ki opravljajo slabše plačana dela, kar jim tudi omejuje izbiro kraja bivanja.

Moški priseljenci druge generacije so bili zelo podobno porazdeljeni med tipe naselij in območja gostote kot priseljenci prve generacije. To ne preseneča, saj zelo verjetno dobršen del te skupine sestavljajo otroci priseljencev prve generacije, ki še živijo skupaj s starši. Je pa bil njihov delež nekaj manjši in je v celotni Sloveniji znašal nekaj manj od desetine. Od nemestnih naselij, kjer je bil skoraj pol manjši od državnega povprečja, je naraščal do velikih mest, kjer je bil za približno pol večji od povprečja. Podobna je bila slika tudi pri razredih glede na gostoto, le da so bile razlike tu večje, ne sicer toliko pri razredu z najmanjšo gostoto stanovanj na hišno

številko kot pri tistem z največjo. Pri tem je bil delež več kot dvakrat večji od slovenskega povprečja in je rahlo presegal petino.

Tretja generacija priseljenih moških je bila že nekoliko enakomernejše porazdeljena med tipe naselij in razrede prostorskih okolišev po gostoti in njihovi deleži so bili še nekaj manjši. Ni pa bil njihov delež največji v velikih mestih in v območjih največje gostote. V naseljih mestnega območja (torej zelo verjetno v obmestjih velikih mest) je delež tretje generacije moških priseljencev za 0,1 odstotne točke presegal isti delež v velikih mestih. Od razreda prostorskih okolišev z največjo gostoto sta imela manjša deleža le razreda prostorskih okolišev z nizko in zelo nizko gostoto. Od teh dveh pa je bil pod državnim povprečjem le slednji. Na podlagi tega bi lahko sklepali, da se je tretja generacija začela razseljevati z območij z višjo stanovanjsko gostoto na tista z nižjo in iz velikih mest v njihova obmestja.

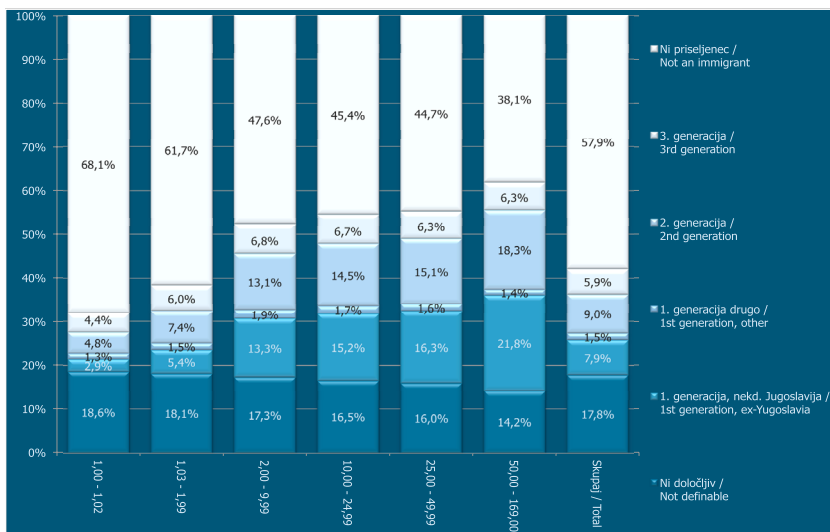
Glavna razlika med moškimi in ženskami je bila pri deležu za »tip priseljenca ni opredeljiv«, ⁷ saj je bil ta na državni ravni pri ženskah kar za polovico večji kot pri moških. Nasprotno pa je bil delež priseljencev prve generacije z območja nekdanje Jugoslavije skoraj za polovico večji od deleža priseljenk. Tudi tu je opaziti vpliv priselitev zaradi dela, saj predvsem med priseljenci, ki se priseljujejo v zadnjem času, prevladujejo moški. Leta 2010 se je na primer v Slovenijo priselilo skoraj dvakrat več moških kot žensk. Državljanov Bosne in Hercegovine, ki so bili najštevilnejši med priseljenci, je bilo med vsemi moškimi priseljenci za slabo tretjino. Bilo pa jih je tudi za dvainpolkrat več kot žensk, državljank Bosne in Hercegovine, ki so se v istem letu priselile v Slovenijo.

Priseljenk druge generacije je bilo več kot priseljenk prve generacije. To je opazno predvsem pri priseljenkah z območja nekdanje Jugoslavije, a tudi pri priseljenkah iz drugih držav, saj je bil delež prve generacije pri teh zane-marljivo majhen (1,5 %). Eden od razlogov, da je priseljenk druge generacije več, je tudi ta, da so v tej tudi potomke iz mešanih zakonov.

Pri tretji generaciji priseljenk je še bolj kot pri priseljencih opazno, da je prišlo do premikanja od razreda z najvišjo gostoto proti razredu s spodnjo srednjo gostoto in iz velikih mest proti naseljem mestnega območja (obmestjem).

Najizrazitejše stopnjevanje deležev in največja odstopanja od povprečja je mogoče opaziti pri priseljenkah prve generacije z območja nekdanje Jugoslavije. Pri razredu prostorskih okolišev z najnižjo gostoto (območje prevladujočih enostanovanjskih stavb) delež dosega komaj dobro tretjino državnega povprečja, pri razredu prostorskih okolišev z najvišjo stanovanjsko gostoto na stavbo pa je za skoraj trikrat večji od povprečja za Slovenijo.

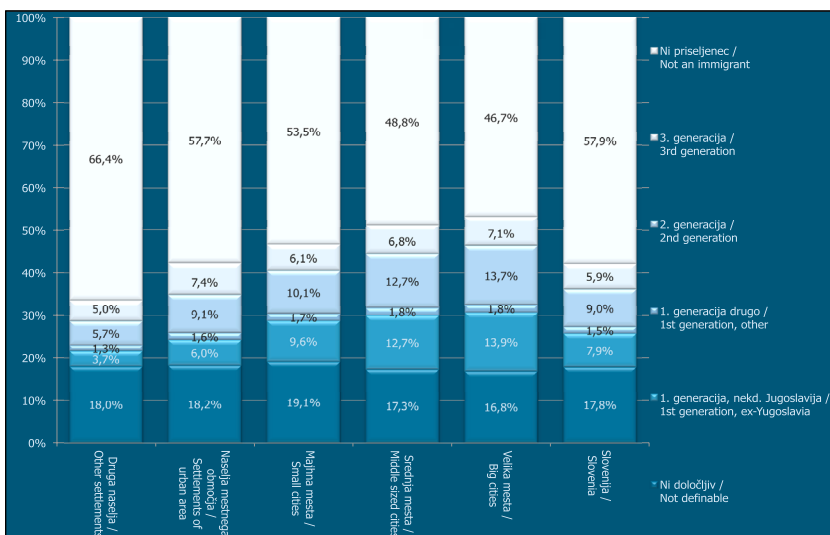
7 Kategorija zajema predvsem starejše prebivalce, katerih staršem niso bile dodeljene matične številke občana, ker so umrli, preden so se te začele podeljevati. Predpostavljamo lahko, da gre večinoma za prebivalce, ki bi sicer sodili v kategorijo »ni priseljenec«.

Slika 23: Tip priseljence (ženske) po razredih stanovanjske gostote.

Figure 23: Type of Immigrant (Women) by Apartment per House Number Density Classes (1. 1. 2011).

Vir: *Popis 2011*, mikropodatki: SURS, 2014.

Slika 24: Tip priseljence (ženske) po tipu naselja.

Figure 24: Type of Immigrant (Women) by Type of Settlement (1. 1. 2011).

Vir: *Popis 2011*, mikropodatki: SURS, 2014.

Na podlagi predstavljenih dejstev lahko ugotovimo, da večja kot so mesta, privlačnejša so za priseljence iz drugih držav, pri čemer gre seveda predvsem za države z območja nekdanje Jugoslavije. Druga ugotovitev je, da se priseljenci naseljujejo in živijo v območjih večjih stanovanjskih gostot (blokofske soseske z visoko gostoto stanovanj na hišno številko). V takih območjih so zato deleži priseljenecv prve generacije in (z njimi živeče) druge generacije temu primerno najvišji. Šele pri tretji generaciji priseljenecv pa je opaziti težnjo po razseljevanju v območja z nižjimi gostotami (obmestna naselja, obrobje mesta).

Rodnost

Da bi nekoliko omilili letna nihanja zaradi naključnih dejavnikov, smo pri računanju kazalnikov rodnosti uporabili podatke o številu živorojenih otrok v obdobju od leta 2009 do 2012 in število žensk v rodni dobi za sredino tega obdobja, to je 1. 1. 2011.

Kakšne so razlike med območji glede na število rojstev, smo ugotavljali s pomočjo lokacijskih količnikov in koeficienta lokalizacije. Lokacijski količnik za določeno območje je na splošno razmerje med deležem opazovanega pojava in deležem nekega temeljnega pojava, ki ga vzamemo za primerjavo (delež površine, delež prebivalstva in podobno). V primeru računanja lokacijskih količnikov za število živorojenih otrok (rojstev) smo za posamezno območje izračunali delež živorojenih otrok od vseh v Sloveniji za celotno opazovano obdobje. Za primerjavo smo vzeli delež istega območja, ki ga je imelo prebivalstvo tega območja v celotnem prebivalstvu Slovenije. S formulo bi to lahko zapisali takole:

$$LK_i = \frac{\frac{N_i}{\sum_{i=1}^n N_i}}{\frac{P_i}{\sum_{i=1}^n P_i}},$$

pri čemer je:

N_i število živorojenih otrok v opazovanem obdobju na območju i za $i = 1$ do n območij,

P_i število prebivalcev (1. 1. 2011) na območju i za območij, $i = 1$ do n območij,

$\sum_{i=1}^n N_i$ število živorojenih otrok na vseh območjih skupaj (v Sloveniji),

$\sum_{i=1}^n P_i$ število prebivalcev na vseh območjih skupaj (v Sloveniji).

Za ugotavljanje osredotočenosti pojava smo izračunali koeficiente lokalizacije. Pri tem kazalniku gre za to, da po enakem načelu kot pri lokacijskih količnikih poskušamo ugotoviti osredotočenost na podlagi primerjave deležev. Če želimo dobiti kazalnik, ki pokaže osredotočenost rojstev v posameznih območjih v okviru Slovenije, moramo primerjati deleže rojenih po posameznih območjih z deleži teh območij v celotnem prebivalstvu. Sorazmerno osredotočenost nam pokaže vsota odstopanj med pari deležev (npr. vsota razlik med deležem rojenih in deležem prebivalcev za vsa opazovana območja). Koeficient lokalizacije računamo po naslednji formuli:

$$KL = \frac{\sum_{i=1}^n \left| \frac{N_i}{\sum_{i=1}^n N_i} - \frac{P_i}{\sum_{i=1}^n P_i} \right|}{2}$$

96

Lokacijski količniki pokažejo nadpovprečno (podpovprečno) zastopnost pojava na posameznem območju, koeficient lokalizacije pa stopnjo osredotočenosti v posameznih območjih (ali celo enem samem).

O osredotočenosti rojstev v posameznih območjih glede na stanovanjsko gostoto ali na tip naselja ne moremo govoriti, če to razporeditev primerjamo z razporeditvijo žensk v rodni dobi. Izračunani lokacijski količniki so se v prvem primeru gibali v razponu med 0,97 in 1,07. Pod povprečjem glede na število žensk v rodni dobi je bilo število rojstev v razredih najnižje in nizke gostote, najbolj nad povprečjem pa v razredu visoke gostote (25,0 do 49 stanovanj na hišno številko). Podobno majhne so bile tudi razlike med območji glede na tip naselja, in sicer so bili lokacijski količniki v razponu med 0,94 (naselja mestnega območja) in 1,02 (druga naselja). Nad 1,0 je bil lokacijski količnik le še pri razredu srednje velikih mest, pri velikih mestih pa je bil 0,97. Koeficienta lokalizacije sta bila v obeh primerih zgolj 0,01. Za rojstva otrok v obravnavanem obdobju torej v glavnem velja – več žensk v rodni dobi, več rojenih otrok. Odstopanja od tega so pri posameznih območjih sorazmerno majhna.

Podobno velja tudi za povezanost med območjem bivanja in razporeditvijo rojstev znotraj petletnih starostnih razredov. Izračunani χ^2 kaže na zanesljivo povezanost, stopnja te povezanosti pa je zelo majhna. Izračunana ϕ -koeficienta sta bila 0,09 za območja glede na tip naselja in 0,08 za območja po stanovanjski gostoti.

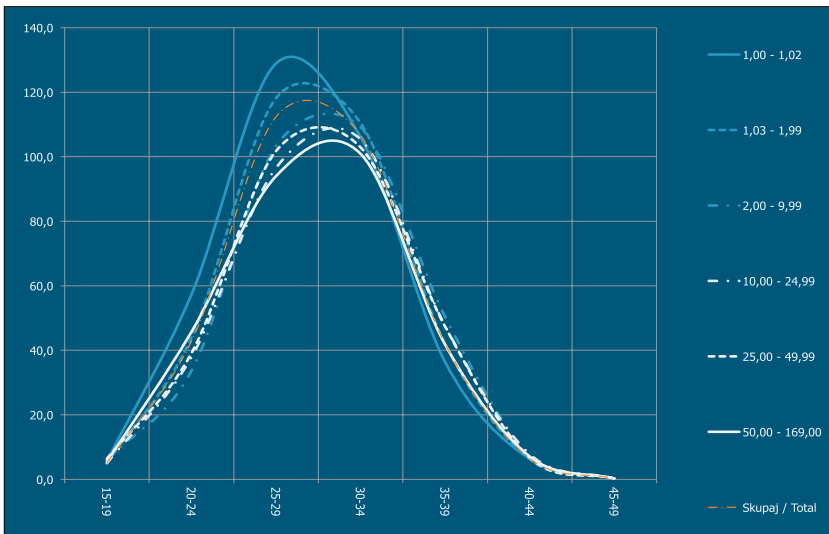
Za različna območja gostote smo izračunali še starostnospecifične stopnje rodnosti. Računali smo po naslednji formuli:

$${}_5f'_x = \frac{1000 \cdot {}_5N_{x,09-12}}{4 \cdot {}_5V_{f,x,1.1.2011}}$$

${}_5f'_x$ prilagojena starostnospecifična stopnja rodosti za petletni starostni razred, izračunana iz podatkov o rojstvih za štiriletno obdobje, preračunana na letno raven za $x = \{15; 20; 25; 30; 35; 40; 45\}$

${}_5N_{x,09-12}$ število živorojenih otrok, ki so jih rodile ženske v petletnem starostnem razredu v obdobju 2009 do 2012

${}_5V_{f,x,1.1.2011}$ število žensk v petletnem starostnem razredu 1. 1. 2011

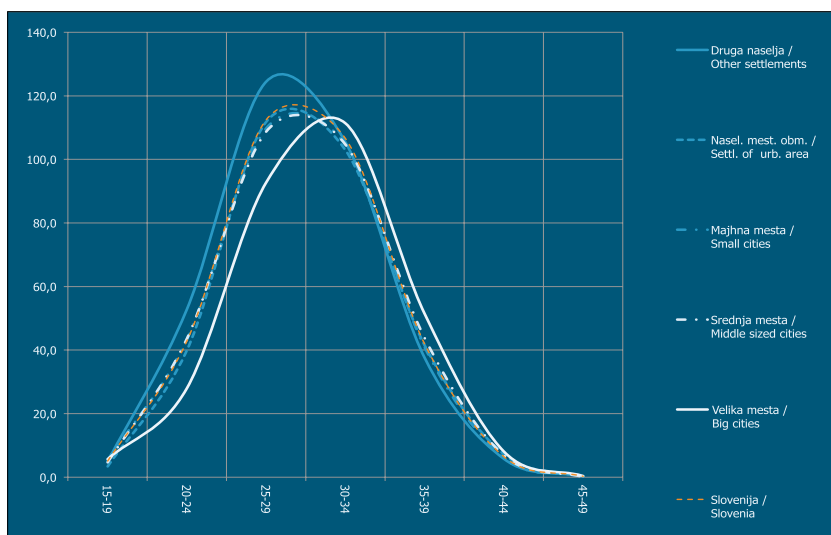
Slika 25: Starostnospecifične stopnje rodosti v številu živorojenih otrok na 1.000 žensk po razredih stanovanjske gostote.

Figure 25: Age Specific Fertility Rates (Born Children per 1.000 Women) by Apartment per House Number Density Classes (Average 2009–2012).

Vir: *Popis 2011*, mikropodatki: SURS, 2014.

Kot je razvidno iz prikazanih vrednosti po razredih prostorskih okolišev glede na gostoto, se rodnost praviloma zmanjšuje od območij z manjšo gostoto proti območjem z višjo gostoto. Najočitnejše pri stopnjah rodosti odstopa navzgor razred prostorskih okolišev z najmanjšo gostoto poseljenosti, in si

cer do starostnega razreda od 25 do 29 let. V naslednjem starostnem razredu je to območje po rodnosti že nekje v zlati sredini, v starostnem razredu od 35 do 39 let pa celo najnižje. Nad slovenskim povprečjem so stopnje rodnosti v srednjih starostnih razredih tudi pri drugem razredu prostorskih okolišev (gostota od 1,03 do 1,99 stanovanj na hišno številko), pri vseh drugih pa so v starostnih razredih z najvišjo rodnostjo (od 20 do 34 let) podpovprečne stopnje rodnosti. Najbolj se razlikujejo vrednosti v starostnih razredih od 25 do 29 let in od 30 do 34 let. Prav na podlagi razlik v teh razredih z najvišjimi stopnjami rodnosti lahko podamo splošno trditev, da se z zviševanjem stanovanjske gostote rodnost znižuje in premika proti višjim starostnim razredom. Če je bila v prvih dveh razredih po gostoti rodnost najvišja v starostnem razredu od 25 do 29 let, se je pri razredih z višjo gostoto že premaknila v naslednji starostni razred (od 30 do 34 let). Prav tako je bila pri razredih z najnižjo gostoto rodnost v starostnem razredu od 20 do 24 let višja kot v starostnem razredu od 35 do 39 let. Pri razredih višje gostote z izjemo najvišjega pa je ravno obratno.

Slika 26: Starostnospecifične stopnje rodnosti v številu živorojenih otrok na 1.000 žensk po tipu naselja.

Figure 26: Age Specific Fertility Rates (Born Children per 1.000 Women) by Type of Settlement (Average 2009–2012).

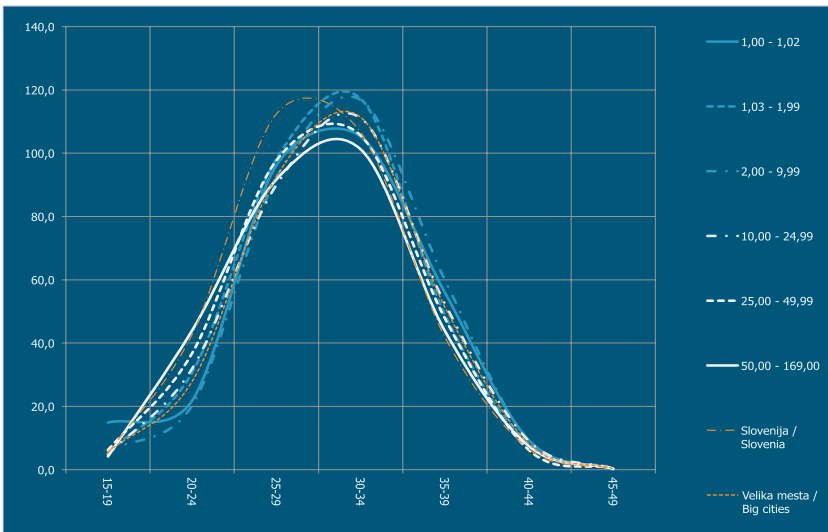
Vir: Popis 2011, mikropodatki: SURS, 2014.

Za razlike med območji po tipih naselij je značilno, da so bile v nemestnih naseljih daleč najvišje stopnje rodnosti do starostnega razreda od

25 do 29 let. V vseh ostalih razredih (»tipih«) naselij so bile najvišje stopnje rodnosti nižje, pri velikih mestih pa je bila ta še premaknjena v starostni razred od 30 do 34 let. Krivulje, ki kažejo stopnje rodnosti, se pri naseljih mestnega območja, majhnih in srednjih mestih skoraj popolnoma ujemajo s krivuljo, ki prikazuje stopnje rodnosti za Slovenijo. Od slovenskega povprečja pa izrazito odstopata krivulji nemestnih naselij in velikih mest. Celotna stopnja rodnosti, izračunana po formuli

$$T_f = \frac{5 \cdot \sum 5f_x'}{1000},$$

je bila pri vseh tipih mest zelo podobna in se je gibala od 1,49 otrok na žensko za velika mesta do 1,56 za srednja mesta, pri nemestnih naseljih pa je bila največja, in sicer 1,66. Slovensko povprečje je znašalo 1,58. Vsi razredi mestnih naselij so imeli podpovprečno rodnost. Kar se rodnosti tiče, torej lahko opazimo očitno razliko med prebivalstvom naselij, ki so opredeljena za mestna, in prebivalstvom ostalih naselij.

Slika 27: Starostnospecifične stopnje rodnosti v številu živorojenih otrok na 1.000 žensk v velikih mestih skupaj po razredih stanovanjske gostote.

Figure 27: Age Specific Fertility Rates (Born Children per 1000 Women) in Big Cities by Apartment Per House Number Density Classes (Average 2009–2012).

Vir: Popis 2011, mikropodatki: SURS, 2014.

Zanimalo nas je še, kako se po rodnosti razlikujejo območja glede na stanovanjsko gostoto, in sicer pri prebivalstvu velikih mest. Samo v teh so

namreč v še zadostni meri zastopani vsi razredi gostote, da je bila taka analiza sploh smiselna. Velika mesta se razlikujejo od celotnega prebivalstva Slovenije, saj v velikih mestih v prostorskih okoliših z najnižjo povprečno gostoto stopnje rodnosti niso bile najvišje. Bilo so sorazmerno nizke ali pa se niso dosti razlikovale od stopenj rodnosti v ostalih razredih prostorskih okolišev. Pri tem velja opozoriti, da je v velikih mestih daleč najmanjši delež prebivalstva živel v prostorskih okoliših z najmanjšo povprečno gostoto (zgolj ena tridesetina oziroma okoli 17.000 prebivalcev), kar povečuje velikost vpliva naključnih dejavnikov. Edino opaznejše odstopanje navzgor je bilo v razredih nizke in nižje srednje gostote (od 1,03 do 1,99 ter od 2,00 do 9,99 stanovanj na hišno številko) in to v starostnem razredu z najvišjimi stopnjami rodnosti v velikih mestih (od 30 do 34 let). Starostnospecifični stopnji rodnosti za ti dve območji gostote sta celo presežali najvišjo vrednost za Slovenijo (117,25 ter 116,85 v primerjavi s 112,41). Seveda je bila razlika tudi v tem, da je bila pri Sloveniji najvišja vrednost v starostnem razredu od 25 do 29 let pri omenjenih območjih gostote, v velikih mestih pa v naslednjem starostnem razredu (od 30 do 34 let).

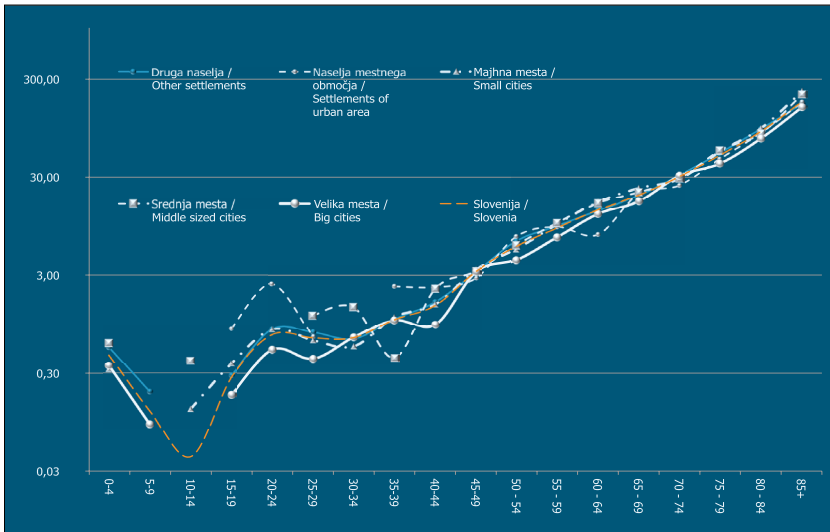
Zanimivo je še, da je bila v starostnem razredu 20 do 24 let najvišja starostnospecifična stopnja rodnosti v razredu prostorskih okolišev z najvišjo povprečno gostoto. Presegala je tudi državno povprečje (44,04 v primerjavi z 42,79). Na drugi strani pa se je krivulja starostnospecifičnih stopenj rodnosti za območje najvišje gostote pri višjih starostnih razredih (od 35 do 39 naprej) skoraj povsem prekrivala s krivuljo za Slovenijo, obe pa sta bili nižji od krivulj drugih območij gostote. Še najbolj se je s povprečjem za velika mesta ujemala krivulja stopenj rodnosti za območje višje srednje gostote (od 10,00 do 24,99 stanovanj na hišno številko).

Smrtnost

Za smrtnost smo najprej ugotavljali morebitno povezanost med številom umrlih glede na starost in območji po razredih gostote oziroma tipu naselij. Umrle smo pri tej analizi razdelili v dva starostna razreda. Prvi, od 0 do 64 let, zajema umrle, ki jih na Statističnem uradu RS uvrščajo v kategorijo »prezgodnje umrljivosti«, drugi pa zajema umrle v starosti 65 let in več. Število umrlih smo opazovali v štiriletnem obdobju od 2009 do 2012 s sredino obdobja 1. 1. 2011, ki sovпада z datumom registrskega popisa.

Izračunani χ^2 z manj kot enoodstotnim tveganjem kaže, da je mogoče govoriti o povezanosti med območji in starostnima skupinama umrlih (ločeno po spolu in skupaj). Edino pri ženskah po območjih glede na tip naselij je bilo tveganje 1,9-odstotno. Vendar gre v vseh primerih za zelo nizke stopnje povezanosti, saj so bili ϕ -koeficienti med 0,03 in 0,06. Nižja od

vrednosti je bila izračunana za umrle ženske obeh starostnih skupin po razredih naselij glede na tip, višja pa za ženske po razredih prostorskih okolišev glede na stanovanjsko gostoto.

Slika 28: Starostnospecifične stopnje smrtnosti za moško prebivalstvo Slovenije za leto 2012 po tipu naselja.

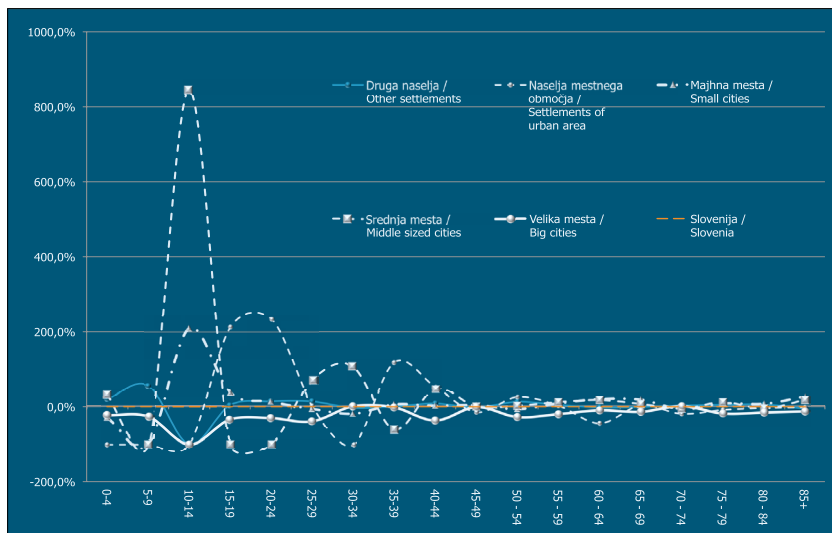
Figure 28: Age Specific Mortality Rates for Men by Type of Settlement (2012).

Vir: Pops 2011, mikropodatki: SURS, 2014.

S pomočjo lokacijskih količnikov in koeficienta lokalizacije smo ugotovili, da so »prezgodaj umrli« veliko enakomerneje zastopani po območjih, ne glede na kriterij delitve. Seveda pa tudi pri razporeditvi umrlih v starosti 65 let in več koeficient lokalizacije ne kaže kakšne večje osredotočenosti in je bil pri enih in drugih območjih zgolj 0,04, pri prej omenjeni starostni skupini pa ni dosegel niti vrednosti 0,01. Lokacijski količniki so bili v razponu med 0,97 in 1,03. Pri starejših umrlih je bilo najnižje odstopanje navzdol precej večje. Pri najvišjem razredu gostote (od 50 do 169 stanovanj na hišno številko) je bil lokacijski količnik 0,88. To pomeni, da je bil v tem razredu delež umrlih v starostni skupini 65 let in več za 12 odstotkov manjši od deleža prebivalcev, ki so živeli v njem. Največje odstopanje navzgor je imel razred majhnih mest z lokacijskim količnikom 1,24. Delež umrlih v majhnih mestih od vseh umrlih v Sloveniji je bil torej skoraj za četrtno večji kot je bil delež prebivalstva teh mest od vsega slovenskega prebivalstva.

Smrtnost po petletnih starostnih razredih po območjih je zelo odvisna od naključnih dejavnikov in manj kot ima posamezno območje prebival-

cev, bolj pride to do izraza. Če stopnje smrtnosti računamo za umrle za eno leto (v našem primeru 2012) in ne za več let, potem pri najnižjih starostnih razredih vsak otrok in mladostnik, ki je v tem letu umrl, pomembno vpliva na velikost starostnospecifične stopnje smrtnosti. Na grafikonu (Slika 28) so za vse starostne razrede moških prikazane stopnje smrtnosti le za Slovenijo (neprekinjena krivulja), pri vseh podpopulacijah pa vsaj v enem od najnižjih starostnih razredov v tekočem letu ni umrl noben deček ali mladostnik in je zato krivulja prekinjena. Nasprotno pa že zaradi nekaj umrlih stopnja doseže visoko nadpovprečno vrednost za dani starostni razred.

102

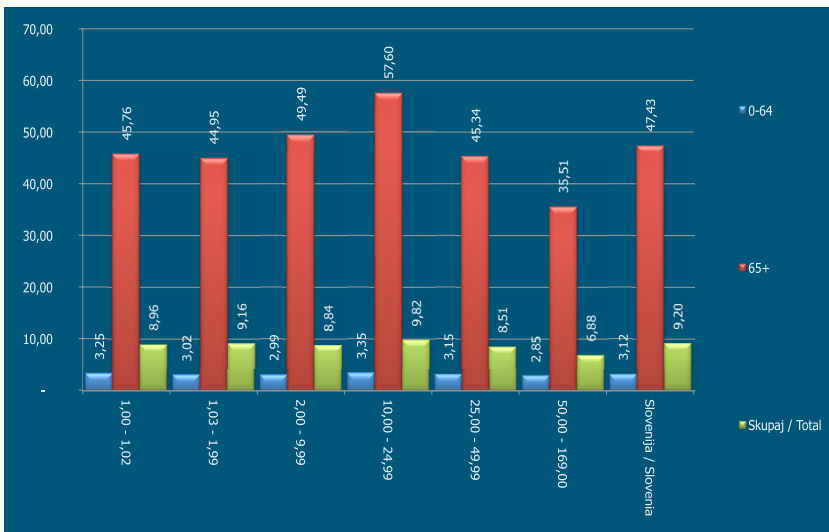
Slika 29: Odstopanje starostnospecifičnih stopenj smrtnosti od državnega povprečja za moško prebivalstvo Slovenije za leto 2012 po tipu naselja.

Figure 29: Relative Divergence of Age Specific Mortality Rates for Men According to National Average by Type of Settlement (2012).

Vir: *Popis 2011*, mikropodatki: SURS, 2014.

Na grafikonu, ki prikazuje odstopanja od državnega povprečja (Slika 29), je jasno vidno, kako pri posameznih podpopulacijah stopnje smrtnosti od leta do leta nihajo med nad- in podpovprečnostjo, pri čemer se to izmenjujoče odklanjanje od povprečja navzgor in navzdol vse bolj umirja in zmanjšuje z zviševanjem starosti. Najhitreje se to zgodi pri prebivalstvu nemestnih naselij, pri katerem so tudi nihaji najmanjši. Glede na to, da v teh naseljih živi približno pol prebivalcev Slovenije, to ne preseneča. Naselja mestnega območja s skupno najmanj prebivalci imajo nasprotno najdalj in v glavnem tudi najbolj nihajočo krivuljo odstopanj. Edino, kar lahko ugo-

tovimo na podlagi predstavljenih grafikonov, je, da razlik v smrtnosti med posameznimi območji po petletnih starostnih razredih ni mogoče ugotavljati. Zato smo se odločili razlike ugotavljati s stopnjo smrtnosti v starostnem razredu od 0 do 64 let in v starostnem razredu 65 let in več ter s splošno stopnjo smrtnosti. Pri delitvi prebivalstva glede na gostoto stanovanj na hišno številko je bila leta 2012 najvišja smrtnost moških pri razredu z višjo srednjo gostoto (10,00 do 24,99 stanovanj na hišno številko), najnižja pa pri razredu z najvišjo stanovanjsko gostoto (Slika 30). Druge najvišje vrednosti vseh treh kazalnikov je imel razred z najnižjo gostoto. Stopnjevanja v smeri naraščanja ali padanja gostote ni opaziti in to še v večji meri velja za smrtnost žensk kot za smrtnost moških.

Slika 30: Starostnospecifične stopnje smrtnosti za starostni skupini moških, mlajših od 65 let, in starih 65 let in več ter splošna stopnja smrtnosti za moške za leto 2012 po razredih stanovanjske gostote.

Figure 30: Age Specific Mortality Rates for Age Groups 0–65 and More and Mortality Rate for Men by Apartment per House Number Density Classes (2012).

Vir: Popis 2011, mikropodatki: SURS, 2014.

Nekaj podobnega lahko ugotovimo tudi za smrtnost, če jo analiziramo po tipu naselja (Preglednica 12). V preglednici so polja z najvišjimi vrednostmi obarvana rožnato, z najnižjimi vrednostmi pa modro. Vse vrednosti, nižje od povprečne vrednosti za Slovenijo, so zapisane s poševno pisavo. Najvišje vrednosti se v preglednici pojavljajo skoraj izključno pri majhnih mestih. Le pri starostnem razredu moških, mlajših od 65 let, se

navižja stopnja smrtnosti pojavi pri srednje velikih mestih. Najnižje vrednosti so pri ženskah pogostejše pri nemestnih naseljih, pri moških pa so značilnost velikih mest. Za nemestna naselja velja, da imajo, z izjemo razreda moških, mlajših od 65 let, podpovprečne stopnje smrtnosti, pri velikih mestih pa to velja brez izjeme. Za srednja mesta pa nasprotno velja, da so imela nad povprečjem vse kazalnike razen enega. Izjema je bila v tem primeru smrtnost starejših žensk. Kazalniki za naselja mestnega območja pa nihajo med skrajnimi vrednostmi, kar lahko pripišemo tudi majhnemu številu prebivalstva. Po svoje presenetljivo so si po kazalnikih smrtnosti za izbrana velika starostna razreda podobna velika mesta in nemestna naselja. Pri prebivalstvu enih in drugih je smrtnost sorazmerno nizka, medtem ko je visoka pri majhnih mestih. Nedvomno lahko vsaj do neke mere to pripišemo večjemu vplivu domov starejših občanov, ki je zaradi manjšega skupnega števila prebivalcev v teh krajih večji kot pri velikih mestih.

104

Preglednica 12: Stopnje smrtnosti za obdobje 2009 do 2012, preračunano na letno raven po tipu naselja.

Table 12: Mortality Rates (Average 2009–2012) by Type of Settlement.

Stopnje smrtnosti/Mortality rates	Moški/Men			Ženske/Women		
	0–64	65+	Skupaj/ Total	0–64	65+	Skupaj/ Total
Druga naselja/Other settlements	3,30	48,33	9,06	1,40	39,43	8,56
Naselja mestnega območja/ Settlements of urban area	3,16	45,15	9,85	1,52	38,46	9,53
Majhna mesta/Small cities	3,28	54,84	10,23	1,54	50,71	11,75
Srednja mesta/Middle-sized cities	3,44	50,80	9,74	1,53	39,41	9,20
Velika mesta/Big cities	2,78	44,58	8,51	1,42	36,71	8,71
Slovenija/Slovenia	3,18	48,53	9,17	1,44	40,67	9,19

Mikropodatki: SURS, 2014.

Selitve

Podatki o notranjih selitvah za leto 2012 kažejo, da se tekom enega leta v naših naseljih zamenja okoli desetina prebivalstva, nekaj več pri moških (bruto selitve 114 selivcev na 1.000 prebivalcev) in nekaj manj pri ženskah (106 selivk na 1.000 prebivalcev). Največjo selitveno dinamiko imajo po teh podatkih majhna mesta z največjo vrednostjo bruto selitev, sledijo pa jim velika mesta (Preglednica 13). Majhna in srednja mesta so imela v letu 2012 negativen selitveni saldo, pri velikih mestih je bil ta negativen samo pri moških, a vrednost ni bila prav daleč pod ničlo. Pri velikih mestih bi prej lahko govorili o uravnoteženem selitvenem gibanju kot o dejanskem izgubljanju prebival-

stva na račun drugih slovenskih naselij. Predvsem pri srednjih mestih pa lahko rečemo, da številke kažejo kar močan presežek odselitev, saj je negativni selitveni saldo dosegel skoraj 5 odseljenih oseb na 1.000 prebivalcev.

Preglednica 13: Selitvene stopnje (na 1.000 prebivalcev) in lokacijski količniki za selivce za leto 2012 po tipih naselij.

Table 13: Migration Rates (per 1000) and Locational Quotients for Migrants for 2012 by Type of Settlements.

	Priselitve/Immigration				Neto selitve/Net migration	
	Moški/Men		Ženske/Women		Moški/ Men	Ženske/ Women
	Stopnja/ Rate	LK/ LQ	Stopnja/ Rate	LK/ LQ		
Druga naselja/ Other settlements	51,62	0,92	51,36	0,96	1,39	0,24
Naselja mestnega območja/ Settlements of urban area	61,08	1,08	56,69	1,07	2,69	5,63
Majhna mesta/ Small cities	65,62	1,14	57,45	1,10	-2,06	-1,25
Srednja mesta/ Middle-sized cities	56,24	0,96	47,71	0,93	-4,90	-4,87
Velika mesta/ Big cities	61,56	1,06	53,36	1,03	-0,60	1,01
Slovenija/Slovenia	56,84	1,00	52,79	1,00	-	-
	Odselitve/Emmigration				Bruto selitve/ Gross migration	
Druga naselja/ Other settlements	50,23	0,90	51,12	0,95	101,84	102,47
Naselja mestnega območja/ Settlements of urban area	58,38	1,03	51,06	0,97	119,46	107,75
Majhna mesta/ Small cities	67,68	1,18	58,70	1,12	133,29	116,16
Srednja mesta/ Middle-sized cities	61,14	1,05	52,58	1,02	117,38	100,30
Velika mesta/ Big cities	62,16	1,07	52,35	1,01	123,72	105,71
Slovenija/Slovenia	56,84	1,00	52,79	1,00	113,67	105,58

Mikropodatki: SURS, 2014.

Najmanjšo selitveno dinamiko so imela druga naselja, kar je razvidno tako iz lokacijskih količnikov kot tudi iz vrednosti bruto selitev (okrog 102 tako za moške kot za ženske). Edino za območje nemestnih naselij so bili lokacijski količniki v vseh primerih (priseljenci – odseljeni, moški – ženske) pod ena. Pri drugih območjih glede na tip naselja se je taka vrednost pojavila le še dvakrat pri srednjih mestih, in sicer za priseljence obeh spolov ter pri naseljih mestnega območja pri odseljenih ženskah. Najvišje vrednosti

lokacijskih količnikov, enako kot vrednost bruto selitev, so bile v majhnih mestih. Iz lokacijskih količnikov in vrednosti bruto selitev lahko sklepamo, da so moški selitveno gibljivejši kot ženske, saj so bili pri njih lokacijski količniki razporejeni v razponu med 0,90 in 1,18 ob približno 114 preseljenih osebah na 1.000 prebivalcev. Pri ženskah je ta razpon manjši (od 0,93 do 1,12) in je, enako kot pri moških, večji pri odselitvah.

Za slovenska mesta lahko ugotovimo, da nikakor niso več območja osredotočanja prebivalstva. Prej obratno, lahko bi govorili o razseljevanju mestnega prebivalstva v obmestna območja. To kaže skupina naselij mestnega območja, ki so jih na Statističnem uradu RS vključili v mestna območja mest, v katerih neposredni bližini se nahajajo. Imajo daleč najvišji selitveni saldo, pri ženskah skoraj šest oseb na 1.000 prebivalcev.

Bruto selitve pri ženskah so bile na vseh območjih manjše kot pri moških, edina izjema so druga naselja. V tem primeru sklepamo, da k temu največ prispevajo selitve zaradi porok, ob katerih se tradicionalno pogosteje preseli ženska kot moški, a tega podrobneje nismo raziskali.

V zvezi z mednarodnimi selitvami smo ugotovili, da se je v obdobju 2009 do 2012 iz Slovenije skupaj izselilo 42.030 ljudi, največ, več kot trinajst tisoč, v prvem letu navedenega obdobja. Do leta 2011 je to število padlo na nekaj čez osem tisoč, v letu 2012 pa se je spet povzpelo čez devet tisoč. Za več kot polovico odseljenih je bila država, kamor so se odselili, ena od držav nekdanje Jugoslavije (brez Hrvaške). Dobra polovica od teh (več kot dvanajst tisoč) je odpadla na Bosno in Hercegovino. Odseljevanje tja pa se je strmo zmanjševalo skozi celotno obdobje in je padlo z nad 5.000 leta 2009 na krepko pod 2.000 v letu 2012.

Odseljenih v vse države EU skupaj je bilo komaj kaj dosti več, kot je bilo odseljenih v Bosno in Hercegovino. Več kot pol jih je odpadlo na tri sosednje države in Nemčijo. Največ se jih je odselilo na Hrvaško (več kot tri tisoč), le nekaj manj v Nemčijo, skoraj dva tisoč v Avstrijo in nekaj čez tisoč v Italijo. Avstrija in Nemčija sta iz leta v leto beležili večje številkke, največji skok se je zgodil prav v zadnjem letu obdobja, ko sta se ti dve državi povzpeli tudi nad Hrvaško.

Od drugih evropskih držav je imela pomembno mesto pri odselitvah iz Slovenije Švica, kamor se je odselilo nekaj manj kot osemsto ljudi, med neevropskimi državami pa so bile v ospredju ZDA, a se je tja v štiriletnem obdobju odselilo le nekaj čez 700 oseb, največ prav v zadnjem letu, podobno kot v Švico.

Priseljevanje v istem obdobju je bilo nekoliko večje od odseljevanja. Število priseljenih je preseгло petdeset tisoč. Od tega se jih je več kot tretjina (skoraj 20 tisoč) priselila iz Bosne in Hercegovine. Ta država je imela tudi tretjinski delež bruto selitev, pri neto selitvah pa celo več kot tripetin-

skega, saj je število priseljenih oseb za nekaj manj kot sedem tisoč presegalo število odseljenih. Podobno kot pri odseljevanju je tudi pri priseljevanju pri tej državi zaslediti padanje števila priseljenih. Največje je bilo zmanjšanje med 2009 in 2010, nato je število priseljenih leta 2011 padlo pod tri tisoč, a se je potem v naslednjem letu spet povzpelo nad to številko.

Med državami EU (čeprav tedaj še ni bila članica) je bila po priseljevanju daleč pred vsemi drugimi Hrvaška z nekaj več kot 3.500 priseljenimi. Z okrog 1.500 sta ji sledili Nemčija in Bolgarija, več kot tisoč priseljenih je bilo še iz Italije. Bolgarija je edina med temi, ki je imela stalno rast števila priseljenih v Slovenijo, tako da se je število na letni ravni z 278 povzpelo na 447. Slika pri Hrvaški pa precej spominja na Bosno in Hercegovino – velik padec na začetku obdobja, nato stagnacija in rahel vzpon v zadnjem letu.

Med drugimi evropskimi državami sta v ospredju Ukrajina in Ruska federacija, številke pa so že manjše (nekaj pod 700 in pod 600), vendar je dinamika priseljevanja znotraj obdobja pri teh dveh državah različna. Rusija beleži dve zaporedni znižanji, ki jima sledi rahlo povečanje v zadnjem letu, pri Ukrajini pa je padec med 2009 in 2010 precej manjši, zato pa sledi strma rast števila priseljenih v obeh naslednjih letih. V zadnjem letu in v celotnem obdobju je tako po številu priseljenih Ukrajina prehitela Rusijo.

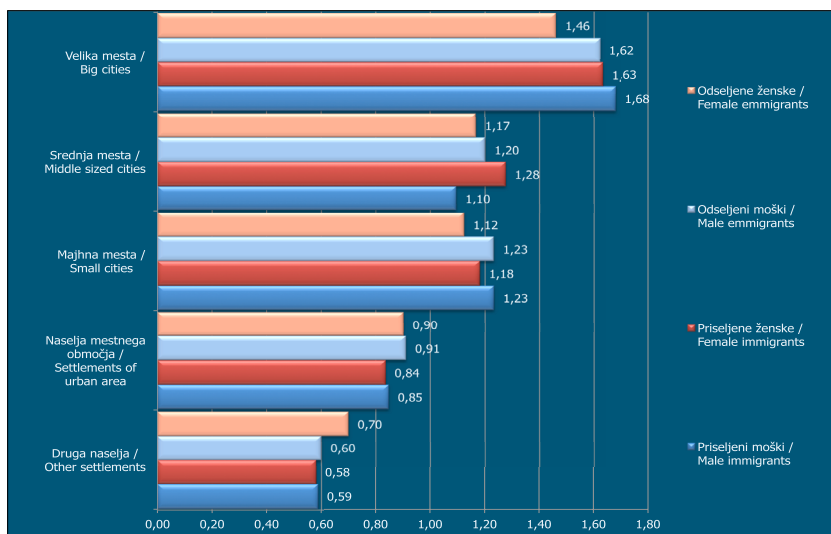
Od neevropskih držav se po številu priseljenih Kitajska uvršča ravno med Ukrajino in Rusijo z nekaj več kot 600 priseljenimi, sledijo pa ZDA z nekaj več kot 500. Toda če so številke pri ZDA iz leta v leto bolj ali manj podobne (od 125 do 136), je pri Kitajski številka z 274 na začetku obdobja do leta 2011 padla pod 100 in se potem v letu 2012 spet povzpela na 117.

Slovenija ima z neevropskimi državami za skoraj šest tisoč oseb bruto selitev, a so priselitve in odselitve skoraj uravnotežene, saj je selitveni saldo sicer pozitiven, a znaša zgolj 167 oseb v štirih letih. To je celo manj, kot znaša selitveni saldo z evropskimi državami, ki niso z območja nekdanje Jugoslavije in niso članice EU. Ta je bil 224, in sicer ob 3.474 skupno priseljenih in odseljenih. Države, s katerimi ima Slovenija negativen migracijski saldo, so Švica s 471 osebami presežka tja odseljenih nad številom priseljenih od tam, med neevropskimi je na prvem mestu Avstralija (226), sledijo ZDA (184), nato pa še Kanada (128).

Edina skupina držav, s katerimi ima Slovenija v celoti gledano negativno selitveno razmerje med letoma 2009 in 2012, so članice EU (vključno s Hrvaško). Skupen negativen saldo znaša kar 1.729 oseb. Na račun pozitivnega salda z Bolgarijo (659), Hrvaško (469) in še nekaterimi drugimi članicami je ta saldo manj negativen, kot bi bil glede na to, da se je samo v Nemčijo in Avstrijo odselilo po tisoč več prebivalcev Slovenije, kot se jih je od tam priselilo. Pri drugih članicah so te številke bistveno manjše. Od vseh zahodno- in severnoevropskih članic je imela Slovenija pozitiven selitveni saldo le z Italijo.

Priseljevanje iz tujine in odseljevanje v tujino je bilo po naših območjih glede na tip naselij najintenzivnejše v velikih mestih. Ta skupina naselij je imela tri od štirih lokacijskih količnikov višje od 1,6, kar pomeni, da je bil delež priseljenih oziroma odseljenih za 60 % večji kot delež prebivalstva teh območij od vsega prebivalstva Slovenije. Edina izjema je bil lokacijski količnik za odseljene ženske, a je bil še vedno 1,46. Ravno obratno je bilo pri nemestnih naseljih. Trije količniki so bili tesno blizu vrednosti 0,60, četrti, tudi pri odseljenih ženskah, pa je bil za desetinko večji (0,70). Pod vrednostjo ena so bili lokacijski količniki le še pri naseljih mestnega območja. Majhna in srednja mesta so bila po izmenjavi prebivalstva s tujino nekje v sredini, glede na delež prebivalcev so bili deleži priseljenih oziroma odseljenih za 10 do 28 odstotkov večji. To je sicer precej manj kot pri velikih mestih, a hkrati tudi precej več kot v nemestnih naseljih in naseljih mestnega območja.

Že iz lokacijskih količnikov je razvidno, da so bile najmanj osredotočen pojav odselitve žensk, pri teh je koeficient lokalizacije znašal 0,15. Pri moških je znašal 0,21 tako pri priselitvah kot pri odselitvah, pri priselitvah žensk pa za spoznanje manj, in sicer 0,20.

Slika 31: Lokacijski količniki za priseljene in odseljene glede na spol za obdobje od 2008 do 2012 po tipih naselij.

Figure 31: Locational Quotients for Immigrants and Emigrants by Sex and Types of Settlements (2012).

Vir: Popis 2011, mikropodatki: SURS, 2014.

Med tipom državljanstva in območji po tipu naselja ni bilo tesnejše povezanosti, ϕ -koeficienta sta bila 0,09 za priseljene in 0,13 za odseljene. Izrazitejšo odstopanje od povprečja je bilo pri nemestnih naseljih. V teh so bili tako med priseljenimi kot med odseljenimi nadpovprečno zastopani državljani Republike Slovenije. V naseljih mestnega območja so bili priseljeni tujci in državljani povprečno zastopani. Pri vseh tipih mestnih naselij pa so bili nadpovprečno zastopani tujci, a v vseh primerih zelo malo.

Izrazitejšo povezanost smo odkrili pri območjih (skupinah držav) priselitve in odselitve. Vse države smo združili v naslednje skupine:

- države EU,
- države nekdanje Jugoslavije (vključno s Hrvaško),
- ostale evropske države (vključno z Rusijo),
- ostale države sveta (vključno s kategorijo neznano).

ϕ -koeficienti so bili v tem primeru 0,13 za priseljene in 0,16 za odseljene moške, za priseljene in odseljene ženske pa v obeh primerih 0,19.

Preglednica 14: Deleži priseljenih moških in žensk po skupinah držav odselitve za obdobje od 2008 do 2012 glede na območje po tipu naselij, opredeljenih na podlagi velikosti in opredeljene mestnosti.

Table 14: Shares of Immigrants by Sex, Country of Origin and by Type of Settlement (2008–2012).

	Države EU/ EU countries		Države nekdanje Jugoslavije/ Ex-YU countries		Ostale evropske države/ Other European c.		Drugo/ Other	
	Moški/ Men	Žensk/ Women	Moški/ Men	Žensk/ Women	Moški/ Men	Ženske/ Women	Moški/ Men	Žensk/ Women
Druga naselja/ Other settlements	19,7 %	32,1 %	74,8 %	52,5 %	2,7 %	8,3 %	2,7 %	7,1 %
Naselja mestnega območja/ Settlements of urban area	15,0 %	25,3 %	79,3 %	59,8 %	2,0 %	6,4 %	3,7 %	8,6 %
Majhna mesta/ Small cities	12,8 %	21,4 %	82,8 %	64,9 %	2,0 %	8,1 %	2,5 %	5,6 %
Srednja mesta/ Middle sized cities	12,6 %	16,7 %	81,3 %	68,5 %	1,9 %	7,5 %	4,2 %	7,3 %
Velika mesta/ Big cities	10,2 %	15,5 %	83,4 %	70,4 %	2,0 %	5,7 %	4,4 %	8,4 %
Slovenija/ Slovenia	13,8 %	21,7 %	80,5 %	63,9 %	2,2 %	7,1 %	3,5 %	7,4 %
	10.220	6.823	59.598	20.092	1.640	2.224	2.590	2.323

Vir: Popis 2011, mikropodatki: SURS, 2014.

Iz držav Evropske unije se je nadpovprečno veliko žensk in moških priselilo v nemestna naselja. V nekoliko manjši meri to velja še za naselja mestnega območja. Nasprotno je bil najmanjši delež priseljencev iz držav Evropske unije v velikih mestih, podpovprečni pa so bili deleži priseljenk

in priseljencev iz te skupine držav tudi v majhnih in srednjih mestih (Preglednica 14).

Med vsemi priseljenimi moškimi je bil v Sloveniji daleč največji delež priseljenih iz držav z območja nekdanje Jugoslavije, predvsem iz Bosne in Hercegovine. Bilo jih je kar štiri petine, najbolj pa so med priseljenimi prebivalci prevladovali v velikih mestih. Med priseljenimi v nemestna naselja je bil njihov delež najmanjši, a še vedno tričetrtski. Rahlo pod povprečjem je bil njihov delež tudi v naseljih mestnega območja. Odstopanja od povprečja nasploh niso bila visoka, saj so bila v obsegu 5,7 odstotne točke navzdol in zgolj 2,9 odstotne točke navzgor. Moški priseljenci iz držav nekdanje Jugoslavije so bili najštevilnejši in najenakomerneje zastopani v vseh tipih naselij.

Tudi med priseljenkami so prevladovale tiste iz držav z območja nekdanje Jugoslavije, a je bil njihov delež le nekaj več kot tripetinski in tudi odstopanja od povprečja so bila nekoliko večja, a še vedno sorazmerno majhna. Opazno pa je enakomerno stopnjevanje od največjega odstopanja navzdol proti največjemu odstopanju navzgor od nemestnih naselij prek naselij mestnega območja, majhnih in srednjih do velikih mest.

Najmanj je bilo priseljencev iz evropskih držav, ki niso članice Evropske unije (predvsem iz največjih Rusije in Ukrajine), moških celo manj kot žensk. Ob tem so imeli za približno četrtno nadpovprečni delež v nemestnih naseljih, medtem ko so bili v vseh drugih tipih naselij podpovprečno zastopani. Pri ženskah iz teh držav so imeli za petino manjši delež od povprečja v velikih mestih, podpovprečen pa je bil ta delež le še pri naseljih mestnega območja.

Priseljeni moški iz neevropskih držav so bili za četrtno nadpovprečno zastopani med priseljenimi v velika mesta, petinski presežek povprečnega deleža so imela srednja mesta, nad povprečjem je bil še delež pri naseljih mestnega območja. Pri ženskah iz neevropskih držav je bilo najopaznejše četrtsko odstopanje od povprečja navzdol pri majhnih mestih. To je sicer nekaj manj, kot je bilo pri majhnih mestih to odstopanje veliko pri moških, a tudi nasploh so bila odstopanja pri ženskah manjša. Najbolj nad povprečjem po deležu priseljenih žensk iz neevropskih držav so bila naselja mestnega območja, nadpovprečen pa je bil ta delež le še pri velikih mestih.

Odseljevanje iz Slovenije je bilo pri moških tudi najbolj usmerjeno v države nekdanje Jugoslavije (več kot dve tretjini vseh odseljenih moških), kar kaže na dvosmernost selitvenih tokov in vračanje priseljencev v nekdanjo domovino, ki je bilo vsaj do neke mere okrepljeno tudi zaradi neugodnih gospodarskih razmer (propad gradbenih podjetij), izgube zaposlitve in

posledično razloga in možnosti za bivanje v Sloveniji. Kljub vsemu je bil selitveni saldo pozitiven in je bilo priseljenih več kot odseljenih.

Pri ženskah pa je bila podoba nekoliko drugačna. Tu je bila med vsemi odseljenimi v ospredju skupina žensk, ki so se odselile v države članice Evropske unije. Teh je bilo med vsemi odseljenimi ženskami skoraj polovica, medtem ko je delež odseljenih v države nekdanje Jugoslavije za dobre tri odstotne točke presegal tretjino (Preglednica 15).

Preglednica 15: Deleži odseljenih moških in žensk glede na skupino držav priselitve za obdobje od 2008 do 2012 po tipu naselij.

Table 15: Shares of Emigrants by Sex, Country of Next Residence and by Type of Settlement (2008–2012).

	Države EU/ EU countries		Države nekđ. Jugo- slavije/ Ex-YU countries		Ostale evropske države/ Other European c.		Drugo/ Other	
	Moski/ Men	Ženske/ Women	Moski/ Men	Ženske/ Women	Moski/ Men	Ženske/ Women	Moski/ Men	Ženske/ Women
Druga naselja/ Other settlements	32,5 %	55,8 %	60,5 %	26,3 %	3,4 %	8,5 %	3,7 %	9,4 %
Naselja mestnega območja/ Settlements of urban area	27,2 %	43,2 %	65,1 %	34,5 %	3,2 %	9,4 %	4,4 %	12,9 %
Majhna mesta/ Small cities	22,9 %	44,3 %	70,9 %	37,1 %	2,7 %	9,7 %	3,5 %	8,8 %
Srednja mesta/ Middle sized cities	23,1 %	41,4 %	69,7 %	39,9 %	2,9 %	8,6 %	4,3 %	10,1 %
Velika mesta/ Big cities	17,7 %	36,7 %	75,0 %	45,1 %	2,7 %	6,8 %	4,5 %	11,3 %
Slovenija/ Slovenia	23,9 %	45,2 %	69,2 %	36,5 %	3,0 %	8,1 %	4,0 %	10,1 %
	12.273	9.858	35.582	7.951	1.523	1.775	2.063	2.210

Vir: Popis 2011, mikropodatki: SURS, 2014.

Moških, ki so se odselili v države Evropske unije, je bilo sicer več kot žensk, a njihov delež med vsemi odseljenimi moškimi je bil manjši od četrte. Prav pri tej skupini odseljenih so bile razlike po območjih največje. Tudi tu lahko opazimo stopnjevanje od nemestnih naselij proti velikim mestom. Pri nemestnih naseljih delež odseljenih v države Evropske unije za več kot tretjino presega državno povprečje, na drugi strani pa je pri velikih mestih za četrtno pod povprečjem (podpovprečne vrednosti so v preglednici zapisane s poševno pisavo). Podobno velja tudi za ženske. Pri teh je v nemestnih naseljih tudi absolutno najprisotnejše odseljevanje v države Evropske unije. Ostala naselja imajo podpovprečne deleže, vrstni red padajočih deležev pa je: majhna mesta – naselja mestnega območja – srednja mesta – velika mesta.

Pri odseljevanju v države nekdanje Jugoslavije imamo spet opravka s smerjo rasti deležev od nemestnih naselij proti velikim mestom (pri moš-

kih je vrstni red zamenjan pri majhnih in srednjih mestih ob zelo podobnih deležih). Razlika je še v tem, da so pri moških odstopanja manjša, torej so podobno kot pri priseljenih moških iz držav nekdanje Jugoslavije tudi pri odseljenih najštevilnejši in najenakomernejše razporejeni med vsemi tipi naselij prav odseljeni v te države. Pri ženskah so bili deleži manjši in so bolj odstopali od povprečja. Pri nemestnih naseljih je bil za več kot četrtino pod, pri velikih mestih pa skoraj četrtino nad povprečjem. Vmes pa so deleži rasli od še podpovprečnega pri naseljih mestnega območja prek nadpovprečnih v majhnih in srednjih mestih.

Preglednica 16: Deleži priseljenih moških in žensk glede na starost za obdobje od 2008 do 2012 po tipu naselij.

Table 16: Shares of Immigrants by Sex and Age by Type of Settlement (2008–2012).

Moški/Men							
	0–14	15–19	20–34	35–44	45–64	65+	Vsi/All (število/number)
Druga naselja/ Other settlements	7,8 %	3,0 %	43,1 %	22,9 %	19,7 %	3,6 %	22.137
Naselja mestnega območja/ Settlements of urban area	7,8 %	3,4 %	45,8 %	23,5 %	16,9 %	2,6 %	1.401
Majhna mesta/ Small cities	8,4 %	3,3 %	46,1 %	22,3 %	17,7 %	2,1 %	15.125
Srednja mesta/ Middle sized cities	11,1 %	3,9 %	45,7 %	21,3 %	16,2 %	1,9 %	4.672
Velika mesta/ Big cities	7,5 %	4,1 %	49,1 %	21,5 %	16,5 %	1,4 %	30.703
Slovenija/Slovenia	8,0 %	3,6 %	46,4 %	22,1 %	17,7 %	2,3 %	74.038
Ženske/Women							
Druga naselja/ Other settlements	17,4 %	5,3 %	41,0 %	16,3 %	14,7 %	5,3 %	6.261
Naselja mestnega območja/ Settlements of urban area	15,8 %	8,1 %	39,0 %	15,6 %	15,8 %	5,7 %	582
Majhna mesta/ Small cities	16,1 %	4,8 %	36,4 %	17,1 %	18,6 %	6,9 %	9.024
Srednja mesta/ Middle sized cities	17,7 %	6,3 %	42,6 %	16,4 %	12,3 %	4,8 %	2.417
Velika mesta/ Big cities	17,0 %	6,9 %	45,5 %	15,5 %	11,8 %	3,3 %	13.170
Slovenija/Slovenia	16,9 %	5,9 %	41,7 %	16,2 %	14,4 %	4,9 %	31.454

Vir: Popis 2011, mikropodatki: SURS, 2014.

Pri ostalih evropskih in neevropskih državah je opaziti temeljno razliko med nemestnimi naselji in velikimi mesti. V prvem primeru je nadpovprečen delež značilen za nemestna naselja, podpovprečen pa za velika mesta. Ravno obratno pa je bilo pri neevropskih državah. Za Neevropce so očitno velika mesta najzanimivejša, nemestna naselja pa najmanj. Za prebivalce evropskih držav, ki niso članice Evropske unije, pa so morda nekoliko bolj zanimiva tudi manjša (podeželska) naselja, saj lahko sklepamo, da je med njimi tudi nakaj več iskalcev dela v kmetijski dejavnosti, a tega

nismo preverjali. Zanimivo je, da so imela naselja mestnega območja tako nadpovprečne deleže odseljenih v ostale evropske kot tudi v neevropske države. Ker pa je bilo število tja odseljenih žensk 41 oziroma 56 ter moških 34 oziroma 46, bi na podlagi tega težko sklepali o razlogih za nadpovprečnost deležev odseljenih v te države. Predvsem pri neevropskih državah gre za zelo heterogeno skupino držav, tako da imamo opravka tako z odseljenici, ki so se vrnil v domovino, kot s slovenskimi državljani, ki so se odselili iz takih ali drugačnih razlogov (zaposlitev, poroka itn.).

Stopnje povezanosti med starostjo selivcev in tipom naselja tudi niso posebno visoke, še najvišja je bila pri priseljenih ženskah (ϕ -koeficient = 0,13), najnižja pa pri odseljenih moških (ϕ -koeficient = 0,07).

Prva značilnost razporeditve priseljenega in odseljenega prebivalstva po tipih naselij glede na starost je, da je bil delež 20 do 34 let starih v vseh štirih primerih največji med vsemi pri velikih mestih. Pri priseljenih moških jih je bilo v velikih mestih v tej starostni skupini skoraj pol.

Druga opazna značilnost je, da so bili deleži deklic med ženskami, ki so se selile, veliko večji kot deleži dečkov med moškimi. Pri deklicah so bili deleži kar dvakrat večji kot pri dečkih. To je logična posledica dejstva, da v skupnem številu selivcev močno prevladujejo moški. Število priseljenih dečkov (5.915) se ni dosti razlikovalo od števila priseljenih deklic (5.302), majhna je bila tudi razlika med številom odseljenih dečkov (2.828) in številom odseljenih deklic (2.535). Dečki in deklice sodijo v skupino selivcev, ki se selijo v okviru svoje družine, v teh pa sta oba spola precej enakomerno zastopana. Zato je bil koeficient maskulinitete tako za priseljene kot za odseljene dečke in deklice dokaj pričakovanih 111,6.

Za nemestna naselja v glavnem velja, da so deleži pri mlajših podpovprečni in pri starejših nadpovprečni. Odstopanje od tega je le pri skupini priseljenih žensk. Za ostale tipe naselij je težko izluščiti kakšno izstopajočo značilnost. V celoti gledano pa sta najbolj zastopani starostni skupini od 20 do 34 in od 35 do 44 let. To velja bolj za priseljene kot za odseljene. Pri slednjih je namreč na drugem mestu po velikosti delež 45 do 64 let starih. Pri moških je bil delež te starostne skupine med vsemi odseljenimi skoraj četrtninski, pri ženskah pa je tudi presegal petino. Navedena dinamika je po vsej verjetnosti posledica dogajanja na trgu delovne sile, kjer so z vidika zaposlovanja najzanimivejši prav prebivalci prvih dveh omenjenih starostnih razredov (seveda ob ustreznih kvalifikaciji), medtem ko so v starostni skupini od 45 do 64 let tudi že posamezni upokojeanci pa tudi ljudje, ki so izgubili službo in nimajo nikakršnih možnosti dobiti novo, tako da je lahko ena od možnosti tudi vrnitev v državo, iz katere so se priselili. Seveda se to dogaja tudi mlajšim, a po številkah sodeč manj pogosto kot starejšim.

Naj omenimo še, da je bila pri selitvenih tokovih med državami Evropske unije in Slovenijo zelo nadpovprečno zastopana starostna skupina starejših prebivalcev (65 let in več). Delež te starostne skupine je sicer med selivci sorazmerno nizek (od 1,9 % pri priseljenih moških do 7,9 % pri odseljenih ženskah), a pri selitvah iz in v države Evropske unije je bil ta delež tudi nekajkrat večji od povprečja. Pri priselitvah moških te starosti je bil delež tistih iz držav Evropske unije med vsemi kar triinpolkrat večji od povprečnega deleža vseh priseljenih moških te starosti. Na podlagi tega lahko upravičeno sklepamo, da imamo pri teh selitvah opravka tudi s skupino upokojevcev, ki so si na stara leta našli nov dom na slovenskem podeželju in ga vsaj nekateri tudi zapustili. Nadpovprečno so namreč zastopane selitve prebivalcev te starostne skupine v obeh smereh, tako iz držav Evropske unije kot vanje. Poleg tega pa so nadpovprečno zastopane te selitve ravno pri nemestnih naseljih.

114

Preglednica 17: Deleži odseljenih moških in žensk glede na starost za obdobje od 2008 do 2012 po tipu naselij.

Table 17: Shares of Emigrants by Sex and Age by Type of Settlement (2008-2012).

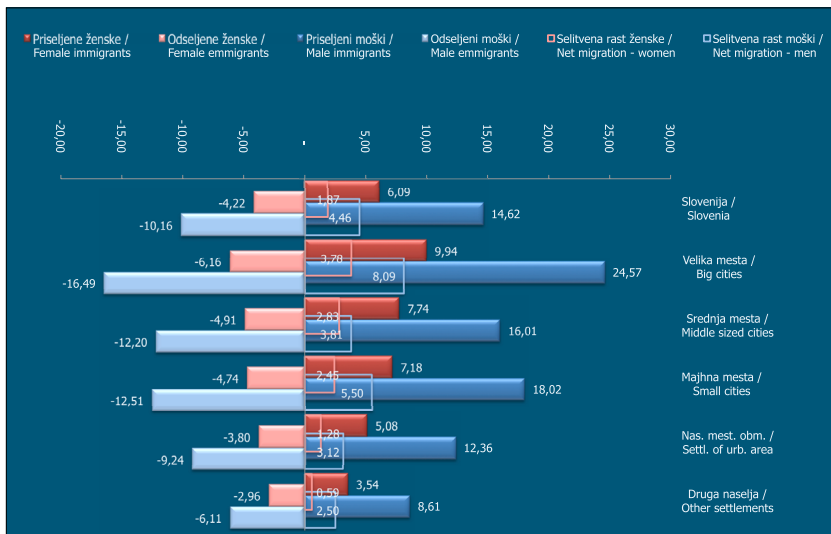
Moški/Men							
	0-14	15-19	20-34	35-44	45-64	65+	Vsi/All (število/number)
Druga naselja/ Other settlements	5,7 %	2,2 %	38,7 %	23,3 %	24,6 %	5,5 %	15.711
Naselja mestnega območja/ Settlements of urban area	6,1 %	2,3 %	40,9 %	23,3 %	22,4 %	5,0 %	1.047
Majhna mesta/ Small cities	5,5 %	2,0 %	41,4 %	23,9 %	23,4 %	3,8 %	10.505
Srednja mesta/ Middle sized cities	6,3 %	2,0 %	42,3 %	21,7 %	23,8 %	3,9 %	3.561
Velika mesta/ Big cities	5,1 %	2,4 %	44,9 %	22,2 %	22,2 %	3,3 %	20.600
Slovenija/Slovenia	5,5 %	2,2 %	42,0 %	22,8 %	23,3 %	4,2 %	51.424
Ženske/Women							
Druga naselja/ Other settlements	10,3 %	3,9 %	32,0 %	18,4 %	25,1 %	10,3 %	7.531
Naselja mestnega območja/ Settlements of urban area	10,8 %	5,1 %	36,6 %	16,6 %	22,8 %	8,3 %	435
Majhna mesta/ Small cities	12,7 %	3,4 %	36,3 %	17,6 %	21,3 %	8,7 %	4.128
Srednja mesta/ Middle sized cities	11,8 %	5,3 %	38,0 %	17,2 %	18,7 %	9,1 %	1.532
Velika mesta/ Big cities	12,3 %	4,5 %	40,8 %	17,5 %	17,4 %	7,4 %	8.158
Slovenija/Slovenia	11,6 %	4,1 %	36,6 %	17,8 %	21,0 %	8,8 %	21.784

Vir: Popis 2011, mikropodatki: SURS, 2014.

V obdobju od 2008 do 2012 so imela vsa območja glede na tip naselja pozitiven selitveni saldo. Stopnje priseljevanja in odseljevanja ter selitvene-

ga prirasta smo izračunali iz podatkov o selitvah v obdobju petih let in iz prebivalstva na sredini tega obdobja, dobljene stopnje pa smo nato preračunali na letno raven, kar pomeni, da smo dobljene rezultate delili s pet. Najmanjše stopnje selitev so bile pri nemestnih naseljih, največje pa v velikih mestih. Stopnje odseljevanja in priseljevanja so v glavnem postopoma naraščale v navedeni smeri, le pri moških so imela majhna mesta višje število priseljenih in odseljenih na 1.000 prebivalcev kot srednja mesta.

Stopnje priseljevanja so bile pri ženskah več kot dvakrat manjše kot pri moških, še posebno je bila ta razlika velika pri majhnih in velikih mestih. Stopnja priseljevanja je bila v obeh primerih okrog dvainpolkrat večja kot pri ženskah. Enako velja tudi za stopnje odseljevanja. Te so bile sicer manjše, a razlike po spolu so bile celo sorazmerno večje in v tem pogledu spet izstopajo majhna in velika mesta.

Slika 32: Stopnje priseljevanja iz tujine in odseljevanja v tujino ter selitvene rasti glede na spol na letni ravni za obdobje od 2008 do 2012 po tipu naselij.

Figure 32: Average Annual in and out Migration Rates (International Migration) and Net Migration by Sex and Type of Settlement (2008–2012).

Vir: Popis 2011, mikropodatki: SURS, 2014.

Tudi po selitvenem prirastu na 1.000 prebivalcev se vrednosti povečujejo od nemestnih naselij v smeri velikih mest in tudi v tem primeru je pri moških zamenjan vrstni red pri majhnih in srednjih mestih. Podobno je tudi pri skupnih stopnjah selitvene rasti, ki na grafikonu (Slika 32) niso prikazane. V obdobju od 2008 do 2012 je bila povprečna letna stopnja selit-

vene rasti (upoštevajoč zgolj mednarodne selitve) v nemestnih naseljih 1,55 na 1.000 prebivalcev, v naseljih mestnega območja 2,20, v srednjih mestih 3,30, v majhnih mestih 3,95 in v velikih mestih 5,87. Slovensko povprečje je bilo 3,15, kar pomeni, da so bila po selitveni rasti na račun mednarodnih selitev pod državnim povprečjem poleg nemestnih še naselja mestnega območja.

Značilnosti prebivalstva mestnih območij po statistični opredelitvi

Kot je pokazala naša analiza, opisana v prejšnjem poglavju, je povezanost med posameznimi značilnostmi prebivalstva in obema razdelitvama prebivalstva zelo podobna. Ker se razdelitev prebivalstva v razrede prostorskih okolišev glede na povprečno gostoto stanovanj na hišno številko ni izkazala za bistveno boljšo v smislu, da bi bile razlike v prebivalstvenih značilnostih med razredi večje kot pri delitvi na nemestna in mestna naselja, je bilo najsmiselneje podrobnejšo analizo prebivalstvenih značilnosti mestnega prebivalstva narediti kar s statistično opredeljenimi mestnimi območji.

Po statistični opredelitvi (Pavlin et al., 2003) so v Sloveniji 104 mestna območja in Statistični urad Slovenije zanje objavlja nekaj temeljnih podatkov v vsakoletnih statističnih letopisih. Poglavje, kjer so objavljeni ti podatki, ima naslov »Pregled po mestnih območjih«. V letopisu za leto 2013 je poglavje razdeljeno na naslednja podpoglavja:

- Pregled mestnih naselij in naselij mestnih območij po mestnih območjih in občinah, merila za uvrstitev, podatki o prebivalstvu in delovno aktivnem prebivalstvu, 1. januar 2013
- Prebivalstvo po spolu, gospodinjstva in družine po tipu, 1. januar 2011
- Prebivalstvo – izbrani kazalniki, 1. januar 2013
- Prebivalstvo, staro 15 ali več let, po izobrazbi, 1. januar 2012
- Stanovanja glede na površino in število sob, 1. januar 2011

Navedeni podatki dajejo omejen vpogled v prebivalstvene značilnosti prebivalstva slovenskih mest. Z analizo mikropodatkov Statističnega urada Republike Slovenije, ki jo predstavljamo v naslednjih podpoglavjih, ga dopolnjujemo in poglobljamo.

Starost in spol

Na podlagi razmerja med deleži velikih starostnih razredov smo vsa mestna območja razvrstili v sedem razredov. Najprej smo za vse tri starostne razrede,

- mladi: od 0 do 14 let,
- srednje stari: od 15 do 64 let,
- stari: 65 let in več,

izračunali lokacijske količnike ločeno za ženske in moške, pri čemer smo za osnovo vedno vzeli skupno število prebivalcev. To pomeni, da smo pri računanju lokacijskega količnika za posamezno mestno območje delež posameznega starostnega razreda žensk ali moških delili z deležem, ki ga je imelo to mestno območje v celotnem slovenskem prebivalstvu. Za žensko prebivalstvo v starostnem razredu 0 do 14 let smo torej računali lokacijski količnik za posamezno mestno območje (LK_i) na podlagi naslednje formule:

$$LK_i = \frac{\frac{15V_{f,0_i}}{\sum_{i=1}^n 15V_{f,0_i}}}{\frac{P_i}{\sum_{i=1}^n P_i}},$$

pri čemer je:

$15V_{f,0_i}$ število oseb ženskega spola, starih od 0 do 14 let (15 enoletnih starostnih razredov, začetni je 0 let) na območju i za $i = 1$ do n območij,

P_i število prebivalcev (1. 1. 2011) na območju i za $i = 1$ do n območij,

$\sum_{i=1}^n 15V_{f,0_i}$ število oseb ženskega spola, starih od 0 do 14 let, na vseh območjih skupaj (v Sloveniji),

$\sum_{i=1}^n P_i$ število prebivalcev na vseh območjih skupaj (v Sloveniji).

Za lokacijske količnike smo izračunali standardni odklon, ki kaže, da so največje razlike med mestnimi območji pri starostnem razredu starih žensk, najmanjše pa pri starostnem razredu srednje starega prebivalstva. Pri mladem prebivalstvu se vrednosti odklanjajo podobno kot pri starem, kar pomeni precej bolj kot pri srednje starem (Preglednica 18).

Za oblikovanje razredov glede na nadpovprečno oziroma podpovprečno zastopanost posameznega starostnega razreda žensk ali moških na posameznem mestnem območju smo najprej razdelili lokacijske količnike po velikosti na nizke srednje in visoke. Srednje velike lokacijske količnike smo omejili z enim standardnim odklonom navzdol in navzgor od ena. Nizki lokacijski količniki so vsi, ki so za en standardni odklon manjši od ena, in visoki vsi, ki so za en standardni odklon večji od ena.

Ali ima večjo težo odstopanje navzdol pri enem ali odstopanje navzgor/navzdol pri drugem starostnem razredu, smo določili z relativnim odstopanjem lokacijskega količnika od ena. Relativno v tem primeru pomeni, da smo najprej izračunali, za koliko posamezen lokacijski količnik odstopa navzgor oziroma navzdol, in nato to vrednost delili s standardnim odklonom.

Preglednica 18: Variabilnost lokacijskih količnikov velikih starostnih razredov za prebivalce mestnih območij 1. 1. 2011.

Table 18: Variability of Locational Quotients of Large Age Groups for Population of Urban Areas (1. 1. 2011).

	Moški/ <i>Men</i>			Ženske/ <i>Women</i>		
	0-14	15-64	65+	0-14	15-64	65+
Najnižji lokacijski količnik/ <i>The lowest locational quotient</i>	0,57	0,84	0,67	0,73	0,87	0,62
Variacijski razmik/ <i>Range</i>	0,68	0,31	0,70	0,64	0,23	0,97
Najvišji lokacijski količnik / <i>The highest locational quotient</i>	1,25	1,15	1,37	1,37	1,10	1,59
Standardni odklon / <i>Standard deviation</i>	0,13	0,05	0,16	0,13	0,04	0,19

Vir: *Popis 2011*, mikropodatki: SURS, 2014.

Na podlagi primerjave lokacijskih količnikov vseh treh starostnih razredov za posamezno mestno območje smo to območje razvrstili v enega od razredov na naslednji način:

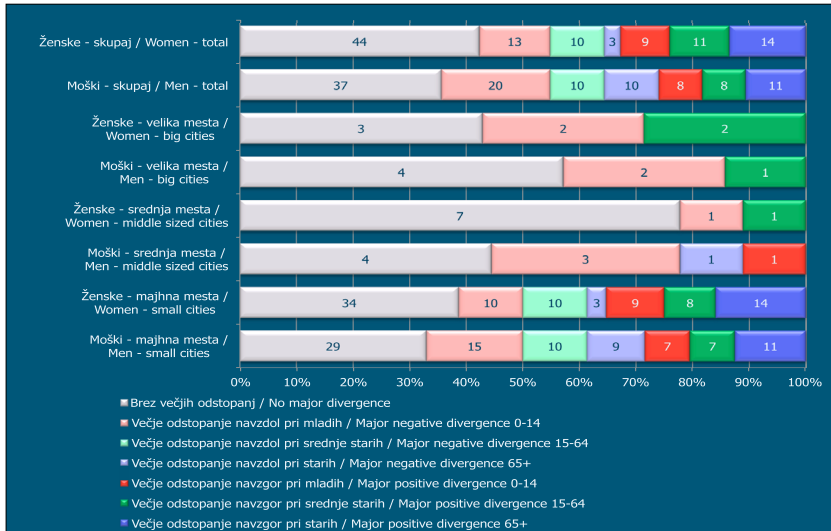
- brez večjih odstopanj: vsi trije lokacijski količniki spadajo med srednje velike;
- razredi večjih odstopanj navzgor: v starostnem razredu, ki da ime odstopanju navzgor, je lokacijski količnik visok in hkrati je njegovo relativno odstopanje od ena največje;
- razredi večjih odstopanj navzdol: v starostnem razredu, ki da ime odstopanju navzdol, je lokacijski količnik nizek in hkrati je njegovo relativno odstopanje od ena največje.

Če si to pogledamo na primeru moškega prebivalstva Domžal, vidimo, da so bili lokacijski količniki za:

- mlade: visok, 1,17, z odstopanjem od ena za 0,17
- srednje stare: nizek, 0,94, z odstopanjem od ena za za 0,06, in
- stare: srednji, 0,90, z odstopanjem od ena za 0,10.

Za uvrstitev v ustrezen razred prideta v tem primeru v poštev starostna razreda z visokim in nizkim lokacijskim količnikom. Zaradi razlik v variabilnosti lokacijskih količnikov absolutno največje odstopanje ni nuj-

no najpomembnejše. Ko smo absolutni odstopanji razredov mladih in srednje starih delili s standardnima odklonoma, smo dobili rezultat, ki kaže, da je tudi relativno odstopanje višje pri mladem prebivalstvu, saj absolutno odstopanje za 1,32-krat presega standardni odklon lokacijskih količnikov tega razreda. Pri razredu srednje starih je bilo preseganje 1,14-kratno. Zaradi večjega relativnega odstopanja pri razredu mladih prebivalcev smo tako Domžale razvrstili v razred »večje odstopanje navzgor pri mladih«.

Slika 33: Število mestnih območij v posameznem razredu glede na zastopanost velikih starostnih skupin 1. 1. 2011.

Figure 33: Number of Urban Areas in Classes According to the Shares of Large Age Groups⁸ (1. 1. 2011).

Vir: *Popis* 2011, mikropodatki: SURS, 2014.

Dobri dve petini mestnih območij smo pri ženskah razvrstili v razred »brez večjih odstopanj«; pri moških je bil ta delež nekoliko manjši predvsem na račun precej večje zastopanosti razreda »večje odstopanje navzdol pri mladih«. Ta razred je zastopan pri vseh tipih naselij ter obeh spolih in je poleg prejšnjega edini tak. Pri velikih mestih sta v ta razred, ki kaže skromno zastopanost mladega prebivalstva, sodila Koper in Maribor in to tako pri ženskah kot pri moških. Od srednje velikih mest sodijo sem Murska Sobota in Nova Gorica pri moških ter Trbovlje tako pri moških kot pri ženskah. Med majhnimi mesti je bilo šest takih, ki so občutila tako primanj-

8 Positive divergence means that the age group in urban area is represented highly above average and negative divergence that the age group is represented highly below average.

kljaj dečkov kot deklic, štiri so izstopala po premajhni zastopanosti deklic, devet pa po premajhni zastopanosti dečkov.

V velikih mestih je bil poleg navedenih dveh zastopan le še razred večjega odstopanja navzgor pri srednje starih. Pri Velenju so v ta razred sodili tako moški kot ženske, pri Ljubljani pa le ženske. V Ljubljani lahko iščemo razlog v nadpovprečni zastopanosti študentov, med katerimi je večji delež žensk. Pri ženskah sodi v ta razred od mest srednjega velikostnega razreda še Murska Sobota.

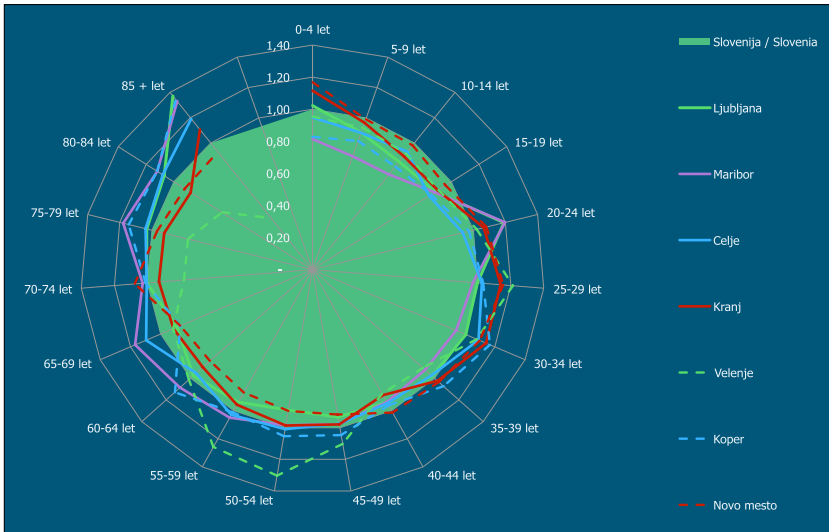
Večje odstopanje navzgor pri mladih so v skupini velikih in srednje velikih mest imele le Domžale in to pri moških. Ker pri ženskah ni izrazitega odstopanja, je tudi v seštevku pri Domžalah nadpovprečno zastopan starostni razred mladega prebivalstva. Še eno od naselij istega velikostnega razreda je imelo izrazito odstopanje, in sicer navzdol. Kamnik je imel namreč slabo zastopan starostni razred starih moških.

Izrazito nadpovprečna zastopanost starih prebivalcev je bila značilna le za majhna mesta, tako pri moških kot pri ženskah sta v to kategorijo padli Prevalje in Medvode, pri ženskah pa še dvanajst in pri moških še devet manjših mest. Torej je imela kar četrtna majhnih mest vsaj pri enem spolu nadpovprečno zastopan starostni razred 65 let in več starih prebivalcev. Računano za skupno prebivalstvo je v ta razred spadala šestina majhnih mest.

Za sedem velikih mest smo narisali grafikona za primerjavo med deleži petletnih starostnih razredov za ženske in za moške. Na grafikonih je prikazano razmerje med deležem petletnega starostnega razreda določenega mestnega območja in državnim povprečjem, torej deležem tega petletnega starostnega razreda od vsega slovenskega prebivalstva. Črte posameznih mestnih območij znotraj zelenega mnogokotnika pomenijo deleže, manjše od državnega povprečja, črte zunaj pa večje. Pri moških v starostnem razredu od 20 do 24 let imata na primer Maribor in Ljubljana 1,2-krat večji delež od slovenskega povprečja. Kranj in Novo mesto sta nekje med to vrednostjo in slovenskim povprečjem, ki mu je zelo blizu Velenje, medtem ko sta Celje in Koper pri tem starostnem razredu pod slovenskim povprečjem. Glede na to, da črti Ljubljane in Maribora že pri naslednjem starostnem razredu pristaneta pri slovenskem povprečju, sklepamo, da se tema dvema univerzitetnima središčema najbolj pozna začasno bivanje študentov. Predvsem pri Ljubljani, a tudi pri Mariboru je to še bolj izrazito vidno na grafikonu za žensko prebivalstvo, kjer se prej omenjenima univerzitetnima središčema pridruži še precej manjši Koper.

Pri mladem prebivalstvu kaže še najugodnejšo podobo Novo mesto, saj ima nadpovprečne deleže vse od prvega do četrtega starostnega razreda (od 15 do 19 let), a le pri ženskem prebivalstvu. Pri moškem je ta pre-

sežek samo pri starostnem razredu od 0 do 4. To je tudi edini starostni razred, pri katerem ima več velikih mest nadpovprečne deleže, pri dečkih poleg Novega mesta še Kranj in Ljubljana, pri deklicah pa Kranj in Celje.

Slika 34: Razmerje med deleži petletnih starostnih razredov mestnih območij velikih mest in povprečnim deležem teh starostnih razredov za Slovenijo za moško prebivalstvo 1. 1. 2011.

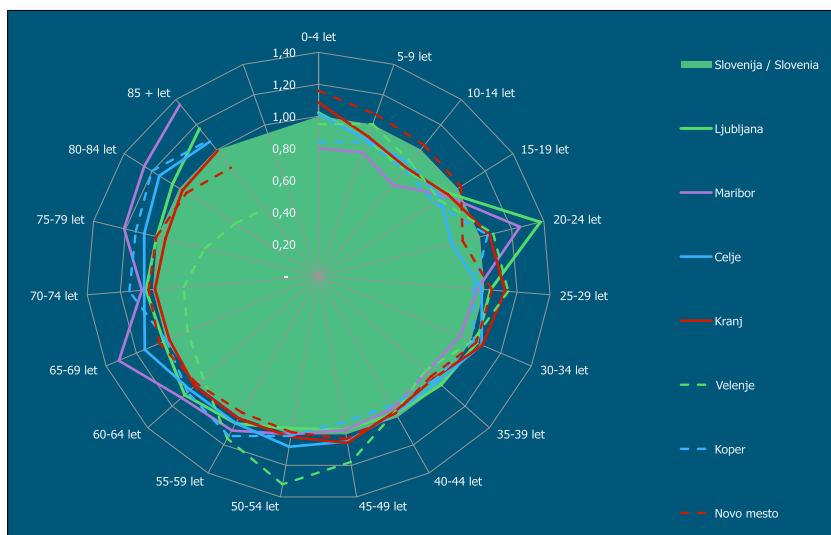
Figure 34: Share of Population in Five Years Age Groups in Big Cities in Relation to the National Average (Men, 1. 1. 2011).

Vir: *Popis 2011*, mikropodatki: SURS, 2014.

Nad povprečje se povzpnejo črte več velikih mest v glavnem pri 20–24 letih in ostanejo nad povprečjem še v naslednjih dveh do treh razredih. V starostnem razredu 40–44 so pri moških v glavnem vsa velika mesta pod povprečjem, pri ženskah je tako že razred ali dva pred tem. Pri starostnem razredu 50–54 pri ženskah, pri moških pa tudi še v naslednjem je opazen velik presežek pri Velenju. Več prebivalstva te starosti ima za logično posledico tudi presežke pet starostnih razredov nižje, kjer so njihovi otroci. Druga posledica pa so zelo podpovprečni deleži starega prebivalstva. V najvišjem starostnem razredu 85 let in več znaša delež pri Velenju pri moških komaj dve petini, pri ženskah pa dobro polovico državnega povprečja.

Kranj in Novo mesto sta pri ženskah srednjih in višjih starostnih razredov zelo blizu slovenskega povprečja, pri moških pa v glavnem nekoliko pod njim. Črta Ljubljane se z območja podpovprečnosti in povprečnosti pri moških povzpne šele v najvišjih starostnih razredih, pri ženskah pa nekoliko prej, in sicer že pri starostnem razredu 55–59 let.

Za Maribor bi lahko rekli, da je mesto študentov in starejših ljudi, saj v najnižjih treh starostnih razredih v glavnem dosega komaj tri četrtine ali štiri petine državnega povprečja, potem se samo v starostnem razredu 20–24 povzpne za petino oziroma četrtino nad povprečje, potem pa vse do razreda 55–59 ne preseže povprečja. Zato pa je od tu naprej vseskozi daleč nad povprečjem in v zadnjem starostnem razredu tudi za več kot tretjino.

122

Slika 35: Razmerje med deleži petletnih starostnih razredov mestnih območij velikih mest in povprečnim deležem teh starostnih razredov za Slovenijo za žensko prebivalstvo l. 1. 1. 2011.

Figure 35: Share of Population in Five Years Age Groups in Big Cities in Relation to the National Average (Women, 1. 1. 2011).

Vir: *Popis 2011*, mikropodatki: SURS, 2014.

Pri Kranju, Novem mestu, Velenju in v nekoliko manjši meri pri Koperju je predvsem pri moških zaznati delavce, ki si začasno služijo kruh v teh krajih in so najštevilnejši v starostnih razredih od 25. do 39. leta starosti, pri ženskah se presežki, če sploh so, zaključijo pet let nižje.

Celje kaže do neke mere podobno sliko kot Maribor, s to razliko, da ima namesto presežka v razredu 20–24 izrazit primanjkljaj pri ženskah, ki pa so zato vsaj v prvem starostnem razredu nad povprečjem. Nad povprečjem so v mlajših starostnih razredih samo še v razredu 30–34, potem pa od 45–49 vseskozi. Moški v mlajših starostnih razredih so nad povprečjem v razredih 25–29 in 30–34, nato pa so od razreda 50–54 v glavnem vseskozi bolj ali manj visoko nad povprečjem. Tudi za Celje bi torej lahko rekli, da

je mesto pretežno starejših prebivalcev, če potegnemo mejo med mlajšimi in starejšimi pri 50. letih.

Razmerje med starim in mladim prebivalstvom, ki ga sicer izražamo z indeksom staranja, smo prikazali na grafikonu, kjer je delež mladih prikazan na abscisni, delež starih pa na ordinatni osi. Točke bližje koordinatnemu izhodišču pomenijo večji delež srednjega starostnega razreda. Pod modro črtkano črto je vsota deležev mladih in starih manjša od 26 %, kar pomeni, da je srednje starega prebivalstva več kot 74 %. Med vsemi mestnimi območji sta pod to črto in s tem najbližje koordinatnemu izhodišču Velenje, za katerega smo že zapisali, da spada v razred večjega odstopanja navzgor pri srednje starih, in pa Piran, ki pa zaradi zelo majhnega deleža mladih sodi v razred izrazitega odstopanja navzdol pri mladih. V teh dveh mestih je okrog tri četrtine prebivalcev spadalo v srednji starostni razred.

Slika 36: Deleža mladih (od 0 do 14 let) in starih (65 let in več) prebivalcev v mestnih območjih Slovenije 1. 1. 2011.

Figure 36: Share of Young (0-14) and Share of Old (65+) Population for Urban Areas of Slovenia (1. 1. 2011).

Vir: Popis 2011, mikropodatki: SURS, 2014.

Na nasprotni strani nad rdečo črtkano črto sta tudi dve mesti, pri katerih je najmanjši delež srednjega starostnega razreda. To sta Naklo in na grafikonu nekoliko višje in bolj levo Šmarje pri Jelšah. Naklo sodi med prva tri mestna območja po deležu mladega prebivalstva, največ ga je imela Vi-

pava, 18,0 %, takoj za njo pa je bil Trzin s tremi desetinkami odstotne točke manjšim deležem in zelo podobnim sorazmerno nizkim deležem starega prebivalstva. Skupino mestnih območij z visokimi deleži mladih in nizkimi deleži starih prebivalcev, obkroženih z zeleno črto, poleg navedenih dveh in Domžal ter Kamnika, sestavljajo še Grosuplje, Logatec, Šenčur in Brezovica pri Ljubljani. Poleg teh je pod modro črto, ki označuje vrednost indeksa staranja 100, še več drugih manjših mest in pa seveda že prej omenjeno Velenje. Skupino treh majhnih mest z najnižjimi deleži starega prebivalstva sestavljajo Zreče, Pivka in Ivančna Gorica. Med mestnimi območji z večjimi deleži mladega prebivalstva in ugodnejšimi indeksi staranja so torej predvsem manjša mesta v ožji in širši okolici Ljubljane, kar kaže na večjo prisotnost (priseljevanje) mladih družin.

12.4

Večina mestnih območij je na grafikonu razmeščena okrog povprečja za prebivalstvo vseh mestnih območij skupaj (rdeči križec). To povprečje je više in nekoliko bolj levo od državnega povprečja (zeleni križec). To pomeni, da je bilo ob popisnem stanju leta 2011 mestno prebivalstvo sestavljeno iz več starih in manj mladih kot slovensko prebivalstvo nasploh, razlika pa je bila še nekoliko večja v primerjavi z nemestnim prebivalstvom. Še vedno pa gre pri razliki med mestnim in ostalim prebivalstvom le za 1,8 odstotne točke manjši delež mladih in 1,4 odstotne točke večji delež starih pri mestnem prebivalstvu.

Med velikimi mesti sta imeli najugodnejšo starostno sestavo Kranj in Novo mesto, ki sta bližje povprečju za nemestna kot pa za mestna naselja. Obratno velja za Maribor in še v nekoliko manjši meri za Koper. Oznaka, ki kaže deleža starih in mladih za Maribor, je na grafikonu že zelo blizu polne rdeče črte. Ta označuje vrednost indeksa staranja 200. Nad njo so tri naselja, in sicer Portorož, Lendava in Radenci. Dve od teh mest sta turistična kraja in vsaj pri Portorožu lahko sklepamo, da je več starega prebivalstva vsaj do neke mere posledica privlačnosti za bivanje starejših, ki so svoja počitniška stanovanja spremenili v stalna, kar v nadaljevanju omenjamo tudi pri notranjih selitvah. Seveda pa se razlogi za večje deleže posameznih starostnih skupin skrivajo še marsikje drugje. V naših majhnih mestnih naseljih lahko na razmerja med starostnimi skupinami vpliva že izgradnja nekaj večstanovanjskih enot, kakršne so gradili v okviru shem stanovanjskega sklada tudi po manjših slovenskih krajih. Nekaj novih blokov ali manjše naselje vrstnih hiš v velikem mestu nima usodno velikega vpliva, v majhnem kraju pa lahko popolnoma spremeni starostno sestavo.

Še eno ugotovitev lahko zapišemo v zvezi s starostno strukturo slovenskih mest oziroma mestnih območij: razlike med njimi so sorazmerno velike. Če primerjamo Vipavo in Lendavo, obe s približno enakim deležem

srednje starega prebivalstva, je bil pri prvi indeks staranja pod 100, pri drugi pa nad 200. Vipava je imela torej skoraj še enkrat večji delež mladega prebivalstva (18,0 % proti 10,0 %), Lendava pa za več kot pol večji delež starega prebivalstva kot Vipava (22,5 % proti 14,2 %). Razlike med mestnimi območji s skrajnimi vrednostmi so še večje, saj je bil najnižji delež starega prebivalstva v Ivančni Gorici (10,9 %) za več kot dvakrat manjši od največjega v Šmarjah pri Jelšah. Pri mladem prebivalstvu pa je bil najmanjši delež pri Portorožu z 9,2 % tudi skoraj natanko dvakrat manjši od največjega pri Vipavi. Mestnih območij, pri katerih je delež starega prebivalstva presegal 20 %, je bilo 20, med njimi pa so pogosti manjši in nekoliko večji kraji z domovi starejših občanov (Naklo, Radenci, Polzela, Ormož itn.).

Slika 37: Indeks feminitete (število žensk na 100 moških) in delež starih (65 let in več) prebivalcev v mestnih območjih Slovenije 1. 1. 2011.

Figure 37: Femininity Index (Number of Women per 100 men) and Share of Old Population (65 Years and More) in Slovenian Urban Areas (1. 1. 2011).

Vir: Popis 2011, mikropodatki: SURS, 2014.

Ob koncu tega podpoglavja še nekaj besed o razmerju med deležem žensk in moških. Izračunali smo indekse feminitete za vsa 104 mestna območja in ugotovili, da je bilo leta 2011 v Sloveniji 27 mestnih območij, kjer je živel več moških kot žensk. Najnižji indeks feminitete je bil v Šoštanju, kjer je na 100 moških živelo le približno 86 žensk, v Šmartnem pri Litiji 88, sledili pa so še Sežana, Solkan in Krško z manj kot 95. V glavnem so imele presežek manjša mesta, ki bi jih lahko označili za industrijska središča s

poudarkom na delovnih mestih za moške, kot so na primer Črna na Koroškem, Muta, Šenčur, Železniki, Štore, Ruše in tako naprej. Pri velikih mestih je bil indeks feminitete manjši od 100 le v Velenju in pri srednjih v Izoli, pri Jesenicah pa je presegal 100 za manj kot dve desetinki.

Slovensko povprečje je znašalo 102,1, povprečje za mestna naselja pa 105,2, medtem ko je bilo povprečje za ostala naselja 99,2. Izračunani korelacijski koeficient ($r = 0,55$) kaže zmerno pozitivno korelacijo med deležem starih 65 let in več ter indeksom feminitete. Zaradi manjše smrtnosti žensk te prevladujejo v višjih starostnih razredih in ob večjem deležu starejšega prebivalstva je pričakovano višji tudi indeks feminitete.

Najvišje presežke žensk nad moškimi so imeli Ljutomer (116,3), Radovljica (116,6), Šmarje pri Jelšah (117,2) in Ormož (119,4). V enih manjšo in v drugih večjo vlogo igrajo domovi starejših občanov. V Šmarjah pri Jelšah z okoli 1.700 prebivalci pomeni dom s 110 ležišči, ob predpostavki, da so vsa mesta zasedena, več kot šest odstotkov prebivalstva. To nedvomno močno vpliva na starostno in spolno sestavo. Pri Radovljici z okoli 6.000 prebivalci je dom z zmogljivostjo okoli 200 oseb nekoliko manj pomemben dejavnik, a še vedno prispeva tridesetino prebivalstva.

Med velikimi mesti sta bila najvišja indeksa feminitete v Mariboru in Ljubljani, pri kateri k temu precej prispeva predvsem večji delež žensk med študirajočimi.

Popisne podatke o deležu mladih in starih smo primerjali s podatki za leto 2013 iz Statističnega letopisa in ugotovili, da se je v 76 mestnih območjih delež mladih nekoliko povečal in v 28 zmanjšal, a so bile te spremembe v dveletnem obdobju sorazmerno majhne in so se gibale v razponu od -1,3 do +1,1 odstotne točke. Na zgornji meji tega razpona sta bili naselji Ajdovščina in Pivka, na spodnji pa Naklo. Precej večje so bile razlike pri starem prebivalstvu, seveda pričakovano predvsem navzgor. Le pri štirih mestnih območjih se je v dveh letih od popisa delež starega prebivalstva zmanjšal, in sicer v naseljih Spodnje Hoče in Radenci za pol odstotne točke, Mežica za dve desetinki odstotne točke in Rače za manj kot desetinko. Delež starega prebivalstva se je od 1. 1. 2011 do 1. 1. 2013 kar za 5,7 odstotne točke povečal v Kranjski Gori in za 5,0 v Vipavi. V prvem primeru gre za odprtje novega doma starejših občanov. V Vipavi je bil tak dom odprt že leta 2010, poleg doma starejših pa je v tem kraju z manj kot 2.000 prebivalci tudi dijaški dom. Zato lahko manjša ali večja zasedenost hitro precej vpliva na razmerje med starimi in mladimi. Večji delež starih gre v Vipavi predvsem na račun srednjega starostnega razreda, v zadnjih letih se je iz leta v leto zmanjševalo število v starostnem razredu študentske populacije (20 do 24) in od leta 2011 naprej tudi v deset let višjem starostnem razredu 30 do 34 let. Tudi v

tem primeru se izkažejo majhna mesta za preveč podvržena številnim naključnim dejavnikom, ki zelo hitro zasučejo vrednosti posameznik kazalnikov močno navzgor ali navzdol.

Ob iskanju vzrokov za razlike v smrtnosti in starostni sestavi prebivalstva med mestnimi območji smo se soočili z dejstvom, da v današnjem času zelo pomembno vlogo igra organiziranost institucionalnega varstva starejših oziroma, povedano preprosteje, mreža domov za starejše občane. Predvsem pri manjših naseljih lahko prebivalci teh domov pomenijo pomemben delež prebivalstva, pri čemer gre seveda v glavnem za starostni razred 65 let in več, oziroma še bolj za starostni razred 85 let in več. Varstvo starejših poleg javnih zavodov zagotavljajo tudi koncesionarji, zaradi česar je vse več tovrstnih ustanov tudi v manjših ali celo zelo majhnih krajih. Ročevnica, ki je sicer naselje mestnega območja Bistrice pri Trziču, je imela 1. 1. 2013 le 582 prebivalcev, tamkajšnji dom Petra Uzarja pa je imel zmogljivost 180 oskrbovancev. Mestno območje Bistrice pri Trziču je imelo sicer čez 3.500 prebivalcev, če pa bi tako kot Bole (2008) to območje združili s Trzičem, bi prebivalstvo tako opredeljenega mestnega območja preseгло število 7.000 in v tem primeru navedeni dom ne bi imel več tako velike teže in tolikšnega vpliva na starostno sestavo in umrljivost. Podoben primer so Črneče, naselje v neposredni sosesčini Dravograda, a na nasprotnem bregu Drave. Kapaciteta doma je v tem primeru na ravni dveh petin prebivalstva tega kraja, gre pa dejansko za dom, ki na nek način spada v Dravograd in se tudi promovira kot Koroški dom starostnikov Dravograd – Črneče. Najbolj izstopajoč pa je primer doma Impoljca v naselju Arto, ki je dobrih šest kilometrov oddaljeno od Sevnice (merjeno od mostu čez Savo med Sevnico in Boštanjem). Dom Impoljca ima kapaciteto 295 oskrbovancev (MD-DSZ, 2014), naselje pa je imelo 362 prebivalcev. Treba pa je poudariti, da ne gre zgolj za dom za upokojence, temveč so v njem tudi drugi oskrbovanci. Dom starejših občanov na podeželju je tudi Dom Tisje v Črnem potoku, slaba dva kilometra oddaljen od Šmartnega pri Litiji in kašnih pet kilometrov od središča Litije. Dom ima kapaciteto 193 oskrbovancev, naselje pa je imelo 315 prebivalcev. S tradicijo varstva starostnikov v podeželskih naseljih se lahko pohvalijo v Posočju, kjer ima osrednji dom upokojencev sedež v Baški grapi. Dom Podbrdo (2015) ima sicer svojo enoto tudi v Tolminu, a je bila ta zgrajena šele leta 1978, v času popotresne obnove, medtem ko je bil matični dom v Podbrdu ustanovljen že v petdesetih letih prejšnjega stoletja, torej neposredno po drugi svetovni vojni, in sicer v nekdanji italijanski vojašnici. Že pred koncem šestdesetih se je dom razširil na nekdanje železničarsko zdravilišče na Petrovem Brdu, kjer je danes posebna enota. Ta, vse prej kot običajna, organiziranost domskega varstva starejših je nedvom-

no povezana tudi z močno depopulacijo območja, zaradi česar so stari v večjem številu ostajali sami in brez pomoči. Tako je tu že od nekdaj osredotočanje starejših prebivalcev do neke mere »decentralizirano«, medtem ko je drugje po Sloveniji dolgo časa prevladovalo osredotočanje varstva starejših v mestih. Z drobitvijo Slovenije na vse manjše občine pa je tudi drugje prišlo do spremembe in vse več je tudi manjših krajev, kjer so enote večjih domov ali pa manjši koncesionirani domovi. Tako najdemo domove v krajih, kot so Hrib – Loški Potok, Muretinci, Rogašovci, Velika Polana, Vukovski Dol itn. V preglednici smo zbrali podatke o zmogljivostih domov. Za javne zavode so podatki objavljeni na spletni strani Ministrstva za delo, družino in socialne zadeve (MDDSZ, 2014), za koncesionirane pa smo jih zbrali na domačih straneh teh ustanov, zato podatki niso povsem popolni, a dovolj, da dobimo vtis o obsegu vpliva, ki ga ima osredotočanje starega prebivalstva v njemu namenjenih domovih.

12.8

Preglednica 19: Razmerje med zmogljivostmi domov starejših občanov in prebivalstvom naselij, v katerih so ti domovi.

Table 19: Capacity of Retirement Homes in Relation to Population of Settlements where This Homes are Located.

	Število naselij z domovi starejših občanov/ <i>Number of settlements with retirement homes</i>	Število mest za oskrbovance v domovih starejših občanov ⁹ / <i>Number of places in retirement homes</i>	Število prebivalcev v naseljih z domovi starejših občanov/ <i>Number of inhabitants in settlements with retirement homes</i>	Oskrbovanci kot delež od prebivalstva/ <i>Share of residents of retirement homes from settlements population</i>
Druga naselja/ <i>Other settlements</i>	34	4.473	26.718	16,7 %
Naselja mestnega območja/ <i>Settlements of urban area</i>	1	180	582	30,9 %
Majhna mesta/ <i>Small cities</i>	45	7.333	205.300	3,6 %
Srednja mesta/ <i>Middle-sized cities</i>	9	1.892	119.936	1,6 %
Velika mesta/ <i>Big cities</i>	7	5.081	517.685	1,0 %
Skupaj/ <i>Total</i>	94	18.959	870.221	2,2 %

Vir: DMMSZ, 2014, mikropodatki: SURS, 2014.

Po podatkih portala SI-STAT naj bi bilo leta 2013 v domovih za starejše 17.694 oskrbovancev, naš seštevek vseh zmogljivosti pa je to številko presegel za nekaj več kot tisoč. Na podlagi tega sklepamo, da morebitno odstopanje od dejanskega obsega kapacitet ni prav veliko. Nedvomno lahko na podlagi številke iz preglednice (Preglednica 19) trdimo, da imajo do-

9 Verjetnost napake in manjšega odstopanja od dejanskega stanja je velika, saj smo podatke o zmogljivostih koncesioniranih domov zbrali s pregledovanjem domačih strani teh domov na spletu.

movi starejših neprimerno večji vpliv na starostno strukturo in posredno tudi na splošno stopnjo smrtnosti pri naseljih, ki niso uvrščena med mesta. Takih, ki so imela domove starejših občanov, je bilo po naših ugotovitvah 34 in zmogljivosti domov v njih so v povprečju znašale približno eno šestino števila prebivalstva. Uvodoma smo navedli nekaj ekstremnih primerov, kjer je lahko to znašalo od dveh tretjin do štirih petin. Pri naseljih mestnega območja je imela dom samo Ročevnica in pri njej je bila vrednost precej nad povprečjem za nemestna naselja, a je treba upoštevati, da gre za izjemen primer. Pri majhnih mestih so zmogljivosti domov v povprečju dosegale zgolj še 3,5 % celotnega števila prebivalstva, ta delež se pri srednje velikih mestih že prepolovi in pri velikih pade na zanemarljiv en odstotek. Med majhnimi mesti najbolj navzgor odstopa Šmarje pri Jelšah, kjer so zmogljivosti dosegale še osmino števila prebivalstva, pri Polzeli slabo desetino in pri Kranjski Gori dvanajstino. Pri vseh navedenih še lahko govorimo o močnem vplivu domov na sestavo prebivalstva. Z večanjem naselij pa se razmerje hitro spreminja in vpliv temu primerno manjša.

Drugi dejavnik osredotočanja določene starostne skupine prebivalstva pa je mreža izobraževalnih ustanov srednje in višje ravni ter s tem povezano začasno bivanje mladih v kraju, kjer se izobražujejo. Zaradi zgostitve mreže srednjih šol, predvsem šol z gimnazijskimi programi, je danes potreba po bivanju srednješolcev v kraju šolanja manj kot nekoč. Tako je danes glavni dejavnik začasnega bivanja v kraju šolanja predvsem »terciarno« izobraževanje. Tudi pri tem je prišlo do izjemnega povečanja in tudi do bistveno večje razpršenosti ponudbe študijskih mest. Vendar pa se je prav tako močno povečal delež mladih, ki nadaljujejo šolanje na univerzah in samostojnih visokošolskih zavodih. V zadnjih letih se absolutno število sicer zmanjšuje, kar je predvsem posledica manjšanja številčnosti generacij.

Kot lahko vidimo na grafikonu (Slika 38), ima bivanje v kraju študija poleg vpliva na starostno sestavo prebivalstva (predvsem osredotočanje prebivalstva v starostnih razredih od 19 do 25 let) pomemben vpliv tudi na spolno sestavo. V Sloveniji namreč študira bistveno več žensk kot moških. Za bivanje v kraju študija so predvsem pomembni redni študenti in med temi najbolj tisti, ki študirajo na univerzah. Visokošolski zavodi so namreč razpršeni po vsej Sloveniji in skoraj ni večjega kraja, kjer ne bi bilo možno študirati vsaj na visokošolski stopnji. Navadno na teh zavodih študirajo predvsem študenti, ki živijo dovolj blizu, da jim ni treba bivati v kraju študija. V obdobju od 2009 do 2013 je bila največja razlika med moškimi in ženskami leta 2010, ko je bilo na slovenskih univerzah rednih študentov nekaj manj kot 25.000, rednih študentk pa skoraj 43.000. To leto je bilo sicer izjemno, saj se je že v naslednjem razmerje med študentkami in študenti

spremenilo oziroma se je spet vzpostavilo na ravni nekje med 12 in 13 tisoč razlike, ki se je potem od leta do leta manjšala in leta 2013 že padla pod 11 tisoč. Kljub temu pa je bil presežek študentk še vedno več kot dvetipetinski.

130

Slika 38: Število študentov visokošolskega študija na univerzah in samostojnih visokošolskih zavodih po spolu in načinu študija od 2009 do 2013.

Figure 38: Number of Students at Universities and Independent Higher Education Institutions by Sex and Mode of Study (2009–2013).

Vir: SI-STAT, 2015.

Od vseh na univerze vpisanih študentov jih je največ študiralo v Ljubljani. Po podatkih z njihove spletne strani (Univerza v Ljubljani, 2015) je bilo leta 2011 pri njih vpisanih 52.634 študentov. To število sicer hitro pada in je v študijskem letu 2014/15 padlo že pod 43 tisoč. Pada tudi delež te univerze pri vseh študirajočih. Leta 2011 je bil še blizu trem petinam, leta 2013 pa že bliže polovici. Ne glede na to je število študirajočih v Ljubljani še vedno visoko in nezanemarljivo tudi v primerjavi s prebivalstvom tega mesta. S podatkom o tem, koliko študentov v času študija tudi biva v Ljubljani, nismo razpolagali, vsekakor pa jih biva več, kot je na voljo postelj v študentskih domovih. Teh je (Študentski dom Ljubljana, 2015) skupaj s subvencioniranimi posteljami pri zasebnikih okrog 8.500. Vpliv na starostno strukturo je zaradi bivanja študentov v Ljubljani bistveno pomembnejši kot vpliv domov starejših občanov. Ne le, da je število navedenih postelj za bivanje študentov štirikrat večje od števila postelj v domovih starejših, razlika je tudi v tem, da so študentje izključno od drugih, medtem ko je več-

na starostnikov v domovih starejših zelo verjetno iz Ljubljane in se zaradi njihovega bivanja v domu starostna sestava mesta ni kaj dosti spremenila.

Študentski domovi Univerze v Mariboru imajo za študente na voljo skoraj 3.000 postelj (Študentski domovi Univerze v Mariboru, 2015), kar naj bi v glavnem pokrivalo potrebe študentov te univerze, ki ima zagotovo bolj regijski značaj kot ljubljanska. Poleg tega ima svoje članice po vsej Sloveniji. Če ima ljubljanska univerza le eno članico, ki nima sedeža v Ljubljani, je takih pri mariborski univerzi bistveno več. Od 17 fakultet jih ima kar 5 sedež zunaj Maribora in to od Ljubljane prek Kranja in Celja do Krškega ter Brežic, šesta pa ima svoj sedež v Hočah (Univerza v Mariboru, 2014). Od okroglo 18.000 študentov te univerze jih je tako v Mariboru študiralo nekaj manj kot 14.000. Verjetno je bil zato vpliv bivanja študentov na starostno strukturo Maribora manj opazen kot pri Ljubljani.

Univerza na Primorskem je bila po številu študentov za približno trikrat manjša od mariborske in je imela na voljo bistveno manj mest v študentskih (in dijaških) domovih ter s subvencijo pri zasebnikih (okrog 1.300) (ŠOUP, 2015). Poleg tega so tudi članice te univerze ter tudi sobe za študente prisotne še v drugih obalnih mestih in ne le v Kopru. Morda se ravno zato vpliv študentov, ki bivajo v obalnih mestih, na sestavi prebivalstva ne pozna tako močno kot v Ljubljani.

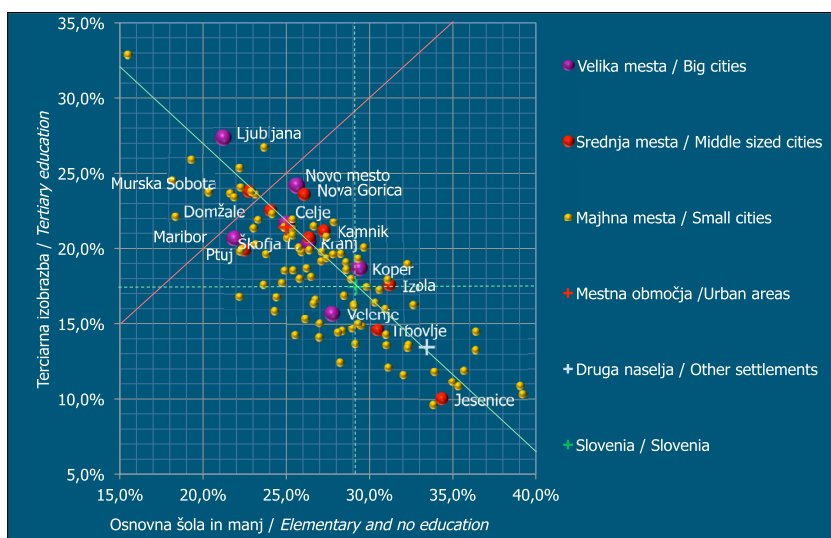
Izobrazba

Po izobrazbi se mesta močno razlikujejo od podeželja, a tudi pri tej značilnosti so med statistično opredeljenimi mestnimi območji Slovenije precejšnje razlike. Po analogiji z indeksom staranja smo izračunali indeks izobraženosti, pri katerem smo primerjali število prebivalcev s terciarno izobrazbo s številom prebivalcev, ki imajo zgolj osnovnošolsko ali nižjo izobrazbo. Indeksi, višji od 100, kažejo presežek terciarno izobraženih nad osnovnošolsko in manj izobraženimi. Leta 2011 je bilo med vsemi slovenskimi mestnimi območji trinajst takih, v katerih je ta indeks presegal vrednost sto, pri Trzinu kot štirinajstem pa celo dvesto. Mestna območja s tako izobraženim prebivalstvom so bila Ankaran, Radenci, Murska Sobota, Lucija, Trebnje, Brezovica pri Ljubljani, Solkan, Radovljica, Spodnje Hoče, Kranjska Gora, Ljubljana, Portorož in Bled (na grafikonu, Slika 39 nad rdečo črto). Na prvi pogled lahko vidimo veliko zastopanost krajev, ki so tako ali drugače zaznamovani s turizmom (Ankaran, Radenci, Lucija, Portorož, Kranjska Gora). Ljubljana kot največje in najstarejše univerzitetno središče ter upravno središče najvišje ravni je pričakovano med mestnimi območji z najugodnejšim razmerjem med najbolj in najmanj izobraženimi. Potem so tu še kraji iz okolice Ljubljane oziroma Maribora; morda je

nekoliko presenetljivo, da je med mestnimi območji z ugodno izobrazbeno strukturo tudi Murska Sobota.

Na sliki (Slika 39) zeleni črtkani črti delita grafikon na štiri kvadrante glede na slovensko povprečje. Pod vodoravno črto so oznake za mestna območja, ki imajo podpovprečen delež terciarno izobraženih, desno od navpične pa so oznake za mestna območja z nadpovprečnimi deleži osnovnošolsko ali manj izobraženih. V spodnjem desnem kvadrantu so tako oznake za mestna območja z manj ugodnim razmerjem med najbolj in najmanj izobraženimi. Posebej neugodno je to razmerje v najbolj spodnjem desnem kotu, kjer so oznake mestnih območij, ki so tudi pod povprečnima deležema za druga (nemestna naselja). Od srednje velikih mestnih območij imajo najneugodnejše »izobrazbeno razmerje« Jesenice, od manjših pa so tu še nekatera industrijska mesta, kot na primer Tržič, Šoštanj in Štore ali pa taka, povezana z rudarstvom (Črna na Koroškem, Hrastnik, Senovo).

132

Slika 39: Deleži prebivalcev z osnovnošolsko izobrazbo ali manj in deleži terciarno izobraženih v mestnih območjih Slovenije 1. 1. 2011.

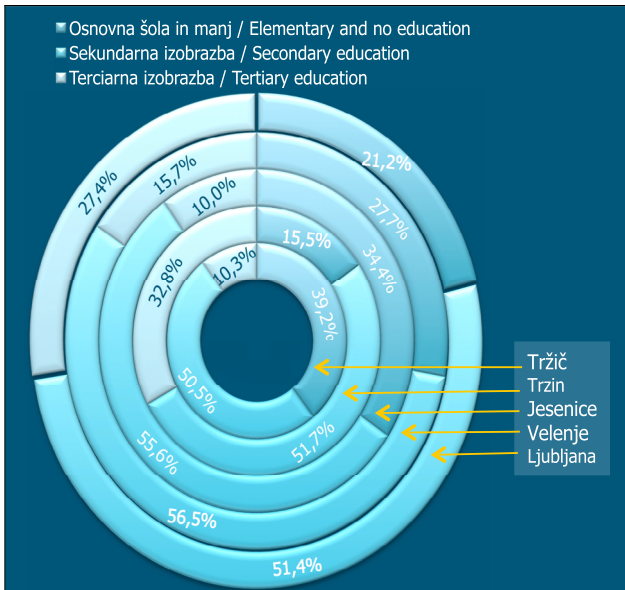
Figure 39: Share of Population with Elementary and no Education Compared to Share of Population with Tertiary Education in Slovenian Urban Areas (1. 1. 2011).

Vir: Popis 2011, mikropodatki: SURS, 2014.

V zgornji desni kvadrant je uvrščenih zelo malo mestnih območij, le šest. Med njimi sta Koper od velikih in Izola od srednje velikih mest. Pri teh mestnih območjih sta bila nad državnim povprečjem tako delež naj-

manj kot tudi delež najbolj izobraženih. Najbrž gre enega od razlogov iskati tudi v starostni strukturi, saj so praviloma med najstarejšimi prebivalci najbolj zastopani prav manj izobraženi. Je pa šlo v vseh primerih za zelo majhno preseganje povprečja.

V spodnjem levem kvadrantu so oznake mestnih območij s podpovprečnima deležema tako najbolj kot najmanj izobraženih, kar pomeni, da je bil nadpovprečen samo delež srednje izobraženih. Tega imajo sicer vsa mestna območja, katerih oznake so pod polno zeleno črto. Med mestnimi območji z nadpovprečnim deležem srednje izobraženih velja izpostaviti Velenje, najbolj industrijsko in edino rudarsko središče med vsemi velikimi mesti, od manjših mest pa Dravograd in Ravne na Koroškem.

Slika 40: Razmerje med deleži prebivalcev po treh stopnjah izobrazbe za izbrana mestna območja po podatkih za 1. 1. 2011.

Figure 40: Population According to Educational Attainment in Selected Urban Areas (1. 1. 2011).

Vir: *Popis 2011*, mikropodatki: SURS, 2014.

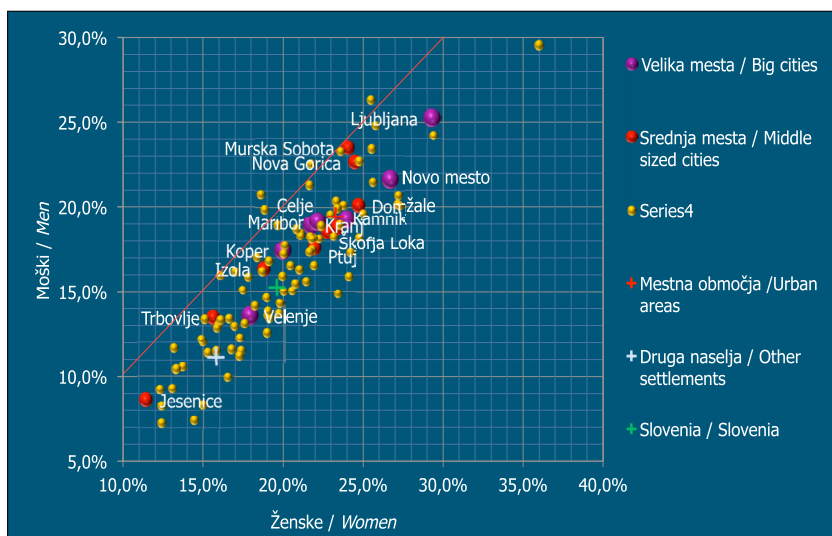
V zgornjem levem kvadrantu so oznake mestnih območij z nadpovprečnim deležem terciarno izobraženih prebivalcev in podpovprečnim deležem osnovnošolsko in manj izobraženih. V smeri od oznake za slovensko povprečje (na presečišču zelenih črtkanih črt) se vzdolž polne zelene črte v smeri proti levemu zgornjemu kotu vrstijo oznake, ki kažejo čedalje boljše »izobrazbeno razmerje«. Pod rdečo črto, ki označuje enako število oziro-

ma delež najbolj in najmanj izobraženih, so oznake za največ mestnih območij in med njimi je tudi velika večina oznak za srednja in velika mesta.

Za nazoren prikaz razlik med mestnimi območji smo med skrajnim desnim spodnjim in levim zgornjim kotom na grafikonu (Slika 39) izbrali nekaj mestnih območij in zanje prikazali deleže prebivalcev z osnovnošolsko ali nižjo, srednjo ter terciarno izobrazbo (Slika 40). Tržič smo izbrali, ker ima med vsemi mestnimi območji največji delež osnovnošolsko ali manj izobraženih, Trzin pa zato, ker je pri njem daleč največji delež terciarno izobraženih. Na grafikon smo umestili še Jesenice z nadpovprečnima deležema srednje in osnovnošolsko ali manj izobraženih, Velenje, ki je imelo le nadpovprečen delež srednje izobraženih, ter Ljubljano kot največje mesto.

Med izbranimi mestnimi območji so bile največje razlike med deleži terciarno izobraženih. V Trzinu je bil ta delež kar trikrat večji kot pri Tržiču ali pa pri Jesenicah in tudi dvakrat večji kot pri Velenju. Seveda ne gre spregledati dejstva, da je novi del Trzina dejansko »satelitska soseska« Ljubljane, kjer si je v vrstnih in individualnih hišah sredi zelenja, a še vedno na pragu glavnega mesta, očitno našla svoje domove »intelektualna elita« Ljubljane. Le tako si lahko razlagamo dejstvo, da je v Trzinu delež terciarno izobraženih za skoraj pet odstotnih točk presegal delež teh v Ljubljani.

134

Slika 41: Deleži terciarno izobraženih žensk in moških v mestnih območjih Slovenije 1. 1. 2011.

Figure 41: Share of Men with Tertiary Education Compared to Share of Women with Tertiary Education in Slovenian Urban Areas (1. 1. 2011).

Vir: *Popis 2011*, mikropodatki: SURS, 2014.

Najmanjše so bile razlike med deleži srednje izobraženih, ki so se gibale okrog polovice in nekaj čez. Nekoliko večje pa so spet pri najmanj izobraženih, a je bil v tem primeru v Trziču delež le nekaj manj kot dvakrat večji od deleža v Ljubljani in dvainpolkrat večji od deleža v Trzinu.

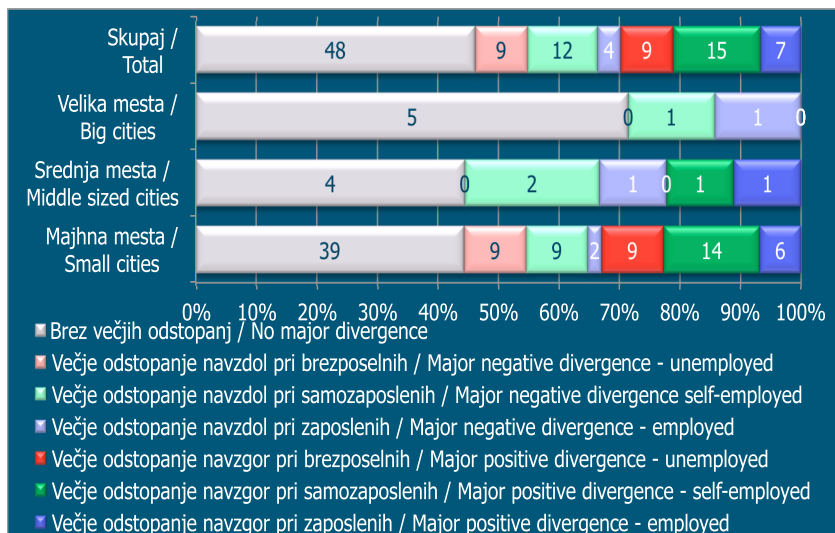
Zanimalo nas je tudi, kako se mestna območja razlikujejo po deležih terciarno izobraženih glede na spol. Koeficient korelacije (0,89) kaže zelo tesno povezanost med deležema terciarno izobraženih moških in žensk. Praviloma torej večji delež terciarno izobraženih moških pomeni tudi večji delež terciarno izobraženih žensk in obratno. Na sliki (Slika 41) se oblak oznak razteza linearno od levega spodnjega proti desnemu zgornjemu kotu, kar dejansko kaže tesno pozitivno korelacijo, saj oznake sorazmerno malo odstopajo od idealne funkcijske porazdelitve. Na grafikon smo narisali še črto enakih deležev (rdeča). Nad njo so le oznake za Piran, Ljutomer, Kranjsko Goro in Portorož. To so mestna območja z večjim deležem terciarno izobraženih moških od deleža terciarno izobraženih žensk. Indeks feminitete med terciarno izobraženimi prebivalci pa je bil manjši od sto le pri Piranu in Kranjski Gori, kar pomeni, da je le v teh dveh krajih živelo več moških s terciarno izobrazbo, kot je bilo žensk s to stopnjo izobrazbe.

Najvišje indekse feminitete med terciarno izobraženimi so imeli kraji z najmanjšimi deleži teh prebivalcev. Črna na Koroškem in Koroška Bela sta imeli skoraj dvakrat več terciarno izobraženih žensk kot moških, a sta bili razmerji 151 proti 80 in 140 proti 77, torej gre za majhne absolutne vrednosti in ne le za majhne deleže. Med velikimi mesti je imelo najvišji indeks feminitete Celje (132) in med srednjimi Domžale (138). Na drugi strani pa je bil najnižji pri Kopru med velikimi in pri Izoli med srednjimi mesti, v obeh primerih pa je znašal približno 116. Večji presežki bolj izobraženega ženskega prebivalstva nad moškim so bili torej značilni predvsem za manjša mesta.

Aktivnost

Na podoben način kot pri velikih starostnih razredih smo določili tudi tipe prebivalcev glede na aktivnost, le da v tem primeru nismo računali z lokacijskimi količniki, ampak z deleži zaposlenih, samozaposlenih in brezposelnih od seštevka teh treh skupin prebivalcev skupaj. Tipe smo nato določili glede na variabilnost deležev in njihovo odstopanje od povprečnega deleža za vsa mestna območja skupaj. Če to ponazorimo s primerom Beltincev, potem je za njihovo uvrstitev v tip mestnih območij z močno navzgor odstopajočim deležem brezposelnih vzrok to, da je delež brezposelnih (od seštevka zaposlenih, samozaposlenih in brezposelnih) za 2,1 standardne-

ga odklona presegal povprečje, delež zaposlenih je bil za 1,7 standardnega odklona nižji od povprečja, delež samozaposlenih pa je bil za manj kot en standardni odklon nižji od povprečja. Ker je bilo sorazmerno največje odstopanje deleža brezposelnih, smo Beltince razvrstili v tip območij z večjim odstopanjem navzgor pri brezposelnih. Območja, pri katerih nobeden od deležev ni odstopal za več kot en standardni odklon, smo razvrstili v tip »Brez večjih odstopanj«.

136

Slika 42: Število mestnih območij v posameznem razredu glede na delež zaposlenih, samozaposlenih in brezposelnih 1. 1. 2011.

Figure 42: Number of Urban Areas in Classes According to the Shares of Unemployed, Self-Employed and Employed Persons¹⁰ (1. 1. 2011).

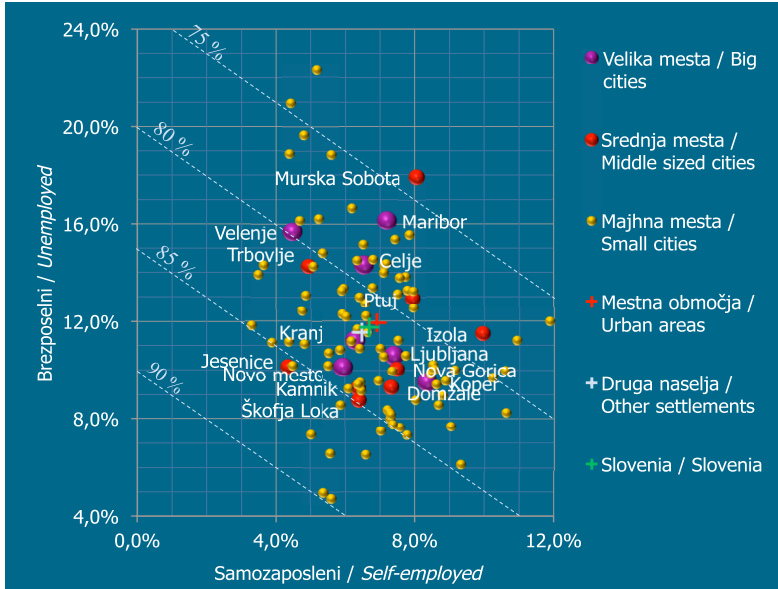
Vir: Popis 2011, mikropodatki: SURS, 2014.

Nekaj manj kot pol mestnih območij je sodilo prav v skupino, kjer ni bilo večjih odstopanj. Od tistih z večjimi odstopanji so bila najpogostejša območja z odstopanjem navzgor pri samozaposlenih. Skoraj v vseh primerih so bila to manjša mesta, le v enem primeru je v ta razred sodilo srednje veliko mesto, in sicer Izola. Ta je imela podpovprečna deleža zaposlenih in brezposelnih, a so bila odstopanja manjša od enega standardnega odklona, sorazmerno precej večje pa je bilo odstopanje pri deležu zaposlenih.

V razred z odstopanjem navzdol pri samozaposlenih so poleg devetih majhnih mest sodili še Velenje od velikih mest ter Trbovlje in Jesenice od

10 Positive divergence means that the group of persons with certain employment status in urban area is represented highly above average and negative divergence that the group is represented highly below average.

srednjih. Vendar so tudi med temi tremi pomembne razlike. Pri Velenju je bilo veliko odstopanje od povprečja navzdol pri deležu samozaposlenih predvsem posledica ravno tako sorazmerno velikega odstopnja navzgor pri deležu brezposelnih. Ravno obraten je bil razlog pri Jesenicah. Tam je bil razlog izrazito navzgor odstopajoč delež zaposlenih. V primeru Trbovelj pa sta oba ostala deleža odstopala manj kot za po en standardni odklon, a je bil tudi v tem primeru nadpovprečen delež brezposelnih, podobno kot pri Velenju, le da to odstopanje ni bilo tako izrazito.

Slika 43: Deleži zaposlenih in samozaposlenih od aktivnih prebivalcev v mestnih območjih Slovenije 1. 1. 2011.

Figure 43: Share of Self-Employed Compared to Share of Unemployed in Slovenian Urban Areas (1. 1. 2011).

Vir: Popis 2011, mikropodatki: SURS, 2014.

Po odstopanjih pri deležu brezposelnih je tako navzgor kot navzdol odstopalo po devet mestnih območij, v vseh primerih je šlo za majhna mesta. Večje odstopanje navzgor pri zaposlenih je bilo izračunano pri šestih majhnih mestih in pri Škofji Loki med srednjimi. Ta je imela skoraj 85-odstotni delež zaposlenih. To pomeni, da je na samozaposlene in brezposelne odpadlo le 15 odstotkov. Oba preostala deleža sta bila tako podpovprečna. Nekoliko bolj je navzdol odstopal delež brezposelnih, a je bilo tudi to odstopanje malenkost manjše od enega standardnega odklona. Od štirih

mestnih območij z večjim odstopanjem navzdol pri zaposlenih je bilo eno iz skupine srednje velikih in eno iz skupine velikih. V prvem primeru je šlo za Mursko Soboto, ki je imela manj kot tričetrtrinski delež zaposlenih. Deleža samozaposlenih in predvsem brezposelnih pa sta bila nad povprečjem za mestna območja.

Povprečni deleži treh temeljnih skupin aktivnega prebivalstva se med mestnimi območji in drugimi naselji skupaj ne razlikujejo dosti. Mestna območja pri deležu zaposlenih, ki je bil 1. 1. 2011 v Sloveniji med aktivnimi prebivalci 81,6-odstoten, odstopajo navzdol za 0,4 odstotne točke, ravno za toliko pa ga presega prebivalstvo drugih naselij skupaj. Razpon med najmanjšim in največjim deležem je pri mestnih območjih znašal 17,1 odstotne točke, standardni odklon pa je bil sorazmerno nizek in je znašal 3,2 odstotne točke. Na sliki (Slika 43) modre črtkane črte in modre oznake za 90, 85, 80 in 75 % označujejo deleže zaposlenih. Najbliže črti, ki označuje 90 %, sta oznaki za Železnike in Cerčno. To sta naselji s skoraj devetimi desetimi (89,7 %) aktivnih s statusom zaposlenih oseb. Na drugi strani tega razpona je z najmanjšim deležem Lendava (72,6 %). Ta sicer sodi v razred mestnih območij z močno navzgor odstopajočim deležem brezposelnih, saj je tudi po tem deležu najvišje med vsemi s kar 22,3 %. Pri brezposelnih je na nasprotni strani z najmanjšim deležem (4,7 %) prav Cerčno, v Železnikih pa je delež tudi blizu najmanjšemu. Standardni odklon (3,3 %) je bil ob bistveno manjšem povprečnem deležu (11,9 %) skoraj enak kot pri zaposlenih. Povprečje za mestna območja je državnega presevalo za 0,2 odstotni točki, povprečje za druga naselja skupaj je bilo za ravno toliko manjše od njega. Povsem enako velja tudi za povprečna deleža samozaposlenih, le da je bilo tu povprečje za Slovenijo še manjše in je znašalo 6,7 %, standardni odklon pri mestnih območjih je znašal 1,8 % in je bil tako absolutno sicer najmanjši, a sorazmerno precej večji kot pri zaposlenih in le nekoliko manjši kot pri brezposelnih. Mestna območja so se torej najbolj razlikovala ravno po deležu brezposelnih. Skupino z zelo visokimi deleži brezposelnih sestavljajo poleg Lendave še Senovo, Turnišče, Kočevje in Beltinci. Bolj k tej skupini kot k preostalim naseljem pa sodi še Murska Sobota s tudi skoraj 18-odstotnim deležem brezposelnih. To pomeni, da so med šestimi naselji z najvišjimi deleži brezposelnih vsa štiri prekmurska mestna območja, poleg teh pa še dve, ki jima je skupno to, da gre za nekdanja rudarska kraja (Senovo, Kočevje).

Nekoliko nižje, a še vedno visoke deleže brezposelnih imajo mesta, ki jih na sliki (Slika 43) v glavnem najdemo v osrednjem delu pasu med modrima črtkanima črtama, ki označujeta meji 75- in 80-odstotnih deležev zaposlenih. Med njimi so od velikih mest Maribor, Velenje in Celje ter od srednjih Trbovlje in Ptuj, poleg teh pa kar še nekaj bolj kot ne industrij-

skih krajev, ki so jih zaznamovali propadi ali pa težave posameznih podjetij. Med njimi najdemo bolj kot ne vsa koroška mestna območja.

Večina mestnih območij ima delež zaposlenih med 80 in 85 %, bolj ali manj pa se razlikujejo po razmerju med deležema samozaposlenih in brezposelnih. Z nekoliko višjimi deleži brezposelnih, ki pa so že podpovprečni, so od velikih mest tu Ljubljana, Kranj in Novo mesto, z nekoliko večjim (nadpovprečnim) deležem samozaposlenih pa Koper. Sicer po nadpovprečnih deležih samozaposlenih izstopajo predvsem obmorski in turistični kraji (Piran, Portorož, Lucija, Bovec, Bled), najmanjši delež samozaposlenih med aktivnimi prebivalci pa je bil v Štorah.

Višjo stopnjo zaposlenosti najdemo predvsem v manjših in gospodarsko dobro stoječih zaposlitvenih središčih v širši okolici Ljubljane in na Gorenjskem, precej nasprotno je stanje v severovzhodni Sloveniji, še posebej kritično pa je v Prekmurju in tamkajšnjih mestih. Zanimivo je še to, da se mestna območja od nemestnih po povprečnih deležih ne razlikujejo dosti, a še po tem so mestna območja z nadpovprečnima deležema brezposelnih in samozaposlenih v slabšem položaju kot druga naselja. Samozaposleni so na območjih z visoko stopnjo brezposelnosti v takšno obliko aktivnosti pogosto prisiljeni in je edini način, da se vsaj začasno (občasno) izognejo brezposelnosti.

Tip družine

V tipu družine, ki jo sestavlja zakonski par brez otrok, je v mestnih območjih živel od najmanj 9,6 do največ 18,8 % od vseh prebivalcev teh območij. Povprečni delež za Slovenijo je bil 12,2 % in je bil enak povprečju za vsa mestna območja skupaj, povprečje za nemestna naselja skupaj pa je bilo za desetinko odstotne točke višje. Razlike v deležih med moškimi in ženskami so zgolj posledica različnega skupnega števila moških in žensk, od katerih se računa deleže, in so zato minimalne (0,4 pri najmanjšem in 0,1 % pri največjem deležu). Ob zgornji meji razpona so bili deleži zakonskih parov brez otrok v naseljih Ravne na Koroškem in Mežica pa Miklavž na Dravskem Polju ter Postojna. Deleže, višje od slovenskega povprečja, je imelo 60 mestnih območij, 44 pa nižje. Najbliže spodnji meji so bili deleži v Cerknem, Logatcu, Mengšu, Železnikih, Piranu in Šmarju pri Jelšah, bili so malenkost manjši od desetine. O razlogih za sorazmerno velike razlike lahko zgolj ugihamo. Ker gre pri tem tipu družin za zakonske pare, ki še nimajo otrok, oziroma za take, katerih otroci so matično družino že zapustili in se osamosvojili, se lahko nekateri dejavniki medsebojno izničujejo ali pa krepijo. Kjer je več starega prebivalstva, bi pričakovali tudi več zakonskih parov brez otrok, po drugi strani bi lahko v območjih s tradicionalnejšimi vrednotami priča-

kovali tudi več mladih parov, ki so še brez otrok. Korelacijski koeficient med deleži starega prebivalstva in deleži zakoncev brez otrok (0,35) res kaže šibko pozitivno povezanost, a kakšnih posebnih zaključkov na podlagi tega in vrednostih deležev posameznih nselij ni mogoče narediti.

Preglednica 20: Najmanjši (MIN), povprečni (Povpr.) in najvišji (MAX) deleži prebivalcev, ki živijo v različnih tipih družin po spolu, za 104 mestna območja, ter povprečni deleži za mestna območja skupaj, druga naselja in Slovenijo 1. 1. 2011.

Table 20: Minimum (MIN), Average and Maximum (MAX) Share of Population Living in Different Types of Families in Slovenian Urban Areas Compared with National Average and Average for Other Settlements (1. 1. 2011).

		Zakonca brez otrok/ Married couple – no children	Zakonca z otroki/ Married couple + children	Mati z otroki/ Mother with children	Oče z otroki/ Father with children	Zunajzakonska partnerja/ Unmarried couple	Zunajzakonska partnerja z otroki/ Unmarried couple + children	Drugo; neznano/ Other; unknown	
Mestna območja/ Urban areas	Moški/ Men	MIN	9,6 %	26,7 %	6,3 %	1,8 %	0,4 %	4,0 %	8,2 %
		Povpr./Average	12,5 %	40,6 %	10,1 %	4,2 %	1,4 %	8,7 %	22,4 %
		MAX	18,8 %	65,0 %	12,9 %	6,4 %	3,0 %	19,6 %	36,5 %
Druga naselja/ Other Settlements	Moški/ Men	Povpr./Average	12,2 %	50,6 %	8,5 %	4,0 %	1,0 %	9,0 %	14,5 %
Slovenija/Slovenia		Povpr./Average	12,4 %	45,7 %	9,3 %	4,1 %	1,2 %	8,9 %	18,4 %
Mestna območja/ Urban areas		Ženske/ Women	MIN	9,2 %	23,4 %	12,6 %	0,5 %	0,4 %	3,7 %
	Povpr./Average		11,9 %	34,7 %	20,0 %	1,2 %	1,3 %	8,0 %	22,9 %
	MAX		18,9 %	55,9 %	24,9 %	2,1 %	3,1 %	17,4 %	31,3 %
Druga naselja/ Other Settlements	Ženske/ Women	Povpr./Average	12,3 %	45,2 %	16,1 %	1,1 %	1,0 %	8,7 %	15,6 %
Slovenija/Slovenia		Povpr./Average	12,1 %	39,9 %	18,1 %	1,1 %	1,2 %	8,3 %	19,3 %
Mestna območja/ Urban areas		Skupaj/ Total	MIN	9,6 %	25,0 %	9,5 %	1,1 %	0,4 %	3,8 %
	Povpr./Average		12,2 %	37,6 %	15,2 %	2,7 %	1,4 %	8,3 %	22,7 %
	MAX		18,8 %	59,2 %	18,5 %	3,9 %	3,1 %	18,5 %	33,9 %
Druga naselja/ Other Settlements	Skupaj/ Total	Povpr./Average	12,3 %	47,9 %	12,3 %	2,6 %	1,0 %	8,9 %	15,1 %
Slovenija/Slovenia		Povpr./Average	12,2 %	42,7 %	13,7 %	2,6 %	1,2 %	8,6 %	18,9 %

Vir: Popis 2011, mikropodatki: SURS, 2014.

Zakonci z otroki imajo največje deleže in tudi tu so razlike med mestnimi območji sorazmerno velike, absolutno pa seveda največje. Pri moških je razlika med najvišjim in najnižjim deležem znašala kar 38,3 odstotne točke, tako da so se deleži moških, ki živijo v družinah zakoncev z otroki, gibali med dobro četrtino in skoraj dvema tretjinama. Povprečni delež za mestna območja skupaj je bil pri ženskah za približno šest odstotnih točk nižji kot pri moških. To gre pripisati nesorazmerju med moškimi in ženskami v višjih starostnih razredih, ki je izrazito v korist žensk, zaradi česar je tudi število žensk, od katerega se računa delež, večje. Razlika v povprečnem deležu za vsa mestna območja skupaj in deležem vseh drugih naselij skupaj je kar 10 odstotnih točk pri moških in še za spoznanje več pri ženskah. Tu pa razlog lahko iščemo v večjem tradicionalizmu podeželja, kjer je zakonska zveza še vedno više na lestvici vrednot in kjer so tudi mehanizmi družbenega nadzora močnejši kot v mestih. Mestna območja, v katerih so bili deleži, večji od polovice, so Beltinci, Brezovica pri Ljubljani, Šenčur, Miren, Naklo, Žiri, Vipava, Železniki in Turnišče, kjer je bil med vsemi najvišji (59,2 % prebivalcev, ki živijo v družinah zakoncev z otroki). Med njimi ni naselij z izrazito mestnimi značilnostmi.

Na drugi strani je s komaj četrtinskim deležem prebivalcev iz družin zakoncev z otroki Piran. Nekaj večji so bili deleži v Črni na Koroškem, Kranjski Gori, Mežici, Ravnah na Koroškem in Mariboru. Po eni strani torej naselja, pri katerih lahko govorimo o stari mestni tradiciji in tudi večjem številu prebivalstva, na drugi pa manjša naselja, a povezana z rudarstvom in industrijo oziroma v primeru Kranjske Gore s turizmom. Velika zastopanost koroških mestnih območij je povezana s tradicionalno manjšo poročnostjo tega območja oziroma, kot je zapisala Širceljeva v monografiji o rodnosti v Sloveniji od 18. do 21. stoletja (Šircelj, 2006, 270), so se razlike v deležu otrok, rojenih zunaj zakonske skupnosti, med različnimi območji Slovenije ohranile vse do danes. Kot območje z visoko zunajzakonsko rodnostjo izpostavi območje na vzhodu med avstrijsko in hrvaško mejo (gre v glavnem za Podravje in del Pomurja na desnem bregu Mure). Poleg naštetih koroških mestnih območij prvo peterico po deležu zunajzakonskih partnerjev z otroki sestavljata še Dravograd in Radlje ob Dravi.

Prav pri zunajzakonskih partnerjih so razlike med mestnimi območji z najnižjimi in najvišjimi deleži sorazmerno največje. Pri tistih brez otrok je razmerje kar 1 : 7, pri tistih z otroki pa tudi skoraj 1 : 5, a je v tem drugem primeru to podobno razmerje kot pri kategoriji »Drugo, neznano«. Najnižji je bil delež članov družin zunajzakonskih partnerjev z otroki v Metliki, z zgolj 3,8 %, pod petimi odstotki pa so bili še deleži v Vipavi, Ilirski Bistrici in Lendavi. Zanimivo je, da so imeli od velikih mest Kranj, Ce-

lje in Velenje delež rahlo nad državnim povprečjem (8,6 %), ostala štiri pa pod njim, najbolj med vsemi pa je navzdol odstopal v Kopru (za 1,6 odstotne točke). Zato je bil tudi povprečni delež za mestna naselja skupaj nižji kot povprečni delež za druga naselja skupaj, razlika pa je bila 0,6 odstotne točke v korist povprečnega deleža v nemestnih naseljih. To se nekako ne sklada s predstavo o liberalnejših mestih in tradicionalnejšem podeželju. Očitno prav pri tem tipu družin pomembno vlogo igrajo še neki drugi dejavniki, ki nam niso poznani, z izjemo omenjene tradicionalno višje zunajzakonske rodnosti v severovzhodni Sloveniji brez Prekmurja.

Če se zunajzakonski pari z otroki niso izkazali kot značilni za mesta, pa to ne velja za matere z otroki. Te so nedvomno bistveno bolj mestni kot nemestni pojav. Ker je v teh družinah več žensk kot moških (v vsaki je najmanj ena ženska – mati, otrok(ci) pa so obeh spolov), je velika tudi razlika med deleži moških in deleži žensk, ki živijo v tem tipu družine. Delež v vseh mestnih območjih skupaj je bil natanko petinski pri ženskah in tudi skoraj natanko desetinski pri moških; v primerjavi z deležema za nemestna naselja sta bila višja za 1,6 odstotne točke pri moških in kar za 3,9 odstotne točke pri ženskah. Od 104 mestnih območij jih je imelo 57 delež večji od državnega povprečja. Pod desetino skupnega prebivalstva je v družinah mater z otroki živelo na Prevaljah, v Cerknici, Naklem in Črni na Koroškem. Najnižji delež je znašal 9,5 %, najvišji pa 18,5 % in to v Piranu. Blizu tej zgornji vrednosti so bili deleži še v Murski Soboti, Kranjski Gori, Celju, Žalcu in na Ptujju. V vseh velikih mestih in v večini srednjih so deleži presegali državno povprečje. Od srednjih mest so imela manjše deleže od povprečja države le Trbovlje, Kamnik in Jesenice, a slednja dva le za desetino odstotne točke.

V družinah očetov z otroki je živelo v povprečju skoraj petkrat manj ljudi kot v družinah mater z otroki. Tudi razlika napram nemestnim naseljem je bila manjša, a so imela mesta višje deleže. Razlike med najnižjimi in najvišjimi deleži pa so bile večje kot pri materah z otroki. V povprečju je 4,2 % od vseh moških v mestnih naseljih živelo v takem tipu družine. To je bilo le za 0,2 odstotni točki več kot v nemestnih naseljih. Žensk je v enostarševskih družinah z očetom živelo le 1,2 odstotka, kar je za 0,1 odstotne točke več, kot je bilo povprečje za nemestna naselja. V Piranu je v družinah očetov z otroki živelo največ, to je 3,9 %, prebivalcev obeh spolov, najmanjši delež (1,1 %) pa je imela Gornja Radgona. Kar 65 mestnih območij je imelo deleže manjše od državnega povprečja, a je bilo povprečje za mestna območja večje od njega predvsem na račun nadpovprečnih deležev v večjih mestih (Koper, Ljubljana, Novo mesto), ob tem, da sta bila tudi deleža v Kranju in Mariboru državnemu povprečju zelo blizu.

Ob koncu podpoglavja še nekaj besed o kategoriji »Drugo, neznano« – sem so razvrščeni vsi, ki jih tako ali drugače ni v osnovnih tipih družin. V Sloveniji je v to kategorijo spadalo 18,6 % vseh prebivalcev. Dejansko bi lahko rekli, da je to najbolj mestna kategorija, saj je bila razlika med povprečnim deležem mestnih v primerjavi z nemestnimi naselji kar 7,6 odstotnih točk v korist mestnih. Šesterico z najvišjimi deleži sestavlja nekoliko nenavadna skupina mestnih območij, in sicer Šmarje pri Jelšah, Sežana, Štore, Portorož, Kranjska Gora in z daleč najvišjim, več kot tretjinskim, deležem Piran (33,9 %). Tudi to kaže na to, da ne gre za homogeno kategorijo, v katero padejo tako starostniki kot drugi, ki ne živijo v družinskih skupnostih (razne oblike institucionalnega bivanja).

V skupino mestnih območij z najmanjšimi deleži sodijo Železniki z 11,4 %, sledijo Žiri, Šenčur, Miren, Brezovica pri Ljubljani in Turnišče, vsa z manj kot 15 odstotki kategorije »Drugo, neznano«. Tudi v tem primeru težko najdemo neke skupne poteze, ki bi lahko razkrile dejavnike, ki vplivajo na tako nizko zastopanost te kategorije v teh naseljih.

Državljanstvo in začasno bivajoči slovenski državljani

Po deležu tujih državljanov in državljanek se slovenska mestna območja močno razlikujejo med seboj. Te razlike so precej večje pri moških, saj ti med prebivalci s tujim državljanstvom močno prevladujejo. Deleži moških prebivalcev s tujim državljanstvom so se gibali v razponu od 0,6 % v Beltincih do 24,2 % v Sežani (Slika 44). Skoraj četrtinski delež je bil verjetno do določene mere povezan s tujimi delavci sicer zdaj že propadlega gradbenega podjetja Kraški zidar, vendar pa ni nepomembna tudi bližina državne meje z Italijo, saj je bil tudi delež tujih državljanek v Sežani najvišji med vsemi mestnimi območji (Slika 45). Pri ženskah so bili sicer deleži precej manjši kot pri moških in so se gibali v razponu od 0,4 % v Beltincih in Žireh do 8,0 % v Sežani. V tej je bilo tako med 5.531 prebivalci kar 910 tujih državljanov in državljanek, kar je približno šestina.

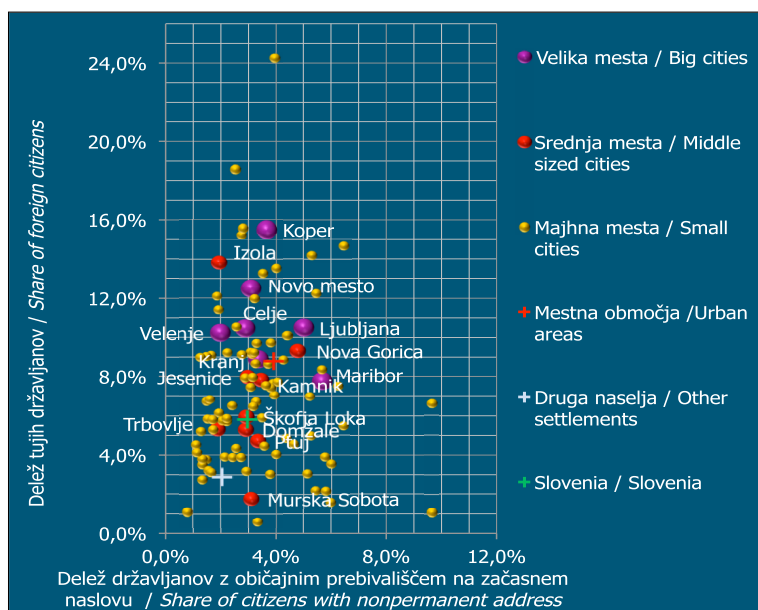
Od ostalih mestnih območij je po deležu tujih državljanov (moških) navzgor močno odstopal še delež v Šoštanju, a je bil že manjši od petine, pri ženskah pa je s 4,0 % delež sodil šele na 21. mesto. Visok delež pri moških je bil torej verjetno povezan z delovnimi mesti v rudniku v bližnjem Velenju, kjer pa, zanimivo, delež tujih državljanov sploh ni posebej izstopal. Manjša deleža od tega sta bila tako med vsemi velikimi mesti le še v Mariboru in Kranju.

Največji delež tujih državljanov (moških) je bil v velikih mestih v Kopru in je bil s 15,5 % med vsemi mestnimi območji tretji največji. Tudi pri ženskah je bil v Kopru delež precej večji kot v drugih velikih mestih, a je

bilo majhnih mest z večjimi deleži tujih državljanek precej več, od srednje velikih mest pa je bil ta delež večji v Izoli. Tudi sicer so med mestnimi območji z najvišjimi deleži tujih državljanek prevladovala obalna in obmejna mestna območja iz zahodne Slovenije. Koliko dejansko vpliva bližina državne meje, je sicer vprašljivo, saj so bili na vzhodu države v obmejnih mestnih območjih deleži tujih državljanov in državljanek zelo nizki. Primeri takih krajev so Gornja Radgona, Radenci in predvsem pri ženskah Ormož.

Med srednje velikimi mesti je bil največji delež tujih državljanov in državljanek v Izoli, obmorskem, turističnem in industrijskem središču. Ta delež je bil tudi večji od deležev v vseh velikih mestih z izjemo Kopra in še to samo pri moških. Od ostalih srednje velikih mest je bil delež tujih državljanov v Novi Gorici večji kot v Kranju in Mariboru, Jesenice in Kamnik pa sta imela podobna deleža kot Maribor, ki je imel med velikimi mesti najnižji delež, celo nižjega od povprečja za vsa mestna območja skupaj.

144

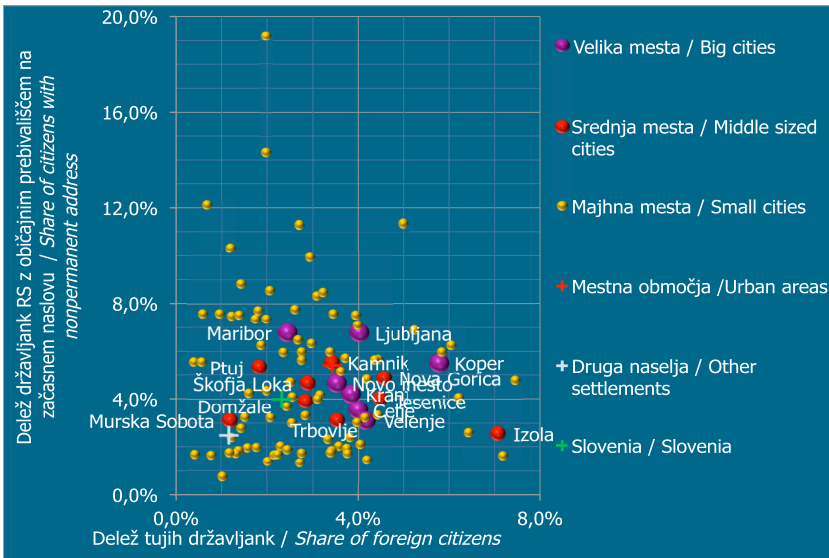
Slika 44: Deleži moških državljanov RS z običajnim prebivališčem na začasnem naslovu in deleži moških tujih državljanov v mestnih območjih Slovenije 1. 1. 2011.

Figure 44: Share of Men, Citizens of RS with Nonpermanent Address Compared with Share of Men, Foreign Citizens in Slovenian Urban Areas (1. 1. 2011).

Vir: Popis 2011, mikropodatki: SURS, 2014.

Po deležu tujih državljanek so bila srednja in velika mesta veliko bolj izenačena, navzgor sta odstopala deleža v že omenjenih Izoli in Kopru,

navzdol pa v Mariboru pri velikih mestih in na Ptujju ter v Murski Soboti pri srednje velikih. So pa imela skoraj vsa mestna območja višje deleže od povprečja za vsa nemestna naselja skupaj in nekaj manj kot tripetinska večina tudi višje od slovenskega povprečja. To je znašalo 5,8 %. Pri moških je bilo mest z deležem, večjim od slovenskega povprečja, ravnno tako skoraj tri petine. Tuji državljani so torej kot prebivalci Slovenije precej značilnejši za mestna kot za druga naselja, razlike med posameznimi naselji pa so, kot smo že omenili, zelo velike, še posebno pri moškem prebivalstvu.

Slika 45: Deleži tujih državljanov in deleži državljanov RS z običajnim prebivališčem na začasnem naslovu v mestnih območjih Slovenije 1. 1. 2011.

Figure 45: Share of Women, Foreign Citizens Compared with Share of Women, Citizens of RS with Nonpermanent Address in Slovenian Urban Areas (1. 1. 2011).

Vir: Popis 2011, mikropodatki: SURS, 2014.

Naše pričakovanje, da bodo v mestnih območjih z večjimi deleži tujih državljanov večji tudi deleži državljanov Slovenije s prebivališčem na začasnem naslovu, se ni izkazalo za upravičeno. Koeficient korelacije pri moških deležih je bil sicer pozitiven a je znašal skromnih 0,15, pri ženskih deležih pa je bil celo rahlo negativen (-0,06). Na začasnost bivanja očitno vplivajo drugi dejavniki (domovi starejših občanov, študentski domovi) kot na bivanje tujih državljanov (delovna mesta). Ker so po deležu začasno bivačih tako pri moških kot pri ženskah v ospredju Šmarje pri Jel-

šah, po velikosti štiriindevetdeseto mestno območje od stoštirih in eno od trinajstih z manj kot 2.000 prebivalci, lahko sklepamo, da gre v veliki meri za vpliv naključnih dejavnikov, med katere vsekakor sodi tudi to, ali so prebivalci domov starejših občanov tam prijavljeni začasno. Dobra desetina moških in slaba petina žensk, ki so v Šmarju pri Jelšah imeli začasno bivališče, v številkah pomeni 79 moških in 184 žensk. Delež, večje od ene destine, so imeli pri moških le še Radenci, pri ženskah pa Polzela s 14,3 %, ki ji z deleži med 10 in 12 % sledijo še Radenci, Trebnje, Štore in Ormož. Najmanjši delež sta imeli naselji Turnišče pri ženskah in Žiri pri moških. Na obeh straneh razpona, ki je pri moških od 0,8 do 11,1 %, pri ženskah pa od 0,8 do 19,2 %, so torej majhna naselja, ki nimajo izrazito mestnega značaja.

146

Če pri manjših mestnih območjih z izstopajočimi deleži težko najdemo razlog zanje, je pri velikih mestih odstopanje navzgor pri Mariboru in Ljubljani verjetno posledica bivanja študentov, pri čemer je imel manjši Maribor v obeh primerih višja deleža od Ljubljane, a je bila razlika pri ženskah zanemarljiva.

Tip in generacija priseljenca

Statistični urad RS prebivalce razvršča v 11 razredov glede na »generacijo« priseljenca. Pojem generacije v tem primeru sicer ni najustreznejši, vendar ga povzemamo kot uradnega. Za našo analizo smo enajst razredov združili v zgolj tri, kot je to prikazano v spodnji preglednici. Podatkov o starših, ki bi omogočali opredelitev generacije priseljencev, ni predvsem pri starejših prebivalcih, katerih staršem ni bila dodeljena matična številka občana. Tako lahko sklepamo, da v veliki večini ne gre za priseljence, zato smo naš združen razred »Ni priseljenec oziroma ni podatkov o enem ali obeh starših« na kratko poimenovali kar kot »nepriseljenci«.

V naši analizi smo mestna območja najprej razdelili v dve skupini glede na to, ali je bil v njih večji delež priseljencev prve generacije (spodnji trakovi na sliki) ali pa delež priseljencev druge in tretje generacije (zgornji trakovi na Sliki 46).

Če med priseljenci prevladujejo pripadniki druge in tretje generacije, potem je to predvsem posledica dolgotrajnejšega priseljevanja, zaradi česar imamo v takih primerih opravka s priseljenci, ki imajo družine, ali pa s potomci priseljencev z lastnimi družinami (druga in tretja generacija). Prevlada priseljencev prve generacije pa kaže na to, da je prisotnih več samskih priseljencev ali pa takih, ki so v Sloveniji zaradi dela in so člani njihovih družin v državi, od koder so ti delavci prišli. Torej lahko sklepamo, da je to

značilno za območja, kjer je bila večja potreba po tujih delavcih v času, za katerega imamo podatke (1. 1. 2011).

Preglednica 21: Razredi prebivalcev glede na »generacijo« priseljenecv in razred, v katerega smo jih združili za našo analizo.

Table 21: Classes Defined by Generation of Immigrants (as Defined by Statistical Office of Republic of Slovenia) Merged into Classes for our Analysis.

Razred glede na »generacijo« priseljenecv po razvrstitvi SURS/ <i>Class defined by generation of immigrant (Statistical office of RS definition)</i>	Razred v naši analizi/ <i>Class in our analysis</i>
Prva generacija/ <i>First generation</i>	Prva generacija/ <i>First generation</i>
Druga generacija, oba starša priseljenca prve generacije/ <i>Second generation, both parents first generation</i>	Druga in tretja generacija priseljenecv po enem ali po obeh starših/ <i>Second and third generation after one of the or both parents</i>
Druga generacija, samo oče priseljenec prve generacije/ <i>Second generation, only father first generation</i>	
Druga generacija, samo mati priseljenka prve generacije/ <i>Second generation, only mother first generation</i>	
Tretja generacija, oba starša priseljenca druge generacije/ <i>Third generation, both parents second generation</i>	
Tretja generacija, samo oče priseljenec druge generacije/ <i>Third generation, only father second generation</i>	
Tretja generacija, samo mati priseljenka druge generacije/ <i>Third generation, only mother second generation</i>	
Ni priseljenec, oče in mati nista priseljenca/ <i>Not an immigrant, father and mother are not immigrants</i>	Ni priseljenec oziroma ni podatkov o enem ali obeh starših: »nepriseljenci«/ <i>Not an immigrant or no data about (one of the) parents</i>
Ni priseljenec, oče ni priseljenec, ni podatka o materi/ <i>Not an immigrant, father not an immigrant, no data about mother</i>	
Ni priseljenec, mati ni priseljenka, ni podatka o očetu/ <i>Not an immigrant, mother not an immigrant, no data about father</i>	
Generacija ni določljiva, ni podatkov o starših/ <i>Generation not definable, no data about parents</i>	

Mikropodatki: SURS, 2014.

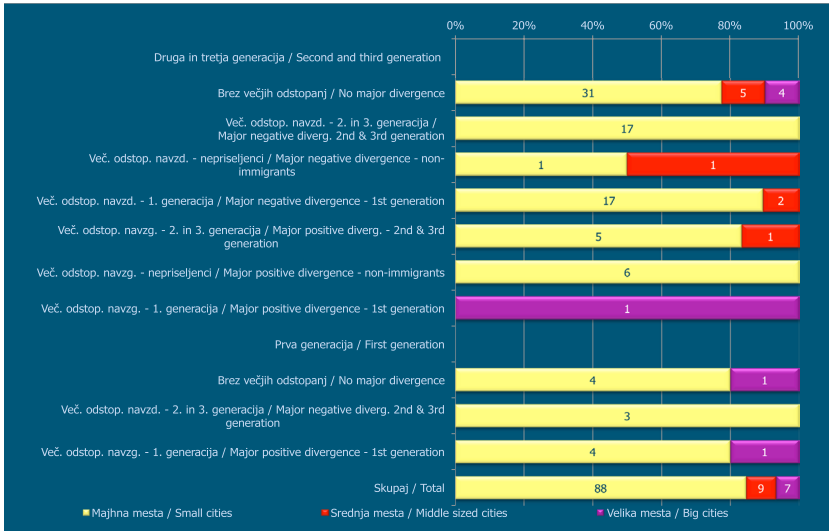
Med mestnimi območji je bistveno več takih, kjer med priseljenci prevladujeta druga in tretja generacija, saj je bilo takih s prevlado prve generacije priseljenecv le 13. Na grafikonu (Slika 47) so oznake za mestna območja z višjim deležem priseljenecv prve generacije pod rdečo črtkano črto, ki označuje enakost obeh deležev. Pri naseljih z večjimi deleži priseljenecv so nekaj pogostejši deleži priseljenecv prve generacije, ki so večji od deležev ostalih priseljenecv. Prevlada deleža druge in tretje generacije med priseljenci je najopaznejša pri mestih z manjšimi in s srednjimi deleži priseljenecv. Tudi vsa velika in srednja mesta z izjemo Velenja so imele večje deleže priseljenecv druge in tretje generacije. Rudarsko Velenje pa poleg še štirih manjših mest sodi v v tip priseljenjskih mestnih območij z večjim odstopanjem deleža priseljenecv prve generacije navzgor. Teh priseljenecv je v Velenju kar za četrtino vsega prebivalstva, medtem ko je slovensko povprečje 11,1 %, povprečje za mestna območja skupaj pa 16,5

% . V isto skupino so sodila še majhna mesta Šoštanj, Metlika, Postojna in Sežana. Izrazito nadpovprečen delež prve generacije je bil še v Kopru (28,7 %), a je bil ta delež za 0,3 odstotne točke manjši od deleža priseljenecv druge in tretje generacije. Piran, s še malenkostno večjima deležema (29,2 in 29,5 %), pa je sodil že v kategorijo večjega odstopanja navzdol pri deležu »nepriseljencev«. Jesenice z najvišjim deležem priseljenecv druge in tretje generacije (30,6 %) sodijo v tip mestnih območij z večjim odstopanjem navzgor pri deležu priseljenecv druge in tretje generacije. Skupino mest z najmanjšim deležem nepriseljenskega prebivalstva poleg Jesenic sestavljajo še obalna mesta Koper, Izola in Piran. Nadpolovični je bil delež priseljenecv še v obalni Luciji ter obmejnih Metliki in Rogatcu, blizu polovici pa še pri preostalih dveh obalnih mestih, Ankaranu in Portorožu.

148

Med mestnimi območji s prevladujočim deležem priseljenecv druge in tretje geneacije jih je bilo največ razvrščenih v tip »z večjim odstopanjem navzdol pri prvi generaciji« (17 manjših mest in dve srednji – Ptuj in Murska Sobota) ter tip »z večjim odstopanjem navzdol pri drugi in tretji generaciji« (17 manjših mest). V glavnem gre za mesta z manj kot četrtinskim deležem priseljenskega prebivalstva, v nobenem pa ni delež »nepriseljencev« manjši od 70 %. Mestnih območij z izrazitim odstopanjem deleža »nepriseljencev« navzgor od povprečja je bilo šest (Vir, Muta, Radeče, Slovenj Gradec, Šmarje pri Jelšah, Turnišče).

Deleži »nepriseljencev« so bili v 104 mestnih območjih razporejeni od zgolj 41,3 % v Piranu do 91,5 odstotnega deleža v Žireh. Na grafikonu (Slika 47) so z modrimi črtkanimi črtami označene mejne vrednosti deležev »nepriseljencev«, in sicer v razmiku desetih odstotkov od 50 % v zgornjem desnem kotu do 90 % v spodnjem levem. Pod oznako za 80 % je 21 mestnih območij, kar je približno petina. Med njimi ni ne srednje velikih ne velikih mest. Večinoma gre za manjše, pogosto bolj odmaknjene industrijske kraje, kot so že omenjena naselja Žiri, Železniki, Cerkno, Mozirje in nenazadnje tudi Idrija ter Šmartno pri Litiji. Nizki deleži priseljenecv so značilni tudi za obrobnejša območja, ki so ali pa so bila do izgradnje avtoceste precej oddaljena od Ljubljane. Mestna območja z najnižjimi deleži priseljenecv so tako na Koroškem Črna, Mežica in Prevalje, v dravski dolini še Muta ter Radlje, v Pomurju pa Turnišče, Beltinci, Gornja Radgona in Radenci. Potem so tu še manjša mesta, od katerih se vsaj nekatera nahajajo blizu večjih mest, a je v njih panožna struktura delovnih mest očitno taka, da ni bilo potreb po večjem številu delavcev iz tujine oziroma z drugih območij Jugoslavije. V to skupino bi lahko uvrstili Polzelo, Naklo, Šentjur, Trebnje, Zreče in Lenart v Slovenskih goricah.

Slika 46: Mestna območja glede na to, ali imajo večji delež priseljencev prve generacije ali delež priseljencev druge in tretje generacije, ter odstopanje od povprečnih deležev za mestna območja skupaj.

Figure 46: Urban Areas According to the Prevailing Share of First or Second and Third Generation Immigrants and Divergence of Three Basic Population Groups According to Immigrant Status from National Average (1. 1. 2011).

Vir: Popis 2011, mikropodatki: SURS, 2014.

Odmaknjenost, gospodarska zaostalost v primerjavi z ostalo Slovenijo in sorazmerno agrarni značaj Pomurja so najbrž razlogi za najbolj nepriseljenski značaj tamkajšnjih naselij, ki so statistično opredeljena za mestna območja. Edina izjema je Lendava, ki je bila zaradi svoje industrije očitno dovolj privlačna tudi za priseljevanje z območja zunaj Slovenije.

Na grafikonu (Slika 47) lahko vidimo, da je večina oznak za srednja in velika mesta razporejena okrog povprečja za vsa mestna območja skupaj, ki znaša 16,5 % priseljencev prve generacije, 19,7 % priseljencev druge in tretje generacije ter 63,8 % prebivalcev, ki niso priseljenci ali pa zanje ni moč ugotoviti, ali to so ali ne. Oznaki za povprečje za Slovenijo in za druga naselja skupaj sta razporejeni v smeri proti koordinatnemu izhodišču, pri čemer je povprečje za druga naselja že tako nizko, da je bliže koordinatnemu izhodišču že zelo malo oznak za majhna mesta. Velik razmik med oznakami za povprečja kaže na velike razlike med mestnimi in drugimi območji, pa tudi, da je kljub vsemu še vedno kar nekaj manjših mestnih območij zelo podobnih naseljem, ki niso opredeljena kot mesta. Oznake, ki prikazujejo

njihove deleže priseljencev in so razmeščene okoli povprečja za druga naselja skupaj, je več kot dvajset. Predvsem gre za manjša mesta, a neke vmes med slovenskim povprečjem in povprečjem za druga naselja sta tudi srednje veliki mesti Ptuj in Murska Sobota.

Slika 47: Deleži priseljencev glede na generacijo v mestnih območjih Slovenije 1. 1. 2011.

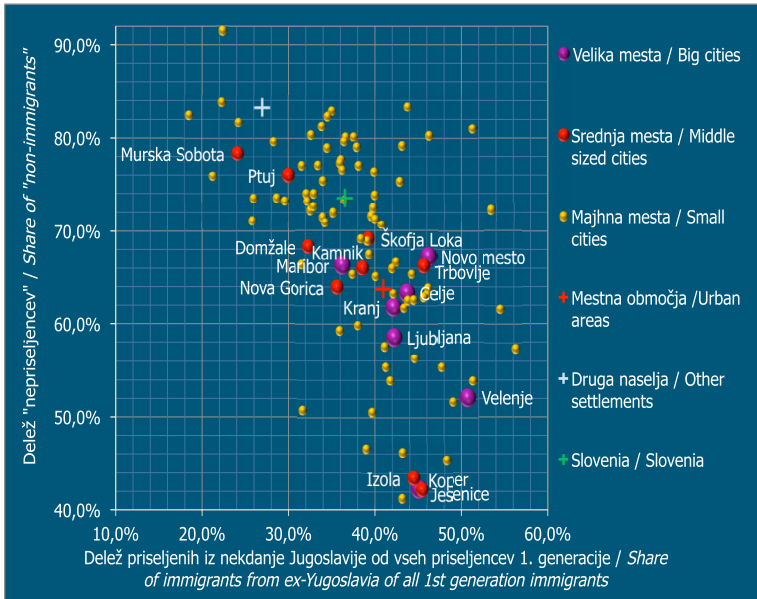
Figure 47: Share of First Generation Immigrants Compared to Share of Second and Third Generation Immigrants in Slovenian Urban Areas (1. 1. 2011).

Vir: Popis 2011, mikropodatki: SURS, 2014.

Poleg podatka o generaciji priseljencev je med podatki registrskega popisa 2011 na razpolago tudi podatek o poreklu glede na državo. Vendar pa so bile na ravni mestnih območij številke že tako majhne, da jih zaradi statistične zaščite podatkov ni bilo mogoče pridobiti. Z združevanjem posameznih razredov pa se izgubi večina za analizo uporabnih informacij. Tako smo lahko uporabili le podatek o številu priseljencev prve generacije z območja nekdanje Jugoslavije in izračunali delež od vseh priseljencev prve generacije.

Povsem pričakovano so deleži zelo visoki, saj je še vedno daleč najboljše priseljevanje iz držav nekdanje Jugoslavije. Vendar so bile med mestnimi območji sorazmerno velike razlike. Zelo močno navzdol je odstopal delež v Lenartu v Slovenskih Goricah. V prvi generaciji priseljencev je bilo v tem naselju razmerje med številom priseljenih z območja nek-

danje Jugoslavije in tistih iz drugih držav 58 : 42, pri moških in 40 : 39 pri ženskah. Delež priseljencev z območja nekdanje Jugoslavije je bil tako med prvo generacijo priseljencev le 54,7-odstoten. Pri Murski Soboti z naslednjim najmanjšim deležem je bil že 70 %. Manj kot tričetrtinski so bili še deleži v Gornji Radgoni in Radencih v Pomurju, v turističnem Portorožu in industrijskih Račah ter na Ptujju kot edinem od regionalnih središč. Blizu trem četrtinam sta bila še deleža v gorskih turističnih središčih Bledu in Bovcu. Z izjemo Portoroža so bili to kraji z zelo majhnimi deleži priseljencev (pod četrtino oziroma vsaj pod tremi desetninami).

Slika 48: Deleži »nepriseljencev« od vseh prebivalcev in deleži priseljencev z območja nekdanje Jugoslavije od vseh priseljencev prve generacije za mestna območja Slovenije 1. 1. 2011.

Figure 48: Share of Immigrants from the Region of Former Yugoslavia from all First Generation Immigrants Compared to Share of Non-Immigrants from Total Population in Slovenian Urban Areas (1. 1. 2011).

Vir: Popis 2011, mikropodatki: SURS, 2014.

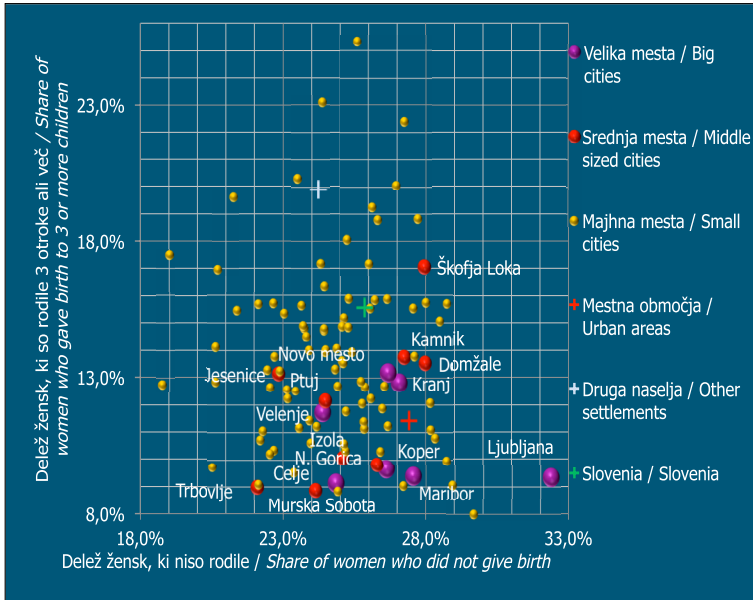
Skoraj povsem »jugoslovansko« so imeli prvo generacijo priseljencev v Železnikih, kjer je bil delež priseljencev z območja nekdanje Jugoslavije med prvo generacijo kar 97,8-odstoten. To v praksi pomeni, da je bilo med 230 priseljenci prve generacije pet žensk, ki niso bile s tega območja. Železniki so bili tudi edino naselje z zelo visokim deležem »nepriseljencev«, kjer so med priseljenci prve generacije tako občutno prevladovali priseljenci z območja nekdanje Jugoslavije. Značilnejše je bilo to za mestna obmo-

čja z bistveno nižjimi deleži »nepriseljencev«. Najbolj to velja za Jesenice s samo 42,2 % »nepriseljencev« in s kar 96,6 % »jugoslovanskih« priseljencev znotraj prve generacije. Ob le nekaj večjih deležih »nepriseljencev« so imeli podobno prevladujočo »jugoslovansko« prvo generacijo še v Velenju, Šoštanjju, Postojni, Pivki, Trziču in na Koroški Beli. Ob teh imenih je seveda logično sklepati, da so tako visoki deleži posledica potreb predvsem po nižje ali nekvalificirani delovni sili v rudarstvu in industriji.

Rodnost

O pretekli rodnosti lahko posredno sklepamo po številu otrok, ki so jih rodile ženske, pomemben pa je tudi delež žensk, ki (še) niso rodile. Na grafikonu smo prikazali razmerje med dvema deležema za vsako mestno območje. Na abscisni osi je prikazan delež žensk, ki še niso rodile; delež je izračunan od vseh, ki so bile 1. 1. 2011 stare 15 let in več. Na ordinatni osi pa je prikazan delež žensk, ki so rodile tri otroke ali več; seveda je tudi ta izračunan za starostni razred 15 let in več. Čeprav bi pričakovali, da bosta deleža v obratnem sorazmerju (več žensk, ki niso rodile – manj žensk, ki so rodile večje število otrok), korelacije med deležema praktično ni. Izračunani koeficient korelacije je znašal zgolj -0,06. Bistveno večje so bile razlike pri deležu žensk s tremi in z več rojenimi otroki. Ti deleži so bili razporejeni v razponu od 8,0 % v Portorožu do 25,3 % v Žireh. Povprečni delež za mestna območja je znašal le 11,4 %, kajti kar štiri od sedmih velikih mest so imela ta delež manjši od desetine, preostala tri pa so bila tudi vsa pod 14 %. Slovensko povprečje je bilo za več kot odstotno točko nad to mejo (15,6 %), povprečje za druga naselja pa še precej više in je znašalo skoraj eno petino (19,9 %). Z deleži nad to vrednostjo je le peščica mestnih naselij. Žiri z največjim deležem smo že navedli, poleg njih pa so v tej skupini še Železniki, Vipava, Šmartno pri Litiji in Ribnica. Blizu povprečja za nemestna naselja so še nekatera manjša mesta (Muta, Beltinci, Turnišče) in nekaj večji Logatec in Ajdovščina. Od naštetih naselij imata Šmartno pri Litiji in Muta delež žensk, ki niso rodile, manjši od 24,2 %, kolikor je znašalo povprečje za druga (nemestna) naselja. To povprečje je bilo za 1,7 odstotne točke manjše od slovenskega povprečja in za 3,2 od povprečja za mestna območja. Povprečni delež žensk brez otrok v vseh mestih skupaj je bil visok predvsem zaradi Ljubljane, v kateri je bil skoraj tretjinski (32,4 %). Veliko so k temu nedvomno prispevale tudi številne študentke, ki v času študija živijo v Ljubljani. Pri Mariboru je bilo to manj izrazito, a je bil tudi v tem univerzitetnem središču delež žensk, ki (še) niso rodile, nad povprečjem za mestna območja, ki je znašalo 27,4 %. Nad tem povprečjem so bila na primer mestna območja Logatec in Škofja Loka (ob visokih deležih žensk z

več otroki), Mengeš in Trebnje (ob povprečnih deležih žensk z več otroki) ter tri obalna mesta Piran, Lucija in Portorož (ob deležih žensk z več otroki pod povprečjem za mestna območja). Od vseh obalnih mest je imela samo Izola delež žensk, ki niso rodile, rahlo manjši od slovenskega povprečja, vsa obalna mesta pa so imela zelo nizek delež žensk s tremi in več rojenimi otroki in so bila pod povprečjem za mestna območja.

Slika 49: Delež žensk, starih 15 let in več, ki so rodile tri otroke in več, ter delež žensk iste starosti, ki niso rodile, v mestnih območjih Slovenije 1. 1. 2011.

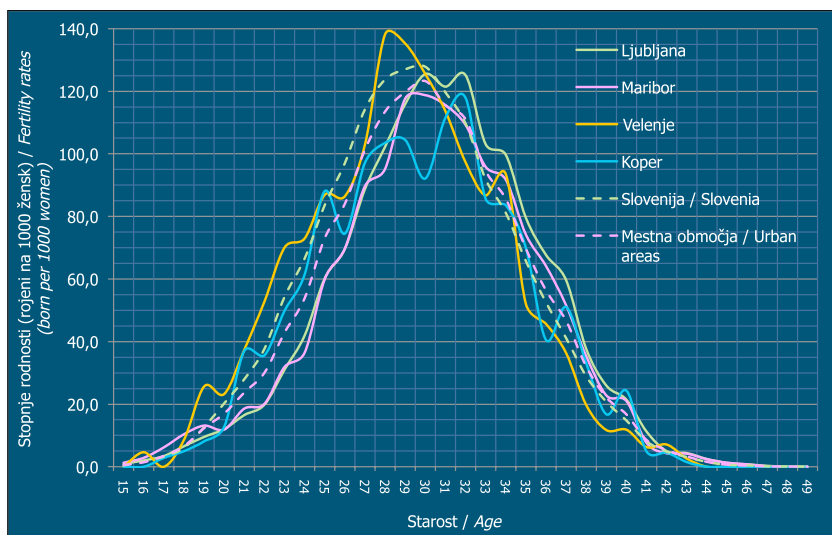
Figure 49: Share of Women Age 15 and More That Did Not Give Birth Compared to Share of Those That Gave Birth to Three or More Children in Slovenian Urban Areas (1. 1. 2011).

Vir: Popis 2011, mikropodatki: SURS, 2014.

Med naselji z zelo nizkimi deleži žensk brez otrok izstopata Mežica z zgolj 18,8 % in Naklo z 19,0 %. Mežica sodi med naselja s podpovprečnim deležem žensk, ki so rodile več otrok, Naklo pa med tista z nadpovprečnim, a ne pri enem ne pri drugem ne gre za zelo velika odstopanja od tega povprečja.

Med srednje velikimi mestnimi območji je precej izstopalo Trbovlje, in sicer po zelo nizkem deležu žensk z več rojenimi otroki, pri čemer je bil sorazmerno nizek tudi delež žensk, ki niso rodile. Lahko bi torej rekli, da gre za mestno naselje, kjer prevladujejo ženske, ki so rodile enega ali dva otroka. Med 15 in več let starimi jih je bilo takih v Trbovljah več kot tri petine. Delež takih, ki so rodile dva otroka, pa je bil več kot tretjinski (36,1 %).

Zelo nizke deleže žensk brez otrok in srednje velike deleže žensk z več otroki so imeli Murska Sobota, Celje in Sežana. Od teh bi Mursko Soboto lahko uvrstili v isti tip kot Trbovlje, torej med naselja z izrazito prevladujočim deležem žensk z enim do dvema otrokoma. Četrtnina žensk je namreč rodila enega, tretjina pa dva otroka. Delež žensk, ki so rodile enega ali dva otroka je bil tako tudi tu tripetinski.

Slika 50: Starostnospecifične stopnje rodnosti za štiri izbrana mestna območja, mestna območja skupaj in Slovenijo za obdobje 2009 do 2012, preračunano na letno raven.

Figure 50: Average Age Specific Fertility Rates (2009–2012) for Selected Urban Areas Compared to Average for Urban Areas and National Average.

Mikropodatki: SURS, 2014.

Starostnospecifične stopnje rodnosti po mestnih območjih smo izračunali za petletne starostne razrede žensk v rodni dobi. Tudi pri teh izračunih smo uporabili podatke o številu živorojenih otrok za štiriletno obdobje od 2009 do 2012 in podatke o številu žensk glede na starost za 1. 1. 2011. Stopnje smo preračunali na letno raven. Tako smo dejansko računali starostnospecifične stopnje rodnosti s povprečnim letnim številom rojenih v navedenem obdobju. To se nam je zdelo smiselno zaradi izravnavanja letnih nihanj, ki so pri majhnem številu prebivalcev številnih mestnih območij zelo velika in so posledica različnih naključnih dejavnikov.

Kako se večja vpliv naključnih dejavnikov z manjšanjem števila prebivalcev, se lepo vidi na grafikonu, ki prikazuje starostnospecifične stopnje rodnosti za izbrana naselja (mestna območja Ljubljana, Maribor, Velenje in

Koper) ter povprečne vrednosti za Slovenijo in za mestna območja skupaj. Pri dveh milijonih prebivalcev, kolikor jih ima Slovenija, oziroma enem milijonu, kolikor jih imajo statistično opredeljena mestna območja, sta krivulji, ki prikazujeta starostnospecifične stopnje rodnosti, brez večjih nihanj. Od najnižjega starostnega razreda se počasi vzpenjata do starostnega razreda 20 let. Nato je rast bistveno hitrejša vse do starostnega razreda 28 let, kjer se skoraj ustavi. Višek je pri obeh krivuljah v starostnem razredu 30 let. Od tu naprej se potem krivulji sorazmerno hitro spuščata, kar pomeni, da se z vsakim dodatnim letom starosti rodnost močno zmanjša.

Krivulja za mestna območja je nekoliko nižja in pomaknjena rahlo v desno, kar pomeni, da je v mestnih območjih rodnost na splošno nekoliko nižja, a je nadpovprečna v višjih starostnih razredih. Od starostnega razreda 32 let naprej je namreč krivulja mestnih območij nad krivuljo Slovenije.

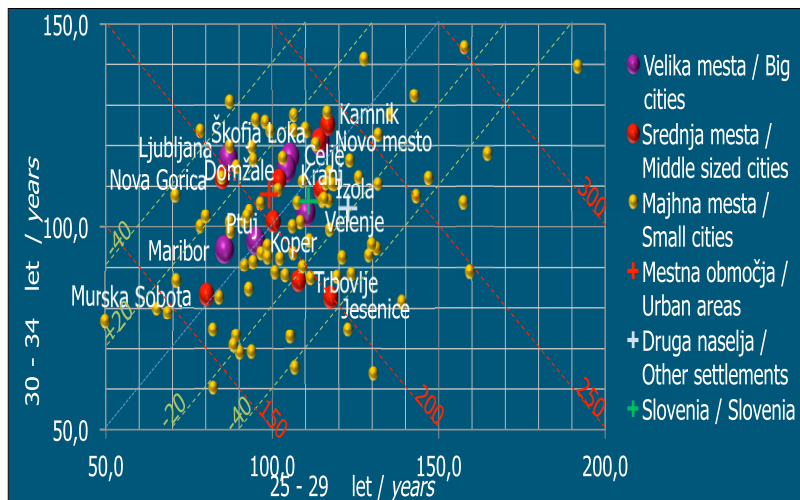
Iz primerjave opisanih krivulj s krivuljami za štiri mestna območja je razvidno večanje nihanj z manjšanjem velikosti mestnega območja. Pri Ljubljani, s četrtem milijona prebivalcev, in Mariboru, z okrog 100.000, so ta nihanja še razmeroma majhna. Pri Velenju in Kopru, s približno desetkrat manj prebivalci od Ljubljane, pa so že precej občutnejša.

Koprčanke so imele tako v starostnem razredu 29 let stopnjo rodnosti 104,4 otrok na 1.000 žensk, v naslednjem starostnem razredu pa samo 92,1. Sledi skok preko 111,6 do najvišje stopnje rodnosti 117,9 v starostnem razredu 32 let. Toda že v naslednjem starostnem razredu rodnost pade na samo 85,6 živorojenih otrok na 1.000 žensk, starih 33 let. Stopnje rodnosti pri Kopru tako rekoč od razreda do razreda nihajo med nad- in podpovprečnostjo in to tako glede na povprečje mestnih območij kot glede na povprečje za Slovenijo. Pri Kopru je nekoliko prisotnejša nadpovprečnost na levi strani in podpovprečnost na desni. Za Velenje, če odmislimo nihanja, je bila značilna zgodnejša visoka rodnost. Tudi najvišja dosežena vrednost 138,2 je bila že v starostnem razredu 28 let in je sorazmerno visoko nad obojema povprečjema. V tem pogledu je torej Velenje podobnejše nemestnim naseljem kot mestom.

Precej drugačno podobo kaže Ljubljana, kjer je rodnost najbolj pomaknjena v višje starostne razrede. Podobno velja tudi za Maribor, le da je so bile v Ljubljani od starostnega razreda 30 let naprej precej višje stopnje rodnosti in tudi njena dva viška (125,5 in 125,1 v starostnih razredih 30 in 32 let) sta bila precej bližje slovenskemu (127,8) kot pri Mariboru in tudi Kopru (oba pod 120,0).

Glede na zapisano je bilo torej pri manjših mestnih območjih edino smiselno opraviti analizo s petletnimi starostnimi razredi ob že omenjenem izravnavanju medletnih razlik s štiriletnim povprečnim številom ži-

vorojenih otrok. Razlike med mestnimi območji smo se odločili grafično prikazati z razmerjem med starostnospecifičnima stopnjama rodnosti v petletnih starostnih razredih od 25 do 29 ter od 30 do 34 let. To sta starostna razreda, v katerih se pojavljajo najvišje starostnospecifične stopnje rodnosti. Pri mestnih območjih, kjer se večina rodnosti še vedno odvija pred 30 letom, je najvišja vrednost v nižjem od obeh starostnih razredov (na primer Velenje). Pri mestnih območjih, kjer je krivulja rodnosti že pomaknjena bolj v desno, pa je najvišja starostnospecifična stopnja rodnosti že v starostnem razredu od 30 do 34 let (na primer Ljubljana).

156

Slika 51: Starostno specifične stopnje rodnosti za starostna razreda od 25 do 29 ter od 30 do 34 let v mestnih območjih Slovenije za obdobje 2009 do 2012, preračunane na letno raven.

Figure 51: Average Age Specific Mortality Rate (2009–2012) for Age Group 25 to 29 Years Compared with the Rate for Age Group 30 to 34 Years in Slovenian Urban Areas.

Mikropodatki: SURS, 2014.

Na grafikonu (Slika 51) položaj oznak za mestna območja pod modro črtkano črto pomeni, da je bila stopnja rodnosti še vedno višja v nižjem od obeh starostnih razredov. Nad črto je 45 oznak za mestna območja. Od velikih mest premika rodnosti v višje starostne razrede ni bilo zaznati edino pri že omenjenem Velenju. To mesto ima tudi skoraj enako razmerje med obema starostnospecifičnima stopnjama rodnosti, kot je državno povprečje.

V srednje velikih mestih so razlike med starostnima razredoma od 25 do 29 ter od 30 do 34 let v glavnem sorazmerno majhne in so oznake za ta mesta pretežno razporejene zelo blizu črti, ki označuje enako stopnjo rod-

nosti v obeh razredih. Večina oznak je nad črto, od treh, ki so pod njo, pa za Trbovlje in Jesenice zgoraj zapisano ne velja. V teh dveh mestih je bila stopnja rodnosti v nižjem od obeh obravnavanih starostnih razredov precej višja kot v višjem. Na Jesenicah so imele ženske v starostnem razredu od 25 do 29 let stopnjo rodnosti 117,5, kar je več od državnega povprečja, v naslednjem starostnem razredu pa samo 82,7 na 1.000 žensk, kar je krepko pod povprečjem tudi za nemestna naselja. Na nasprotni strani je izjema Nova Gorica, kjer je stopnja rodnosti v starostnem razredu od 30 do 34 let že za 26,9 presegala stopnjo rodnosti v nižjem razredu. To je skoraj toliko kot pri Ljubljani (30,4). Ta je med velikimi mesti podobna izjemna kot Nova Gorica med srednjimi. Oznake za velika mesta so namreč tudi v glavnem razmeščene sorazmerno blizu črte enakosti stopenj rodnosti v obeh starostnih razredih, le da so, za razliko od oznak za srednja, od te črte v glavnem za spoznanje bolj oddaljena in seveda nad njo. Premik rodnosti v višjo starost je torej značilnejši za večja mesta, kar še posebej velja za naše največje mesto. V manjši meri je ta premik opazen pri srednje velikih mestih, pri majhnih pa ima večina (55 od 88) oznake pod črto enakosti, kar pomeni, da je v njih najvišja rodnost še vedno v starostnem razredu od 25 do 29 let. Največje so razlike med stopnjama rodnosti prav pri majhnih mestnih območjih in to tudi pri presežku višjega starostnega razreda nad nižjim. Največji presežek višjega starostnega razreda (od 30 do 34) nad nižjim (od 25 do 29) je bil v Tolminu in Žalcu, kjer je bila v nižjem starostnem razredu stopnja rodnosti le 87,2 oziroma 78,4, v višjem pa kar 130,8 oziroma 123,7. Razlika je bila torej v obeh primerih večja od 40 rojenih otrok na 1.000 žensk te starosti (oznaki nad zgornjo zeleno črtkano črto). Nekaj manjše, a še vedno visoke so bile te razlike v Solkanu, Naklem in Idriji. Bistveno višji so bili presežki stopenj rodnosti nižjega nad stopnjami višjega starostnega razreda. V Šempetru v Savinjski dolini so znašali kar 70 otrok na 1.000 žensk (159,5 otrok na 1.000 žensk v starosti od 25 do 29 let in samo 89,0 v naslednjem starostnem razredu). Muta, Kranjska Gora, Naklo in Šmartno pri Litiji so še preostala mesta s presežkom, večjim od 50. Seveda gre v vseh teh primerih za sorazmerno majhna naselja in velja takšne velike razlike pripisati naključnim dejavnikom, ki jih ni bilo mogoče odpraviti niti s tem, da smo računali s povprečji za štiriletno obdobje.

Na grafikonu smo z rdečimi črtkanimi črtami prikazali še razlike v velikosti vsote rodnosti v obeh starostnih razredih skupaj. Korelacija med celotno stopnjo rodnosti in seštevkem stopenj rodnosti za oba prikazana starostna razreda je zelo visoka (0,9), kar pomeni, da položaj oznak bliže koordinatnemu izhodišču oziroma bliže spodnjemu levemu kotu grafikona z veliko verjetnostjo nakazuje tudi zelo nizko celotno stopnjo rodnosti, bližje zgornjemu desnemu kotu pa visoko.

Pod najnižjo rdečo črtkano črto ali pa zelo blizu te črte so oznake za mestna območja z zelo majhno celotno stopnjo rodnosti. Prva skupina oznak prikazuje vrednosti za Lendavo, Črno na Koroškem in Portorož. Pri teh je bila rodnost zelo nizka, hkrati pa tudi že pomaknjena v višjo starost. V Piranu, kot četrtem mestnem območju pod najnižjo rdečo črtkano črto, je bila najvišja stopnja rodnosti še vedno v starostnem razredu od 25 do 29 let, prav tako tudi v Turnišču, s sicer sploh najnižjo celotno stopnjo rodnosti (ta je bila pod 1,0 otroka na žensko v rodni dobi). Oznaka za Turnišče je bila sicer že malo nad najnižjo rdečo črtkano črto, ker je seštevek stopenj rodnosti v obravnavanih dveh starostnih razredih presegal vrednost 150, sodilo pa je v skupino petih mest z izrazito nizkimi stopnjami celotne rodnosti (vrednosti med 0,99 in 1,09).

158

Od srednje velikih mest je bila najnižja celotna stopnja rodnosti v Murški Soboti (1,27), s tem, da sta bili stopnji rodnosti v obeh prikazanih starostnih razredih skoraj enaki (položaj oznake zelo blizu modre črtkane črte). Od velikih mest je po nizki rodnosti izstopal Maribor s celotno stopnjo rodnosti 1,31, stopnja rodnosti v starostnem razredu od 25 do 29 let je bila 85,7, v naslednjem pa 94,5.

Nad najvišjo rdečo črtkano črto sta oznaki za Naklo in Vipavo, a je bila po celotni stopnji rodnosti pred obema Ajdovščina (2,14), ki spada v skupino treh naselij, ki so na sredi med zgornjima rdečima črtkanima črtama (poleg nje še Logatec in Trebnje). Šenčur, Železniki, Žiri in Bled pa sestavljajo preostalo (gorenjsko) četverico, katerih oznake so tako kot oznaka za Šmartno pri Litiji zelo blizu (ali že skoraj na) črti, ki označuje seštevek 250 s celotno rodnostjo okoli 1,70. To je sicer manj kot pri Kamniku (1,87) in Novem mestu (1,80), ki sta pod to črto. To pomeni, da ti dve naselji sodita v skupino tistih, pri katerih celotna rodnost ni tako zelo osredotočena v starostnih razredih, kjer je sicer največja, ampak je nekoliko enakomerne porazdeljena po starosti.

Med srednje velikimi in velikimi mesti so najvišje oziroma najbližje črtkani črti, ki označuje seštevek 250, oznake za Kamnik, Škofjo Loko in Novo mesto. Najvišje je oznaka za Kamnik, kjer je bila tudi najvišja stopnja celotne rodnosti (1,87), medtem ko je ta v Škofji Loki 1,62 in v Novem mestu 1,80, kar je sicer največ med vsemi velikimi mesti. Višja od državnega povprečja (1,57) je bila celotna rodnost še v Kranju (1,64), medtem ko je bila v Celju in Velenju praktično enaka državnemu povprečju. Celotna rodnost v Ljubljani je bila že skoraj za desetinko nižja (1,49), še nekoliko bolj pri Kopru (1,42), najnižja med velikimi mesti pa je bila v Mariboru (1,31). Celotna stopnja rodnosti za prebivalstvo vseh mestnih območij skupaj je bila 1,50, za prebivalstvo vseh drugih naselij skupaj pa 1,64. Mestna

območja so dosegala vrednosti v razponu od 0,99 (Turnišče) do 2,14 (Ajdovščina). Mesta, predvsem največji dve, imajo na splošno nižjo rodnost od nemestnih naselij. Predvsem za večja velja tudi, da je višek rodnosti v starostnem razredu od 30 do 34 let, medtem ko je pri manjših mestih pogosteje v starostnem razredu od 25 do 29 let.

Smrtnost

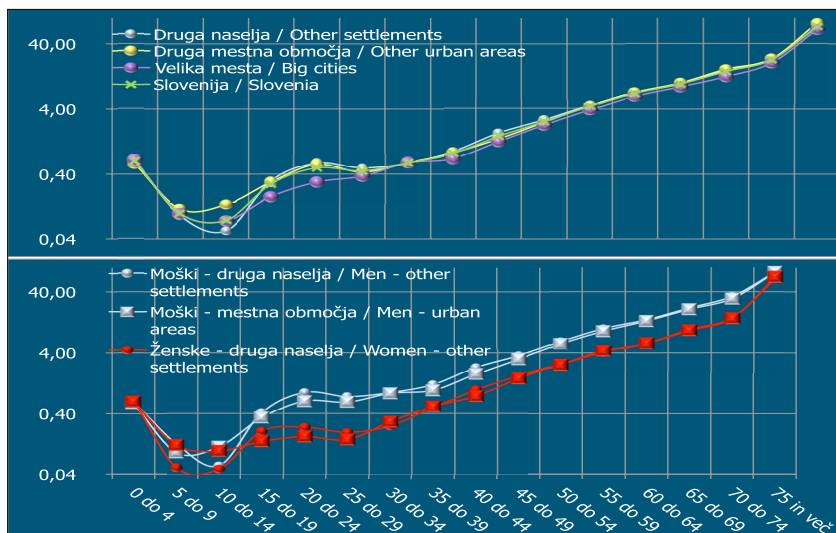
Pri analizi smrtnosti po mestnih območjih smo se v glavnem omejili na analizo v starostnih razredih od 0 do 64 let ter 65 let in več. Najnižja skupno stopnja smrtnosti v prvem od obeh starostnih razredov je bila v Borovnici in je znašala 1,1. V starejšem starostnem razredu je bila najnižja stopnja v Litiji (24,9 umrlih na 1.000 prebivalcev te starosti). Splošna stopnja smrtnosti oziroma mortaliteta pa je bila najnižja v Ivančni Gorici in je znašala zgolj 4,9 umrlih na 1.000 prebivalcev. Na drugi strani je bila najvišja stopnja smrtnosti v razredu mlajših od 65 let v Radencih in to 4,6, kar je več kot štirikrat več kot v Borovnici. Tako po stopnji smrtnosti starejših kot po splošni stopnji smrtnosti so izstopale Štore s kar 114,4 umrlih na 1.000 v starostnem razredu 65 let in več, kar je tudi splošno stopnjo smrtnosti potisnilo na neverjetnih 27,8 umrlih na 1.000 prebivalcev. Vrednost je res izjemno visoka, kljub dejstvu, da je v Štorah dom starejših občanov in da so poleg tega tam še varovana stanovanja za starejše, zaradi česar je zastopanost starejšega prebivalstva precej nadpovprečna. Lokacijski količniki za 65 let in več stare prebivalce, ki smo jih izračunali glede na razporeditev celotnega prebivalstva za posamezno leto, so bili od leta 2009 do 2013:

- 2009: 1,82,
- 2010: 1,74,
- 2011: 2,23,
- 2012: 2,61, in
- 2013: 2,19.

Zastopanost najstarejših prebivalcev je bila torej okrog dvakrat večja, kot bi pričakovali glede na delež prebivalstva Štor v celotnem slovenskem prebivalstvu.

Povprečne vrednosti za mestna območja skupaj, za druga naselja skupaj in za Slovenijo kažejo, da je splošna stopnja smrtnosti res večja v mestnih območjih kot v drugih naseljih, a je to predvsem zaradi nekoliko večje smrtnosti starejših. Pri umrlih, ki so bili mlajši od 65 let, so imela namreč druga naselja skupaj stopnjo umrljivosti 2,4. Slovensko povprečje je bilo rahlo

nad, povprečje mestnih območij pa rahlo pod 2,3. Razlike so bile torej bolj kot ne zanemarljive. Pri stopnji umrljivosti v starostnem razredu 65 let in več so mestna območja za 0,7 presegala slovensko povprečje, medtem ko so bila druga naselja za približno toliko pod njim. Povprečna stopnja za Slovenijo pa je bila 43,1 umrlih na 1.000 prebivalcev. Splošne stopnje umrljivosti so bile tako razporejene od 8,8 pri drugih naseljih preko 9,2 (slovensko povprečje) do 9,6, kolikor je znašalo povprečje za mestna območja.

Slika 52: Povprečne stopnje smrtnosti po petletnih starostnih razredih izračunane za obdobje 2009 do 2012, preračunane na letno raven.

Figure 52: Average Five Years Age Specific Mortality Rates (2009–2012).

Mikropodatki: SURS, 2014.

Sorazmerno majhnost razlik v smrtnosti med mestnimi območji in drugimi naselji lahko razberemo tudi iz grafikonov (Slika 52). Na spodnjem imamo prikazane stopnje smrtnosti za vse prebivalstvo po petletnih starostnih razredih posebej za skupino velikih mest, za druga mestna območja skupaj,¹¹ za druga naselja in slovensko povprečje. Ordinatna os ima logaritemsko skalo, da pridejo bolj do izraza razlike pri nižjih vrednostih. Sorazmerno največje odstopanje od povprečja za Slovenijo imajo druga mestna območja, in sicer v starostnem razredu od 10 do 14 let. Povprečje za Slovenijo je znašalo 0,08, enaka je bila vrednost pri velikih mestih, druga mestna območja pa so imela v tem starostnem razredu stopnjo smrtnosti

11 Zaradi majhnega števila umrlih v posameznih starostnih razredih smo združili srednja in majhna mesta ter naselja mestnega območja v »druga mestna območja«.

0,05 oziroma 5 umrlih na 100.000 prebivalcev. Ob tako majhnih vrednostih in majhnem številu prebivalcev je razumljivo, da ima vsak dodatni umrli že zaznaven vpliv na izračunano stopnjo. Temu primerno je večji tudi vpliv že večkrat omenjenih naključnih dejavnikov. Zato so sorazmerno velika predvsem še odstopanja od povprečja v naslednjih dveh starostnih razredih (od 15 do 19 ter od 20 do 24 let). V tem primeru smo imeli opravka z odstopanjem navzdol pri velikih mestih. Navzgor pa so odstopala druga naselja in v nekoliko manjši meri tudi druga mestna naselja. Vrednosti so bile v teh dveh razredih že precej večje. Slovensko povprečje je bilo v starostnem razredu 15 do 19 let 0,28, v naslednjem pa 0,50. Najvišji presežek so imela druga naselja, in sicer 0,04 in 0,09, najbolj pod povprečnima vrednostima pa so bila velika mesta, in sicer kar za 0,10 ter 0,20. Nasploh so pri velikih mestih starostnospecifične stopnje smrtnosti praktično v vseh starostnih razredih pod državnim povprečjem in razen posamično tudi daleč najbolj pod njim. Za druga mestna območja velja, da je pri njih krivulja starostnospecifičnih stopenj bolj kot ne ves čas nad državnim povprečjem, a le redko najvišja. Krivulja drugih (nemestnih) naselij pa se giblje od absolutno najnižje lege med vsemi v starostnih razredih od 5 do 9 ter od 10 do 14 let ter absolutno najvišje v večini ostalih. Pomembna izjema je predvsem najvišji starostni razred, v katerem pa se najbolj nad povprečje dvignejo druga mestna naselja, druga naselja so skoraj na ravni povprečja, velika mesta pa so za desetino vrednosti pod njim. Tako so razporejene tudi splošne stopnje smrtnosti. Najnižjo, 8,6 umrlih na 1.000 prebivalcev, so imela velika mesta, 8,8 druga naselja, slovensko povprečje je znašalo 9,2, druga mestna območja pa so imela mortaliteto 10,5.

Tudi če primerjamo smrtnost med mestnimi in drugimi naselji ločeno glede na spol, lahko vidimo, da so sorazmerno največje razlike v nižjih starostnih razredih do vključno starostnega razreda od 25 do 29 let. Od tega navzgor se pri ženskah krivulji smrtnosti v glavnem skoraj pokrivata, pri moških pa razlike tudi niso velike. Smrtnost moških je skoraj v vseh starostnih razredih nižja pri prebivalstvu mestnih območij. Izjema je le starostni razred od 10 do 14, pri katerem je iz skoraj zagotovo naključnih razlogov smrtnost dečkov v nemestnih naseljih tako nizka (6 na 100.000), da je skoraj enaka smrtnosti deklic (5 na 100.000). Prav v tem primeru imamo tako opravka tudi s sorazmerno največjo razliko med mestnimi in drugimi območji, saj je bila smrtnost dečkov v starosti od 10 do 14 let v mestnih območjih 12 umrlih na 100.000, torej še enkrat večja kot v drugih (nemestnih) naseljih. Podobno izjemen primer je tudi precejšnje odstopanje smrtnosti deklic navzgor, in sicer v mestnih območjih in to tako v starosti od 5 do 9 kot od 10 do 14 let. V prvem primeru je bila celo višja od smrtnosti dečkov iz mestnih

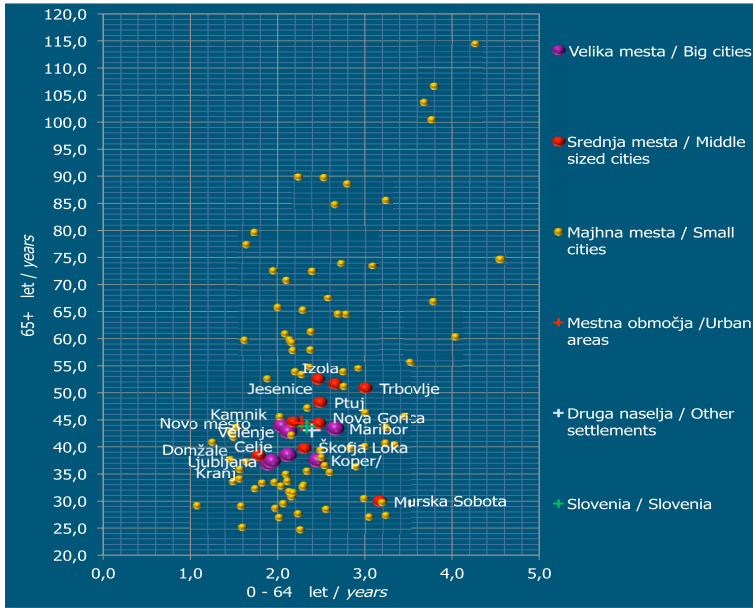
območij, v drugem primeru pa zgolj za spoznanje pod njo. Tudi v najnižjem starostnem razredu je bila smrtnost deklic nekoliko nad smrtnostjo dečkov. Šele pri nekoliko višjih stopnjah smrtnosti v starostnih razredih od 15 do 19 let in naprej je smrtnost žensk bistveno nižja od smrtnosti moških. Očitno šele višje število umrlih zmanjša vpliv naključnih dejavnikov, ki pridejo do izraza, kljub temu, da število umrlih v naši analizi zajema umrle iz štiri-letnega obdobja od 2009 do 2012 in ne zgolj iz enega leta.

Še bistveno večji je vpliv različnih in seveda tudi naključnih dejavnikov pri tako majhnih prebivalstvih, kot jih imajo slovenska mestna območja. Odstopanja, ki smo jih navedli uvodoma, so tako izjemno velika. Pri Borovnici je bila stopnja smrtnosti pri starostnem razredu mlajših od 65 let več kot dvakrat manjša od povprečnih vrednosti. Pri Litiji, v starejšem starostnem razredu, je bilo to odstopanje nekoliko manjše, a še vedno je bila stopnja smrtnosti v tem razredu pri njej skoraj dvakrat manjša od povprečja za mestna območja. Podobno velja tudi za Ivančno Gorico pri splošni stopnji smrtnosti. Pri odstopanjih navzgor imamo opravka z dvakratnikom povprečja mestnih območij pri mlajših od 65 let (Radenci), medtem ko so Štore blizu trikratniku predvsem pri splošni stopnji, pri stopnji smrtnosti v starostnem razredu 65 let in več pa je večkratnik slovenskega povprečja tudi krepko večji od dve.

162

Na grafikonu, kjer smo prikazali stopnje smrtnosti za umrle v starosti do 64 let (mlajše) in za starejše (65 let in več) (Slika 53), je prva stvar, ki jo opazimo, da so razlike v stopnjah smrtnosti mlajših absolutno precej manjše od stopenj smrtnosti starejših. Tudi v razmerju do povprečja za mestna območja je standardni odklon stopenj smrtnosti pri mlajših obsegal le 29 %, pri starejših pa kar 45 % povprečja. Druga opazna značilnost je velika razpršenost oznak v navpični smeri, z večjo zgoščitvijo spodaj. Ob podobnih vrednostih ene stopnje so bile vrednosti druge lahko zelo daleč vsaksebi. V Borovnici in Rogatcu sta bili stopnji smrtnosti starejših podobni, in sicer 29,3 ter 29,9, a je bila v Borovnici smrtnost mlajših le 1,1, v Rogatcu pa skoraj trikrat več (3,2). Podoben primer pri precej višji smrtnosti starejših (72,6 in 74,7) sta Lendava in Radenci. V prvi je bila stopnja smrtnosti mlajših 2,0, v Radencih pa 4,6. Še ekstremnejše pa so razlike v navpični smeri, torej ob enaki stopnji smrtnosti mlajših. V Miklavžu na Dravskem polju in Ormožu sta bili stopnji smrtnost mlajših od 65 let 3,2 na 1.000 prebivalcev te starosti, a je bila smrtnost starejših pri prvem zgolj 27,5, pri Ormožu pa več kot trikrat več (85,6). Glede na zapisano in razpršenost oznak, ki jo vidimo na grafikonu, ne preseneča, da je bil korelacijski koeficient med stopnjo smrtnosti mlajših in starejših zgolj skromnih 0,44. To pomeni, da na smrtnost starejših vplivajo drugi dejavniki kot na smrtnost mlajših. Pred-

vsem ima večji vpliv starostna struktura, ki se pri mlajših od mesta do mesta razlikuje manj kot pri starejših.

Slika 53: Stopnje smrtnosti v starostnih razredih od 0 do 64 ter 65 let in več, izračunane za obdobje od 2009 do 2012, preračunane na letno raven, v mestnih območjih Slovenije.

Figure 53: Average Age-Specific Mortality Rates (2009–2012) for Age Groups 0 to 64 and 65+ Years in Slovenian Urban Areas.

Mikropodatki: SURS, 2014.

Najvišje stopnje smrtnosti starejših so bile v devetih majhnih mestih. V Ribnici, Ormožu, Preboldu, Lenartu v Slovenskih goricah in Metliki so bile stopnje od 84,9 do 89,9. V vseh teh so bile stopnje smrtnosti mlajših višje od 2,2, a le pri Ormožu je presegala vrednost 3,0 (3,24). Laško, Šmarje pri Jelšah, Polzela in Štore so majhna mesta s stopnjami smrtnosti 65 let in več starih nad 100,0 in stopnjami smrtnosti mlajših od 65 let od 3,7 do 4,3. Temu primerno visoke so bile tudi splošne stopnje smrtnosti in to od 24,5 v Laškem, medtem ko so pri vseh ostalih presegale vrednost 27,0, največ pri že uvodoma izpostavljenih Štorah.

Na drugi strani (spodnaj na grafikonu) so oznake za dvanajst majhnih mest s stopnjami smrtnosti starejših, nižjimi od 30,0. V Litiji je bila najnižja, in sicer 24,9, sledijo pa z nekaj višjimi stopnjami Mozirje, Žalec, Radeče, Miklavž na Dravskem polju, Rače, Brezovica pri Ljubljani, Ivančna Gorica, Vir, Borovnica, Dravograd in Rogatec. Po naših podatkih v nobenem od

teh ni bilo doma starejših občanov, kar je nedvomno pomemben dejavnik zviševanja smrtnosti v starostnem razredu 65 let in več. Z izjemo Brezovice pri Ljubljani, Radeč in Miklavža na Dravskem polju je bila tudi v vseh ostalih mestih stopnja smrtnosti mlajših od 65 let nižja od slovenskega povprečja, medtem ko je bila pri slednjih dveh od naštetih treh izjem višja od 3,0.

Dvanajsterici naštetih sledi Murska Sobota, kot prva od srednje velikih mest, kjer je bila stopnja smrtnosti starejših 30,1 in mlajših od 65 let 3,2. Tako je bila tu med vsemi srednje velikimi in velikimi mesti najvišja stopnja smrtnosti mlajših in hkrati daleč najnižja stopnja smrtnosti starejših. Tako nizka stopnja smrtnosti starejših je vsaj deloma posledica tega, da je v Murski Soboti le manjša enota rakičanskega doma starejših občanov, pa še ta je bila odprta šele leta 2010.

164

Oznake za pol od ostalih srednje velikih mest in vse za velika mesta so osredotočene blizu povprečnih vrednosti, in sicer med 37,0 in 44,9 pri smrtnosti starejših ter med 1,8 in 2,7 pri smrtnosti mlajših. Ptuj, Izola, Jesenice in Trbovlje so srednje velika mesta, kjer so bile stopnje nadpovprečne, a s sorazmerno majhnimi odstopanji od povprečij. Lahko torej zapišemo, da je majhnost glavni razlog velikih odstopanj stopenj smrtnosti od povprečja bodisi celotne države bodisi od povprečja za mestna območja. Tudi med mesti z največjim preseganjem povprečne stopnje umrljivosti mlajših od 65 let so v glavnem sorazmerno majhna naselja. Stopnjo, višjo od 3,5, so imeli Hrastnik, Šmarje pri Jelšah, Laško, Radlje ob Dravi in Polzela, višjo od 4,0 pa Gornja Radgona, Štore, in Radenci, pri katerih je znašala kar 4,6 umrlih v starosti pod 65 let na 1.000 prebivalcev te starosti. Kar štiri od teh (Šmarje pri Jelšah, Laško, Polzela, Štore) smo naštetili že prej, ko smo navajali mesta z najvišjimi stopnjami smrtnosti starejših prebivalcev.

Borovnica, Miren, Cerklje, Naklo in Pivka so naselja, ki so imela vsa po vrsti stopnjo smrtnosti prebivalcev v starosti od 0 do 64 let nižjo od 1,5. Pri vseh je bila podpovprečna tudi stopnja smrtnosti starejših prebivalcev in to tako glede na povprečje mestnih območij kot Slovenije. Tudi pri teh je vprašanje, če gre za res drugačno smrtnost ali pa zgolj za vpliv naključnih dejavnikov, saj so to sorazmerno majhna mesta.

Notranje selitve

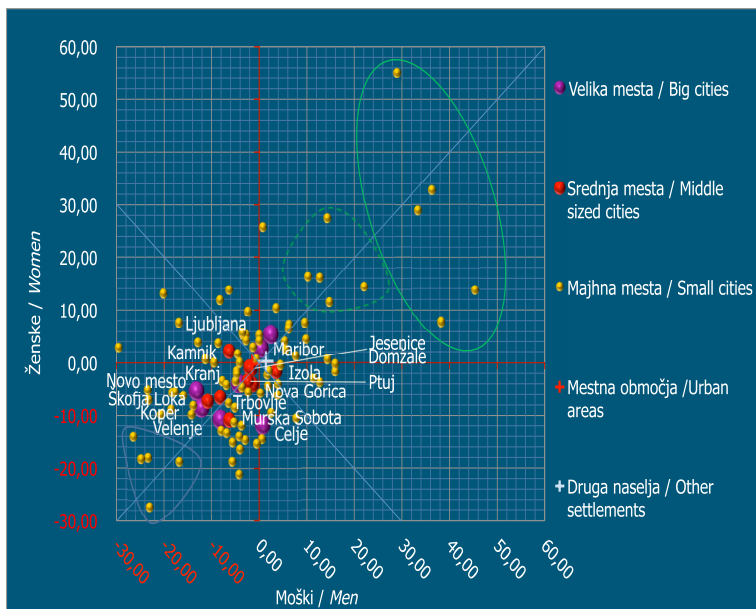
Za notranje selitve smo v času naše analize razpolagali z zadnjimi podatki za leto 2012, zato smo uporabili te podatke. Iz njih je razvidno, da je bil obseg notranjih selitev v Sloveniji sorazmerno velik, saj naj bi se selilo 114 od 1.000 moških in 106 od 1.000 žensk. Med mestnimi območji so v tem pogledu precejšnje razlike. V skupino mestnih območij z bruto selitvami, manjšimi od sto, so sodila Žiri, Trbovlje, Borovnica, Železniki, Turnišče in

še nekaj drugih manjših, od večjih pa še Kranj in Ptuj. V Žireh kot naselju z najbolj navzdol odstopajočo vrednostjo je bila stopnja bruto selitev pri moških 61 na 1.000, pri ženskah pa 57. V primeru tega naselja bi najbrž težko govorili o kakšnih izrazito mestnih značilnostih, prej bi lahko govorili o prisotnosti tradicionalno podeželskih, kar majhna prostorska gibljivost nedvomno je, vsaj tam, kjer ni izrazitih »depopulacijskih« dejavnikov.

Na drugi strani lestvice so naselja z zelo velikimi vrednostmi stopenj bruto selitev. Najbolj navzgor je v tem pogledu odstopala Kranjska Gora, kjer je bila bruto stopnja selitev pri moških kar 256 in pri ženskah 251 na 1.000. Število selivcev je tu po številu dosegalo četrtno števila prebivalcev. Ker pa gre za manjše naselje, občinsko središče z zgolj 1.488 prebivalci sredi leta 2012, je na take vrednosti imelo močan vpliv tudi odprtje doma starejših občanov prav v obravnavanem letu. Tudi sicer je to turistično naselje privlačno za stalno priselitev starejših, ki si tu lahko privoščijo stanovanje ali pa kjer počitniško stanovanje postane stanovanje za stalno bivanje. Poleg Kranjske Gore sta v skupini naselij z vrednostjo stopnje bruto selitev, večjo od 200, tako pri moških kot pri ženskah še Prebold in Portorož. V prvem primeru gre za naselje podobne velikosti kot je Kranjska Gora, ravnno tako je tudi v tem kraju prisoten dom starejših občanov, in sicer od leta 2010. Portorož pa je Kranjski Gori podoben zaradi turističnega značaja in s tem povezanih počitniških stanovanj, ki lahko dejansko ali pa vsaj formalno postanejo stalna. V obeh primerih statistika zabeleži selitev. Kot izstopajočo velja omeniti še skupino naselij, kjer so bruto selitve moških presegale vrednost 200, pri ženskah pa so bile stopnje bolj ali manj pod to vrednostjo. V Šoštanju, kjer je bila celo najvišja stopnja bruto selitev moških v Sloveniji, je bil ta kazalnik pri ženskah za več kot 100 nižji (155). Štore, Solkan in Spodnje Hoče so še preostala naselja iz skupine, kjer so bile stopnje moških bruto selitev nekaj čez 200. Če je bila pri Štorah stopnja tudi pri ženskah še blizu 200, pa je bila pri drugih dveh naseljih le okrog 100. Sodimo, da gre za naselja s pomembno industrijsko vlogo oziroma v primeru Hoč za naselje, kjer se ta vloga krepi v zadnjem času. V tem pogledu so ta naselja zanimivejša za priseljevanje moških kot žensk. V vseh treh primerih pa gre tudi za naselja v neposredni bližini večjih mestnih središč (Maribor – Spodnje Hoče, Celje – Štore, Nova Gorica – Solkan).

Med velikimi mesti je po selitveni dinamiki najbolj v ospredju Koper, kjer sta bili stopnji bruto selitev 156 na tisoč za moške in 139 za ženske. Koprju sledi Maribor, kjer je bila pri moških stopnja bruto selitev še blizu 150, v naslednji Ljubljani pa sta bili vrednosti obeh stopenj že precej blizu 100. Vrednosti pri Ljubljani so tako že pod državnim povprečjem. V Novem mestu, Celju in Velenju so bile stopnje bruto selitev pri moških večje kot

v Ljubljani, so bile pa zato stopnje bruto selitev za ženske pod 100 in torej celo manjše, kot je znašalo povprečje za nemestna naselja. Kranj je bil med vsemi velikimi mesti najmanj selilno dinamično naselje in po stopnjah bruto selitev zelo blizu najprej navedene skupine z najbolj navzdol odstopajočimi vrednostmi. Leta 2012 je bila stopnja bruto selitev v Kranju 95,9 za moške in 80,4 za ženske.

Slika 54: Stopnje neto notranjih selitev glede na spol v mestnih območjih Slovenije za leto 2012.

Figure 54: Net Migration Rates (Men Compared to Women) for Migrations within Slovenia in 2012 in Slovenian Urban Areas.

Mikropodatki: SURS, 2014.

Bruto selitve same po sebi nam dosti povedo o selitveni dinamiki, prav nič pa o smeri selitev, zato sledi še pregled neto selitev oziroma selitvenih saldov. Največ prebivalcev so leta 2012 na račun notranjih selitev pridobila mestna naselja (na grafikonu obkrožena s polno zeleno črto – Slika 54):

- Spodnje Hoče in Trebnje, v glavnem na račun visoke stopnje neto selitev pri moških,
- Rače in Radenci, pri katerih sta bili nekoliko višji tudi že stopnji neto selitev pri ženskah, in
- Kranjska Gora, pri kateri je bila stopnja neto selitev pri ženskah višja kot pri moških in je znašala kar 55 na 1.000, medtem ko je bila

pri moških še vedno visokih 29 (razlog: že omenjeno odprtje doma starejših občanov).

Druga skupina mestnih naselij, ki po neto selitvah odstopajo navzgor, so Pivka, Mengeš, Radovljica, Logatec in Štore (obkrožena s črtkano zeleno črto). Vsa so imela obe stopnji višji od 10 na 1.000, pri čemer je bila pri Pivki precej višja stopnja neto selitev pri moških (nad 20), pri Štorah pa pri ženskah (blizu 30 – tudi v Štorah imajo dom starejših občanov, naselje pa je imelo sredi leta 2012 nekaj manj kot 2.000 prebivalcev). Po zelo visoki stopnji neto selitev pri ženskah (25,7) in komaj še pozitivni stopnji neto selitev pri moških (0,9) izstopa še Polzela (tudi v tem kraju imajo dom upokojencev, prebivalcev pa je bilo v kraju nekaj več kot v Štorah, in sicer 2.413).

Skupina naselij z najbolj navzdol odstopajočimi stopnjami neto selitev je obkrožena z modro črto (Hrastnik, Šoštanj, Tržič, Črna, Dravograd). Razen v Dravogradu (-17 moški, -19 ženske) je bila stopnja neto selitev za moške pod -20. Pri stopnjah neto selitev za ženske je bil najnižje Hrastnik (-23), pri ostalih naseljih iz te skupine so bile vrednosti med -10 in -20.

Kar 45 mestnih naselij je imelo negativni stopnji neto selitev tako pri moških kot pri ženskah, pri nadaljnjih 17 naseljih je bila negativna stopnja neto selitev pri moških in še pri 16 naseljih pri ženskah. Samo 22 naselij je imelo obe stopnji neto selitev pozitivni. Od velikih mest sta bila med njimi le Ljubljana in Maribor, Celje pa je imelo pozitivno stopnjo neto selitev pri moških. Ostala velika mesta so imela obe stopnji neto selitev negativni in enako velja tudi za vsa srednje velika mesta, izjemi sta le Izola s pozitivno stopnjo neto selitev pri moških in Kamnik s pozitivno stopnjo pri ženskah, a je ta absolutno gledano precej manjša od negativne stopnje pri moških. Vsa naselja, katerih oznake so na grafikonu pod diagonalo, ki teče iz drugega v četrti kvadrant, imajo negativno selitveno bilanco z drugimi naselji v Sloveniji in glede na to, da je takih kar 65, lahko rečemo, da je bila leta 2012 zgolj tretjina statistično opredeljenih mestnih območij privlačnejša za priseljevanje kot za odseljevanje. Pri tem pa je treba upoštevati še dejstvo, da imajo ob majhnosti teh mestnih območij zelo velik vpliv naključni dejavniki. Omenili smo že domove starejših občanov, ne gre pa zanemariti tudi fiktivnih prijav stalnega ali začasnega bivališča iz takih ali drugačnih razlogov.

V celoti gledano je bil obseg notranjih selitev leta 2012 v Sloveniji sorazmerno velik in nadpovprečen v mestnih naseljih. Kar 63 mestnih območij je imelo obe stopnji bruto selitev nad slovenskim povprečjem in le 26 obe stopnji manjši. Nemestna naselja skupaj so imela stopnji bruto selitev nekoliko pod povprečjem in drugače kot pri mestnih naseljih ter slovenskem povprečju je bila stopnja višja pri ženskah kot pri moških. Vendar pa

večja selitvena dinamika pri mestnih naseljih ne pomeni tudi, da so mesta pridobivala prebivalstvo na račun ostalih naselij. Nasprotno, nekaj prebivalcev so celo izgubila, a gre za manjše število. Pri moških ne dosega niti 1.000, pri ženskah pa je komaj nekaj nad 100. Lahko rečemo, da so bili tokovi selitev med mesti in drugimi naselji dvosmerni in precej izenačeni.

Mednarodne selitve

Po obsegu je bilo mednarodnih selitev precej manj kot notranjih. Na ravni Slovenije je bil v obdobju od 2009 do 2012 povprečni letni obseg bruto selitev 14,62 za moške in 6,09 za ženske, selitveni saldo pa je bil pri moških 5,69, pri ženskah pa 2,35. Prav zaradi pozitivne vrednosti neto selitev so te na ravni države pomembne, saj prispevajo k rasti prebivalstva, medtem ko imajo notranje selitve za posledico le prerazporeditev prebivalstva. Na ravni naselij je seveda drugače in pozitivne neto selitve v obeh primerih prispevajo k rasti števila prebivalstva. Vendar pa priseljevanje iz tujine bolj spreminja predvsem narodnostno sestavo prebivalstva v naselju.

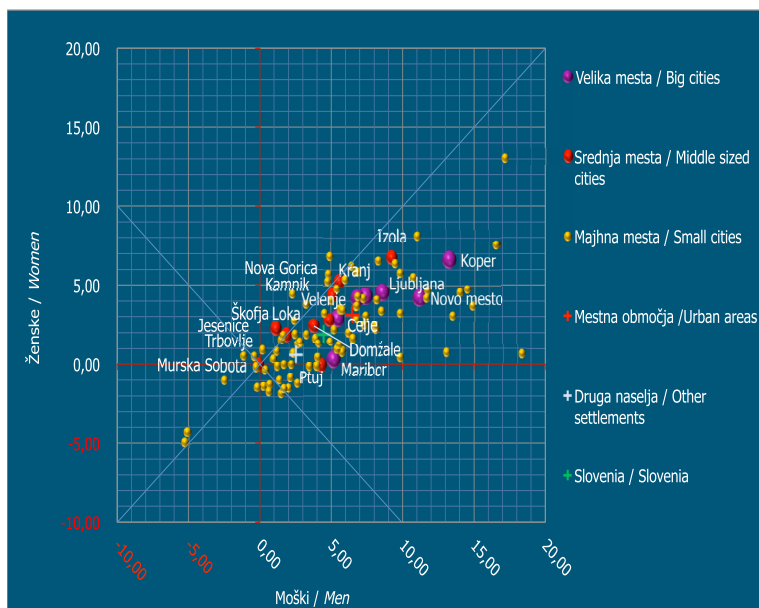
Prav temu so bolj podvržena mestna naselja, saj podatki kažejo, da so mednarodne selitve bistveno značilnejše za mestna naselja kot za ostala. Obseg neto selitev v mestnih naseljih je tako v obravnavanem obdobju znašal povprečno 6,5 na 1.000 za moške in 3,1 za ženske, medtem ko sta bili ti stopnji pri ostalih naseljih tudi pozitivni, a bistveno manjši, in sicer 2,5 za moške in le 0,6 za ženske.

Kot je lepo razvidno tudi iz grafa (Slika 55), je imela velika večina mestnih naselij pozitivni obe stopnji neto selitev s tujino. Kar od 80 od 104 mestnih območij sodi v to skupino. Na nasprotni strani je samo pet takih naselij, ki so imela obe stopnji negativni. Ormož in Lendava (na grafikonu oznaki najbolj levo spodaj) v obravnavanem obdobju izstopata po sorazmerno najbolj negativni izmenjavi prebivalstva s tujino. Od preostalih treh iz te skupine Radovljice skoraj nima smisla omenjati, saj sta obe stopnji pri njej zelo blizu ničle, Muta je blizu ničle pri moški stopnji neto selitev, medtem ko je ženska blizu -2, ostane pa še Turnišče, kjer sta obe stopnji sicer negativni, a sta vrednosti -1 in -2,5 na 1.000, torej razmeroma majhni.

Med vsemi mestnimi območji sta samo dve taki, kjer je bila pozitivna stopnja neto selitev pri ženskah, pri moških pa negativna. To sta Kranjska Gora in Radenci, torej dve turistični središči, a je treba povedati, da so vrednosti zelo blizu ničle in bi prej lahko govorili o uravnoveženih priselitvah in odselitvah moških kot o čem drugem.

Kar 97 mestnih območij je imelo pozitivno selitveno izmenjavo s tujino pri moških (na grafikonu vse oznake desno od ordinatne osi). Prav tako

je bila kar v 86 primerih moška stopnja višja od ženske. V ostalih 18 primerih je bilo sicer obratno, a kot se vidi na grafikonu, razlika v nobenem primeru ni prav velika, še najbolj sta od diagonale prvega in tretjega kvadranta navzgor oddaljeni oznaki Medvod in Portoroža (razlika okoli 2 oziroma nekaj manj na 1.000).

Slika 55: Stopnje neto mednarodnih selitev glede na spol v mestnih območjih Slovenije za obdobje od 2009 do 2012, preračunane na letno raven.

Figure 55: Crossborder Average Net Migration Rates (2009–2012) for Men Compared to Women in Slovenian Urban Areas.

Mikropodatki: SURS; 2014.

Najvišji stopnji neto selitev sta bili v Sežani, in sicer 17,1 za moške in 13,1 za ženske. Pri moških je bila še višja v Preboldu (18,3), a je bila stopnja za ženske v tem naselju manjša od ena. Poleg Sežane so med naselja z najvišjo skupno stopnjo neto selitev (več od 9,0) sodila še naselja Šoštanj, Koper, Senovo, Ankarani, Štore in Lucija. Tem sledijo že omenjeni Prebold, poleg tega pa še Šenčur, Žalec, Krško in Izola s skupno stopnjo neto selitev s tujino med 8 in 9 na 1.000 prebivalcev. Med temi naselji so obalna mesta z izjemo Pirana in Portoroža, ki so, podobno kot Sežana, blizu meje z Italijo in s tem v več pogledih zanimiva za priseljevanje z druge strani meje. Poleg tega pa so, podobno kot preostala našeta naselja, zanimiva kot zaplitvena središča.

Od velikih mest so, poleg izstopajočega Kopra, imeli sorazmerno visoke stopnje neto selitev (večje od 5,5) v Novem mestu, Ljubljani, Kranju in Velenju. Med temi so neto selitve moških daleč najbolj presegale neto selitve žensk pri Novem mestu, kar verjetno lahko pripišemo sekundarni usmeritvi tega mesta, predvsem seveda zaradi tovarne Revoz. Preostali dve mesti od sedmerice velikih imata podobno stopnjo neto selitev moških, a je stopnja neto selitev za ženske v Mariboru zelo blizu ničle, zato je tudi skupna stopnja neto selitev samo 2,7, kar Maribor med 104 mestnimi območji uvršča šele na 64. mesto, medtem ko so vsa ostala velika mesta znotraj prve petdeseterice oziroma, če upoštevamo le prvih pet brez Celja, so velika mesta na mestih od 3 do 26.

Med srednje velikimi mesti izstopa Izola, ki je edina pred vsemi velikimi mesti z izjemo Kopra. Med Maribor in ostala velika mesta sta bila po velikosti stopnje neto selitev s tujino razvrščeni še Nova Gorica in Kamnik, v ostalih srednje velikih mestih so bile stopnje nižje kot v Mariboru. Najnižja je bila v Murski Soboti, ki je prva med deseterico mestnih območij z negativno skupno stopnjo neto selitev. Kot smo zapisali zgoraj, je položaj oznake za Mursko Soboto na grafikonu skoraj v samem koordinatnem izhodišču, navzdol pa ji sledijo oznake najprej za gorenjski mesti Radovljica in Kranjska Gora, nato pa za štajerska mesta Ljutomer, Lenart v Slovenskih Goricah, Rače, Gornja Radgona, Muta, pa prekmursko Turnišče, daleč najnižje od vseh pa sta oznaki za Ormož in Lendavo s 4,7 oziroma 5,1 več odseljenimi v tujino na 1.000 prebivalcev od priseljenih iz tujine.

Očitno je, da v skrajnem severovzhodnem delu Slovenije zaradi bližine meje in slabših gospodarskih razmer bolj pride do izraza odseljevanje v tujino, medtem ko na skrajnem zahodu države bližina meje vpliva na prevlado priseljevanja, seveda ob vseh drugih privlačnih dejavnikih, ki vplivajo predvsem na priseljevanje tujih delavcev.

Sklepne ugotovitve in kratek pregled glavnih vsebinskih poudarkov dela

O opredelitvi mest in mestnega prebivalstva

Na podlagi opravljenih analiz in pregleda literature lahko zapišemo, da je mestno prebivalstvo Slovenije precej raztegljiv pojem. Ne le, da so v svetu pristopi k opredeljevanju mest zelo različni, tudi v Sloveniji obstaja več različnih opredelitev. Razlike pa z vidika skupka mestnega prebivalstva niso prav zelo velike. Pri tem imamo v mislih predvsem značilnosti mestnega prebivalstva, čeprav tudi število ob različnih opredelitvah ni tako zelo različno. V prvem primeru vidimo razlog v tem, da mejo med mestnim in nemestnim prebivalstvom dejansko vedno zarezemo v prebivalstvo obmestij in naselij, kjer prevladuje mestni način življenja. V drugem primeru pa je razlog ta, da gre za vprašanje vključevanja ali ne vključevanja sorazmerno majhnih naselij, ki jih tudi po številu ni zelo veliko in se tako delež mestnega prebivalstva ne glede na opredelitev bolj ali manj giblje blizu polovice celotnega prebivalstva države.

Težava, ki jo želimo posebej izpostaviti, pa je v tem, da mestno prebivalstvo, ki bi bilo opredeljeno z vidika razlik v demografskem obnašanju oziroma dejavnikov, ki nanje vplivajo, ni strnjeno in sklenjeno posejano. Pa tudi če bi bilo, je teritorialna delitev Slovenije na naselja marsikje tako nelogična, da povzroča težave pri razmejevanju oziroma opredeljevanju mestnih naselij. Ker pa so mesta poseben tip naselij, ki mora ustrezati izbranim kriterijem, večina avtorjev svoje opredelitve mest opravi prav z uporabo teh temeljnih prostorskih enot. Razlike se pojavijo pri tem, katera naselja izberejo za mestna in katera bližnja naselja jim priključijo. To je seveda odvisno od postavljenih kriterijev, ki ne morejo biti izbrani drugače kot subjektivno. Seveda temeljijo na avtorjevem znanju (poznavanju pro-

blema mestnosti), a slonijo na predpostavkah in ne na merljivih ali jasno razločljivih značilnostih, ki bi izražale mestnost nekega naselja.

V našo razpravo o problematičnosti opredeljevanja mest in mestnega prebivalstva smo vključili:

- opredelitev mestnih območij Statističnega urada republike Slovenije iz leta 2003,
- Vrišerjevo opredelitev mestnih naselij iz leta 1995,
- Boletovo opredelitev mest iz leta 2008,
- opredelitev na podlagi morfološkega kriterija in kriterija gostote Drobnetna in sodelavcev,
- Eurostatovo »novo, popravljeno mestno-podeželsko tipologijo« in
- lastno opredelitev na podlagi števila stavb in gostote stanovanj na stavbo.

172

Prve tri so si podobne po tem, da vse izhajajo iz teritorialne delitve Slovenije na območja naselij. Ob postavljenih kriterijih so avtorji določili mestna naselja in nato tem priključili še tista okoliška naselja, ki izpolnjujejo postavljene kriterije, kot so fizična bližina, strnjenost pozidave, funkcionalna navezanost na mesto. Opredelitev Drobnetna in sodelavcev je narejena s pomočjo kvadratne mreže in z GIS-orodji ter temelji na predpostavki, da je strnjenost pozidanih površin lahko merilo za določitev območij mestnih naselij. Tudi Eurostatova opredelitev ima za izhodišče ugotavljanje gostot s pomočjo kvadratne mreže, a se žal ob opredeljevanju mestnosti na ravni občin prednost takega opredeljevanja v slovenskih razmerah povsem izniči, saj so naše občine zelo različne po velikosti in sestavi. Mestna občina Koper je tako zaradi obsežnega redko poseljenega podeželskega zaledja uvrščena v kategorijo redko poseljenih območij, kriterije za gosto poseljena območja (mestna?) pa sta izpolnjevali le občini Ljubljana in Maribor.

Našo preprosto opredelitev mest s kriterijem velikosti (števila stavb), dopolnjenim s kriterijem gostote (stanovanj na stavbo), smo tudi naredili na ravni naselij, namenjena pa je bila primerjavi s statistično in Vrišerjevo opredelitvijo. Opravljene analize so pokazale, da z različno opredeljenimi mestnimi naselji dobimo različno število mestnih območij (mest) in seveda različno število mestnih prebivalcev. Vendar se po obravnavanih značilnostih mestno prebivalstvo, opredeljeno na različne načine, ni toliko razlikovalo, da bi na podlagi tega lahko ugotavljali, da kakšna od treh primerjanih delitev bolje zajame mestno prebivalstvo kot drugi dve. Zato smo se odločili, da bomo iz praktičnih razlogov uporabili statistično opredelitev s 104

mestnimi območji, ki skupaj vključujejo še dodatnih 52 naselij mestnega območja. V naših analizah smo teh 156 naselij razdelili na velika mesta z več kot 20.000 prebivalci, srednje velika mesta z več kot 10.000 prebivalci, majhna mesta z manj kot 10.000 prebivalci, zadnjo skupino pa so sestavljala naselja mestnega območja.

Opredelitve mestnega prebivalstva na podlagi zgoraj navedenih delitev naselij na mestna in druga pa zaradi neprimernosti meja naselij niso bile povsem ustrezne. Zato smo se lotili iskanja alternativne delitve, ki je temeljila na najmanjših prostorskih enotah – prostorskih okoliših. Te smo delili na razrede najprej na podlagi gostote prebivalcev na hišno številko. Vendar se ta način delitve ni izkazal za ustreznega in smo ga nadomestili s kriterijem gostote stanovanj na hišno številko (stavbo). Oblikovali smo šest razredov glede na povprečno gostoto v prostorskem okolišu, pri čemer je ta naraščala od najnižje pri razredu prostorskih okolišev, ki so obsegali skoraj izključno enostanovanjske stavbe, do najvišje, kjer so ljudje živeli skoraj izključno v velikih stanovanjskih blokih in stolpnica. Tako smo »urbano-ruralni kontinuum« nadomestili z »gostotnim«, ki smo ga umetno razmejili na šest delov, pri čemer so bile meje med razredi postavljene na podlagi presoje, torej subjektivno. Gostote stanovanj na stavbo smo vzeli za izhodišče delitve, ker smo predpostavljali, da je način življenja v večstanovanjskih stavbah bistveno drugačen kot v eno- ali dvostanovanjskih. Zato bi pričakovali, da se prebivalstvo, ki prebiva v enih oziroma v drugih tudi po nekaterih demografskih značilnostih razlikuje bolj, kot če ga delimo na podlagi razdelitve naselij na mestna in druga.

Naši izračuni so pokazali, da se ob obeh delitvah prebivalstva,

- na nemestno prebivalstvo in štiri tipe mestnega prebivalstva ter
- na šest razredov glede na povprečno gostoto stanovanj na hišno številko,

dobljene podskupine prebivalstva pomembno razlikujejo med seboj. To pomeni, da v obeh primerih obstaja povezanost med pripadnostjo posameznemu tipu oziroma posameznemu razredu in obravnavanimi značilnostmi prebivalstva. Pri obeh delitvah pa je ta povezanost večinoma sorazmerno majhna, predvsem pa nismo zaznali razlik v povezanosti pri eni in drugi delitvi. Naša predpostavka, da se bodo podskupine prebivalstva, opredeljene na podlagi gostot stanovanj na stavbo, razlikovale bolj kot podskupini mestnega in nemestnega prebivalstva po statistični opredelitvi, torej ni bila potrjena. To pa ne pomeni, da taka delitev ne omogoča pridobivanja novih, drugačnih spoznanj o (mestnem) prebivalstvu. Prebivalstvo je ne glede na to, kako ga delimo, notranje heterogeno in skoraj ne-

mogoče je dobiti po taki ali drugačni značilnosti homogene podskupine, ki bi živele na določenem območju. Celó v isti večstanovanjski stavbi lahko najdemo pripadnike različnih družbenih slojev, različnih stopenj izobrazbe, verske in narodnostne pripadnosti in tudi različnih življenjskih slogov. Ker na izbiro kraja in načina bivanja vplivajo številni dejavniki in izbira ni vedno enostavna posledica posameznikove odločitve, mnogo ljudi ne prebiva tam, kjer bi glede na svoj življenjski slog želeli. To bi lahko bil eden od pomembnih razlogov, da med podskupinami prebivalstva ne glede na to, kako jih opredelimo, ni zelo velikih razlik oziroma da je povezanost med krajem bivanja (glede na tip ali gostoto) in izbranimi prebivalstvenimi značilnostmi večinoma sorazmerno nizka.

O ujemanju izračunanih kazalnikov z »nekaterimi splošno sprejetimi razlikami med mestnim in podeželskim prebivalstvom«

174

Ob vseh zadregah z uvrščanjem dela slovenskega prebivalstva v kategorijo mestnega prebivalstva je bilo naše iskanje odgovora na to, kako se to prebivalstvo razlikuje od ostalega prebivalstva Slovenije, vse prej kot enostavno. Naše ugotovitve o razlikah med mestnim in ostalim slovenskim prebivalstvom najprej primerjamo s splošno sprejetimi razlikami med mestnim in podeželskim prebivalstvom iz preglednice Huga, Championa in Lattesa. Ob tem moramo poudariti, da nismo preverjali gospodarskega, zaposlitvenega, dostopnostnega in političnega vidika, saj to ni bila tema naše raziskave.

Pri izobrazbenem vidiku smo ugotovili nedvomno razliko med mesti in drugimi naselji. Višji deleži prebivalcev z višjimi stopnjami dosežene izobrazbe so bili ugotovljeni v mestih, kar potrjuje splošno sprejeto predpostavko iz preglednice, ki pravi, da »je izobrazba meščanov nad državnim povprečjem, izobrazba prebivalcev drugih naselij pa pod njim«.

V zvezi z demografskim vidikom, ki je v preglednici omejen zgolj na rodno in smrtnost, ne moremo podati tako enoznačne potrditve, da sta za mesta značilni nizka rodno in smrtnost, za druga naselja pa visoki. Prej nasprotno, za nemestna naselja sicer lahko rečemo, da ima njihovo prebivalstvo v povprečju višjo rodno kot prebivalci mest, toda pri smrtnosti je ravno obratno. Za prebivalstvo nemestnih naselij je v povprečju značilna nižja smrtnost kot za prebivalstvo mest. Je pa pri tem treba omeniti pomemben dejavnik institucionalnega varstva starejših, ki povzroča osredotočenje starejšega prebivalstva v naseljih, kjer so ustanove, ki to varstvo izvajajo. O tem podrobneje pišemo v pregledu značilnosti mestnega prebivalstva. Ne glede na to pa v primeru slovenskega mestnega prebivalstva

»stereotipno« pojmovanje, da ima nemestno prebivalstvo višjo smrtnost od mestnega, ni ustrezno.

Z etničnega vidika naj bi bilo prebivalstvo mest sestavljeno bistveno bolj raznoliko kot prebivalstvo nemestnih naselij. Temu na podlagi opravljenih analiz vsekakor lahko pritrdimo. Priseljevanje iz tujine (oziroma v času SFRJ iz drugih jugoslovanskih republik), ki najbolj spreminja etnično (narodnostno, versko) sestavo, je v veliko večji meri usmerjeno v mesta kot v druga naselja. Predvsem to velja za socialno najnižji sloj priseljenega prebivalstva, pri katerem še vedno močno prevladujejo prebivalci nekdanjih jugoslovanskih republik.

S tem smo tudi že pri selitvenem vidiku, pri katerem tudi lahko ugotovimo, da so obsežnejša selitvena gibanja bistveno značilnejša za mesta kot pa za nemestna naselja. Tudi kar se tiče neto selitev s tujino, so mestna naselja pred nemestnimi. Ni pa temu tako pri notranjih selitvah, saj imajo nemestna naselja kljub nižjemu obsegu bruto selitev pozitivnejšo selitveno bilanco kot mesta. Izjema so naselja mestnega območja. Seveda pa je treba upoštevati, da gre za povprečja, in podrobnejša analiza bi pokazala, da se v povprečju, predvsem pri nemestnih naseljih, pojavljajo tako naselja z izrazito »depulacijskih« območij kot hitro rastoča naselja v zaledju večjih mest. Za »splošno sprejete razlike« med značilnostmi mestnega in podeželskega prebivalstva, vsaj kar se Slovenije tiče, tudi v tem primeru ugotavljamo, da ne veljajo v celoti, ampak le deloma.

Kratek pregled interpretacij izračunanih kazalnikov

Glede odgovorov na dve od naših ključnih raziskovalnih vprašanj,

- »Kakšne so glavne značilnosti slovenskega mestnega prebivalstva?« in
- »Kako se po prebivalstvenih značilnostih razlikujejo slovenska mesta?«,

v nadaljevanju povzemamo nekaj pomembnejših ugotovitev, ki smo jih sicer v širšem obsegu in podrobneje že podali v osrednjem delu pričujočega besedila.

Kazalniki starostne in spolne sestave

Za starostno in spolno sestavo slovenskih mest smo ugotovili, da je zelo odvisna od institucionalno pogojenih oblik začasnega ali stalnega bivanja. Predvsem v majhnih mestih imajo velik vpliv na razmerje med starimi in ostalimi prebivalci domovi za starejše. Študentski domovi in koncesionira-

no bivanje pri zasebnikih pa predvsem pri največjem univerzitetnem središču, Ljubljani, močno vplivajo na nadpovprečno zastopanost starostnega razreda od 20 do 24 let, še posebej močno pri ženskah. Nekoliko manj izrazit, a opazen, je ta vpliv v Mariboru, pri Kopru ga je mogoče opaziti le pri ženskem prebivalstvu. Mesta so imela ob popisu 2011:

- nadpovprečen delež starega (17,2 % kar je za 0,7 odstotne točke več od povprečja RS) in
- podpovprečen delež mladega prebivalstva (13,3 % ali za 0,9 odstotne točke manj od državnega povprečja).

Delež srednjega starostnega razreda, od 15 do 64 let, pa je državno povprečje presegal zgolj za 0,2 odstotne točke. Razlike med posameznimi mestnimi območji (po statistični opredelitvi) so bile sorazmerno velike. Najnižji je bil delež mladih v

- Portorožu: 9,2 %,
- Piranu: 9,8 %, in
- Lendavi: 10,0 %.

Naselja z največjimi deleži mladega prebivalstva pa so bila:

- Vipava: 18,0 %, ki sta ji sledila
- Trzin: 17,7 %, in
- Naklo: 17,5 %.

V Vipavi je bil delež o do 14 let starih prebivalcev skoraj dvakrat večji kot v Portorožu.

Najmanjši delež starega prebivalstva je bil v:

- Ivančni Gorici: 10,9 %,
- Pivki: 11,7 %, in
- Zrečah: 12,1 %.

V vseh treh primerih gre za manjše industrijske kraje.

Največji delež starega prebivalstva je bil v Šmarju pri Jelšah, kjer je bil skoraj četrtinski (23,7 %) in več kot dvakrat večji kot v Ivančni Gorici. K tako velikemu deležu sta pomembno prispevala prisotnost doma starejših občanov in majhnost naselja. Nekaj podobnega velja tudi za druga mestna območja z najvišjimi deleži. Višji od 22 % so bili v:

- Radovljici: 22,2 %,
- Lendavi: 22,5 %,
- Bistrici pri Trziču: 22,6 %,
- Polzeli: 22,6 %,

- Radencih: 22,7 %, in
- Šmarju pri Jelšah: 23,7 %.

Med vsemi velikimi in srednjimi mesti po razmerju med mladim in starim prebivalstvom najbolj izstopata Maribor in Velenje. Maribor ima najbolj neugodno razmerje med mladim in starim prebivalstvom. V Mariboru je bil:

- delež mladih: 11,3 %, in
- delež starih: 19,7 %.

To pomeni, da je bil delež mladih manjši, delež starih pa večji kot v katerem koli drugem srednje velikem in velikem mestu. Maribor smo opredelili kot mestno območje z večjim odstopanjem navzdol pri deležu mladega prebivalstva (0 do 14 let). Velenje pa je močno odstopalo ne le od velikih in srednjevelikih mest, ampak je bilo celo mestno območje, ki je bilo po deležu srednjega starostnega razreda na drugem mestu med vsemi slovenskimi mestnimi območji s kar 74,2-odstotnim deležem. Za 0,7 odstotne točke je bil ta delež večji le v Piranu. A za razliko od Pirana je bil v Velenju delež mladih zelo blizu povprečnemu za mestna naselja, močno pa je navzdol odstopal delež starih, ki je bil s 13,4 % zelo blizu mestnim območjem z najnižjimi deleži. Med velikimi mesti je imelo najugodnejše razmerje med stari in mladimi Novo mesto, med srednjimi pa sta po visokih deležih mladih in nizkih deležih starih izstopali mestni območji Domžal in Kamnika.

Razlike med mestnimi območji so precejšnje tudi v spolni sestavi. V kar četrtini slovenskih mestnih območij živi več moških kakor žensk, najnižji indeks feminitete pa je imel Šoštanj, in sicer 86 žensk na 100 moških. V glavnem so moški prevladujoče prebivalstvo v industrijskih središčih, kjer so večje potrebe po moški delovni sili. Mestna območja z najnižjimi indeksi feminitete so bila tako:

- Šoštanj: 86
- Šmartno pri Litiji: 88
- Sežana: 92
- Solkan: 93
- Krško: 94
- Črna na Koroškem: 96
- Muta: 96
- Šenčur: 96
- Vipava: 96
- Miren: 97

Od velikih mest je bil indeks manjši od 100 le v Velenju, v srednje velikih mestnih območjih pa je bilo število moških in žensk skoraj izenačeno v Izoli in na Jesenicah. Najvišje indekse feminitete so imela mestna območja z zelo velikimi deleži starega prebivalstva. To je logična posledica dejstva, da v višjih starostnih razredih močno prevladujejo ženske. Najvišji indeks feminitete, 119 žensk na 100 moških, je bil v Ormožu, od velikih mest pa v Ljubljani (108), a so bile v tem primeru za to pomembneje nadpovprečno zastopane ženske iz študentske populacije kot pa visok delež starega prebivalstva, saj je bila po slednjem Ljubljana med vsemi slovenskimi mestnimi območji v zlati sredini.

Kazalniki izobrazbene sestave

Pri izobrazbi smo ugotovili, da je največ terciarno izobraženih v območjih visokih srednjih gostot oziroma v velikih mestih in naseljih mestnega območja. Osebe z zgolj osnovno oziroma brez dokončane izobrazbe so pogostejše predvsem v območjih najnižje gostote oziroma v nemestnih naseljih. Najbolj enakomerno pa so porazdeljeni srednje izobraženi.

Delež terciarno izobraženih moških je bil v Sloveniji v kritičnem trenutku popisa 2011 nekaj večji od sedmine (15,3 %) in je naraščal od dobre desetine (10,5 %) v popisnih okoliših zelo nizke gostote stanovanj na stavbo do razreda visoke srednje gostote (10,00 do 24,99), kjer je dosegel skoraj petinsko vrednost (19,6 %). V obeh razredih visoke gostote pa sta bila deleža za spoznanje nižja (18,4 in 18,6 %). Tudi pri ženskah so deleži naraščali od statističnih okolišev z najnižjo gostoto do razreda višje srednje gostote, le da je bilo izhodišče nekoliko višje (od 14,7 do 23,1 %), v razredih visoke gostote pa sta bila deleža prav tako nekoliko nižja (21,5 in 22,0 %). Enak delež kot v razredu najvišje gostote je bil tudi v razredu nižje srednje. Največja je bila razlika med razredom najnižje gostote in naslednjim, in sicer kar 5,3 odstotne točke pri ženskah in 5,0 odstotnih točk pri moških. Območja nizke gostote (1,03 do 1,99) so tako v obeh primerih po deležih terciarno izobraženih bliže območjem višjih gostot kot območju zelo nizke gostote. To pripisujemo dejstvu, da območja nizkih gostot zelo verjetno obsegajo bistveno več suburbanih in urbaniziranih podeželskih območij kot območja zelo nizke gostote, kjer so deleži terciarno izobraženih bistveno nižji kot na vseh drugih območjih.

Podobno kot pri delitvi območij po gostoti stanovanj na stavbo je tudi pri delitvi na mestna in nemestna naselja. Deleži terciarno izobraženih naraščajo od najnižjih v nemestnih naseljih (11,1 % moški; 15,8 % ženske) do najvišjih v velikih mestih (22,1% moški; 25,9 % ženske). Zanimivo je, da imajo naselja mestnega območja deleža, ki sta najbliže deležema v velikih

mestih, in so v tem pogledu podobnejša velikim mestom kot pa nemestnim naseljem. To smo pripisali dejstvu, da je bil velik del teh naselij vključen v mestna območja Maribora, Ljubljane, Celja in Kranja, v katerih je več delovnih mest, ki zahtevajo višje in visoko izobražene delavce, in je zato tudi v obmestjih teh mest delež terciarno izobraženih večji kot v srednje velikih in majhnih mestih.

Deleži prebivalcev z osnovnošolsko izobrazbo in brez izobrazbe so bili obratnosorazmerni deležem terciarno izobraženih, le da so bili večji (približno četrtrinski pri moških – 24,7 %; približno tretjinski pri ženskah – 33,5 %). Po območjih gostot so se zmanjševali od območja z najnižjo gostoto proti območjem z najvišjo. Vendar je bila pri tem deležu še občutnejša razlika med območjem zelo nizke gostote in ostalimi, ki so se razlikovala le za 1,6 odstotne točke pri moških in za 2,7 odstotne točke pri ženskah. Razlika med razredom zelo nizke in razredom nizke gostote pa je bila v prvem primeru 7,7 in v drugem 8,6 odstotne točke. Delež moških z najnižjo stopnjo izobrazbe je na območjih najnižje gostote rahlo presegal tri desetine pri moških (30,8 %) in dve petini pri ženskah (41,1 %), medtem ko sta bila na območjih z najvišjo gostoto natanko 20,0 % pri moških in 30,0 % pri ženskah.

Nemestna naselja so se tudi pri deležu najmanj izobraženih najbolj razlikovala od ostalih, naselja mestnih območij pa so imela zelo podobna deleža kot velika mesta, s tem da je bil pri moških delež v teh naseljih celo za 0,2 odstotne točke nižji kot v velikih mestih. Tudi velika mesta so se po tem deležu kar močno razlikovala od srednje velikih in majhnih mest, še posebej pri ženskah, kjer je bil kar za 6,2 odstotne točke nižji in je znašal le dobro četrtrino (25,6 %). Pri moških je delež v velikih mestih znašal ravno 20,0 %. V območjih z najnižjo gostoto pa sta bila deleža 28,2 % pri moških in 38,7 % pri ženskah. Deleža (moških, žensk) v nemestnih naseljih sta po vrednosti bliže najnižjemu razredu gostote kot naslednjemu (1,03 do 1,99), a manj odstopata od državnega povprečja. To pripisujemo dejstvu, da je med nemestnimi (drugimi) naselji kar nekaj takih, ki so po sestavi prebivalstva zelo podobna obmestnim delom mest in naseljem mestnih območij, ki so po statistični opredelitvi del mestnih območij. Večja razlika med velikimi in ostalimi mesti predvsem pri ženskah pa je verjetno posledica večjega vpliva domov starejših občanov na starostno in spolno sestavo majhnih in srednje velikih mest, saj večji delež starejših (žensk) zagotovo pomeni tudi sorazmerno večji delež najnižjega izobrazbenega razreda (z osnovnošolsko izobrazbo in brez izobrazbe).

Iz zgornjih podatkov je jasno razvidna velika razlika v deležih med ženskami in moškimi. Zaradi vse večjega vključevanja žensk v terciarno

izobraževanje v zadnjih desetletjih je delež žensk s to stopnjo izobrazbe že presegel delež moških. Zaradi večjega deleža žensk v višjih starostnih razredih in ne vključevanja žensk v višje stopnje izobraževanja v času njihove mladosti pa je večji od deleža moških tudi delež žensk z najnižjimi stopnjami izobrazbe.

Velika razlika v izobraženosti prebivalstva pa ni samo med mestnimi in nemestnimi območji, temveč so velike tudi razlike med posameznimi mestnimi območji. Na izobrazbeno sestavo vplivajo številni dejavniki, ki so očitno dosti pomembnejši kot je tako ali drugače opredeljena »mestnost«. Izračunani indeks izobraženosti (število terciarno izobraženih na 100 osnovnošolsko in manj izobraženih) se je pri 104 mestnih območjih gibal od 26,3 pri Trziču do 212,5 pri Trzinu, povprečje za nemestna naselja je znašalo 40,3, za Slovenijo 60,0, za mestna območja pa 85,9. Neugodno razmerje med deležema najbolj in najmanj izobraženih imajo mestna območja, ki bi jih lahko označili za industrijsko in rudarsko usmerjena. Poleg Trziča so imeli nizke vrednosti še Hrastnik, Šoštanj, Jesenice, Črna na Koroškem, Štore itn. Med mestnimi območji z ugodnim razmerjem izjemno izstopata Trzin, ki je dejansko »satelit« bližnje Ljubljane, in seveda Ljubljana, ki je kot glavno mesto države s številnimi funkcijami najprivlačnejše središče z največjo in najpestrejšo ponudbo delovnih mest za vse vrste terciarno izobraženega prebivalstva. Ostalim mestnim območjem z ugodnim razmerjem lahko pripišemo privlačnost, ki je povezana s turizmom oziroma z lego v privlačnem okolju ter dobro dostopnostjo. Mestna območja z vrednostmi nad 120 so tako še Bled, Portorož in Kranjska Gora.

Razmerje med spoloma se je pri terciarnih stopnjah izobrazbe najkrepkeje prevesilo na stran žensk pri manjših mestnih območjih z najnižjimi deleži terciarno izobraženih. V teh je očitno prišlo do povečevanja deleža terciarno izobraženih šele v zadnjih desetletjih, ko se v študijske programe, ki dajejo terciarno stopnjo izobrazbe, vključuje več deklet kot fantov. V Črni na Koroškem in na Koroški Beli je bilo na primer skoraj dvakrat več terciarno izobraženih žensk kot moških. Delež terciarno izobraženih žensk je med vsemi velikimi mesti najbolj presegal delež terciarno izobraženih moških v industrijskem Velenju, od vseh srednje velikih mest pa na industrijskih Jesenicah.

Kazalniki zaposlitvene sestave aktivnega prebivalstva

Za razmerja med zaposlenimi, samozaposlenimi in brezposelnimi smo ugotovili, da so razlike med mestnimi in ostalimi naselji sorazmerno majhne, velike pa so razlike med posameznimi mestnimi območji in to predvsem pri brezposelnih. Delež brezposelnih je bil 1. 1. 2011 v Sloveniji med aktiv-

nim prebivalstvom 11,7-odstoten. Povprečje za mestna območja je odstopalo za 0,2 odstotne točke navzgor, za nemestna pa za 0,2 navzdol. Delež samozaposlenih je bil sicer za pet odstotnih točk manjši (6,7 %), odstopanje pa je bilo tudi v tem primeru popolnoma enako. Mestna območja so imela torej za malenkost večja deleža brezposelnih in samozaposlenih od nemestnih, ki so imela zato ustrezno večji delež zaposlenih (82,0 %).

Pet mestnih območij z najmanjšimi deleži zaposlenih poleg Senovega sestavljajo še vsa štiri prekmurska mestna območja. Lendava z najvišjim (22,3 %) deležem brezposelnih med vsemi je imela tako samo 72,6 % zaposlenih med vsem aktivnim prebivalstvom. Murska Sobota je imela sicer delež brezposelnih 17,9 %, a je bil v njej zelo visok tudi delež samozaposlenih, zato je bil v njej delež zaposlenih drugi najmanjši med vsemi slovenskimi mestnimi območji. Manj kot tričetrtinski je bil delež še v Senovem, v Turnišču in Beltincih pa je bil 75,5 in 75,6 %. Delež brezposelnih je bil podobno visok kot v navedenih naseljih (višji kot v Murski Soboti in Beltincih) še v Kočevju. V Piranu je bil absolutno največji delež samozaposlenih (11,9 %) in je bil tako tam delež zaposlenih tudi še zelo blizu treh četrtin. Po velikosti tega deleža sta Piranu sledili mestni območji Radlje ob Dravi in Maribor. V teh dveh sicer ni bil izrazito izstopajoč niti delež brezposelnih niti delež samozaposlenih, a sta bila seštevka dovolj visoka, da sta bila deleža zaposlenih med osmerico najmanjših.

Med večjimi mesti je bil največji delež brezposelnih ob že omenjenem Mariboru, ki je skupaj z Ravnami, Rušami in Muto sestavljal skupino mestnih območij z deleži med 16 in 17 %, še v Velenju je bil delež 15,5 in v Celju 14,3 %, medtem ko so imela ostala velika mesta deleže nižje od državnega povprečja in tudi od povprečja za mestna območja.

Največji delež samozaposlenih med srednjimi mesti je bil v Izoli, med velikimi pa v Kopru. Poleg že omenjenega Pirana, kjer je bil ta delež sploh največji, so bili ti večji od 10,0 % še v Portorožu, Luciji, na Bledu in v Bovcu. Po eni strani gre za obmorska mesta, po drugi pa za turistična; ali je prav turizem dejavnost, zaradi katere je v teh mestih tako velik delež samozaposlenih, pa lahko zgolj ugibamo.

Če so nizki deleži zaposlenih značilni predvsem za vzhodno oziroma severovzhodno Slovenijo, pa je prav obratno pri visokih deležih. Mestna območja s takimi deleži so pogostejša na zahodu oziroma severozahodu. To velja za mesta v Zahodnem predalpskem hribovju. V Železnikih in Cerknem, dveh industrijskih središčih s tega območja, je bilo med aktivnim prebivalstvom skoraj devet desetin zaposlenih. Prav dosti manjši ni bil ta delež tudi na Koroški Beli in v Žireh pa tudi na Jesenicah, v okolici Ljubljane pa so bili deleži blizu takim vrednostim v Ivančni Gorici, Borovnici

in Trzinu. V vseh naštetih je bil delež zaposlenih od vsega aktivnega prebivalstva višji od 85 %. V Železnikih je bil delež brezposelnih le 5-odstoten, v Cerknem pa še za 0,3 odstotne točke nižji. Med srednje velikimi mesti je bil najnižji delež brezposelnih v Škofji Loki (8,8 %), ki sta ji z nekoliko višjima deležema sledila Kamnik in Domžale (v obeh 9,3 %). Med velikimi mesti je bil najnižji delež brezposelnih v Kopru (9,5 %), a nič prav dosti višji ni bil delež niti v Novem mestu (10,1 %) niti v Ljubljani (10,6 %). Zaradi najnižjega deleža samozaposlenih (6,0 %) med velikimi mesti je imelo Novo mesto med temi mesti tudi najvišji delež zaposlenih (83,9 %).

Če povzamemo, je razmerje med zaposlenimi in drugimi aktivnimi prebivalci najugodnejše v mestnih območjih v širši okolici Ljubljane in na Gorenjskem, kjer je tudi več gospodarsko sorazmerno dobro stoječih manjših industrijskih središč. Prav nasprotno pa je stanje v severovzhodni Sloveniji, še posebej v Prekmurju, kjer se tudi tamkajšnjim mestnim središčem močno pozna slabše gospodarsko stanje te regije v primerjavi z drugimi deli države. Tudi zasavska mestna območja imajo precej nizko stopnjo zaposlenosti, a je stanje v njih za spoznanje boljše kot v Prekmurju.

Kazalniki sestave prebivalstva po tipu družine

Za porazdelitev prebivalstva glede na tip družine smo ugotovili precejšnjo razliko med nizkima razredoma gostote in ostalimi pri deležih zakoncev z otroki. V prvih dveh je bil delež skoraj polovičen (48,4 in 46,9 %). V razredih srednje in visoke gostote pa so se deleži gibali nekaj nad tretjino (med 33,6 in 36,1 %). Podobno visok delež kot v območjih z najnižjo gostoto je bil tudi v nemestnih naseljih (48,3 %). Bližji temu kot pa deležem v mestnih naseljih je bil delež naselij mestnega območja (45,6 %). V mestnih naseljih pa je delež padal v smeri od majhnih proti velikim mestom (od 41,3 % do 36,2 %).

Deleži zakoncev brez otrok odstopajo od slovenskega povprečja (12,5 %) navzgor samo v območjih nizke gostote (13,1 %), v območjih zelo nizke gostote je bil delež enak povprečju, v območjih višje gostote pa je podpovprečen. Pri delitvi po tipih naselij pa močneje odstopajo od povprečja navzgor naselja mestnega območja (14,7 %), v vseh ostalih tipih naselij so se vrednosti povprečnih deležev gibale blizu slovenskemu povprečju.

Kategorijo drugo lahko opredelimo kot značilnejšo za mesta in za območja srednje in visoke gostote. Delež te kategorije, ki obsega kategorije »ni član družine«, »stari starši z vnuki«, »bratje/sestre« je v Sloveniji 1. 1. 2011 znašal 17,4 %. Od te vrednosti sta najbolj navzdol odstopali povprečji nemestnih naselij in naselij mestnega območja (14,4 in 14,5 %), povprečni deleži mest pa so bili nadpovprečni in so rasli v smeri od majhnih mest

proti velikim (od 18,3 do 22,6 %). Povprečna deleža območij nizke in zelo nizke gostote sta bila prav tako podpovprečna (14,4 in 15,1 %), v ostalih razredih gostote pa so bile vrednosti povprečnih deležev med 22,1 in 23,8.

Družine mater z otroki so tudi značilnejše za mesta in za območja srednje in visoke gostote. Družin mater z otroki je bilo v Sloveniji 14,0 %, povprečna deleža območij zelo nizke in nizke gostote sta bila podpovprečna (12,2 in 12,9 %), ostalih območij gostote pa nadpovprečni (med 16,2 in 18,1 %). Povprečni deleži so pri tipih naselij naraščali od nemestnih naselij (12,4 %) preko naselij mestnega območja (13,4 %) do velikih mest (16,7 %) in so bili nadpovprečni samo pri mestih.

Zunajzakonski partnerji z otroki so bili še najbolj enakomerno razporejeni, še posebej glede na tip naselij, kjer so se povprečni deleži gibali okrog državnega povprečja (8,8 %) v razponu ene odstotne točke. Najnižji je bil delež v velikih mestih in naseljih mestnega območja (8,2 %), najvišji pa v majhnih mestih. Povprečni deleži območij gostote so bili za spoznanje bolj razpršeni okrog državnega povprečja (v razponu 1,2 odstotne točke) z najvišjim deležem na območju nizke srednje gostote in najnižjim na območju zelo visoke.

Še enakomerneje so bili porazdeljeni očetje z otroki. V Sloveniji je v tem tipu družine ob popisu 2011 živelo le 2,7 % oseb. Pri porazdelitvi po tipih naselij so bila odstopanja navzgor in navzdol le po 0,2 odstotne točke, pri porazdelitvi po gostoti pa še toliko ne.

Če povzamemo, so za mesta in območja višje gostote značilnejše predvsem družine in prebivalci, ki spadajo v kategorijo »drugo oziroma tip družine ni znan« ter matere z otroki. V nemestnih območjih pa so najbolj nadpovprečno zastopane družine staršev z otroki. Pri tem tipu družine je bila tudi razlika med mestnimi in nemestnimi območji absolutno največja. Nekoliko presenetljiva je ugotovitev, da so bile družine zunajzakonskih partnerjev z otroki pogostejše v nemestnih naseljih kot v naseljih mestnega območja in velikih mestih. Pričakovali bi, da bo na podeželju, kjer je socialni nadzor močnejši in tradicionalne vrednote bolj uveljavljene, ta delež manjši kot v mestih. Treba pa je pri tem upoštevati, da je dobršen del naselij, ki sicer niso opredeljena kot mestna, vendarle do te mere urbaniziran, da to dovolj močno vpliva na povprečje, da se omenjeni tradicionalizem v povprečnem deležu ni pokazal.

Med posameznimi mestnimi območji so bile seveda zelo velike razlike. Za Piran lahko zapišemo, da pri njem najbolj pridejo do izraza značilnosti, ki veljajo za mesta. Delež zakoncev z otroki je bil v njem med vsemi mestnimi območji najmanjši (25,0 %), skoraj najmanjši je bil tudi delež zakoncev brez otrok (9,8 %), največji so bili deleža mater (18,5 %) in očetov (3,9 %) z

otroki ter delež kategorije »Drugo; neznano« (33,9 %). Po nizkih deležih zakoncev z otroki, ki so bili manjši od treh desetin ali pa malenkost čez to vrednost, so izstopali še:

- Črna na Koroškem: 27,0 %,
- Kranjska Gora: 28,3 %,
- Mežica: 28,6 %,
- Ravne na Koroškem: 30,5 %, in
- Maribor: 30,5 %.

Za tri koroška mesta lahko razlog za tako nizke deleže prepoznamo v izjemno velikih deležih zunajzakonskih partnerjev z otroki (nad 15 %). Nadpovprečna zastopanost zunajzakonskih partnerstev je že tradicionalno značilna za Koroško. Največji deleži zakoncev z otroki z vrednostmi med 50 in 60 % so bili v/na:

- Beltincih: 50,5 %,
- Brezovici pri Ljubljani: 50,6 %,
- Šenčurju: 51,2 %,
- Mirnu: 52,1 %,
- Naklem: 52,7 %,
- Žireh: 53,8 %,
- Vipavi: 56,4 %,
- Železnikih: 56,7 %, in
- Turnišču: 59,2 %.

V vseh zgornjih primerih gre za manjše kraje, a je to tudi edina skupna značilnost, ki govori v prid temu, da so v njih mestne značilnosti manj izrazite.

Visoki deleži mater z otroki so bolj značilnost mest kot podeželja. Ob Piranu z najvišjim, 18,5-odstotnim, deležem so bili zelo visoki še na/v:

- Ptuj: 17,5 %,
- Žalcu: 17,7 %,
- Celju: 17,8 %,
- Kranjski Gori: 17,9 %, in
- Murski Soboti: 18,2 %.

Med temi mestnimi območji že najdemo dve, ki spadata med srednje velika mesta in eno, ki smo ga uvrstili med velika.

Kazalniki sestave prebivalstva po tipu državljanstva

Ker so v skladu z novo opredelitvijo prebivalstva, ki velja od 1. 1. 2008, prebivalci Slovenije tudi tuji državljani, je tudi državljanstvo ena od zna-

čilnosti prebivalstva. Tujih državljanov, ki so bili po statistični opredelitvi prebivalci Slovenije, je bilo ob popisu 2011 ravno 4 odstotke, nekaj več kot pol jih je imelo v Sloveniji začasno prebivališče. Delež tujih državljanov v nemestnih naseljih je bil natanko pol manjši od državnega povprečja (2,0 %), v velikih mestih pa skoraj dvakrat večji (7,0 %). Še večji je bil razpon med vrednostmi deležev za različna območja gostote. V razredu prostorskih okolišev zelo majhne gostote je bil delež le 1,5-odstoten, v razredu nižje srednje gostote (2,00 do 9,99 stanovanj na stavbo) pa kar 7,8-odstoten. Ta razred gostote je edini izrazito odstopal znotraj rastočega zaporedja od najmanjše do največje gostote. Hkrati je bil v tem razredu tudi daleč največji delež (6,6 %) slovenskih državljanov z začasnim bivališčem. O razlogu za to lahko le ugibamo, verjetno je v tem razredu gostote največ stanovanjskih enot, ki so namenjene začasnemu bivanju, bodisi institucionalnemu bodisi pri zasebnikih. Odstopanje navzgor je opazno tudi pri majhnih mestih, a ni tako izrazito.

Slovenska mesta (mestna območja) so se po deležih tujih državljanov zelo močno razlikovala med seboj, še posebej pri moških, saj so se vrednosti gibale v razponu:

- moški: 0,6 % do 24,2 %;
- ženske: 0,4 % do 8,0 %.

V obeh primerih so bili na spodnji meji razpona Beltinci in na zgornji Sežana. Deleže tujih državljanov, ki so tako nizki, da so značilnejši za podeželska naselja kot za mesta, so imeli v:

- Beltincih: moški: 0,6 %, ženske: 0,4 %,
- Žireh: moški: 1,1 %, ženske: 0,4 %,
- Radencih: moški: 1,1 %, ženske: 0,7 %,
- Turnišču: moški: 1,1 %, ženske: 1,0 %,
- Gornji Radgoni: moški: 1,6 %, ženske: 0,6 %, in
- Murski Soboti: moški: 1,8 %, ženske: 1,2 %.

Opazno izstopajo pomurska mestna območja, vključno z največjim. Tudi Žiri se pogosto pojavljajo v skupini naselij, kjer so vrednosti kazalnikov bližje povprečju nemestnih naselij kot mest.

Po višjih deležih izstopajo mesta iz jugozahodne Slovenije (npr. Koper, Izola) in pa nekatera bolj industrijska mesta v notranjosti. Če sodimo po deležu tujih državljanov in državljanek (7,8 in 2,4 %), potem Maribor že dolgo ni več tipično industrijsko mesto. V vseh ostalih šestih velikih mestih je bil delež tujih državljanov in državljanek večji kot v Mariboru, kjer je bil tako pri moških kot pri ženskah za odstotno točko nižji od povprečja za vsa mestna območja skupaj.

Najvišji so bili deleži tujih državljanov in državljanek v:

- Sežani: moški: 24,2 %, ženske: 8,0 %,
- Šoštanju: moški: 18,6 %, ženske: 4,0 %,
- Koprju: moški: 15,5 %, ženske: 5,8 %,
- Izoli: moški: 13,8 %, ženske: 7,1 %,
- Krškem: moški: 15,5 %, ženske: 4,4 %,
- Štorah: moški: 14,7 %, ženske: 5,0 %,
- Postojni: moški: 13,5 %, ženske: 5,8 %, in
- Senovem: moški: 12,1 %, ženske: 7,2 %.

Kazalniki sestave prebivalstva po »tipu priseljenca«

Statistični urad deli prebivalstvo glede na priseljsko oziroma nepriseljsko poreklo na več tipov (tip priseljenca). Prav po teh tipih je prebivalstvo še najbolj razpršeno (neenakomerno porazdeljeno) po različnih tipih naselij in po območjih različne gostote. »Nepriseljenci« in osebe, za katere ni bilo mogoče ugotoviti, ali so priseljenci, so bolj zastopani v nemestnih naseljih in na območjih najnižjih gostot stanovanj na hišno številko. Delež nepriseljencev in nepriseljenk je bil v območjih zelo nizke gostote skoraj tričetrtski oziroma več kot dvotretjinski (72,5 % in 68,1 %) in se je od razreda do razreda manjšal, tako da je v razredu zelo visoke gostote znašal samo še 36,0 % pri moških in 38,1 % pri ženskah. Seveda je treba upoštevati še deleže kategorije, za katero tip priseljenca ni bil določljiv. Gre v glavnem za starejše, zato lahko sklepamo, da bi lahko velika večina sodila med »nepriseljence«. Tako so deleži priseljencev in priseljenk (vseh treh generacij) naraščali v smeri povečevanja gostote stanovanj na stavbo. Pri moških so deleži naraščali od zgolj 14,9 do kar 55,5% in pri ženskah od 13,3 do 47,7 %. V najgosteje poseljenih območjih je torej več kot pol moških in skoraj pol žensk bilo ali imelo neposredne prednike iz tujine. Zanimivo pri tem je, da je bila zelo enakomerno porazdeljena med vse razrede gostote prva generacija priseljencev, ki niso bili z območja nekdanje Jugoslavije (deleži med 1,2 in 1,8 oziroma 1,3 in 1,9 %). Največji pa ni bil delež v razredu najvišje gostote, temveč v razredu nižje srednje, ki je navzgor odstopal tudi po deležu tujih državljanov.

Deleži priseljencev in priseljenk enakomerno naraščajo tudi s stopnjevanjem velikosti in mestnosti od nemestnih naselij v smeri velikih mest, le da so razlike med obema skrajnostima manjše. Pri moških je razpon med nemestnimi naselji in velikimi mesti od 17,8 do 45,0 %, pri ženskah pa od 15,6 do 36,5 %. Za tretjo generacijo priseljencev smo ugotovili enakomernjšo porazdelitev z najvišjim deležem v naseljih mestnega območja tako

pri moških kot pri ženskah (8,0 in 7,4 %). Podobno velja tudi za območja gostote. Priseljevanje je bilo torej najbolj usmerjeno v večja mesta in območja največje gostote, kasneje pa se potomci priseljencev razseljujejo v obmestja (naselja mestnega območja) in območja nižje gostote.

V večini slovenskih mestnih območij so prevladovali priseljeni prebivalci iz tujine, ki jih Statistični urad uvršča med priseljence druge in tretje generacije. Prevlada priseljencev prve generacije kaže na večje priseljevanje v sedanjosti in je značilno za mesta, kjer se je v času, na katerega se nanašajo podatki, še vedno zaposlovalo dosti delovne sile iz tujine (Šoštanj, Velenje, Štore, Sežana). Skupno največji deleži priseljenkega prebivalstva vseh treh generacij (po vsaj enem od staršev) imajo obalna mesta, saj je bil v vseh delež zelo blizu polovici ali pa celo večji.

Pri moških so bili deleži večji od 50,0 % v:

- Velenju: 50,7 %,
- Sežani: 51,2 %,
- Luciji: 53,3 %,
- Metliki: 56,0 %,
- Rogatcu: 56,4 %,
- Izoli 57,5 %,
- Piranu: 57,6 %,
- Kopru: 60,0 %, in na
- Jesenicah: 60,4 %.

Pri ženskah je bil delež večji od polovice v Izoli, Piranu in na Jesenicah (53,4 %), blizu tej vrednosti pa so bila v glavnem ista mesta, ki imajo nad polovične deleže pri moških. Obalna mesta so tako izrazito priseljenka zaradi množičnega odseljevanja italijanskega prebivalstva po drugi svetovni vojni in po podpisu londonskega memoranduma. Veliki deleži prebivalstva s priseljenkim poreklom so značilni tudi za nekatera manjša obmejna mesta na meji s Hrvaško (Metlika, Rogatec) ter za industrijska središča, kjer so predvsem v preteklosti rabili zelo veliko delovne sile. Jesenice z največjima deležema priseljenega prebivalstva so zagotovo najznačilnejše tovrstno mestno območje, med velikimi mesti je to Velenje, med majhnimi pa Velenju bližnji Šoštanj (predvsem pri moških) in Koroška Bela v neposredni sosesčini mestnega območja Jesenic.

Najmanj prebivalstva s priseljenkim poreklom je v manjših mestnih območjih, a zaradi varovanja podatkov za vsa žal nismo razpolagali z objavljenimi podatki (pri moških Cerkno, Turnišče in Šmartno pri Litiji, pri ženskah pa Muta, Beltinci, Radlje ob Dravi, Naklo, Črna na Koroškem, Cerkno in Turnišče). Ob upoštevanju navedenega dejstva so mesto z daleč

najmanjšima deležema priseljencev in priseljenk Žiri (8,6 in 7,4 %). Delež moških priseljencev vseh generacij, ki so bili nižji od povprečne vrednosti za nemestna naselja, so bili v:

- Žireh: 8,6 %,
- Muti: 11,4 %,
- Beltincih: 13,5 %,
- Radljah ob Dravi: 14,9 %,
- Lenartu v Slov. Goricah: 16,1 %,
- Naklem: 16,2 %, in
- Črni na Koroškem: 16,2 %.

Pri ženskah pa so bili deleži manjši od povprečja za nemestna naselja v:

- Žireh: 7,4 %
- Trebnjem: 11,6 %
- Gornji Radgoni: 12,9 %,
- Mozirju: 13,7 %,
- Lenartu v Slov. Goricah: 13,8 %, in
- Šmartnem pri Litiji: 14,3 %.

V glavnem gre za manjša središča v bolj tradicionalnem podeželskem okolju, ki je očitno lahko zadovoljilo večji del potreb po delovni sili in je bilo zato priseljivanje iz tujine sorazmerno majhno. Po drugi strani pa gre za naselja, ki bi bolj kot k mestom sodila med nemestna naselja.

Kazalniki rodnosti

Za samoobnavljanje prebivalstva v mestih smo ugotovili, da ni bistveno drugačno kot na nemestnih območjih. Razlike v stopnjah rodnosti in številu otrok sicer so zaznavne, a niso zelo izrazite in bi težko govorili o bistveno drugačnem rodnostnem obnašanju »meščank«. Verjetno bi morali pri iskanju razlogov za to vendarle uporabiti kategorijo »polmestnega« prebivalstva, ki živi pretežno mestni način življenja, opravi pretežni del svojih dejavnosti v mestu, a biva na podeželju ali pa v naselju, ki nima povsem mestnega značaja. Prav ti so verjetno krivi za majhne razlike med povprečji za mestna in nemestna območja. Zato mesta ne glede na to, kako jih opredelimo in kolikšen del celotnega prebivalstva jim pripišemo, ne morejo biti diametralno nasprotje svojemu protipolu – nemestom oziroma podeželskim naseljem. Seveda pa zgornja ugotovitev ne pomeni, da opaznih razlik med mestnimi in nemestnimi območji ni.

Ženske po številu rojenih otrok so kazalnik, ki nam posredno pokaže, kako se po rodnosti razlikujejo posamezna območja. V tem pogledu so v nemestnih naseljih in na območjih najmanjših gostot nadpovprečno zasto-

pane ženske, ki so rodile več otrok. V smeri večjih mest in večjih gostot pa se povečuje zastopanost žensk brez otrok in žensk, ki so rodile le enega otroka. Delež žensk, ki so rodile štiri otroke in več, najbolj odstopa navzgor pri območju zelo nizke gostote, saj je znašal kar 7,2 %, v naslednjem razredu gostote le še 4,5, do razreda zelo visoke gostote pa se zmanjša na zgolj 2,0 %. Podobno je bilo odstopanje med nemestnimi in drugimi naselji. V nemestnih je bil delež 6,6 % in tako skoraj dvakrat večji kot v naseljih mestnega območja in v majhnih mestih, kjer je znašal 3,3 oziroma 3,4 %. V velikih mestih je bil delež žensk, ki so rodile štiri otroke ali več, le 2,2-odstoten, kar je kar trikrat manjša vrednost kot v nemestnih naseljih. Delež žensk brez otrok se je gibal okrog ene četrtiline, nekoliko bolj je navzgor odstopal le v velikih mestih (29,8 %). Opazna je tudi razlika med razredoma nizke gostote (24,4 in 24,5 %) ter razredi srednje in visoke gostote (28,1 do 29,8 %). Večja zastopanost študentske populacije v mestih (predvsem v Ljubljani, nekoliko manj v Mariboru) je edini zelo prepoznaven dejavnik, ki vpliva na višanje deleža žensk, starih 15 let in več, ki še niso rodile.

Nizki deleži žensk, ki so rodile tri otroke in več, so po naših ugotovitvah zelo mestna značilnost. Deleži, manjši od ene desetine, so bili v:

- Portorožu: 8,0 %,
- Sežani: 8,8 %,
- Murski Soboti: 8,9 %,
- Trbovljah: 9,0 %,
- Ankaranu: 9,0 %,
- Luciji: 9,1 %,
- Miklavžu na Dravskem polju: 9,1 %,
- Celju: 9,1 %,
- Ljubljani: 9,3 %,
- Mariboru: 9,4 %,
- Radečah: 9,5 %,
- Kopru: 9,7 %,
- Spodnjih Hočah: 9,7 %, in
- Novi Gorici: 9,8 %.

Nekatera od zgornjih naselij zagotovo ne sodijo v skupino mestnih območij z izrazito mestnimi značilnostmi, so pa med njimi kar štiri od sedmih velikih mest in tri od devetih srednje velikih.

Po visokih deležih žensk, ki so rodile tri otroke in več, višjih od povprečnega deleža za nemestna naselja, so izstopala mesta:

- Ribnica: 20,1 %,
- Šmartno pri Litiji: 20,3 %,

- Železniki: 22,4 %,
- Vipava: 23,1 %, in
- Žiri: 25,3 %.

Še bolj so značilnostim nemestnih naselij blizu naselja, kjer so bili najvišji deleži žensk, ki so rodile štiri otroke in več. Poleg Žirov to skupino sestavljajo še Šmarje pri Jelšah, Muta in Turnišče. Tudi za te deleže velja, da so bili večji od povprečja za nemestna naselja in so dosegali vrednosti v razponu od 5,5 do 6,5 %. V glavnem gre za naselja, ki se tudi pri drugih značilnostih pojavljajo med takimi z najmanj mestnim značajem. To potrjujejo tudi deleži žensk, ki so rodile le enega otroka, ki so bili sicer v mestih nadpovprečni. Vendar so bili v kar 12 mestnih območjih ti deleži manjši od povprečja za nemestna naselja. V Žireh je bil celo manjši od desetine (9,8 %). Poleg že zgoraj naštetih pa so med omenjeno dvanajsterico še:

- Šenčur,
- Cerkno,
- Ivančna Gorica,
- Logatec,
- Beltinci,
- Škofja Loka in
- Grosuplje.

V tej skupini se torej pojavljajo tudi že nekatera manjša in večja krajevna središča iz ožje in širše okolice Ljubljane, kar lahko pripišemo priseljevanju mladih družin iz večjih mest oziroma predvsem iz Ljubljane.

Tudi v skupini naselij z največjimi deleži žensk s samo enim otrokom (24,0 do 25,9 %) niso samo taka, za katera bi lahko trdili, da so res izrazito mestna. Prej bi lahko rekli, da gre za naselja, kjer je zaradi različnih razlogov rodnost v njih razmeroma nizka. V skupini so od velikih mest Maribor z okoliškimi mesti (Spodnje Hoče, Rače, Miklavž na Dravskem polju) in Celje, dve zasavski mesti (Trbovlje in Hrastnik) ter Murska Sobota in Kranjska Gora.

Razlike v stopnjah rodnosti, ki smo jih izračunali iz povprečnega števila rojenih v obdobju 2009 do 2012 in števila žensk v rodni dobi 1. 1. 2011, so bile med območji glede na gostoto stanovanj na hišno številko in območji glede na tip naselja sorazmerno majhne. Rodnost se zmanjšuje v smeri od nižjih proti višjim gostotam, pri čemer je tudi zaznati premik najvišje starostnospecifične stopnje rodnosti k višji starosti. V razredih zelo nizke in nizke gostote je rodnost nadpovprečna, povprečje pa najbolj presega razred najnižje gostote in to predvsem na račun presežka v starostnih razredih 20 do 24 ter 25 do 29 let. V razredih srednje in visoke gostote je najvišja

stopnja rodnosti premaknjena v starostni razred 30 do 34 let in z večanjem gostote vse manjša od državnega povprečja. Podobno velja tudi za tipe naselij, s tem, da so na eni strani razpona nemestna naselja z višjo rodnostjo, na drugi pa velika mesta z nižjo rodnostjo in viškom pri višji starosti. Vmes pa so skoraj povsem izenačena med seboj in s slovenskim povprečjem naselja mestnih območij, majhna in srednja mesta. Razlike med območji gostote v velikih mestih pa kažejo precej drugačno sliko. Skoraj v vsakem naslednjem starostnem razredu je najvišja rodnost v drugem razredu gostote. Če odmislimo razred zelo majhne gostote, v katerem je v velikih mestih živel zelo malo ljudi, potem lahko rečemo, da je edina razlika med razredi nižje in razredi višje gostote v velikih mestih v skupni rodnosti, ki je nekaj nadpovprečna v razredu prostorskih okolišev z nižjimi gostotami in podpovprečna na območjih z višjimi.

Pri analizi starostnospecifičnih stopenj rodnosti po posameznih mestnih območjih smo ugotovili, da je izrazit premik rodnosti v višjo starost v velikih mestih predvsem zaradi Ljubljane, v ostalih je bil precej manjši. Z manjšanjem območij se večajo tudi razlike med njimi, poleg tega pa vse bolj prihajajo do izraza naključni dejavniki. Ti so zaznavni že pri krivulji enoletnih starostnospecifičnih stopenj rodnosti za Ljubljano in to kljub temu, da ima okrog četrto milijona prebivalcev in da smo starostnospecifične stopnje rodnosti računali s štiriletnim povprečjem števila rojstev. Z manjšanjem števila prebivalcev se nihanja zaradi naključnih dejavnikov močno stopnjujejo.

Od 104 mestnih območij jih je 45 imelo najvišjo starostnospecifično stopnjo rodnosti v petletnem starostnem razredu 30 do 34 let, ostala pa v starostnem razredu od 25 do 29 let. Med slednje je od velikih mest sodilo le Velenje.

Najnižja celotna rodnost je bila v:

• Turnišču:	0,99,
• Portorožu:	1,00,
• Lendavi:	1,01,
• Piranu:	1,04,
• Črni na Koroškem:	1,09,
• Miklavžu na Dravskem polju:	1,14,
• Gornji Radgoni:	1,14, in
• Luciji:	1,20.

Ker gre izključno za majhna mesta, se to ne sklada s splošno ugotovitvijo, da je nizka rodnost značilnejša za velika mesta. Tudi višek rodnosti je bil kar v polovici od navedenih naselij še v starostnem razredu od 25 do 29

let, pri drugi polovici pa v starostnem razredu od 30 do 34, kar je sicer značilnejše za velika mesta. Seveda so tudi med mestnimi območji z najvišjimi stopnjami celotne rodnosti majhna naselja, a med osmerico s stopnjo 1,80 in več je od velikih mest Novo mesto (1,80), od srednjih pa Kamnik (1,87). Višje stopnje kot v teh dveh so bile v:

- Šmartnem pri Litiji: 1,89,
- Trebnjem: 1,93,
- Logatcu: 1,94,
- Naklem: 1,98,
- Vipavi: 2,11, in
- Ajdovščini: 2,14.

V slednjih dveh so bile stopnje že takšne, da naj bi že zadoščale za obnavljanje prebivalstva z naravnim prirastkom. Z izjemo Ajdovščine in Novoga mesta je bila v vseh ostalih naštetih mestnih območjih najvišja starostnospecifična stopnja rodnosti v starostnem razredu od 25 do 29 let, kar je res značilnejše za majhna mesta in seveda še bolj za nemestna naselja. Ob vsem tem lahko sklenemo le, da je zaradi močnega vpliva naključnih dejavnikov na podlagi analize podatkov za tako majhne enote, kot so slovenska mesta (mestna območja), težko opredeliti, kaj ključno vpliva na tako velike razlike med njimi.

Kazalniki smrtnosti

Pri smrtnosti je bila povezanost med območjem bivanja in višino stopenj zelo majhna, umrli so bili razporejeni dokaj podobno kot celotno prebivalstvo in to tako med območji glede na tip naselja kot med območji glede na gostoto. Pri starostnospecifičnih stopnjah smrtnosti tudi tu stopajo v ospredje naključni dejavniki takoj, ko imamo opravka z nekaj nižjim številom prebivalstva. Pri smrtnosti smo tudi ugotovili, da ni stopnjevanja v smeri od najnižjih proti najvišjim gostotam ali pa od nemestnih naselij proti velikim mestom in to ne v eni ne v drugi smeri. Najvišje stopnje smrtnosti so bile na primer značilne za majhna mesta. V teh je bilo umrlih v starosti 65 let in več za četrtno več, kot bi pričakovali glede na delež vsega prebivalstva teh mest (lokacijski količnik: 1,24). To je posledica večjega vpliva, ki ga imajo na starostno strukturo in smrtnost domovi starejših občanov v manjših naseljih. Med razredi prostorskih okolitev po gostoti je od ostalih navzgor odstopal višji srednji razred gostote (10,00 do 24,99 stanovanj na stavbo) z najvišjimi stopnjami smrtnosti tako v razredu od 0 do 64 let kot tudi 65 let in več (3,35 in 57,60 umrlih na 1.000 prebivalcev ustrezne starosti). Splošna stopnja smrtnosti je bila za ta razred tako 9,82 umr-

lih na 1.000 prebivalcev. Najmanjše stopnje so bile v razredu naviše gostote (2,85; 35,51; 6,88), v ostalih razredih pa so bile nekaj višje in precej izenačene. Navedene stopnje smrtnosti ločeno po spolu so bile z izjemo starostnega razreda od 0 do 64 let pri moških najvišje v majhnih mestih, v primeru omenjene izjeme pa v srednje velikih mestih. Vsi trije kazalniki smrtnosti pri moških so bili najnižji v velikih mestih in še pri ženskah starostnega razreda 65 let in več. Starostnospecifična stopnja smrtnosti žensk v starosti 0 do 64 let in splošna stopnja smrtnosti žensk pa sta bili najnižji v nemestnih naseljih.

Ob obravnavanju smrtnosti po petletnih starostnih razredih smo se soočili s še očitnejšim vplivom naključnih dejavnikov, ki pridejo še posebej močno do izraza pri nižjih starostnih razredih, kjer je umrlih še sorazmerno malo in že eden ali dva umrla več močno vpliva(ta) na izračunane starostnospecifične stopnje smrtnosti. Zato že na ravni razredov naselij po tipih ni bilo mogoče narediti kakšnih posebnih zaključkov o razlikah v smrtnosti glede na starost. Na ravni posameznih mestnih območij pa taka analiza zaradi majhnega števila prebivalcev večine naših mest sploh ni prišla v poštev.

Razlike med statistično opredeljenimi mestnimi območji so zaradi močnega vpliva naključnih dejavnikov v številnih majhnih mestih tudi pri ostalih kazalnikih smrtnosti zelo velike. Zanimivo je, da je korelacija med umrljivostjo mlajših in starejših sorazmerno nizka in so pogosti primeri mestnih območij s precej nadpovprečno stopnjo pri mlajših in podobno podpovprečno pri starejših. Seveda so pogosti tudi obratni primeri. Na splošno smo ugotovili večja odstopanja od povprečja pri stopnjah umrljivosti starejših. V tej kategoriji je očitno opaznejši vpliv domov starejših občanov, ki v manjših mestih povzročajo večjo osredotočenost najstarejšega prebivalstva, pri katerem je tudi umrljivost največja.

Po nizkih stopnjah smrtnosti starejših izstopajo

- Litija: 24,91,
- Mozirje: 25,34,
- Žalec: 27,09,
- Radeče: 27,16,
- Miklavž na Dravskem polju: 27,49, in
- Rače: 27,78.

Vendar je bila v Račah tudi ena najvišjih stopenj umrljivosti v starostnem razredu od 0 do 64 let (3,24), zato se je tam tudi splošna stopnja smrtnosti povzpela na 8,04, medtem ko je bila v Mozirju ob zelo nizki smrtnosti pred 65. letom zgolj 5,76.

Mestna območja, v katerih so starostnospecifične stopnje smrtnosti starejših presegale 100 na 1.000 prebivalcev v starosti 65 let in več, so:

- Laško: 100,54,
- Šmarje pri Jelšah: 103,67,
- Polzela: 106,68, in
- Štore: 114,41.

V vseh ostalih mestnih območjih so bile vrednosti manjše od 90. Zato so tudi splošne stopnje smrtnosti v navedenih štirih naseljih dosegale skoraj neverjetne vrednosti v razponu od 24,52 do 27,75. Nedvomno je to posledica osredotočanja najstarejšega prebivalstva z najvišjo stopnjo umrljivosti v domovih starejših občanov, v Štorah imajo poleg tega še varovana stanovanja za starejše.

194

Najmanjše razlike med kazalniki smrtnosti starejših so pri velikih mestih. Pri srednjih po deležu precej odstopa navzdol Murska Sobota, navzgor pa Izola, Jesenice in Trbovlje. Povprečne vrednosti starostnospecifičnih stopenj smrtnosti (od 0 do 64 ter 65 let in več) so bile:

- za nemestna območja: 2,39 in 43,05,
- za Slovenijo: 2,33 in 43,78, ter
- za mestna območja: 2,27 in 44,46.

Razlike so majhne, tako rekoč zanemarljive. Večina velikih mest je imela obe starostnospecifični stopnji manjši od slovenskega povprečja, večina srednjih mest pa večji, a odstopanja navzgor še zdaleč niso bila tako ekstremna kot pri zgoraj navedenih majhnih mestih. V Izoli, kjer je bila starostnospecifična stopnja smrtnosti starejših med vsemi srednje velikimi mesti največja, je dosegala vrednost 52,45.

Naj izpostavimo še mestna območja z najvišjo in najnižjo stopnjo smrtnosti mlajšega prebivalstva (0 do 64 let). Najnižje so bile te stopnje (prezgodaj umrlih) v naseljih, ki bi jim težko našli veliko skupnih potez, še najbolj so si podobna po tem, da so majhna po številu prebivalstva:.

- Borovnica: 1,08,
- Miren: 1,26,
- Cerčno: 1,47,
- Naklo: 1,47,
- Pivka: 1,49, in
- Bovec: 1,50.

Po najvišjem številu prezgodaj umrlih na 1.000 prebivalcev (v starosti od 0 do 64 let) pa od ostalih mestnih območij najbolj odstopajo:

- Gornja Radgona: 4,04,
- Štore: 4,27, in
- Radenci: 4,55.

V ostalih mestnih območjih so bile stopnje 3,80 (Polzela) in manj.

Tudi ob pogledu na širši seznam naselij z visokimi in nizkimi stopnjami prezgodnje umrljivosti je bolj kot ne edina skupna točka ta, da gre za majhna naselja, kar spet govori v prid temu, da imamo pri velikih razlikah opravka z naključnimi dejavniki, ki se jim niti z uporabo štiriletnih povprečnih števil umrlih nismo mogli izogniti.

Kazalniki selitvenih tokov znotraj države

Notranje selitve so bile v Sloveniji leta 2012 dokaj obsežne, saj so bruto selitve znašale:

- pri moških: 114, in
- pri ženskah: 106 preseljenih na 1.000.

Najbolj nadpovprečne so bile vrednosti tega kazalnika v majhnih mestih,

- moški: 133, in
- ženske: 116 preseljenih na 1000,

nekoliko nižje pa v velikih mestih. Pri moških je bila najnižja stopnja bruto selitev v nemestnih naseljih 102 na 1.000, med mestnimi naselji pa 117 v srednje velikih mestih. Pri ženskah je bila stopnja bruto selitev v srednje velikih mestih zgolj 100, kar je bilo celo manj kot v nemestnih naseljih, kjer je znašala 102 na 1.000. Največja je torej selitvena dinamika v majhnih mestih, dosti ne zaostajajo niti velika mesta, medtem ko so srednje velika mesta, predvsem pri ženskah, selitveno nekaj manj dinamična.

Neto selitve so bile v mestnih tipih naselij v glavnem negativne. Izjema so naselja mestnih območij, kjer so bile stopnje selitvene rasti na račun notranjih selitev tudi večje kot v nemestnih naseljih. Pozitivna je bila vrednost stopnje notranje selitvene rasti še v velikih mestih, a samo pri ženskah. Predvidevamo, da gre pri tem za vpliv večje zastopanosti žensk med študirajočimi, ki se priselijo v kraj študija. Najbolj negativne vrednosti stopenj selitvene rasti so bile v srednje velikih mestih, in sicer -4,9 in -4,87 na 1.000, nekoliko manjši so bili presežki odseljenih moških in žensk nad priseljenimi v majhnih mestih. V velikih mestih bi lahko govorili o uravnoveženosti, saj so bile neto selitve pri moških -0,6, pri ženskah pa 1,0. Pri selitvah znotraj države torej mesta prebivalstvo v glavnem izgublja, kljub večji selitveni dinamiki. Pridobivajo pa ga nemestna naselja, najbolj pa, sicer precej ma-

loštevila, naselja mestnega območja. Tem so podobna tudi druga naselja iz okolice mest, ki niso bila vključena v mestna območja, ker jih z osrednjim mestom ne povezuje strnjeno poseljen pas poselitve. Zato tudi na podlagi visoke notranje neto selitvene rasti v naseljih mestnih območij sklepamo, da se večina odselitvenega toka iz mest odliva v njihovo okolico (v naselja z dobro oziroma ustrezno dostopnostjo).

Kazalniki selitvenih tokov čez državno mejo

Za selitve čez državno mejo smo analizirali podatke za obdobje od leta 2009 do 2012. Leta 2009 se je iz Slovenije izselilo več kot 13.000 oseb, v celotnem obravnavanem obdobju pa 42.030. Največ se jih je izselilo v Bosno in Hercegovino, tudi v celoti gledano so bile države z območja nekdanje Jugoslavije glavni cilj izseljevanja. Sklepamo, da gre za povratne selitve priseljencev s tega območja, ki so se bili, predvsem zaradi poslabšanja gospodarskih razmer, prisiljeni vrniti nazaj v domovino. Večji tok odselitev je bil usmerjen še v tri sosednje države in Nemčijo. Med evropskimi državami, ki niso članice Evropske unije, je bila najpogostejši cilj odseljenih iz Slovenije Švica, med neevropskimi pa Združene države Amerike.

Priseljevanje je bilo v obdobju od 2009 do 2012, kljub gospodarski krizi, večje od odseljevanja in tako kot pri odseljevanju je bila v ospredju Bosna in Hercegovina. Delež te države pri neto selitvah je bil kar tripetinski. Veliko priseljencev se je priselilo še iz Hrvaške, že precej manj iz Nemčije in Bolgarije itn.

Negativen je bil selitveni saldo Slovenije z državami Evropske unije, s Švico in še z nekaterimi razvitimi državami. Samo z Italijo, od vseh zahodno- in severnoevropskih članic Evropske unije, je bil selitveni saldo Slovenije pozitiven.

Večina navedenih selitvenih tokov je potekala med tujimi državami in mestnimi območji. Med temi so bila v ospredju velika mesta, kamor so se iz tujine priseljevali in od koder so se v tujino odseljevali daleč najbolj nadpovprečno. Srednje velika in majhna mesta so bila po izmenjevanju prebivalstva s tujino komaj še nad povprečjem, pod njim pa so bila naselja mestnega območja in še bistveno bolj nemestna naselja.

Od vseh priseljencev iz Bosne in Hercegovine se jih je največ priselilo v velika mesta, iz držav Evropske unije pa v nemestna naselja. Sklepamo, da zato, ker so v tej skupini priseljencev v večji meri zastopani pripadniki srednjega sloja, ki bolj cenijo dobrobiti bivanja v manjših nemestnih naseljih in si tudi lažje privoščijo tako vrsto bivanja, ki je povezana z višjimi stroški potovanja na delo oziroma za zadovoljevanje različnih potreb. Pri odseljevanju v države nekdanje Jugoslavije so deleži v glavnem rasli v smeri od

nemestnih naselij proti velikim mestom, za odseljevanje v države Evropske unije pa velja ravno obratno in obrnjeno je tudi razmerje med spoloma, saj so višji deleži pri ženskah. Prav v nemestnih naseljih so se ženske izrazito nadpovprečno pogosto odločale za odselitev v države Evropske unije. To območje je za ženske tudi v celoti gledano najpogostejši cilj odselitev. Le v velikih mestih so se tudi ženske najpogosteje selile na območje nekdanje Jugoslavije. Sklepamo, da gre pri selitvah v države Evropske unije predvsem za državljanke Slovenije, ki v tujini iščejo boljše priložnosti, v primeru selitev v države nekdanje Jugoslavije pa imajo pomembno vlogo povratne selitve priseljenk (priseljencev) s tega območja. Selitveni tok je torej pri ženskah bolj usmerjen v države Evropske unije, pri moških pa v države nekdanje Jugoslavije.

Pri priseljenih in odseljenih po starosti smo ugotovili izrazito visoke deleže starostnega razreda od 20 do 34 let v velikih mestih. Obratno je bilo v nemestnih naseljih, kjer so bili nadpovprečno zastopani starejši. Za starejše priseljence, predvsem tiste iz držav Evropske unije, sklepamo, da so vsaj nekateri mladi upokojenci, ki so se priselili predvsem v nemestna naselja. Večja zastopanost mlajših priseljencev kaže na potrebe po delovni sili v krajih priselitve, saj so za zaposlovanje v proizvodnih dejavnostih zanimivi predvsem mlajši delavci. V panogah, kjer je potrebna kvalificirana delovna sila, so to tudi še delavci, ki so stari okrog 30 do 40 let. Pri odselitvah starejšega prebivalstva sklepamo, da gre v številnih primerih za povratne selitve teže zaposljivih starejših, ki so izgubili delo.

Skupina selilcev, starih 65 let in več, je sicer zelo skromno zastopana, so pa v njej zelo nadpovprečno zastopani tisti, ki so se selili med državami EU in Slovenijo, zaradi česar sklepamo, da je Slovenija eden od ciljev upokojenec s tega območja, ki so se na tukajšnjem podeželju odločili preživeti starost. Glede na to, da jih najdemo tudi med odseljenimi, so si nekateri očitno tudi premislili in odšli.

V vseh tipih naselij je bila selitvena bilanca s tujino v obdobju od 2008 do 2012 pozitivna. Stopnje selitev in odselitev za oba spola so v glavnem naraščale od nemestnih naselij proti velikim mestom, s tem, da so bile stopnje pri ženskah bistveno nižje kot pri moških. V isti smeri so naraščale tudi neto meddržavne selitve moških in žensk. Praviloma torej z rastjo mest rastejo tudi stopnje priseljevanja in odseljevanja ter selitvena rast.

Za posamezna mestna območja smo ugotovili, da so pri notranjih selitvah leta 2012 skupino mestnih območij z bruto selitvami, manjšimi od 100, sestavljala mestna območja:

- Žiri: 60,83,
- Železniki: 65,68,

- Turnišče: 74,59,
- Trbovlje : 75,98,
- Borovnica: 79,63,

in še nekaj drugih manjših naselij, od večjih pa še:

- Zagorje ob Savi: 95,44,
- Kranj: 95,91,
- Ptuj: 96,82,
- Ilirska Bistrica: 99,36, in
- Škofja Loka: 99,37.

Pri mestnih območjih z največjimi vrednostmi bruto selitev so te kar za nekajkrat presegle vrednosti pri zgoraj naštetih. Pri Šoštanju je v opazovanem letu treba omeniti gradnjo šestega bloka termoelektrarne in s tem povezanega prihoda številnih tujih delavcev. V Kranjski Gori, z drugim največjim obsegom bruto selitev, je bil v opazovanem letu odprt dom starejših občanov. Podobno velja tudi za Prebold, kjer je bila stopnja bruto selitev tudi še zelo visoka. Za Portorož pa lahko zapišemo, da je, podobno kot tudi Kranjska Gora, turistično naselje, po eni strani zanimivo za spremembo počitniških bivališč v stalna prebivališča, po drugi pa najbrž ni povsem zanemarljiv vpliv zaposlovanja v turizmu z občasnimi, večjimi in manjšimi (sezonskimi) nihanji. Obseg bruto selitev v navedenih mestih je bil:

- Portorož: 214,54,
- Prebold: 244,17,
- Kranjska Gora: 255,52, in
- Šoštanj: 273,31.

Kar se neto selitev tiče, med slovenskimi mestnimi območji prevladujejo taka z negativno stopnjo selitvene rasti. Za mestna območja skupaj je bila ta -1,44 in kar 60 mestnih območij je imelo nižjo vrednost od povprečja, višjo, a še vedno negativno pa še dodatna štiri. Od velikih mest sta imeli pozitivno selitveno bilanco z drugimi naselji v Sloveniji tako pri moških kot pri ženskah le mestni območji Ljubljane in Maribora. Nekaj k temu gotovo prispevajo začasno bivajoči študenti, saj se vsi po študiju ne vrnejo več nazaj v kraj bivanja. Pri Mariboru pa k pozitivnemu selitvenemu saldu prispevajo predvsem naselja mestnega območja iz njegove neposredne okolice. Od velikih mest so bile najbolj neugodne selitvene bilance mestnih območij:

- Novo mesto: 13,16,
- Koper: 12,08, in
- Velenje: 8,14.

Med 104 mestnimi območij je bil selitveni saldo tako pri moških kot pri ženskah pozitiven le v 22 in z izjemo Ljubljane in Maribora med njimi ni ne velikih ne srednje velikih mest. Pozitiven skupni selitveni saldo je bil v 39 mestnih območjih. Daleč pred vsemi je bila v tem pogledu Kranjska Gora (dom upokojencev, počitniška stanovanja, ki postanejo začasna ali stalna bivališča), visoke vrednosti pa so bile še pri več manjših mestih, med katerimi jih je bilo kar nekaj v tako »ugodnem« položaju zaradi domov starejših občanov, druga pa so iz skupine mest iz ožjega in širšega zaledja Ljubljane in Maribora.

Bilanca selitev s tujino je bila pri večini mestnih območij pozitivna in v kar 80 od 104 sta bili stopnji selitvene rasti na račun izmenjave prebivalstva s tujino pozitivni tako pri moških kot pri ženskah. Najbolj so se na ta način prebivalstveno povečala obmejna Sežana, obmorska mesta Koper, Ankaran in Lucija ter industrijsko-rudarski kraji Šoštanj, Štore in Senovo. V Sežani je bila skupna stopnja malenkost nad 15 oseb prirastka na 1.000 in pri moških nekaj nad 17.

Od velikih mest sta bili le v Celju in Mariboru vrednosti pod povprečjem za mestna naselja, pri slednjem tudi pod povprečjem za Slovenijo. Pod povprečjem za nemestna naselja so bile vrednosti 25 mestnih območij, pri enajstih je bila negativna tudi bilanca selitev s tujino. Pogostejša so bila mestna območja z negativnimi stopnjami pri ženskah. Najizraziteje so odselitve v tujino prevladovale nad priselitvami v Lendavi in Ormožu. Tudi to sta obmejni mesti, a na gospodarsko precej slabše razvitem območju, kot je jugozahodna Slovenija, in odstopanje od drugih območij je bilo v teh dveh mestih več kot izrazito, saj sta na račun izmenjave prebivalstva s tujino izgubili okrog 5 prebivalcev na 1.000. Prebivalstvo Turnišča se je zmanjšalo zaradi negativnega salda s tujino že za manj kot 2, v ostalih mestnih območjih z negativno stopnjo pa še za manj oziroma precej manj od 1 (Muta, Gornja Radgona, Rače, Lenart v Slovenskih Goricah, Ljutomer, Kranjska Gora, Radovljica in Murska Sobota). Med mesti s prevlado odseljavanja v tujino je bilo kar nekaj mezoregionalnih središč in od regionalnih Murska Sobota. Prekmurje torej tudi v tem pogledu ostaja tradicionalno izselitveno območje, kar očitno pride do izraza tudi v tamkajšnjih mestih. Med vsemi je bila le v Beltincih stopnja selitvene rasti na račun mednarodnih selitev pozitivna, pa še to zgolj pri moških. Sklepamo, da je najmočnejši dejavnik, ki vpliva na pozitivno ali negativno selitveno bilanco s tujino, gospodarsko stanje v mestnem območju. Predvsem v manjših mestnih območjih je lahko že eno podjetje, ki poveča število zaposlenih, razlog, da se selitveni prirast močno poveča.

Zaključne misli

Če poskušamo ob koncu na kratko opredeliti, kakšno je slovensko mestno prebivalstvo kot rezultat delovanja demografskih procesov, ki smo jih analizirali, lahko zapišemo, da je nadpovprečno izobraženo, večkulturno in večnarodnostno, saj ga v posameznih primerih sestavlja kar do polovice ali celo več prebivalstva, priseljenega iz tujine, ali pa so se od tam priselili njihovi starši ali stari starši (vsaj eden od njih), pri čemer gre seveda predvsem za priseljence in potomce priseljencev z območja nekdanje Jugoslavije. Prav tako je slovensko mestno prebivalstvo nadpovprečno staro in to predvsem v manjših mestih z domovi starejših občanov. V mestih je manj pogost tip družine, ki jo sestavljata starša z otroki, so pa zato v večji meri zastopane enostarševske družine. Nekoliko nadpovprečni sta med meščani brezposelnost in samozaposlenost.

200

Povsem na koncu pa zgolj ugotovitev, da smo z našo analizo razkrijali majhen del tega, kar o značilnostih prebivalstva slovenskih mest lahko razberemo iz zbranih statističnih podatkov. Naše delo je bilo usmerjeno predvsem v tisti del, ki razkriva obnavljanje in nekatere značilnosti sestave prebivalstva. Nismo se ukvarjali z dinamiko rasti in smo bili povsem osredotočeni na obdobje konca prvega desetletja enaindvajsetega stoletja. Možnosti nadgradnje zastavljenega so tako široko odprte, a se postavlja vprašanje smiselnosti obravnavanja tako težko enoznačno opredeljive populacije slovenskega prebivalstva, kot je mestno prebivalstvo. Pri analizi prebivalstva posameznih mest pa najmanj od Maribora navzdol že trčimo na problem majhnega števila prebivalcev, zaradi česar izračunavanje posameznih demografskih kazalnikov ni najbolj smiselno, saj je vpliv naključnih dejavnikov lahko zelo velik. Tako za manjša naselja ostane na razpolago predvsem analiza na ravni strukturnih deležev ali pa lokacijskih količnikov.

Za demografsko analizo mestnega prebivalstva se nobena od preizkušenih delitev ni izkazala kot povsem primerna. Vsaka zajame dve različni skupini prebivalcev, ki se med seboj bolj ali manj razlikujejo po obravnavanih prebivalstvenih značilnostih, in pomembno se razlikuje tudi sestava prebivalstva po tako ali drugače oblikovanih območjih. Ne moremo pa trditi, da smo v naši delitvi prostorskih okolišev po povprečni gostoti stanovanj na hišno številko dobili območja, s katerimi smo bolje razdelili prebivalstvo na mestno in nemestno kot pri statistični opredelitvi mestnih območij. Zato tudi nismo združili npr. prvih dveh razredov gostote v kategorijo nemestnega in ostale razrede v kategorijo mestnega prebivalstva. Namesto tega smo tudi statistično opredeljena mestna območja razdelili na štiri tipe naselij in jih primerjali z ostalimi (nemestnimi) naselji. Na ta

način smo dobili boljši vpogled v to, kako se prebivalstvo razlikuje glede na več različnih tipov območij, ki jim lahko pripišemo več ali manj mestnih značilnosti (z večanjem »stanovanjskih« gostot oziroma z večanjem velikosti). Dihotomna delitev prebivalstva na mestno in nemestno je v današnjem času verjetno povsem nemogoča. Razlog je v tem, da ne obstajata dva popolnoma različna tipa naselij in tudi ne zgolj dva različna tipa bivanja. Povrh vsega pa so velike tudi razlike znotraj upravnno omejenih območij naselij. Nenazadnje pa še dodatno težavo povzroča dejstvo, da si precejšen del prebivalcev ne more preprosto izbrati območja bivanja, ki bi bilo optimalno za njegov življenjski slog. Če bi si ga lahko izbral vsak posameznik, potem bi bila verjetno povezanost med prebivalstvenimi značilnostmi in območjem bivanja veliko večja. Ker pa na izbiro kraja (območja) bivanja vplivajo zelo številni dejavniki, imamo opravka z bistveno bolj heterogeno sestavo prebivalstva znotraj območij. Še bolj pa vsi ti dejavniki vplivajo na razlike med naselji. Manjša kot so, večji je vpliv naključnih dejavnikov. Ker je večina naselij v Sloveniji majhnih, je ta težava še toliko bolj prisotna. Toda v večini primerov smo vendarle prišli do ugotovitve, da se v povprečju mestna naselja razlikujejo od nemestnih. Prepričani smo, da bi se to pokazalo tudi v primeru, ko bi analize opravili s pomočjo drugih opisanih delitev, ali pa če bi preprosto razdelili naselja zgolj glede na število prebivalcev, ne glede na to, katerega od velikostnih kriterijev bi izbrali. Na razlike imajo namreč velik vpliv skrajne vrednosti. Najmanj mestna so po našem mnenju najmanjša naselja, ki so najmanj pogosta na urbaniziranem podeželju, čeprav tudi v tem primeru ponekod moteče vplivajo nelogične meje naselij.

Način obravnavanja mestnega prebivalstva, kot smo ga uporabili v tem delu, je ena od možnosti, kako se vsaj do neke mere izogniti problemu neustreznosti dihotomne delitve in dobiti bolj poglobljen vpogled v to, kako se prebivalstvo razlikuje glede na to, kje (na kako mestnem območju) biva.

Summary

Urban Population of Slovenia

Urban population and demographic processes in Slovenian cities are not a frequent subject of (geographical) research, especially if we have in mind the urban population in general meaning the population of all Slovenian cities (urban areas). In order to fill in this gap in the systematic study of population in Slovenia, we decided to dedicate this work to the following issues:

- what is the urban population in Slovenia,
- how does this population differ from the rest of Slovenian population,
- what are the main characteristics of Slovenian urban population,
- how do the demographic characteristics differ among Slovenian cities,
- what processes associated with the demographic change and reproduction of population are evident from the available statistical data,
- what are the effects of these processes in the cities and on the urban population?

The first problem that we were forced to cope with was the definition of urban population. It is something that many authors have been discussing, but there is no final solution and things seem to be worse at present as people who are living predominantly urban way of life are scattered all around and even very far from what can be considered as typical city or typical urban area. We could probably define new category of part time urban population for those living outside urban areas, but living predomi-

nantly urban lifestyle, spending much of their active time in the city. That might be a solution to the dilemma considering the definition of urban population. However, for now there is a lack of proper data to define the level of urbanity of an individual's lifestyle. For practical reasons it is therefore very common practice to divide the settlements into urban and others and consider the population living in urban settlements as urban.

Settlement patterns in different parts of the world differ very much and therefore the approaches to the definition of urban settlements or areas differ as well. However, even in a small country such as Slovenia there is no consensus about how to define urban settlements and/or urban areas. Different authors used different approaches or used different criteria or thresholds. None of the existing definitions solves the basic problem: to encompass the majority of population with urban characteristics within urban settlements (areas). The limit between urban and other settlements always divides suburban neighborhoods from the nearby settlements that have almost or even completely equal living conditions and the same kind of population that lives there. To avoid this we analyzed how the dwelling densities are associated with different demographic characteristics. For this purpose we used the smallest spatial units (spatial districts) and we calculated the average number of dwellings per building. According to the average dwelling density we divided all spatial districts into three categories with 6 classes:

- Low: 1.00–1.02 and 1.03–1.99;
- Medium: 2.00–9.99 and 10.00–24.99 and
- High: 25.00–49.99 and 50.00–169.00

Population aggregate of each classe's spatial districts is one of the subpopulations of total Slovenian population. We compared this subpopulations with those obtained on the basis of the statistical definition of the settlements of urban areas. According to that Slovenia has 154 urban settlements that are forming 104 urban areas (city and the adjacent settlements of urban area). In most cases settlements coincide with the urban area, but in some cases some of the closest (adjacent) smaller settlements were defined as urban and together with the central city form its urban area (Maribor with 20 adjacent settlements, Ljubljana with 3 etc.). These 50 smaller settlements are called settlements of urban area and in our analysis we considered them as a separate category of urban settlements. We divided the rest of urban settlement into three categories according to their size:

- Big cities: more than 20.000 inhabitants (7);
- Middle-sized cities: more than 10.000 inhabitants (9);
- Small cities: 10.000 inhabitants or less (88).

The rest of the settlements were the largest category encompassing the population that was not urban according to statistical definition.

We found out that associations in both cases (subpopulations according to the dwelling density and according to the type of settlement) were very similar and in most cases (for majority of the demographic characteristics) very low.

From the point of view of the generally accepted differences between urban and rural population as shown in the table published by Hugo, Champion and Lattes (2003, p. 279) Table 3), we can conclude that Slovenian present situation shows only partially identical picture. We were examining only demographic characteristics and left economy, employment, accessibility and politics aside. On the one hand, because it has not been in the forefront of our investigation and on the other, because of the lack of the necessary data.

From the educational aspect, we found clear distinction between cities and other settlements. Higher proportions of residents with higher levels of educational attainment in cities are confirming the widely accepted assumption from the table, which says that education is above the national average in cities and vice versa in other settlements.

With regard to the demographic aspect, which is in the above mentioned table limited to fertility and mortality we cannot give such a unique confirmation that the cities are characterized by low fertility and mortality while other settlements have both these indicators high. We can state that non-urban settlements have on the average higher fertility rates than urban ones. However, mortality rates are contrary higher in the cities and not in the non urban settlements. This is largely due to the fact that the retirement homes are usually located in the settlements that are defined as urban. This therefore causes concentration of the elderly population in settlements with retirement homes. We describe this phenomenon in more detail below. Nevertheless, the fact is that in this case the situation differs from the assumption.

Ethnic structure is significantly more diverse in cities than in non-urban settlements. That clearly corresponds with the statement from the table. Immigration from abroad (or before 1991 from the other republics of Yugoslavia) changed ethnic, religious and mother tongue structure, as it was mainly directed towards cities especially those with working places for foreign labour (mining, heavy industry, construction).

Considering the migration as such we can say that extensive migratory movements are much more typical for the cities than for non-urban settlements. Urban settlements have in general higher international net migration rates than non-urban. However it is different situation with the internal migration, since non-urban settlements despite the lower volume of gross migration have more positive migratory balance than cities. The exception are the settlements of urban areas (suburban settlements adjacent to cities). Obviously inner migrations are predominantly directed into the suburban zones and into the areas with favourable location considering the accessibility of city services. Generally accepted assumptions after Hugo, Lattes, and Champion (2003) are therefore, at least as far as present time Slovenia is considered, once more not correct or only partially correct.

Our analysis showed that the population of Slovenia according to a large part of its characteristics is fairly homogeneously dispersed. We could hardly find examples of a higher degree of concentration or even »ghettoisation«, which in turn would affect the greater degree of correlation between the type of the settlement or area according to dwelling density and population characteristics. Above all, we need to bear in mind that the whole Slovenian population of just slightly over two million is relatively small and some of demographic indicators are therefore under strong influence of the random factors. When this population is halved into two subpopulations (urban and non-urban), this impact increases. Further divisions does even more so. At the level of urban settlements, which have in some cases even less than 2,000 inhabitants, some indicators are almost totally unreliable and there is no sense to calculate them (for example, fertility and mortality in each year, migration balance and the like).

In the following paragraphs we are describing some of our findings about the main characteristics of the Slovenian urban population and how do they differ between different cities (urban areas).

The »type of immigrant« is a characteristic according to which the units of population are the most unevenly distributed among different types of settlements as well as among areas of different dwelling densities. »Non-immigrants« and the persons for whom it was not possible to determine immigrant status are more widely represented in non-urban areas and in the areas of lower densities. These are therefore the areas with low inflow of immigrants. From these areas towards the major cities and areas of higher densities the shares of all types of immigrants are increasing. This applies to both men and women, but shares of women immigrants are generally considerably lower. The third generation of immigrants is much more evenly distributed between different types of (urban) settlements and

areas of different densities than the first one. Shares of foreign nationals also grow from non-urban settlements towards big cities, but not from low to high densities. In this case the highest share of foreign citizens was in the areas of medium density (2.00 to 9.99 apartments per building).

Women aged 15 or more by the number of live-born children are in a way an indicator of (past) fertility. In non-urban areas and in areas of the lowest density there are above-average proportions of women who gave birth to more children. In the direction of larger cities and higher densities the shares of women without children and women who have given birth to only one child are increasing. The presence of student population in the largest university cities Maribor and especially Ljubljana, pushes the share of women that did not give birth up. Of course we have to bear in mind that women represent the majority in student population of Slovenia.

Differences in fertility rates between areas of different densities as well as between different types of settlements are relatively small. Our finding is that the birth rate is decreasing in the direction from lower to higher densities. In the same direction the highest age-specific fertility rates move to higher ages. The same applies to the division of population according to the types of settlements. Higher fertility is characteristic for the population of non-urban settlements and low fertility with its peak at higher age is the characteristic of the population of big cities. This shift of age specific fertility to higher age is mainly the characteristic of Ljubljana and not so much of the other big cities. Populations of small and of medium-sized cities have fertility rates somewhere between the ones of non-urban settlements population and the ones of the population of big cities. Populations of small and medium-sized cities have almost equal age specific fertility which is also very close to Slovenian average.

Age specific fertility curves show how influential are the random factors when the number of population is small. To avoid that we calculated age specific fertility with average number of births in the period 2009–2012. Nevertheless, the deformations of the curve of age-specific fertility rates can already be observed in the case of Ljubljana that has population of a quarter of a million. The curve of two and a half times smaller Maribor shows that even more clearly while the age specific fertility in ten times smaller Koper jumps up and down from one five years age class to another.

Mortality rates are also very much influenced by the random factors on one side and on the other they depend very much from the age structure. The association between the type of area according to density as well as according to the type of settlement is very low. We could say that the deceased were distributed rather similar as the entire population. The influence

of random factors is very strong especially at lower age where the rates are very small and every single child that dies for whatever reason pushes the age specific rate up. It is therefore not sensible to calculate age specific mortality rates at the level of urban areas as some of them are really small. We calculated only two age specific rates at that level, 0–64 years and 65 and older. Population of small cities has the highest overall mortality rate and not the non urban one.

The differences in mortality between cities (urban areas) are significantly big. Interesting enough there is almost no correlation between the mortality of younger (0–64) and older (65 and more) population. Examples of urban areas with significantly above-average mortality rate of younger population and below average mortality rate of older population and vice versa are quite common. Mortality of elderly population in general deviates more which clearly shows the influence of retirement homes in small towns.

208

The size of migration flows within Slovenia, at least as observed in 2012, is much bigger in urban settlements than in others. However, small and medium-sized cities are losing population due to negative net migration while big cities stagnate. Even that is due to Ljubljana and Maribor with positive net migration. The winners in this situation are non-urban settlements. Of course not all of them. However, in general, the net migration of non-urban areas with urban ones is positive. We are therefore experiencing the dispersion of urban dwellers into suburbanized settlements near the city as well as into more distant settlements with good accessibility. The population of small settlements that are according to statistical definition a part of urban areas also has positive net migration which clearly supports the above statement. Before mentioned Maribor's positive net migration is partly the result of statistical definition of Maribor's urban area. It includes 20 out of 50 settlements of urban areas! Population of this settlements represents a considerable part of Maribor urban area population. As this settlements are typically suburban they certainly attract people from more central parts of the city. Ljubljana on the other hand is gaining population from all over Slovenia for many reasons, but one of very important ones is its university. Students that reside in Ljubljana temporary often become permanent residents after graduation.

International migration is much more directed into big cities than to the other urban or even non-urban settlements. The consequence is a positive migration balance both for women and for men. Immigrants from Bosnia and Herzegovina are more evenly distributed among different types of settlements than the immigrants from EU countries. These later have above average shares in non-urban settlements. We concluded that most pro-

bable reason is higher social status of these immigrants in comparison with the one of those from ex-Yugoslavia. Immigrants from EU countries are more frequently from the middle class that appreciates the well-being of living in smaller non-urban areas, and they can also afford this kind of dwelling that is associated with higher costs of travel to work or to satisfy their other needs.

The shares of women emmigrating into the countries of EU are markedly above the average in non-urban settlements. We believe that the main reason is economic emigration of women with Slovenian citizenship. The major flow of emmigration from urban areas is backward migration to Bosnia and Herzegovina and to other countries from the area of former Yugoslavia consisting predominantly of men that lost their job and had to return back home.

We also come to an interesting conclusion considering relatively small group of elderly (65 and older) migrants. The share of EU citizens among them was considerably above the average. Slovenia was obviously interesting for them as a place where they moved after their retirement. However, as the flow is in both directions, obviously some of them are moving back or some place else. The numbers are too small to declare Slovenia for retirement destination of EU citizens, but the phenomenon can be detected.

The highest net migration from abroad has Sežana, a small city near Italian border in western Slovenia. At the time of data registration there has still been a construction company that was employing a lot of foreign workers and the city itself was also interesting for Italians to reside there as Sežana is within Trst's (Trieste's) commuting area (less than half an hour even with the use of regional roads). Sežana is followed by Šoštanj, city in central Slovenia with thermal powerplants and coal mine in nearby industrial center Velenje. The cities along Slovenian Adriatic coast in Istra (Istria) also have considerably high net migration from abroad (Koper/Capodistria, Ankaran/Ancarano, Lucija/Lucia, Izola/Isola) as well as some other smaller industrial centers in central parts of Slovenia. Negative net migration is not very common among Slovenian urban areas. Two cities with about -5,0 net migration were Ormož and Lendava/Lendva, also (near) border settlements, but in North-eastern Slovenia close to Hungary. Three out of four cities from Prekmurje, economically weakest Slovenian region, had negative international net migration. Beside already mentioned Lendava also the regional center Murska Sobota and a smaller urban settlement Turnišče that is located on the half way between them.

The share of foreign citizens, residents of Slovenian cities, corresponds quite well with the described immigration from abroad. However, the va-

riability is very high and differences between cities very big. Already mentioned Sežana with almost one third of foreign citizens among men is one extreme. On the other side there are cities with less than one percent of foreign residents. Men are considerably more numerous than women. Cities with the highest shares are either in western Slovenia (Adriatic coast) or in central parts (industrial cities). Maribor that used to be the most important industrial center of Slovenia has lower shares than all the rest big cities and less than the average for urban areas. It is obviously no longer interesting for foreign workers as its industrial importance diminished.

Crossborder migrations including those across former borders within socialist Yugoslavia created a population mixture of immigrants and non-immigrants (»natives«). In majority of urban areas the share of second and third generation immigrants together was higher than the share of the first generation. Higher share of the first generation shows more intense recent immigration that is characteristic for industrial centers where cheap labor from abroad is still needed for the work in industry, construction or mining (Šoštanj, Velenje, Štore, Sežana). The largest shares of immigrants of all three generations (at least one of parent has immigrant roots) are about half or even slightly more in cities in western Slovenia (all three major Adriatic coast cities: Koper/Capodistria, Izola/Isola, Piran/Pirano). This is not a surprise as Italian population after second world war largely opted for Italy and left this cities. They were therefore opened for immigration from inner parts of Slovenia and from other parts of Yugoslavia. Besides Koper/Capodistria became an important port and industrial center, Izola/Isola also developed industry, but did not neglect the development of tourism while Piran/Pirano that forms a small conurbation together with the neighbouring small cities Portorož/Portorose and Lucija/Lucia developed into major tourist center. More than enough reasons for the need for labor to emerge. In other cities with considerable shares of immigrant population the reasons are heavy industry, methalurgy, mining and construction (Jesenice – ironworks/steelworks, Velenje – coal mine). Largely non-immigrant cities are all very small and not very urban like for example smaller industrial centers in Pre-Alps (Cerkno, Žiri) or the smaller two cities in still relatively agrarian region of Prekmurje (Beltinci, Turnišče) and some other more or less remote towns. Cities with higher shares of the first generation usually have higher share of immigrants from former Yugoslav republics (Jesenice, Velenje). Among middle-size cities those with the lowest shares of immigrants from abroad and with relatively low shares of first generation immigrants from former Yugoslavia are Ptuj and Murska Sobota in economically weaker part of northeastern Slovenia.

The distribution of units of population according to the type of family that person belongs to shows considerable differences between different areas. Single parent families are much more frequent in urban areas than in the population of non-urban settlements. Surprisingly the families of unmarried couples with children are slightly more represented in non-urban than in urban population. Absolutely the highest difference is in the share of married couples with children. The difference is about ten percentage points in favor of non-urban population. In non-urban settlements almost half of men and women live in such families.

Educational structure shows that the highest shares of people with tertiary education live in the areas of middle densities of apartments per building and in big cities as well as in the settlements of urban area (most of them are adjacent to big cities). The lowest levels of education are characteristic for non-urban population and for the areas of the lowest densities. People with secondary education are the most evenly distributed between different areas (types of settlements/density classes). The difference between men and women is considerable. The share of tertiary educated as well as the share of women with primary or no education are higher than the shares of men. The first one because of young women attaining university degrees much more often than men. The second one because of older women that could not go to school when they were young. The later group of women is more frequent in the areas of the lowest densities and in non-urban areas.

There are also huge differences in levels of attained degrees among cities. There are many different factors influencing educational structure of a settlement. All of them are more important than the simple fact that the settlement fulfills the criteria for urban settlement. We calculated »education attainment index« as a ratio between tertiary educated on one side and primary educated and without education on the other (number of tertiary educated persons per 100 persons with primary or no education). The lowest index among 104 Slovenian cities (urban areas) is in Tržič (26.3). Tržič is a small industrial town with once major shoe factory that is nowadays constantly under the threat of being closed. Many others in Slovenia have already been. The city with far highest index is a small Ljubljana's satellite town Trzin (212.5) followed by two most recognizable Slovenian tourist centers Portorož (134,6) and Bled (134,0) and Slovenian capital Ljubljana (129,0). The average for urban population is 85.9, for Slovenia 60.0 and for non-urban population 40.3. Cities with low indexes are predominantly industrial or mining oriented (or were). Good educational structure is characteristic of the biggest and most important city, the capital Ljubljana with

differentiated offer of all kind of jobs for people with the highest university degrees. That is why some nearby smaller urban centers also have very high indexes including Trzin that could easily be comprehended as outer green suburbs of Ljubljana. As there are many attractive tourist centers among cities with high indexes we can conclude that this kind of places are also interesting as a place of residence for higher educated people.

Femininity indexes of tertiary educated population in Slovenia were already well above 100 and the highest values were in small cities where the shares of this population are generally quite low. Recent prevalence of woman among graduates at lower starting point brought turnabout from under to above 100 faster than in the cities where the share was already high when women started to study massively.

212

The differences between urban and non-urban population considering the average shares of employed, self-employed and unemployed persons are considerably small. However, the differences between the cities are quite big. The highest are the differences between the shares of unemployed. The cities with the highest shares of unemployed persons reflect regional inequalities in economic development. All four cities in Prekmurje, the least developed region in Slovenia, located between Mura river and Hungarian border, are among six cities with the highest shares of unemployed persons. Similar is situation with the cities in Koroška (Carinthia – hilly region along Austrian border. Quite different is the situation in western Pre-Alps where we have smaller industrial cities with some prosperous enterprises (Cerkno, Železniki, Žiri) or small cities in near vicinity of Ljubljana (Ivančna Gorica, Trzin) where the shares of employed are high above the average.

Population reproduction in urban areas is not much different than in non-urban ones. Differences in fertility rate and number of children per woman are noticeable, but not big enough to state that we have two different models of reproductive behaviour: urban and rural. Even if we could divide women according to such two models, we have to acknowledge that women with »urban« reproductive behaviour do not reside only in urban areas as defined by Statistical office, but in many other settlements too. This »part time urban« population blurs the whole picture in the case of reproduction as it does in other demographic characteristics.

For migration flows we constated that cities are mainly the final destination for immigrants from abroad while immigrants within the country are more often moving from the cities to their hinterland than in the opposite direction. However, in this case once again we have to say that the differences between cities are very big. One of the reasons is that most of

Slovenian cities are very small considering the number of inhabitants and therefore very much affected by random factors. One relatively more and more important factor of inner migrations are migrations of elderly to retirement homes. The communal reform in nineties in Slovenia lead to a dissection of the country into numerous small municipalities. Every single one of them wants to take care not only for their children (school, kindergarten) but for their elderly too. Therefore in the last decade many new retirement homes were opened and most of them in small municipal centers. Some of these centers are statistically defined as cities because of their central role even though they don't have 2.000 inhabitants. We can imagine the influence on the population structure of a retirement home with 150 places in a small »city« with only 2.000 or even less inhabitants. On the other side we also have examples of small cities that have the retirement home in a nearby smaller settlement. In this case such a city has remarkably lower share of elderly population because a part of those of the highest age moves to the retirement home out of the city. In 2013 almost 18.000 elderly people lived in retirement homes. That means almost 9 per 1.000. For the group of smaller cities with retirement homes this number was well above 30 per 1.000. In one case of a settlement of urban area (Ročevnica – a part of urban area of a small city Bistrica pri Trzinu) the ratio between the retirement home capacities and the number of population was 180:582 which means over 300 per 1.000.

Another important reason for inner migrations is education. Ljubljana as the major university city in Slovenia attracts a lot of students who reside either in student homes either they rent a room and for many of them non-permanent residence becomes permanent after graduation. It is easier to get the job for people with university degree in national capital than in the most of the other cities. Unlike in Ljubljana the opportunities in other cities may be very limited depending on their economic orientation and situation. Students are therefore important migration inflow mainly for Ljubljana, partly for Maribor and a lot less for Koper. Besides, as non-permanent residents they are also changing the age as well as sex structure of the cities with student residences. Within student population female students dominated considering their number. In the period 2009–2013 the femininity index for student population was over 150 in 2009 and it jumped to more than 170 in 2010 when the number of male students dropped significantly. Next year the number of male students rose again while the number of female students started to fall and the falling numbers continued for both sexes afterwards. Therefore the index of femininity also fell to about 120 in 2012 and 2013. As already mentioned students have the major influ-

ence on population structure of Ljubljana. University of Ljubljana is not only the oldest, but also far biggest one in Slovenia with about 50.000 students in 2011 (the number is falling). We assume on the basis of the number of beds in student homes that about one fourth lives in Ljubljana as non-permanent residents. If so, that would mean about 5 % of total population. University of Maribor is much smaller and has several faculties in other cities and therefore the non-permanent student residents are probably only about 3 % of total population of Maribor. The influence of students in other cities where students reside during their study on age and sex structure is much less important.

To conclude we can say that urban population of Slovenia as a result of different demographic processes that we tried to reveal through the analysed data is:

214

- above average educated,
- multicultural and multinational with up to half immigrants from abroad and their descendants in some cities,
- older than the national average with the highest shares of elderly in small cities with retirement homes,
- with below average share of families of parents and children and above average of single parent families,
- and with slightly above average unemployment rate and the share of self-employed.

We believe that we managed to reveal at least a small part of population characteristics as can be recognized through the analysis of the available data. We were more focused on demographic processes and the population structure and not so much on population growth. There are many open possibilities to continue and upgrade this work, but the question is whether the division of population into urban and non-urban has any sense at all. The criteria for the division is by our opinion wrong and we did not manage to find a better one. To consider population of statistically defined cities as urban and the other part as non-urban (rural?) is not a good starting point to get a fairly homogenous subpopulation considering demographic characteristics and reproduction behaviour that could be considered as urban. Our division according to the dwelling density also did not prove to be much more appropriate. Obviously people are not »free« enough to choose the preferred place of their residence and there are many different reasons for them to live in either a family house or in a high-rise apartment building. That creates the mixture of people that differ a lot in their characteristics and in their life-styles. Therefore we cannot encom-

pass some kind of relatively homogenous urban population by joining together any kind of spatial units (buildings, spatial districts, settlements). From that point of view the spatial concept of the division of population into urban and rural is probably a wither flower.

Literatura

- Bole, David. *Ekonomska preobrazba slovenskih mest*. Ljubljana: Založba ZRC, 2008.
- Burt, James E., and Gerald M. Barber. *Elementary Statistics for Geographers*. 2nd edition. New York/London: The Guilford Press, 1996.
- Coombes, Mike, and Simon Raybould. »Public Policy and Population Distribution: Developing Appropriate Indicators of Settlement Patterns.« *Environment and Planning C: Government and Policy* 19, no. 2 (2001): 223–48.
- Dom Podbrdo. »DU Podbrdo – Predstavitev.« 2015. Accessed April 4, 2015. <http://www.dompodbrdo.si/Domov/Predstavitev.aspx>.
- Drobne, Samo, Tadej Žaucer, Mojca Foški, and Alma Zavodnik Lamovšek. »Strnjenost pozidanih površin kot merilo za določanje območij mestnih naselij.« *Geodetski vestnik* 58, no. 1 (2014): 69–102.
- Drozg, Vladimir. »Nekatere značilnosti fizične strukture slovenskih mest.« *Dela* 14 (1999a): 195–207.
- Drozg, Vladimir. »Opredelitev naselij, upravičenih do statusa mesto: ekspertiza.« Maribor, 1999b.
- Drozg, Vladimir. »Odnos med življskim stilom in tipom stanovanjske hiše.« *Dela* 25 (2006): 123–32.
- Drozg, Vladimir. *Demografske razmere na širšem območju Maribora*. Maribor: ZUM, 2016.
- Eurostat. *Urban Audit – Methodological Handbook*. 2004. Accessed 9 April, 2015. <http://ec.europa.eu/eurostat/documents/3859598/5885077/KS->

- BD-04-002-EN.PDF/c1a47e5c-5adb-44a4-bf79-e0165a952de5?version=1.0.
- Eurostat. *Eurostat Regional Yearbook 2010*. 2010. Accessed April 12, 2015. <http://ec.europa.eu/eurostat/product?code=KS-HA-10-001-15>.
- Eurostat. *Eurostat Regional Yearbook 2012*. 14 Focus on Territorial Typologies.« 2014. Accessed April 12, 2015. <http://ec.europa.eu/eurostat/documents/3217494/5735193/KS-HA-12-001-14-EN.PDF/7cb7d907-e19c-4d9e-8cf8-3262233460c0?version=1.0>.
- Glover, John, Kevin Harris, and Sarah Tennant. *A Social Health Atlas of Australia*. Canberra: University of Adelaide, South Australia, 1999.
- Guštin, Špela. »Določanje meje med mestom in podeželjem s pomočjo spoznavnih zemljevidov (na primeru občine Izola).« *Dela* 41 (2014): 129–44.
- Haggett, Peter. *Geography: A Modern Synthesis*. 3rd edition. New York: Harper Collins Publishers Inc., 1983.
- Horvat, Uroš. »Maribor: Population Changes in the City of Maribor.« In *New Challenges for Sustainable Rural Development in the 21st Century. Sustainable Development in Slovenian Regions / The 17th Annual Colloquium of the IGU Commission on the Sustainability of Rural Systems*, edited by Lučka Lorber, Vladimir Drozg, Uroš Horvat, Eva Konečnik Kotnik, Igor Žiberna, and Mohar Tjaša, 21–27. Maribor: Department of Geography, Faculty of Arts, 2009.
- Hugo, Graeme, Anthony Champion, and Alfredo Lattes. »Toward a New Conceptualization of Settlements for Demography.« *Population and Development Review* 29, no. 2 (2003): 277–97.
- Ilić, Milena, Janja Povhe, Darja Šter, Tina Žnidaršič, Barica Razpotnik Barica, and Uršula Iljaš Petrovič, Uršula. *Prebivalstvo Slovenije 2007 = Population of Slovenia 2007*. Ljubljana: Statistični urad, 2009. <http://www.stat.si/dokument/5484/Kartografski%20prikaz%20ob%C4%8Din%20po%20stopnji%20urbanizacije%202011.pdf>.
- Lukić, Aleksandar. »Službene definicije ruralnih i urbanih područja: primjeri iz svijeta.« *Geografski horizont* 58, no. 1 (2012): 7–26.
- Ministrstvo za delo, družino, socialne zadeve in enake možnosti – MDD-SZ. *Domovi za starejše*. 2014. Accessed April 3, 2015. 2014. http://www.mddsz.gov.si/si/delovna_podrocja/sociala/izvajalci/dso/.
- Nelson, Arthur C., and Kenneth J. Dueker. »The Ex-Urbanization of America and Its Planning Policy Implications.« *Journal of Planning Education and Research* 9, no. 2 (1990): 91–100.

- Orožen Adamič, Milan, Drago Perko, and Drago Kladnik, eds. *Krajevni leksikon Slovenije*. Ljubljana: DZS, 1995.
- Pacione, Michael. *Urban Geography: A Global Perspective*. London/New York: Routledge, 2001.
- Pavlin, Branko, Aleksandar Milenković, Simona Klasinc, and Barbara Grm. *Mestna naselja v Republiki Sloveniji, 2003 = Urban Settlements in Slovenia, 2003*. Ljubljana: Statistični urad Republike Slovenije, 2003.
- Pelc, Stanko, and Danilo Dolenc. »Temeljne prebivalstvene značilnosti Gorenjske v prvem desetletju 21. stoletja.« In *Gorenjska v obdobju globalizacije*, edited by Boštjan Rogelj et al., 191–212. Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete, 2013.
- Rebernik, Dejan. »Razvoj prebivalstva v ljubljanski urbani regiji.« *Dela* 22 (2004): 89–99.
- Rebernik, Dejan. »Urbanization Trends and Processes of Population Change in the Ljubljana Urban Region in the 1990s.« *Geographica Polonica* 78, no. 1 (2005): 67–78.
- Rebernik, Dejan. *Urbana geografija: geografske značilnosti mest in urbanizacije v svetu*. Ljubljana: Znanstvenoraziskovalni inštitut Filozofske fakultete, 2008.
- Rebernik, Dejan. »Demographic Characteristics and Processes in Ljubljana.« In *Challenges of Spatial Development of Ljubljana and Belgrade*, edited by Marko Krevs, Dejan Djordjević, and Nataša Pichler-Milanović, 85–10. Ljubljana: Scientific Publishing House of the Faculty of Arts, 2010.
- Statistični urad Republike Slovenije. »Kartografski prikaz občin po stopnji urbanizacije 2011.« 2011. Accessed April 12, 2015.
- Statistični urad Republike Slovenije – SURS. »Stopnja urbanizacije, občine, Slovenija, 2011.« 2011. Accessed April 12, 2015. <http://www.stat.si/dokument/5483/%C5%Aoifrant%20ob%C4%8Din%20po%20stopnji%20urbanizacije.xls>.
- Statistični urad Republike Slovenije. »Mikropodatki.« 2014.
- Statistični urad Republike Slovenije – SURS. *Statistični letopis Republike Slovenije 2013*. 2014. Ljubljana: Statistični urad Republike Slovenije, 2014.
- Statistični urad Republike Slovenije – SURS. *Kazalniki/mesta*. 2015. Accessed April 9, 2015. <http://www.stat.si/StatWeb/glavnanavigacija/podatki/kazalniki/mesta>.

- Statistični urad Republike Slovenije – SURS. Podatkovni portal SI-STAT. 2015. Accessed April 4, 2015. <http://pxweb.stat.si/pxweb/Dialog/SaveShow.asp>.
- Statistični urad Republike Slovenije – SURS. *Prebivlastvo, Slovenija – metodološka pojasnila*. Without a date. Accessed 24 January, 2015. http://www.stat.si/doc/metod_pojasnila/05-007-MP.htm.
- Šircelj, Milivoja. *Rodnost v Sloveniji od 18. do 21. stoletja*. Ljubljana: Statistični urad Republike Slovenije, 2006.
- ŠOUP. »Izšel je razpis za bivanje v študentskih domovih in pri zasebnikih.« 2015. Accessed April 4, 2015. <http://soup.si/sl/novice/2013/07/15/iz%C5%A1el-je-razpis-za-bivanje-v-%C5%A1tudentskih-domovih-in-pri-zasebnikih>.
- Študentski dom Ljubljana. »Osnovni podatki o Zavodu.« 2015. Accessed April 4, 2015. <http://www.stud-dom-lj.si/zavod/o-zavodu>.
- Študentski domovi Univerze v Mariboru. 2015. Accessed April 4, 2015. <http://www.studentskidomovi.um.si/index.php?str=domovi&jez=sl>.
- Tiran, Jernej. »Vpliv izbora metode na vrednost gostote prebivalstva.« *Geografski vestnik* 85, no. 1 (2013): 75–85.
- Uradni list RS. »Sklep o podelitvi statusa mesta naseljem v Republiki Sloveniji.« UL RS št. 121/2005. December 30, 2005.
- Uradni list RS. »Sklep Državnega zbora Republike Slovenije, katera naselja v Republiki Sloveniji imajo status mesta v skladu s predpisi, veljavnimi v času podelitve.« UL RS št. 22/2000. March 10, 2000.
- Univerza v Ljubljani. »Univerza v številkah.« 2015. Accessed April 4, 2015. http://www.uni-lj.si/o_univerzi_v_ljubljani/univerza_v_stevilkah/.
- Univerza v Mariboru. »Dobrodošli na Univerzi v Mariboru.« 2014. Accessed April 4, 2015. <http://www.um.si/univerza/predstavitev/Documents/Facts%20and%20Figures%202014.pdf>.
- Vrišer, Igor. »Opredelitev mest in mestnih občin v Sloveniji.« *Dela II* (1995): 77–112.

Imensko kazalo

B

Barber, G. M. 62

Bole, D. 53, 127, 172

Burt, J. E. 62

C

Champion, A. 30, 31, 32, 33, 34, 35, 36,
174

Coombes, M. 35

D

Dolenc, D. 17

Drobnc, S. 54, 172

Drozg, V. 17, 25, 49, 61

Duckerj, K. J. 34

Ducker, K. J. 34

G

Glover, J. 36

Guštin, Š. 55

H

Haggett, P. 18

Harris, K. 36

Horvat, U. 17

Hugo, G. 30, 31, 32, 33, 34, 35, 36, 37, 39,
174

I

Ilić, M. 17

K

Kladnik, D. 29

L

Lattes, A. 30, 31, 32, 33, 34, 35, 36, 174

Lukić, A. 27

N

Nelson, A. C. 34

O

Orožen Adamič, M. 29

P

Pacione, M. 53

Pavlin, B. 38, 39, 40, 41, 45, 49, 50, 53, 54,
67, 116

Pelc, S. 17

Perko, D. 29

R

Raybould, S. 35

Rebernik, D. 17

Š

Šircelj, M. 141

T

Tennant, S. 36

Tiran, J. 63, 64

V

Vrišer, I. 23, 38, 49, 50, 51, 52, 53, 172

Založba Univerze na Primorskem